

Županjski zbornik

2

Županja 1969.
Matica hrvatska

ŽUPANJSKI ZBORNIK

KNJIZEVNOST
UMJETNOST
NAUKA
EKONOMIKA
DRUŠTVO

Uredio:
STJEPAN GRUBER

ZUPANJA, 1969.

Izdavač:
ODBOR MATICE HRVATSKE ŽUPANJA
(Žiro račun broj 3491-9-476 za Zbornik)

**GRADSKA KNJIŽNICA
ŽUPANJA**

Inv. br.: 77 700

Sign.: ZAV

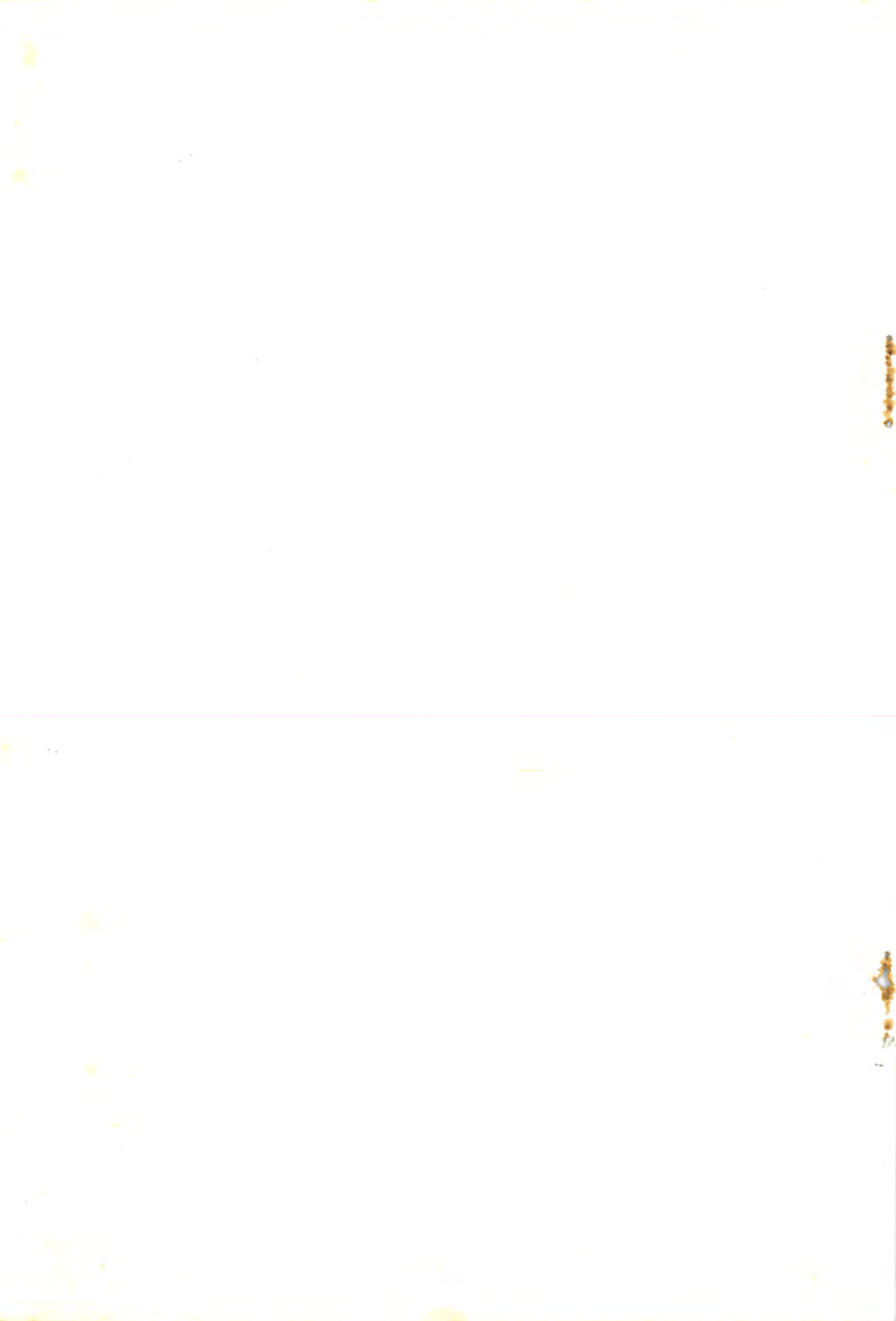
ŽUP₂

Slika na omotu:
Prvi hrvatski parobrod »Sloga« god. 1844.

Tisak: Stamparsko poduzeće »Aleksandar Tajkov« Siav. Požega

1969.

Iz naših strana

MARA SVEL:

ŽENA

Ne, to zaista nije bila sreća koju je Đenka očekivala u novom domu. To jest, na dom ona nije ni pomišljala, kada je odlučila pobjeći s Ivom, nego na momka, koji je svojom blizinom i dahom palio u njezinoj krvi iskre vatre.

Sada je uvidjela da je okvir te ljubavi jadan. Nije mogla ustvrditi da Ivu ne voli, tek bilo je toliko toga što je smetalo i kvarilo. Toliko je toga mogla u sebi uspoređivati kako je bilo prije kod kuće, — a kako je sada.

U prvom redu njezina roditeljska kuća: velika, prostrana kuća gazde Luke Kovanovića, u kojoj je sve bilo puno, nabijeno, u kojoj su hras-tovi stolovi, ormari i kreveti, što više i tamne grede na stropu svjedočile o davnom gazdinstvu.

Kako se jedno spram toga činila sobica u njezinom novom domu, kojoj je kreč obijelio neravne zidove, blatom oblijepljene! Kako je jadan taman, iscrvotočen krevet postavljen uz zid, kojega je Đenka prekrila bogato izvezenom, šlinganom ponjavom iz svoga »štafira«, a u kojem spavaju ona i Iva, i krevetac pokriven krparom, u kojem samo smeta svekrva, kašljući cijelu noć. Doduše, Đenki su pokušstvo pravili po modi, kako se dolikuje bogatoj udavači, ali je ono ostalo složeno u maminjoj komorici, jer ga nije imala kamo postaviti.

Kad proviri iz male, začađene kuhinje u avliju i razmisli kako će kroz blato preskakivati cigle do cigle, koje je Iva pometao od bunara do kuhinjskih vrata, da mu mlada žena ne gazi po ljepljivom blatu, tada mora pomisliti na taracanu avliju u roditeljskoj kući, gdje se cementirani bunar kočio usred avlije, koju je sluga svaki dan meo, i gdje ona i sanjala nije, da će jednom morati prokapati šamčić, da rijetko blato i vodu metlom upravi na sokak.

Na sokak! Ni sličio nije ovaj sokak na onaj usred sela, gdje je pored crkve i u sjeni lipa stajala Kovanovićeve kuća. Ovdje je sirotinja gradila kućice od čerpića i blata, a nakrivljeni krovovi tužno se cerili Đenki.

Samo nedjeljom, kada je poslije drugog zvona pošla na misu, osjetila bi ponos i radost u srcu. Tada je ona još bila Đenka Kovanovićeva, u svilenim haljinama, u lakovanim cipelicama i dukatima pod vratom. Nosila je dva niza malih i jedan niz velikih, i tako opremljena zaboravljala bi načas ono što je pritišće, a na poglede koji su dobacivali prijekor:

»Je li ti to bila nužda, Đenka?«, — vraćala bi prkosno: »Jest, — upravo sam tako tila«.

Pogledom je prkosila, prem duša nije potvrđivala.

Dugački su joj bili dani. Sivo je nebo visjelo nad krovovima, šuma se iza sela tek nazrijevala, kroz prljav blatan snijeg vukli su ljudi drva iz šume, gladni su vrapci saletjivali u avliju, dok su krupne, mokre pahulje snijega lepršale zrakom.

Đenka bi natrpala željeznu pećicu drvima, sjela uz prozor, uzela pletivo u ruke, plela i mislila.

Svekrva bi šuškala po kuhinji, priređivala štogod za večeru, miris prženog luka navirao bi u sobu, stari je mačak preo uz peć.

Đenka bi pogledala u sumorno poslijepodne, otvorila prozor i nadvirila se, da vidi dolazi li Iva s drvima iz šume, uzdahnula, i spustila pletivo u krilo.

Sjećala se onog praskozorja kada je sa zavežljajem u ruci pobjegla s Ivom, i svekrve, koja ju je radosno dočekala, radujući se Ivinom uspjehu i bogatoj snahi.

Prve dane nije ni opazila što ju okružuje, samo je Iva živio u njoj, samo je njega vidjela. Njegove ruke su je obavijale, njegove usne žarile. Sve je drugo bilo sporedno.

Tada su došli roditeljski prijekori, ali i oprostenje i vjenčanje, na brzu ruku, izjutra, poslije rane mise.

Mâma nije htjela da joj kći zaostane za drugim mladim snašama, pa je Đenki poslala crveni i zlatom vezeni zavoj. Ti su zavoji bili priređeni za svatove sa Stankom Đurinom, i mâma nije lagano podnijela podrugljivo dobacivanje nesuđenih prijatelja. Ali materinsko srce je mekano, pa je brzo popustilo na kćerine suze.

»Samo da bude sretna«, uzdisala je mâma, a to baš Đenka nije bila.

Uzdisala je i Đenka kad bi u maglenim jutrima zatvarala kapiju za Ivom, koji bi otišao na kirijanje u šumu, jer bi joj se pred njom dan činio beskonačan.

Pa ipak je već druga zima bila što je živjela uz Ivu.

Posljednje vrijeme bio je Iva zamišljen. Kao da joj je htio nešto reći, a sustezao se.

Jedne kasne večeri, dok su ležali u krevetu, a on je svojom krupnom šakom milovao, progovorio je: »Ja, Đenka, sve mislim, pa mislim. I kad prodivanim s mojom pameću baš moram kazat': nije to pravo«.

»A što nije pravo, srce moje?« zapitala je Đenka.

»Pa, nije pravo, da tvom bratu ostane sva zemlja. I zadružna, i mâmina. I ti si nji'ovo dite«.

»Pa, i jesam. Al' šta možeš? Nji'ovo je, mogu raspolagat kako 'oće«.

»Mogu, — al' moglo bi im se i kazat! Moglo bi se otić' pa ko uz put, — tek nagovistit', da je u nji' šezdeset jutara, a u nas šest, da su tu i mamini deset jutara, pa ako je pravo da sin uživa na temelju dido-vinu, pravo je da kći materino dobije. I mâma je to od svoje mâme dobila«.

»Al' je naj'pre baka Manda umrla«, ozbiljno je rekla Đenka.

Iva se nasmijao: »Lako je mami bilo čekat' na pedeset jutara da baba Manda umre«.

Đenka se odmakla od Ive: »Ne mogu želit' smrt mâmi«.

»Ko to kaže, Đenka, — ne daj Bože,« umiljato je šaptao Iva, »ko bi to i pomislio, — al' kad bi mi tu zemlju dobili sad, ja bi' na njoj radio, — stek'o bi na njoj. Vidiš i sama, da se ovako ne može lako sticat'«.

Đenka se je još ljutila: »Pa šta nisi prije na to mislio? Sad ti je krivo što nemam tâla. Mog'o si uzet taloškinju. Eno škiljava Eva Mandekina te je tila. Pa i Manda Blaževa« . . .

»Nije tako, zlato moje«, — strpljivo je Iva uvjeravao. »Ti znaš kog' sam ja tio i kog' volio. — Samo, — tebi bi bilo bolje, — ti bi lakše živila. Mogli bi polako kuću opraviti, još jednu sobu dozidat', lipše kujnu uredit', — pa avliju taracat«, pogađao je Iva skrivene Đenkine želje.

Đenka je popuštala: »Nezgodno mi je o tom divanit,«

»Zašto bi ti bilo nezgodno? Zar ti nisi nji'ova kao i tvoj brat? Eto, od svojih su matera dobile zemlje Kaja Bajina i Ana Bistrina, a Kati Pavlovoj je sam otac dodilio pet jutara, i ako je Stipa Pavlov bolji gazda od mene«.

Đenka je šutjela. Ivina ju ruka jače privukla, stegla. Toplo ju je poljubio u vrat: »To je samo radi tebe. Ta, samo da mi ti budeš zadovoljna.«

Đenka je u duhu vidjela nadozidanu, urednu kuću, sobu s novim, njezinim namještajem, a u urednoj avliji s puteljcima od cigle, uz kuću gređice sa šarenim cvijećem.

Srce joj je zadrhtalo na tu pomisao.

»Pravo ti divaniš, Iva. Otići ću. Kazat' ću im. Nije pravo što su me tako otpravili. Vide, da nam nije lako, a misle samo kako će im sin bit' prvi gazda u selu. Nije im stalo što ja robujem«. U tom je času držala čvrsto uz Ivu, što više osjećala je kao da su joj roditelji krivo učinili.

Iduće nedjelje, poslije večernje, nije ostala pred crkvom da se porazgovori s mladim ženama, nego je požurila roditeljskoj kući. I dok je mama sjedila uz prozor prekrštenih ruku, otac pušio lulu, a Đenka jela kolače, progovorila je još punim ustima: »Tila sam s vama divanit.«

»Divani«, rekao je otac mirno.

»A što, Đenka?« okrenula se mâma s prozora.

Đenka je u tom času požalila, što je o tom počela govoriti. No kad se je sjetila kako bi bilo kad bi uspjela, kakovu bi kuću imala, kako joj nitko ne bi mogao dobacivati sažalne i podrugljive poglede, počela je pomalo prkosno govoriti:

»Mislila sam, da ćete se i sami sitit', da je u vas šezdeset, a u nas šest jutara. Mislila sam, da sam i ja vaše dite«. Zastala je. Otac je povukao dim, pa kao da ne shvaća zapitao:

»Pa?«

»Pa? Zar ne bi bilo pravo, da mi date māmini deset jutara. Ostat' će vam još dosta«.

Đenka je zagrizla u kolač, koji joj više nije prijao. Otac je pogledao oštro u Đenku. Mama je otvorila usta:

»Jest, i ja sam od moje majke, — pokoj joj duši, zemlju dobila.« Činilo se, da povlađuje Đenki.

»Dobila si posli' smrti materine. Valjda ni Đenki neće bit' teško čekat tvoju smrt,« namrgodio se otac.

»Zašto bi čekala? Mama će mi«, brzo je izrekla i prekinula se.

»Šta će māmā?, lupio je šakom o stol. Ovdī sam gazda ja. Znala si kud ideš, i za koga se udaješ. Mogla si bolje, a nisi tila. Sad te je on posl'o, da me napastuješ. Kad te je znao odvest' sad nek' gleda kako će ti i udovoljavāt.«

Māmā se uplela: »Mogla bi joj bar pet jutara pripisat'. I ona je moje dite, i nju sam ja pod srcem nosila.«

Otac je ostao tvrd: »Ni pet, ni deset. Kako je izabrala tako nek' joj bude. Sin ostaje na temelju, temelj se mora čuvat'. Posli' tvoje smrti radi s tvoji deset jutara kako 'oćeš, pripiši kom 'oćeš. Al' tek posli' smrti, zapamti!«

Đenka je kroz suze prkosila:

»Lipo. Kao da nisam vaša. Jednom sve, drugom ništa.« Nikad još nije tako smjelo s roditeljima govorila. Htjela je istrgnut ono, što je smatrala svojim pravom. »Sve'dno je vama što robujem, i što mi se selo ruga.«

»Nek se ruga. Više se ne može rugat' neg' onda kad si iz kuće poigla. Kad ti je onda bilo sve'dno, šta te briga sad za selo?

»Nije pravo«, počela je opet māmā, no dada je ustao, nešto promrsio kroz zube, zalupio vratima, i pošao namirivat goveda.

Iva je te večeri došao kući nešto kasnije i našao uplakanu Đenku, gdje sjedi uz peć. Sjeo je kraj nje i pitajući je pogledao:

»Ništa. Dada nije tio ni čut'. Māmā bi i popustila, al' dado je tvrđi od kamena. Ne da. A ja znam kakav je kad jedared kaže neću«.

Šutke su večerali, Đenka još pomalo jecajući, a Iva ozbiljno gledajući u tanjur.

»Što vam je?« pitala je Ivina mati, a kad nije dobila odgovor, skupila se i otišla u susjedstvo na sijelo.

— Kad je Đenka oprala suđe i ugasila malu svjetiljku pošli su u sobu. »Ne pali lampu«, rekao je Iva. »Misečina je, pa možemo i tako divanit'«.

Mjesec je doista bacio zelenkastu traku kroz prozorčić.

Na polju se snijeg sablasno bjelasao, samo se sredinom druma vuкао taman trag, kao dugačka, crna zmija.

»Nit' je za kola, nit' za saone«, rekao je Iva, i sjeo pored Đenke. Vatra je u peći veselo pucketala.

»Ne plači, Đenka, ne plači! Nek samo drže svu zemlju u šakama. Nekako ćemo mi gledat' da dođemo na zelene grane«, htio je Iva tješiti mladu ženu, no sve je to nekako gorko govorio.

»Samo da mi je znat' kako«, uzdahnula je Đenka i krajem pregače obrisala oči i nos.

Tad su zašutjeli. Đenka je sanjala o lijepo uređenoj kući, a Iva je razmišljao kako bi došao do zemlje. Znao je da zemljišna zajednica odstupa zemlju. Ali odakle smoći novac? —

Drumom su zadrndala zakasnila kola. Pseto je zalajalo oštro. Pijetao se probudio, zalupao krilima i kukuriknuo.

»Kasno je Đenka, — hajdemo spavat«. —

Nakon nekoliko dana došao je Iva žurnim korakom iz sela. »Đenka, Đenka, — oj Đenka«, — zvaog je s kapijice.

Đenka je hranila živad u avliji. Još je bacila pregršt kukuruza pred njih i nalivajući mlaku vodu u valovčić, odzvala se: »Tu sam. Šta galamiš toliko, valjda ne gori?!«

— »Hajd' požuri u kuću, da se podivanimo«. —

— Đenka je ozeble ruke sakrila pod pazuhe i požurila, capkajući u drvenim papučama: »Evo me«, rekla je, odlažući papuče, da u samim debelim, vunenim čarapama stupi u sobu: »Što će bit' opet? Šta ćeš od mene?«

On je radosno, pun nade u nju gledao.

»Je l' se dada predomislio?« upitala je brzo.

»Kakav dáda, Bog bio s tobom? I sama znaš kad jedared kaže ne, da kod toga ostaje. — Al' ja mogu kupit' zemlju i to jeftino. Od zemljišne zajednice.

»Kupit?« začudila se Đenka. »A odakle ti novci?«

»Polako, Đenka, i sidi naj'pre, «rekao je Iva, a kad je ona sjela, sve gledajući u njega, on je započeo:

»Viš Đenka. Lako je za novce. Razbit' ćemo tvoje dukate, — kupit' zemlju, — ja ću na njoj radit' — steći ću«, —

Nije dovršio. Đenka je ciknula:

»Zar moji dukati? Moje dukate 'oćeš da razbiješ, da baš odam ko pravi prosijak«.

»Nemoj tako, Đenka«, iznenadio se Iva, »ja ću steći, — i nanovo dukate kupit«.

»Samo ne znam kada. Kupit' ćeš zemlju, — onda ćeš tribat alat, — onda ćeš — kažeš — kuću opravljat' — pa ćeš goveda kupit', — je l' a, moji dukati? Bilo pa i nije. Znam ja kako su druge u kuću dukate davale, al' ih ni jedna nije natrag vidila. Pa, da ih i vidim? Kada? Valjda ne ću pod stare dane višat' dukate pod vrat? — Dosta sam bila sprdnja selu«. —

»Kakova sprdnja, ženo? Zar ću ih zapit'?' počeo je Iva. »Ne ćemo dok ni sami biti. Tvoj će sin bit' i moj — pa nek' ima na čem da živi. Nek' zna, da smo mi to stekli.«

»Samo bi mi još to tribalo. Rodit' u toj sirotinji! Makar šta divaniš«. — Ustala je: »I da znaš: kuća i zemlja — to je vaše, a dukati su moji i ničiji više.«

— Još je ona bila Đenka Kovanovićeva.

Od toga dana osjećala je Đenka nešto neprijateljskoga spram Ive. Dukate, njezin ponos, njezino vlasništvo, htio je razmijeniti! Postala je šutljiva i nepovjerljiva. Dukate je skrivala. Čekala je, da ih Iva opet spomene. No Iva nije više nikad dukate spomenuo.

Bože, što se ta zima vukla! Kao da joj nikad ne će biti kraja. Tek što je snijeg posivio stao se topiti, a zemlja ga stala upijati, a ono se ponovo smrzne, oblaci se navuku pa nanovo stane padati gusto kô iz rukava. —

Na snijeg padne solja, — skližu se ljudi i upadaju putem, kunu, a djeca se smiju.

Kao što je snijeg pritiskao zemlju, — pritisnuo je i duše. Zabrinuli se ljudi: »Pogušit će žito. Kora je na njemu ledena«, uzdisali su. —

— Tad jednog jutra duhnuo istočnjak, nebo se zaplavilo, a o podne zasjalo sunce toliko da se je snijeg brzo topio. Pred noć su krovovi bili crni, zrak lagan. Zvijezde su tu noć veselo treperile, i naviještale vedro jutro.

— Za nekoliko su dana izbile visibabe, a vjetar je sušio zemlju.

— Spremalo se na sijanje zobi, a i Đenka je doskora u bašči sijala prve usjeve u crne vlažne gredice, i na proljetnom suncu protezala uspavane udove.

Brzo su dani prolazili u poslu. Išlo se na njive i u bašče, nasadivalo kokoši i guske, nije se ni opazilo kako se šuma brzo zazelenila i jorgovan uz plotove procvao.

— Crveni je božur otrešô svoje mesnate laticice, kad se pošlo kukuruz okopavati.

— U tim se danima zbilja novost u selu o kojoj su svi govorili. Starri je šumar bio umirovljen i odselio u grad sa svoja dva psa, kanarin-cem, nadjevenim veprom i jelenskim rogovima. Selo je za njim žalilo, vozili su mu pokuštvo na željezničku stanicu besplatno, — a stariji ljudi, koji su ga godinama poznavali, stiskali mu srdačno ruku na rastanku, i pitali zašto odlazi, kad je pola vijeka kod njih proboravio?

— Na njegovo je mjesto došao mlad šumar, neoženjen, koji se dao nazivati »gospodin inžinir«, na što su se Šokci teško privikavali, jer na koncu svatko je znao tko je »fešter«, a inžinirom su se nazivala kojekakova gospoda, i oni od komasacije, i oni od željeznica, a i oni što su drumove zidali.

— »Gospodin inžinir« bio je visok, crnomanjast, a za iznimku od ostale seoske gospode, koji su počam od gospodina župnika bili obrijani, nosio je male, crne, podrezane brčiće. Mora se priznati: bio je vrlo

pristao u svom zelenom, lovačkom odijelu s puškom na ramenu. Često je šumom krstario, što stari fešter nije ni htio niti mogao, a što Šokcima nije bilo drago. S lugarom se moglo porazgovarati, i koja kola drva kući dovesti bez uplate, no s mladim fešterom, koji se je nazivao »inžinir«, a u gostioni pričao o čuvanju šume, bilo je teže.

»Još je mlad, puna mu je glava mušica«, kimali su glavom ljudi, kad bi o njemu govorili.

»Još je dite, jedva je iz škûla izašao, — mokar za ušima«, — pljunuo bi dida Mata Stankov, koji je pamtio mnogo dulje i od starog feštera, i čija se riječ poštivala u selu.

Međutim se »inžinir dite« dobro snašao u selu, nakon stegnutog školovanja. Volio je široke prostore šuma i polja, radovao se plavom nebu i suncu, preskakivao je zajedno sa svojim psom Pikom prokope, ciljao na zeceve i jarebice, udisao miris svježeg zraka i radovao se mladjoj krvi, koja mu je ključala u žilama. Izgledalo je, kao da ga se čitav svijet ne tiče, doli njegovih visokih i ravnih hrastova, koje je ljubomorno čuvao.

— Ipak nije baš bilo tako. Ticala ga se na primjer i Đenka, koju je češće sretao kako se žuri uz rub šume na stan. Zašto baš Đenka, nije mu ni samom bilo jasno, — ali volio je kad je sretne, volio je njezin lagan korak, izražajne smeđe oči i nešto prekratku gornju usnu ispod kad je su malo izvirivali prednji zubi. Volio je njezin razgovor, iskren i naivan, pa je koji puta pričekao kad je slutio da će ona naići. Pratio ju je komad puta, pričao i smijao se.

Ona je brzo opazila da je on čeka. Laskala joj je njegova pažnja, pa je nastojala da pred podne požuri na njivu tako, da Ivi na vrijeme donese ručak, a da i uhvati vremena da se s inžinierom pozabavi. Nije zapažala kako postaje vedrija i veselija od tih sastanaka o kojima Ivi nije ništa spominjala, a nije smatrala za opasnost što je najednom stala uspoređivati Ivu s inžinierom, kod čega je opazila da je Iva neobrijan, a inžinir uvijek obrijan, da Iva nosi sa sobom miris znoja i štale, a inžinir svježinu mirisavih vodica. Nešto bi i prostrujalo kroz njezinu krv, kad je njegova ruka dulje nego je trebalo držala njezinu ruku na raskanku. Tad se je pomalo i stidila, jer je prvi puta primjetila da joj je koža na ruci hrapava, a na dlanu su je srdili sitni žuljevi, koje ostavlja kao trag posao s motikom. Oh, da joj je ruka kao učiteljčina, bijela, mekana s ružičasto olaštenim noktima!

Da i sama nije pravo znala zašto, zapjevala bi sunčanim putem kad bi išla sama, a inžinieru koji bi čekaio činilo se da je ta pjesma zov. Smješ-kao bi se pred sebe. Čekaio ju je da joj kaže kako je lijepa kao divlja ruža i slatka kao rumena, zrela jabuka. Kako je sretan onaj, koji smije u tu slatku jabuku zagristi.

Tako se i žito zažutilo. Suha, ispucana zemlja žeđala je za kišom.

»U mog dike usta ko bomboni
Slatka usta, moja želja pusta«,

odjekivala je Đenkina pjesma prašnim drumom, kojim je žurila ostavljajući za sobom tragove bosih tabana u toploj prašini.

Kao mlad jelen istrčao je iz šume inžinir da dočeka mladu ženu.

»Pusta želja, moje milo sanje
Dal' je slatko tvoje milovanje?»

Ondje, gdje put zavija u pravcu šume, zastala je časom. Rukom je pritisla srce, klimnula glavom.

»Vručina, je l'?» rekao je inžinir. »Hajde da se odmoriš«. Posljednje vrijeme govorio joj je ti.

Bacio je svoj kaput na žilu hrasta. »Sjedi Đenka«. »Baš i jeste sparano«, rekla je, ostavila korpu u hladu i sjela pored njega. Maramicom je brisala znoj s čela i vrata.

»Tako si lijepa i mlada, a teško živiš«.

»Što bi mi bilo teško?» Đenka nije priznavala svoje nezadovoljstvo.

»Te ručice vuku korpu, to se lice prži na suncu, te se nožice umaraju«, nabrajao je on. »Kad bi ti, Đenka znala, kolike je iskonske dražesti u tebi!»

— Tako Iva nije nikad govorio. Slušala je njegove riječi kao glazbu koja u srce dira.

— Primakao se k njoj. Učinilo mu se da grli djevojačko tijelo, tako je bila vitka. Zatvorenim očima primala je njegovo milovanje, a kad je pritisnuo svoja usta na njezina, obavila je rukom njegov vrat.

Sunce je žeglo kao rastaljeno srebro. Zrak je titrao. Plave su se oči različka smješile, divlji je bosiljak širio oštar miris, a propušak je lakoumno prosuo laticice, crvene, kao krupne kaplje mlade krvi.

— U žutom, teškom klasju je pucketalo.

— Žito je sazrelo...

— Od toga je dana Đenka još češće imala posla na njivi ili u bašči i pored stanarske kolibice. Često se u mrak vraćala kući, a da je tko pazio, opazio bi, da je u one dane, kad Đenka nije odlazila na polja, u predvečerja inžinir prolazio iz šume pored Ivine kuće, mada je taj put bio mnogo dulji.

— Sigurno bi ta ljetna idila potrajala dulje, da nije Eva Landekina jedne večeri okasnila sa stana.

Landekin govedar bio je u šumi, na paši, izgubio kravu Jagodu, pa Eva nije mogla na vrijeme podojiti. Stoga je brundajući, krsteći se ogledavajući se (jer je bila strašljiva), prolazila pored šume, noseći kantu mlijeka. Pritisnula je šakom usta, da necikne kad je spazila pod hrasatom dvoje ljudi. »Tko li je to, i šta rade, a mrak se hvata?» pomislila je. Kako je napokon znatiželja pobijedila strah, pošla je pomalo drhćućih koljena bliže, i pozdravila: »Hvaljen Is'«.

— Inžinir je odgovorio »Uvijek«, — promrsio nešto kroz zube i odmaknuo se od Đenke. Prestrašena Đenka je brzo skočila na noge. Zbunjena je požurila kući, u strahu kako li će to Eva raznijeti selom.

Evi, koja nije mogla nikad oprostiti Đenki što Iva nije nju oženio, nije bilo dosta, da to selom priča. Htjela je da Iva od nje sve sazna. Stoga ga je jednog predvečerja čekala uz livadu, na kojoj je Iva djetelinu kosio.

»Baćo«, rekla mu je slatko, nazivajući ga kao nekad u djetinjstvu »oćeš li me povesti u selo? Danas su krave puno mlika dale, teške su mi kante, a i onako nas isti put vodi«.

— »Što te ne bi povez'o? Samo pričekaj, da svršim pos'o«, odgovorio je Iva, naviljčio djetelinu i bacio je u kola.

Kad su se namjestili u kolima, a Iva krenuo, Eva nije više mogla šutjeti:

»A, — tvoja Đenka guče ko grlica.« — Pogledala ga je škiljavim okom.

— »Guče — k'o i druge žene«, rekao je Iva mirno, premda nije volio takvog razgovora.

— »Samo što druge guču kod kuće, a tvoja je grlica šumska ptica«.

— »Kakova šumska?« zapitao je Iva, i ošinuo bičem lijevog konja Dorata.

— »E«, smijala se zlobno Eva, »ko ima oči taj vidi, a 'ko uši taj čuje. Ti valjda nemaš ni očiju, ni ušiju kad ne znaš ono, što sav svijet zna. Ti jadniče ne znaš jedini, pa ne bi ni znao, kad ti eto, sad ja ne bi' kazala. Al' ja — ko reko — druga sam ti iz djetinjstva...«

— Iva ju je pogledao ozbiljno: »Pa kaži, — šta mlatiš praznu slamu?«

— Eva se je bolje namjestila u djetelini, i rekla:

»Sve selo zna, da se Đenka sastaje s mladim fešterom, već čitavo lito«.

— »Lažeš, Eva. Nikad ti nisu Đenku trpila«, uzrujano je odbacio Iva.

»Lažem, kažeš. — O svitu, — o narodu, — a šta bi ja od toga imala? Zašto ja ne bi' Đenku trpila? Samo nije zgodno da te sramoti«, zgrnula se Eva. »Sav svit to zna, sve selo o tome divani, al' ja nisam virovala dok nisam sama na svoje oči vidila kako tvoja Đenka grli inžinira. Mogu ti i misto pokazat' di se sastaju. Sedmi je to' rast pod šumom.«

Đenka je Ivi otvorila kapiju.

»Ajde, pomози mi djetelinu istovariti«, rekao je na oko mirno. Protrao ju je ispod oka dok mu je pomagala. »Procvala je, polipšala se« pomislio je, a ljubomora mu je grizla srce kao zmija.

Kad su istovarili djetelinu, Đenka je pošla po muzlicu da podoji kravu:

»Čekaj Đenka, nešto bi s tobom divanio, 'ajde sa mnom.«

Đenka je pošla za njim u štalu i pogledala Ivu. Nešto je novo, čudno bilo u njegovim očima. Bol i prijjetnja.

Uhvatio ju je za ruku, kao kliještima:

»Đenka«, rekao je promuklo, »ja znam sve. Ti si, Đenka, fešterova...«

Jedna i suviše teška riječ je pala, kao težak udarac pogodio Đenku. Srce joj je lupalo, nije mogla odgovoriti. Sagnula je glavu. Tad ju je on toliko gurnuo od sebe, da je zateturala.

Istrčala je iz štale, kroz avliju, zagrнула se maramom i kao u polusnu potrčala sokakom.

Kuda? O, to nije ni sama znala, a nije ni opazila, da je Iva pošao za njom.

Pred šumarijom je čakom stala, a tad otvori kapiju.

Inžinir je sjedio u bašči za stolom, igrao se psom i pušio. Na stolu su bile poredane čaše i boce s vinom.

»Valjda očekuje goste«, pomislila je Đenka, i nije znala kuda će sama sa sobom.

»Što je dobra, mala moja?« zapitao je iznenađeno, kad se je približila.

Jedva je od stida promucala:

»Ivi su kazali. — — — Sve — on — zna.«

»Kako sve?« zabrinuo se inžinir. »Tako što se ne priznaje. Smiri se, ta smiri se, šta drhćeš?« rekao je skoro srdito.

Pošto je ona i dalje šutjela, govorio je on:

»Nespretno je i neoprezno što si ovamo došla. Mogao je tko opaziti, pa eto škandala. Nego, idi ti samo mirno kući, a na sva pitanja tvrdi, da ništa nije istina. Da smo se koji put slučajno sastali i razgovarali. Nikad čovjek nije dosta oprezan: trebali smo dublje u šumu zaći, — no sad — naravno — ne vrijedi sam sebi savjetovati. — Ali — idi sad, — idi, — vidiš i sama — ne možeš ovdje dulje ostati. — Nadajmo se, — sve će se dobro riješiti.« — Pogledala ga je kroz suze. Osjetila je da jedva čeka njezin odlazak.

»Laku noć«, rekla je, no on se je već smiješio kad ju je uštinuo za obraz:

»Do viđenja, mala. I — pamet u glavu!« —

Za sobom je zatvorila kapiju. Čula je kako doziva svog psa: »Pik, — pseto moje, — ovamo!« —

»Kud sada? Mami?« — Ne smije, sijevnulo joj mozgom. Naslonila se o stablo pred šumarijom i čekala. Što? Koga? Nije ni sama znala.

Težak korak ju je trgao.

»Ajde, Đenka, kući«, rekao je Iva i povukao za sobom.

Bojala ga se, no nije se protivila. Šutke su došli do kuće. Što će Iva? — Otišao je u štalu. Ona je pošla za njim s muzlicom u ruci. Što bilo da bilo, krava se mora podojiti. Nešto ju je i vuklo da mu se približi. Ono što se mora dogoditi, neka se dogodi.

Iva je o kuku vješao ulare u štali. Još držeći u ruci ular zapitao je mračno: »Šta si tamo radila? Šta ti je savjetovao?« Nijekati se nije moglo, a ona nije ni osjetila želju ni da laže, niti da se opravdava. Bilo joj je samo teško, teško.

Iva je šutnju shvatio kao prkos. Zavitlao je ularom. Konop se je kao zmija obavijao oko vitkog Đenkinog tijela. Peklo je, bolilo. Nije jaukala. Nije Ivu u tom času mrzila. Žalila ga je kao i sebe. Shvatila je: kao što je ona smatrala, da su dukati samo njezino vlasništvo, tako je i Iva smatrao da je i ona njegovo: ne samo zato što ju je volio, nego zato jer je njegova žena. —

U očajnom njegovom bijesu osjetila je i njegovu očajnu bol.

Smalaksala je od udaraca. Pala je na koljena. — Ular više nije vitlao zrakom.

»Idi mi s očiju, — idi, — il' ću te udavit«, — stenjao je Iva. Đenka se odvušla u kuću.

Sad je svemu kraj. Treba ići. Kuda? Zar u grad da postane »pivačica«? Zar je suđeno da propadne?

Klekla je pored sanduka, otvorila ga, i stala izvlačiti svoja odijela. Treba skupiti zavežljaj. Ah, — baš kao i one večeri kad je s Ivom pobjegla. Iva, — što je sad s njime? Tako je očajno, tako ludo izgledao! Samo da se ne objesi o ular! Htjela je potrčati u štalu. Noge su joj bile kao odrezane. Položila je glavu na rubine i zaplakala. Suze su tekle, grlo se stezalo, jecaj je izbijao iz grudi.

— Mjesec se je već davno penjao nebom i obavio srebrnim mlijekom selo i polja. — Kukavica u starom satu na zidu deset je puta izvirivala iz kućice i zakukala deset puta: Kku-ku-ku-ku. —

Teška je ruka pritisla njezino rame:

— »Ustani, Đenka«.

— »A šta će biti dalje?«

Mrko je rekao:

»Ostani tu«.

Šapnula je:

»Posli' sveg' ovog? Kako da ostanem, — il' — kuda da idem, kud sam pristala?« —

Iz tame je dopro Ivin glas:

»Možda ćemo prebolit, — treba zaboravit'«.

Osjetila je olakšanje. Spustila je glavu i zajecala ponovno.

SLAVKO JANKOVIĆ:

MOJA BAKA TERA

Nije rijetkost imati baku. Pa i dvije bake. Gdje ima u obitelji stri-
na, ujna ili tetka, može se desiti, da ima i više baka — potonje zovu
»ladne«.

Književnost je puna opisa i pričica o bakama. Baka može biti ruž-
na, starački lijepa, velika, debela, mršava itd. Ako se sve to miješa, mo-
že biti stotinu vrsta baka. Po vanjštini i po ćudi.

Obično je da je baka svojoj unučadi bolja, nego mati. Baka ima vi-
še vremena i strpljenja. Ona tetoši svoju unučad, izmišlja joj priče,
sjećajući se svog djetinjstva. Baka osjeća blizinu svog groba, pa ima
drugačiji pogled na život, nego mladi ljudi.

Ako je boležljiva, zna biti zagrižljiva. Prema tuđini je osjetljivija,
nego prema svojoj unučadi, koja ju često zove: bakice. No zato ju tu-
đi često i bezrazložno zovu: Baba, baburenda, babuskara.

Kad čovjek ostari, polako ga napuste strasti i želje, smiri se i sre-
đi, jer ima mnogo iskustava. Sve što je doživio polako uobličuje u pri-
čice, pa ih uvijek ima u pripravnosti svakome za savjet, pouku i zaba-
vu pa i dosadu.

Kad se starije čeljade sretne s novim životnim oblicima, gubi se i
često ih otklanja. Stari su konzervativni.

Sve su to obične posljedice starosti. Osobito one dobre strane, ob-
zirom na unučad. Mnogi od nas bi se mogao pohvaliti svojom dobrom
bakom. Skoro svi smo baku voljeli. I nije nam padalo na pamet, da ju
prodamo, kako je to učinio jedan njemački književnik, dok je bio mali.

Prodao ju je bogatijem dečku, jer je znala krasno pričati. Ne sje-
ćam se cijene, ali znam, da ja svoju baku ne bih bio prodao ni za što,
jer je sigurno bila drukčija, nego druge bake. Ne... ne... takvu baku
vi niste imali!

Kladim se o što hoćete!!!

* * *

Bila je stara oko 70 godina. Malena i suha. Sva zgrbljena od reume.
Tako zgrbljena, da se nije morala sagibati, kad je štogod dizala s poda.
Ali je ipak bila skoro uvijek nasmijana i dobra kao krušac.

Ona i djed živjeli su već mnogo godina sami samcati i još se mučili sa svojom zemljom. Njihov sin, a moj otac, umro je mlad, kad je meni bila godina dana. Kako je bio jedinac, ostao sam im ja jedini, na kog su mogli saliti svu svoju staračku ljubav. A pod pepelom njihovih sjedina bilo je još mnogo topline a upravo nimalo pakosne čađe. Voljeli su me to više, što sam bio jedinac njihovog pokojnog jedinca.

Jedva su čekali ljetne praznike, da im dođem u goste iz varoši, gdje sam išao u škole. Boravio sam kod njih po mjesec dana donoseći im ne-svjesno malo životne radosti u tužnu starost. Ništa mi nisu zamjerali.

Oboje su bili nepismeni. Djed nije čak ni nove novce raspoznavao. Moj otac je bio učitelj, pa ih je — osobito baku — htio naučiti čitati, no oni za to nisu imali nikakve potrebe, pa su to sa smiješkom odbijali. Odživjeli su toliki komad života bez toga, pa što će im to potkraj! Oni su svoj životni put ispisivali po crnoj površini majke zemlje sjajnim motikama, kosama i plugom, a životnu radost su čitali i po nebu i po oblacima, po cvjetnoj livadi i žitnom polju, po šarenom perju svojoj živadi i sjajnoj dlaci svojih kravica i konja. Po svemu što ih je okruživalo.

Tu abecedu su divno znali i čitali su i pisali uvijek nove stranice ne plašeći se ni zadnje, kad će naime biti urezana tačka u obliku groba.

* * *

I opet sam jednih praznika došao svojim starima na selo. Oni i svi komšije su se veselili, što sam narastao, a ja sam se čudio, što više nema ognjišta ni kotla, nego novi šporet i što baka — kako tako — zna skuvati bijelu kavu s cigorijom, »da se varoško dite ne mora gušit sa žgancima«. Počeo je pokolj svakovrsne živadi da se gimnazijalčić potkoži. A ja sam pomalo upoznavao selo i njegovu veliku dušu. Dolazio sam bliže prirodi i narodu, otkale me grad odvrtao.

Jednog spranjskog sparnog popodneva dovaljaše se strašni oblaci uz muku tutnjavu daleke grmljavine. Naše žito još nije bilo spremljeno pod krov. Baka je zabrinuto pogledavala kroz prozor prema tamnim oblačinama i njezino uvijek vedro lice postade zaplašeno a staračke bore oštrije.

»Joooj sinko, kako je taj oblak zelên. Moglo bi bit' leda!! Ajdemo se moljit Bogu!!«

Baka izvuče neku ladicu i izvadi nekaku knjižicu, pa se skutri kod prozora i stade — gledajući u tu knjižicu — šaptati molitvice. Svaki čas je zabrinuto pogledavala kroz prozor ne prestajući brzo šaptati.

Zahuči ljetna oluja, sokakom se zavitla strahovita prašina i pljusnu nagla kiša.

Pokupila je prašinu, razbarušila žita i povrće, ali štete nije bilo, jer nije palo nimalo leda. Oblak je brzo proletio a iza njega su otpadale krpe po nebu, iza kojih se ubrzo pokazala umiveno predvečernje sunce a na istočnoj strani neba nasmiješi se divna dvostruka duga.

Moja baka odahnu i glasno reče: »E, fala Bogu, valda nismo odviše grišni!«

U ruci je još držala knjižicu, a ja sad tek uočim, da je ona gledala u tu knjižicu, kao da se iz nje moli i sjetim se, da ne zna čitati, pa je zapitam:

»A kakva je to knjižica, bako?«

»Pa molitvenik, sinko.«

»A zašto si ga uzimala, kad ne znaš čitati?«

Lice moje bake nekako zasjaji u smješku:

»Znam ja, sinko, čitati!«

»Otkad ti znaš čitati?!« čudim se ja .

»Pa od zimùs« veli ona blaženo ponosna.

»Ma kako, bako, ko te je naučio?«

Ona se samo smiješi: »Pa... samà!!«

Kako bi bih joj to mogao vjerovati? Mislim da se šali.

Kako bi bilo tko mogao sam naučiti čitati!?

Vidi ona, da joj ne vjerujem pa nekako ponosno — stidljivo priča:

»Eto vidiš, kad me pokojni Đuka, tvoj otac, tênto, da me nauči čitati... , nisam ćela. Šta će to meni. Al eto ostàrila sam i pogùrila se, pa nisam više skoro ni za kaki posò. Skuvam to malo ručka đedu i sebi, pometèm kuću, narànim živad pònda nemam više šta radit. Nego sjednem i molim se Bogu sate i sate. Starost je, sinko, pa se valja mirit s Bogom dragim, ne bi l' nam oprostio grije. Dok smo bili mladi, nismo imali kad mislit na smrt i moljit se. Umor svlada čovjeka pa zaspe u pol molitvice. Rada bi to nadoknàdit sad. E, al' ne znam nego samo nekolicu molitvica. Prviput mi je bilo žò, što ne znam čitat!

»Onda jedàndob najdem vaj lipi molitvenik. Valda je ostao od tvogega oca, dok je išo u gimnàziju.

»Mislila sam i mislila, kakò bi naučila. Stid me bilo, da vako stara pitam koga mlađeg, kast' će:

»... eto baba pod stare dane poluđela!« Onda mi je valda Bog prosvitlio pamet. Sjetila sam se kakò ću! Nema dana, da ne naiđe komšinska diva, va' kuma Luca. Jedàndob kad je došla a ja njoj tobože ko nusput pokazivam vâj molitvenik. Ona ga priglèda i kaže da je lip i da su slova fina velika. A ja nju ko tobože' pitam:

»Ima l', Luco, u tome molitveniku i »očenaš?«

»Joj, kumo Tero, pa kakì bi bio molitvenik, Božem prosti, kad u njemu ne bi bilo ni »očenaša!«

»Ta de ti vidi i najdi!« kljucam ja.

»Ona privrće i zbilja najde.« »Eto, kuma Tero, tud je!«

»Di je početak?« pitam ja. To je meni glavno!

»Ona pokaza prstom. Ja to ubàrdam i metnem prst kog tog lista, pa svrnim razgovor o nječem drugom.«

»Kad je ona ošla, ja metnem konac u taj list. Potljam sam gleđela i gleđela u ta slova. Ako je to početak »očenaša«, onda je prvo slovo O. E pa to je vo okruglo! A drugo slovo mora bit će. To je vo grbavo, rogato! Pònda sam tražila imal još taki slova. Bome ima ji svud. I ima ji svakaki. Jedno je mršavo, drugo debelo, njeko je uspravno a ponjeko grbavo ko i ja. Ko kanda mi se vâ malecka smiju a nâ velika se mrgo-

de! Sve sam ji motrila i motrila ko što se motri gužva svita na vašaru. I nikoje ne poznam nego eto samo taj o i naj će. Ponda sam ji malo pomalo pripoznavala i kokanda su mi se oči odlipljivale. I bunila sam se, jer nije ni u molitveniku »očenaš« isti ko što ga mi seljaci govori-mo. I polako i pomalo sam progledala ko nô malo krmeljivo maće. Il ko pilence, kad prokljuje iz jajeta.

Ponda sam jedândob ope' pitala Lucu, di je »vjerovanje« a dalje je bilo lako.

»Joj sinkooo, cilu zimu sam privrtala po tom molitveniku i sve sam proštila sto i stodob! Baš sam se od srca namoljila Bogu dragome. Već me moj đed grdio, što trošim toliki pitriòl. Pa štaš, kad su zimski dani kratki. Potljam užine proštijem litaniju i eto noć. Nije šteta pitriola, bit će nam za dušu!

I za te sam se moljila, da ti Bog prosvitli pamet, da svršiš svoje nauke. I... eto... bit će mi lakše umrt!« zastade moja baka Tera a sva se nekako zasjala od te svoje dugačke pripovijesti i žuta joj se lica ma-lo zarumenila.

Vidim, da to nije šala, al' ne mogu vjerovati. Sjetio sam se Tarzana, kako je tobože naučio čitati iz slikovnice. To nisam smatrao mogućim, al' ako je moja baka zaista sama naučila čitati, onda to nije čista mašta.

Uzmem baki iz ruke molitvenik, prolistam ga i otvorim jednu stranicu. »Ded to čitaj!« velim ja ko stari učitelj kakvoj djevojčici.

Baka Tera namjesti svoje plehnate očale, vezane koncem, okrene list k svjetlu, digne obrve i stane polako natucati, da se najednoć zaleti.

»E, pa ti to znaš napamet, bako!!«

»Pa znam, sinko, sad već znam, jere sam svaki dan štila i moljila, već bi i pura ubardala napamet.«

Ja zgrabim jednu svoju zabavnu knjigu i još uvijek ne vjerujući, pružim joj nasumce otvorenu stranicu:

»A ded ovo!«

Ona opet uze i poče polako slog po slog sricati ponavljajući lijepo polako kao dijete iz drugog razreda pučke škole. Samo je zapinjala kod stranih riječi.

Bio sam pomalo zapanjen a ona ponosna i nekako razdragana kao da je položila ispit. Pomiluje mi svojom suhom rukom kosu i reče:

»Jel' da tvoja baka nije baš sasvim tupava šokara?«

Priznao sam rado a priznajte i vi.

Moje bake Tere već davno nema među živima a i križ na grobu joj je valjda već natruo. Spomenika kamenoga nema, jer seljakinji ne bi ni pristajao a sigurno na spomenik nije nikad ni pomislila, ta kod nas i nema kamena.

No podigla si je sama divan spomenik a ja ga — evo — otkrivam njoj na spomen. Možda je dugotrajniji i od tvrde slavonske hrastovine. I ponosan sam njome a vi mi pošteno priznajte, da takvu baku ipak ni-ste imali i da biste samnom izgubili okladu.

No tješite se, možda bi i vaša draga baka tako učinila, da ju nisu naučili čitati za malena u školi.

IVO BALENTOVIĆ:

NA CRNOJ VODI

Tihi šumski put doveo nas je do Crne vode. Nekadašnji rukavac Save — jedna vijugava srebrnasta traka — protezao se kroz šumu u duljinu od nekoliko kilometara. Oko nas svečana tišina. Žbunje. Trska. Lopoči. Čaplje u lijetu. Nježni lahorić od kojega podrhtavaju tanke grančice gloga i divlje ružice. Smireni jesenji dan.

Odmičemo polako, za tren ulazimo u veliko žbunje koje nam zaklanja vidik, zatim nas iznenađuje pogled na blagi zavoj močvare koja se uvlačila u raskošje šumskoga zelenila. Na mahove čuli smo čobanske dozive iz dubine šume. Odnekuda je dopiralo monotono kljucanje sjekire. Preobraženi, zaronjeni u taj blaženi mir, u tu raskošnu hladovinu, tiho smo koračali prtenim putem pokraj same vode.

Joso je išao prvi, za njim Beli, dok sam ja nešto zaostajao, zadivljen tišinom i mekoćom lijepoga krajolika. I očaravajuća priroda, i svi prigušeni šumovi, sve se je stapalo u čudan osvajajući sklad, koji nas je svu trojicu obuzimao i ispunjavao nekom blagom nježnošću i dobrom voljom. Išli smo dugo bez riječi, svaki zabavljen svojim mislima.

U jedan čas Joso zastade, okrene se, nasmiješi, i poluglasno reče:

— Šta velite: dan je lijep, nebo vedro, vrijeme sunčano, dimovi se dižu ravno u vis ... Još samo da je malo lovačke sreće.

Visok, pognut, s uprtnjačom na leđima i s pecačkom spravom u desnoj ruci, Joso polagano krene naprijed. On je mislio na ribe koje se kriju u dubini Crne vode.

— Meni je svejedno, da li ću što uloviti ili neću — reče Beli. Ja uživam u toj blagosovljenoj prirodi. Odmaram se, znaš.

Posljednje riječi izgovorio je nekako svečanim glasom. Bio je u pravu. I ja sam osjećao isto. Rekao sam na glas:

— Dobro je malo pobjeći od telefona i gradske buke. U uprtnjači imamo kruha i slanine, to nam je sigurna lovina.

— Ja nisam tako skroman — javi se Joso. — Želio bih uloviti koju štukicu.

U Crnoj vodi bilo je te jeseni mnoštvo štika. Ribolovci su dnevice dolazili ovamo sa svojim pecaljka. Začudo, toga dana nije bilo nigdje nikoga. Tišina i udaljeni zvukovi. I na mahove kreštavi glas koje močvarice što bi prhnula ispred nas i digla se u visinu.

Kad minusmo okuku, ukaza se pred nama malena neuredna kolibica pokrivena slamom. Nalazila se na samoj obali, gotovo tik vode. Iz krova kolibice izvlačio se modrikasti tračak dima.

— Mika je kod kuće — reče Josu s tihim smiješkom. I okrenuvši mi se, doda: To je zanimljiv tip, pravi božji čovjek. Neslužbeni je čuvar naših čamaca, premda nije član ribolovnog društva. On nam se naprosto nametnuo. Doklatio se amo, sagradio kolibicu i nije nam preostalo drugo, nego da ga prihvatimo. Tu je već tri godine i na njega smo navikli. Vidiš li one čamce što se ljuljuškaju na vodi? Mika ih čuva, a ujedno ih i koristi, kadgod mu se prohtije. Osobenjak neki, šumski čovjek, vidjet ćeš.

Na Crnoj vodi

Mika se pojavi na vratima kolibice. U prnjavoj odjeći, neobrijan, suncem ožgane puti, s borama koje u prvi mah nisu dale da mu utvrdim starost, imao je upadljivo bistre i lukave oči kojima nas je motrio ispitivački.

— Ehee! — uzvikne veselo. — Evo nam šefa! Evo Beloga! A tu je i jedan novajlija! — Pogleda me dobroćudnim pogledom i obrati se Josi:

— Čamac je u redu, šefe! Veslo ću odmah donijeti. Noćas sam ulovio šarana od dvije kile. Što veliš, ha? Samo Mika zna gdje šarani spavaju. Zurio je u Josu, kojega je tko zna zašto uvijek nazivao šefom.

— Ja mislim da si pretjerao barem za jedan kilogram — promrmlja Joso.

— Hehe! — isceri se Mika. — Pročitao si me s prve. Bio je zbilja jednokilac. I već sam ga cijeloga smotao. Dobro sam omastio brke.

Zađoh u Mikinu kolibicu. U jednom kutu stajala je malena naložena pećica. U drugom primitivna postelja. Na njoj gomila prnja. Maleni stolić, klupica, polica s nekoliko posuda, to je bilo sve. Na stoliću tava. U njoj kosti izjedenog šarana. Prostorija je imala samo jedan omaleni prozorčić s pogledom na močvaru. Bio je to komadić stakla ugrađen u žutu ilovaču.

— Tako ja živim, gospodine moj — reče mi Mika koji je stajao naslonjen na dovratka. — Živim kao car! Ali kakav car! — popravi se — Car je rob etikecije i živi u vječitom strahu od atentata. Živim kao slobodnjak koji ne zna za one silne obveze što ih vi imate u vašem urednom i normalnom životu. Ne bolujem ja, hehe, od kojekakvih vaših bolesti.

— Samo od jedne naše bolesti nisi mogao da se izliječiš. Evo, od ove — i Beli podigne zelenu bocu s rakijom, polako je otčepi, otre grlic o rukav i nagne. Zatim doda bocu meni, a ja je dodah Josi. Joso se napije i uzvikne: — Aha, što je dobra! — i pruži bocu Miki.

— Da, rakija je majčica — prizna skrušeno Mika. — Zbog nje sam isprodavao sve što sam imao u selu, zbog nje sam otjerao ženu, zbog nje sam ovdje, na ovoj močvari. Rakija, hm, priznajem, svega me je oslobodila.

Pohlepno nagne bocu, grgoljne dugi gutljaj i pri tome pritvori vjeđe.

— Rakija ti je ispisala životopis — reče Joso.

— Tako je, šefe. Ti znaš kako sam prošao u životu. — I, obraćajući se meni, nastavi: — Vi me možda sažaljevate? Mnogi me sažaljevaju. Budale. Fućkam ja na to. Vas će satrti gradovi i vaši betonski obori. I vaše brige: odjeća, porezi, djeca. Ja živim bez svega toga. U šumi, u šikari kao divljak. Kao grana jasenova. Kao štuka u Crnoj vodi.

Govorio je mudro, polagano, smišljajući što će reći. Slušao sam ga pažljivo, zaboravivši za tren na njegove prnje i musavo neobrijano lice.

— A televizori? — reče Joso, koji je očito poznao Mikin filozofski stav prema životu.

— Jeste, televizori i radio aparati razdiru nam nerve. Cijepaju ih kao rastrulu krpetinu na paramparčad. A vidite moj televizor! — reče pokazujući rukom na stakleno okance. — Kroza nj zirnem i vidim: tu plisne štuka, tamo prhne divlja patka. Površina vode noću sva u mjesečevu srebru. Danju u sunčevom zlatu. Grana se ljuljka, čaplja dogra bi žabu, šuma se budi, šuma pjeva s vjetrom. Muzika i slika. To su ti boje: žive, jasne, treptave, neusporedivo snažnije od onih vaših filmskih i tevizorskih. Vidio sam tu napravu neki dan u selu. Nikada više neću ići da je pogledam. Pih.

— Pa osvajanje svemira — opet ubaci Joso.

— Taj svemir — prihvati Mika. — Kažu putovanje na mjesec. Osvajanje Marsa. I kakve sve fantastične stvari ne smišljaju dvonošci danas. A čemu to, molim vas?

— Život se kreće naprijed — reče Beli. — Tehnika se razvija, moj Mika. Što bi ti htio?

— Što bih htio? Pa što misliš ti, Beli, da ja nekoć nisam štio knjiga? Znam ja, bratac mili, da je Australija, recimo, najveći nenaseljeni kontinent. Osvojimo, braćo, pustinju, more, pa tek onda krenimo s ovog planeta dalje. Čovjek postaje sve uznemireniji, sve luđi, sve izgubljeniji. A tehnika se razvija. Da li se čovjek razvija? Razvija li se njegova razboritost, plemenitost, ha? Što ćemo mi, bratac mili, recimo na mjesecu? Zar ne bi bilo bolje da troškove toga putovanja pojedemo i popijemo na ovoj majčici, crnoj zemljici?

Mika bješe zauzeo pozu nekog profesora, mudraca. Pogotovo iza trećeg gutljaja šljivovice. Spustili smo se niz bajer, Beli je odvezivao čamac, a ja sam prihvatio veslo i zauzeo svoje mjesto na kljunu čamca. Mika je dalje govorio:

— Treba, bratac mili, osvojiti život. Treba suzbiti bijedu u svijetu, svladati mržnju, osvetu, podlost, oplemeniti ovaj naš ljudski korov. I treba — tu je podigao glas — za vječna vremena ukinuti rat. A pustiti Lunu i Mars na miru. Ha, šefe, govorim li ludo?

— Ne govoriš ludo, već uludo — nasmiješi se Joso.

— Ono ide kako ide — doda Beli.

— Govor ti je čudan, — rekoh Miki — kao da si to sve jutros naučio iz neke knjige.

— I jesam — reče Mika. Evo te knjige! — I pri tome se kvrcne palcem po čelu. — Tu se to kuha, brajane. Ovdje, u šipragu, daje se odlično razmišljati.

— Još samo da ti je olovka i papira, pa da napišeš filozofsko djelo — reče Joso.

— Ne treba meni škrabanja po papiru, odvrati žustro Mika. — Čemu to? Za koga? Ne reče li ti, Beli, da ono ide kako ide. Šta sam ja, Mika? Božja bubica. Ništa. To ja tako pričam od dugog časa i radi razonode. Malko sam podjaren rakijom. He, krst joj njezin, što je dobra! Daj, šefe, da još malo cmrljugnem.

Mika se još jednom napi, a ja žustro zaveslam i u trenu se uzbiba mirna površina močvare. Krenusmo sredinom vode. Mika je stajao na obali i punio svoju zemljanu lulu.

— On je ipak u pravu — reče Joso bacajući svoju udicu.

Kad se malo razmisli — doda Beli — on živi bezbrižnim životom vrapca.

— Možda ne baš bezbrižno — rekoh — ali svakako primitivno i smireno. Pa makar nema blagodati koje nama tobože pruža grad i naš način života. Mi smo stalno u žurbi, u brizi, u skrbi za održavanjem standarda, mode, tempa... A on tu drijema, jede ribu i gljivicu, popije gutljaj rakije i pljučka u Crnu vodu, a na nas gleda gotovo s nešto prezira.

— Nije on običan seljak — reče Joso. — Otac je njegov želio da ga školuje. Mika je čak polazio gimnaziju, pobjegao je iz nekog konvikta,

prolutao gradovima, bio skitnica, šatrovac, zatim se pokajao, vratio plugu, ali stalno od njega izmicao ...

— To se vidi — reče Beli. Poznaje se kozi po rozi, kako veli naš narod. Mika je nekakav propali poluintelektualac, boem, bivši čovjek. A ipak mu treba na ponečem zavidati.

— Možda — reče Joso. S jedne strane. Jer, ipak, jadan je njegov život.

— U svjetlu relativnosti, on živi prilično — rekoh. — Ja nalazim da je njegovo povlačenje u šumu umjesno i zanimljivo. Šta kažeš ti, šefe?

— Pa, gotovo da je tako — složi se Joso.

Zašutjeli smo i potonuli u razmišljanje.

Na Josinoj pecaljki zapračaka se šarena štuka. Riba se snažno trzala, nastojeći da se otkine s udice, no sve joj bješe uzalud. Joso privuče ribu, zgrabi je vještim zahvatom desne ruke i ubaci u čamac.

— Štuka je močvarni morski pas — govorio je pri tome. Ona se hrani isključivo manjom ribom.

— Poznata stvar — reče Beli. Veća riba guta uvijek manju. I mi smo, svaki od nas, neke sitne ribice. I jednoga dana naiđe štuka i proguta nas, je li tako?

— To znači živjeti — reče Joso.

— Strašan je taj život — iskrivi Beli lice u kiselu grimasu.

— Strašan i veličanstven — opet će Joso.

— Divan i užasan — ponovim kao jeka.

— — — — —

Sunce je žeglo sa svoda. Plovili smo Crnom vodom i motrili šumu. I šuma je motrila nas. Tišina. Duboka, blažena tišina. Polagano sam veslao. Čulo se zvrjanje malog kolovrata pri bacanju udica. Trenutak je bio svečan, lijep. U vodi je bilo carstvo najraznovrsnijeg raskolstva. Površina je blještalala od sunčeva sjaja. Iz daleka su dopirali mutni šumovi. I jedva čujno kljucanje sjekire iz dubine šume. Lišće je mirovalo. I trave uz obalu. Samo se nježno ljuljuškale trske kraj kojih smo plovili ...

ANTUN MATASOVIĆ

BAKSUZ

*Pustolovna pripovist od nekad
(gegavački)*

Kom vjerovat, kom ni, al
»u Vratušju, selu ubavomu,
u Vratušju čudno čudo kažu,

nit čuveno, niti ge viđeno« u čitavoj carevine Franje Jozifa, da rođeni, rođencati Sokac — k tomu još Graničar — ne pije rakije!

Od kad je došo iz vojske nek bać Rudo osjeti mučenicu još na tri kilometra, okreni mu se utroba trideset i šest puta, a ako je okusi samo jednu jedinu kap, izleti iz njeg čak i no, što j' još prekuče uzeo u sebe.

Svitu čudo nad čudesima, a majke njegovoj zlo i strašno, da ne more bit gore. Kud ju sramota, da joj je to jedino dite oriz svita, tud bi se i ona sjerota kojput okripila, ali sin joj je ko jedino muško u kuće kućegazda, kako se u Granice već gebira, pa joj se ne pristoji, da ona, žensko, pije, ge ne pije on, muški. Kad joj dojadi i oteška, okomi se na njega:

— Jesi l' Šokac, il nisi?

— Šta ću ti, mamo, kad si me baksuza rodila?!

— Je! ... Je...! nesretnice mene! — povladila bi mu pokajnički, a onda bi joj se već staroj i oduvik sitnoj i slaboj orosile oče debelim suzama.

1.

Mladovat je ćela, pa dugo ni (nije) imala dece, a kad se u svojoj tridesetoj njega oslobađala, prisjelo joj, jer ona sitna i malena, k tom dotad još nerotkinja, a dite u njoj priko mjere. Mučila se tri noće i još tri dana, oče joj iskopnjela, dok ga se rišila. No poslije je bila upravo bāta i ōla (bahata i ohola), što j' tolikog klincova na svit dala, pa se svima i svakome faljila, da su đeca najbolja i najnapridnija, kad mat priđe tridesetu. Imala je pravo, ali koja njoj i đetetu fajda, kad je ono, njen sin bio baksuz, a ni (nije) se ni rodio bio?

Dok je ona još š njim bila, krećio majstor iz Vinkovac škulu i molovo meštrov kvartir. Selo malo, ni imalo ni prave birtije, a kamo li otela, ge bi stranac gost mogo konakovat i ranit se. Nje svekar mu se smilovo, pa ga uzeo na koštu i kvartir. Kad je majstor svoje svršijo, pa se tijo š njim i š njegovima, koji su ga skoro mjesec dana dvorili, poravnat i platit jim, oni na njega trista:

— Jesmo l' mi otel il birtija, da nam se plaća il čestita seljačka kuća, koja zna šta j' red i poštenje.

Našo se čojek u velikoj nezgode, jer »svakog gosta za tri dana dosta«, a on kod nji skoro cili mjesec. Stid ga je i neprilično mu, da toliko bude badave, ali oni ne će ništa, baš ništa da uzmu od njega, nego ga odbijaje:

— Valda i prijateljstvo nješta vridi!

Sjeti se majstor, da jim ponudi kumstvo, jer je iz njiovi razgovora viđo, da ti dana očekuju povećanje obitelji. Njegovu su ponudu jedva dočekali, jer će jim bit dika, što imaje kuma zanadžiju još k tom iz varoša, a kumstvo se tako i tako ne odbija, pa ponudilo se il zamoljilo s ve il s ne strane.

Samo se po seb zna, da muško dobiva kumovo ime, ako takog već nema u familije, pa nisu ni pitali majstora, kako mu je ime, a i ne pristoji se to pitat. Stoga jadnu babicu malo da ni (nije) udarila kap, kad je čula i vidla, da u maticu zapisuju Rudolf ko ime maloga. Tako neformasto i brezbožno ime sjerotica ni (nije) u svom viku nikad jedna čula, pa kad je već tako, da se barem izgovorit dađe! Ovako, kad su se kolima vraćali, pa njetko sa staze uz drum, il s pendžera upita, kako je malom ime, pokazala bi povitim đetetom na kuma kraj sebe u kolima i viknila:

— Ko i njem! — a narod se u čudu pito, zar ima i sveti molera?

Kako je svakom poznato i znano, u no se vrime nadivali đece samo imena svetaca. Majka ni (nije) znala, da med njima ima i Rudolf, no to ni (nije) ni važno. Čela je, da đetetu da mazno ime, pa mu rekla Rudo, a posprdljivi Graničari prozovu da Pridkolje! — kakog imena nema ni u jednom kalendaru, nit se ige ikad čulo, a najmanje u Šokadije.

Usprkos svog nešokačkog imena, a morda baš zbog njega, đečko je napridovo i raso ko nitko, pa je sa sedamnajst bijo čojčina na svu mjeru, pravi velnoga ko Golijat il Musa Kesedžija. Majka mu puca od ponosa i dike, te se svuda falji, da je to ona ranila i odranila. Sisat mu je davala i u škulu je išo, pa kad se iz nje vraćo, još bi iz daleka sa sokaka viko: »Mama, ja bi siso!« Stid bi ju bilo prid svitom, pa bi š njim ošla u kućar ili pojatu, ge je (ih) nitko ne će moć viđat, dok se on ne nadučka mamina mlika, da u njega more kroz usta prst umočit. Sakrivala se š njim tako i od sela i od svoji, al ga ipak do trinajste ni (nije) odbijala, jer stare žene, što sve najbolje znaje, velje, da od materinog mlika nema đetetu prudnije rane, a dok jedno sisa, ne će bit drugo... Odbijo se sam, kad su mu se vršnjakinje stale sprdat »siso«. U to je vrime i njegova mat došla u godine, kad je (ih) ni mogla više imat.

Odraso on i izraso u pravog momčinu, al koja mu fajda, kad se baksuz namonkovo nije, jer umro mu otac, kad on ni imo ni puni

osamnajst. Spala na njega mlada i primlada kuća i š njom sve brige male i velike, pa i tereti. Po volje i snage potpuno je zaminió oca, samo da baksuz ni bijo ... Tako on uranijo bičića da ga proda i na kuće popravi krov, al se junetu ucrvali papci, pa ni mogo š njim na vašer. Do mu meštar karbole, da njom zalje bičetu papce. Od toga su oni prošli (ozdravili), al ni jedan mesar ni (nije) tijo uzet june koje smrdi, jer mu ne bi mogo prodat meso ... I druge su ga neprilike stizale, kake nikog ni u selu ni u svitu, kojput take, da im čojek jedva more vjerovat. Iza oca mu ostala dva čuvara, dva kera, ko mede velika, a rđava ko kurjaci. Kad nisu na lancu, nema toga, tko bi smijo u njiovu avliju. Jedne je (ih) nedilje ni svezo, da majka i on mogu mirno na tenane fruštukovat ... Jedu oni, kad eto ti Ciganjke s torbetinom u sobe, a oko nje skaču i umiljkavaju se njegova dva ćuke.

— Majku bi mi rođenu rastrgali, da ne najavivša se s kapice, (kapijice) uniđe u avliju sa sokaka, — nemilo se začudijo Rudo.

— Ti, pritelju, imaš ćuke za pošten svit, a ne za lopove, — podučí ga Ciganjka ... On njoj popriličan šoblek slanine u torbu, a svoje kerove jedan na jedan, drugi na drugi kraj jedečića, pa š njima priko najdeblje grane stare jabuke na sridi avlije.

Čude se ljudi, što j' napravio, a nitko mu ne vjeruje, što j' jim govorió o ćukama i Ciganjke, makar jim se kleo i zaklinjo, jer jim se čenjilo, da to ne more bit. Isto mu nisu vjerovali, kad se prid njima čudom čudijo, da je proljetos ispod građe prid njegovom kućom spremljene za krov — izvela divlja patka dvanajstero pačića i njem na oče jedno po jedno njekuda odnila.

— Valda si zimus svim mačkama u selu poodsico kandže i odturpijo zube, — nasprdo mu se njetko, a drugi š njim pristali, jer su vjerovali, kad bi patka izlegla pod građom pačiće, već bi se našla mačka, koja bi je (ih) satarisala.

Još kojekako, što mu ljudi nisu vjerovali, al počeli su se i vridat, jer su mišljeli, da se on tim svojim pripovidanjem njima sprda i š njima pravi šegu, pa su ga stali izbjegavat. Vidi on to, pa mu krivo, te se i on nji klonjijo, jer ponosni Graničar nikom se ne namiće. Na posljeku je postalo tako, da u selu nit je imo prijatelja, nit pravog komorata, a biti sam, čojeku je teško ... Pomišljo je da se ženi, al još mu ni (nije) pravo vrime, no mat ga poče terat.

— Ja ne bivam mlađa, već sve starija, pa će doć i starost, a š njom i nemoć ... Imetkom nismo nikako slabi, pa za jednu posla i odviše ... Ženi se sine! jer mi pomoć treba! — govorila mu ona, kad su bili sami, pa udrili u razgovor.

— Odabirali oni po selu đevojke, al ma kojoj se on javi, odbije ga svaka. U zlo se vidli i u čudo metnili i mat i sin. Nit je kljakav, nit šepav, nit čorav, nit mundav (nijem), već naočit i k tom jedinac. I lipje konje ima, a kuća mu stojna i sve drugo sknađeno i u redu, baš sve, kako si samo ma koja cura poželjet more, ali ni jedna ga ne će, pa ne će, — baš ni jedna! A momak dobar, čestit i pošten, ništa se o njem rđava ne čuje! I dvi su godine skoro prošle, otkako se ženi, a oženijo se ni. Selameta (uzroka i lijeka) ne znaju ni on ni majka njegova, jer

ne misle, da se cure ne će otimat za »Sisu«, koga i Pridkolje zovu. Osim tog selo je puno momaka izrasli na pravu mjeru, pa si svaka more izabrat đuvegiju prema seb i nijednoj ni (nije) sila udat se za vel-nogu...

Moraće Rudo u vojsku neoženjen, što j' za Graničara, pomalo sra-mota, pa mati svjetuje sina, da ostane u vojske, kada jednom već po-stane soldat.

— I do stražmeštra moš doterat, — kaže mu ona.

— Zar da zupar (podčasnik) budem? — ne da joj se sin. — To da-nas ni najgorja sjerotinja ne će.

— Al ćeš bit gospodin, kad svoje kod vojske odradiš, — znala je majka sve, — ja l' kod suda oficijal, ja l' akcezist (poreznik) kod fil-ancija, ili profuz (tamničar) kod kotara... Jagmit će se za te frajle i gospoje po varošima, a ne njake crljenperke po selima! — Iako kod vojske mora ostat deset — dvadeset godina, ipak je na posljjetku sin privoljio, jer najteži će mu alat bit pero i olovka, ali i tod je bijo ko i uvik baksuz!

Na vezetacije (stavnji) odrede ga ne u pješake, nit u ulane, il u koji drugi šokački rod vojske, nego u — mornare, jer je bio velik, pri-velik, veći nego ikoji momak, što j' ga komesija te godine vidla. Odkad je svita i vika nikad se ni (nije) čulo, da je koji Graničar bijo mor-nar. Rudo od prepasti, da u zemlju propade, a morda i i od stra, jer morje je voda brez dna, a on dotad ni (nije) viđo veće vode od seoske japage, u kojoj se kaljužaje i kupaje svinje.

Ku' će suza već na oko, pa i on u nevolje ljutoj kumu moleru. Kum mu nađe dobra advokata, koji mu složi i lipo, prilipo iskiti moljbu, da se njegovo kumče oslobodi vojske, jer »kao jedini hranitelj svoje sa-mohrane, već ostarjele majke nije obavezan služiti vojni rok«. Čim je sretni momak došo u selo, prida moljbu u općinu, ali dok je ona iz nje priko kotara došla kud treba, Rudo je već davno bijo na galije u jed-noj luke otoka Malte u Sredozemnom morju.

2.

Lađom je komandiro jedan baron iz Kranjske, koga su gospoda zvala fonucu Lerenfeld (von und zu Lerchenfeld), što bi značilo, da je baron iz kraja il grada »ševino polje«, koji je njemu također i pripa-do. Kako svoj svome gonti, uzeo si on za služaka (posilnog) Rudu, je-dinog Slavonca u ciloj mornarice, kad ni (nije) našo u njój ni jed-nog Slovenca. Odma ga je do ospitovat u finom ponašanju i koječem drugom, da se njim ne osramoti nige, ge š njim dođe. Jer njem je za-povidio car, da obiđe lađom cilu zemlju i da poodi sve careve, kralje-ve i druge poglavare svi zemalja uz morje i pridobije je (ih) za njego-vog brata Maksimilijana, koji je tio bit câr američke države Meksiko, a nitko ga ne će.

Pametna je graničarska glava sve brzo upatikala, pa je Rudo za kratko vrime govorio čak i engleski, ne baš ko pravi Englez, al razum-jet se mogo, ko što bi i on svakog razumo, tko j' mu ma šta reko na tom jeziku, koji jedva da je bolje zno barunov kuvar, po rođenju Ki-nez. Fonucu ga je uzeo, da ne zaostane za drugom velikom gospodom i

bogatim ljudima, koji velje, da su Kinezi najbolji kuvari na svitu, jer znaje od istom čega napraviti fino jelo. Baron je sa svojim bijo ne samo zadovoljan nego i ponosan, jer je imo »crno na bilom«, da je radio u Peking u kuinje samog kineskog cara. On je tamo deset godina pomagao svom »prepoštovanom tripotu gospodinu«, — kako ga je nazivao, rodenome ocu mest kuinju i avliju, guljit krompir, prat suđe i druge take poslove, što ni bilo napisano u potvrde, koju je baron dobio. Dakako da je kroz tolike godine ipak od gledanja i slušanja naučio nešto i od kuvanja. Jesu li to bila jela, kaka je io kineski cār, il' nisu baron je (ih) je i io brez obzira, jesu li mu se dopadala il' nisu, jer je to smatralo gospodski. Kako Kinezi svašt jedu, pomalo se boje barun, da bi mu njegov kuvar mogao skuvat čorbu od švabi (žohara), il' paprikaš od mišev, što su njem bile najgadnije i najodvratnije životinje, a on je bio jako gadljiv.

Da se tako šta ne strefi, dodilji kuvaru svog služaka, kojem strogo zakruti, da pazi, šta Kinez kuva, pa ako šta ni kako treba, da mu odma dojavu, ali kako Kinez ne zna. Toliko je povjerenje polaskalo seoskom monku, da mu nitko ni bijo ravan, ali se odma i srozo u svom muškom graničarskom dostojanstvu, kad mu je Fonucu strogo zapovidio, da i sam nauči kuvati, kako on ne bi osto brez kuvara, ako Kinez umra znat svaki Graničar, koji do sebe drži. I skuvat, zna, što i svaki drugi, re, utekne, il mu ga ukradu, šta na morju sve more da bude. Šta bi mu majka rođena rekla, što j' od soldata spo na kuvara? Bolje je, što j' od nje daleko, tješi se Rudo, al u usti sve mu gorko i zaplako bi da ga prid sobom ni stid. Zna on doduše ispeć prase na ražnju, al to mora znat svaki Graničar, koji do sebe drži. I skuvat, zna, što i svaki drugi, da ne ostane gladan u pudarine ili na stanu, kad je sam, al to još ni kuvarski zanat. Teško mu je i priteško, što ga baron pravi zanadžijom, jer Graničar cinu i poštuje majstore, al mu je sramota, da to sam bude... No što more? kad je Graničar! On se nikom na svitu ne pokorava, nit ikog sluša osim cara. Fonucu je na lađe mjesto cara, pa ga mora slušati, bilo mu pravo il krivo, jer Graničar ostaje uvik muško, pa i muški podnaša, ako drukče ne more bit... Stog, kad ga je baron poveo kuvaru, da mu ga prestavi, slidio ga je, doduše ko pokiso golub, kom su purice krušac pozobale, al slidio ga.

Niski, žuti čičica, naero očiju, a šjerji neg što j' dugačak, ni (nije) izvoljevo ni pogledat novog »bilog vruga«, kako Kinezi i u lice zovu bile ljude, jer je (ih) drže barbarima tj. najglupljim, najtupljim, najtuplavijim i najblesavijim ljudima na svitu, koji osim toga ne znaju nikaka reda niti pristojnosti. Ali kad mu je Fong-und-cung, kako je Kinez pokinezio Fonucu, kazao, da mu je doveo pomoć, jer za tolik je poso premalo jedan, sto (stao) mu se klanjat mlogo i duboko, koliko mu je dopušćo nadut trbu ko vanjkuš cili dan na suncu. Onda se gospodnu »bilom vrugu« gospodnu Fong-und-cungu nasmijanim licem zafaljevao od srca i slatko ko da mu je lemun u ustima, a Rudu je pogledavo milo, ko da će ga nogom nekud, da odleti do mjeseca i zvizda. I klanjajući se krakoljio je ko kokoš nakon što j' se iskokodakala, pošto je snela jajce, a u svaku je englesku rič il umetniho il dodo joj »ng«, da se čuje ko kineski.

Rudo bi krepo od smija, kad se ne bi bojo, da će uvidit barona, no kad više smij ni (nije) mogo uzdržat, da ga raščera, sto se klanjat kuvaru i od komendije ga oslovi:

— Čing-čong, — pokinezivša tako graničarski »čičo« i ospitno mu se prestavi, — u koliko vaša milostivna milost dopušća Rudo!

Tolika i taka učtivost utolji Kineževu nabusitost, pa mu se od iznenađenja i dragosti raspogače usta od uva do uva, što j' na posljetku našo bilog vraga, koji ni (nije) barbar, te ga odlikova oslovivša ga blaženo njegovim rođenim imenom:

— U-lu-do! — Kinezi ne mogu izgovoriti »r«, pa stog mjesto n. pr. »Rus« vele »U-lus«. Da ga u svom oduševljenju i nagradi, odluči njemu u čast napraviti fin ručak od pačinaca, čem se U-lu-do (zaista uludo) obradovao, jer je (ih) je voljio, pa je zbog nji njegova majka i držala patke, samo je Rudo zaboravijo, da patke nesu u proljeće, a to je bila već potpuna jesen. Tog se sjetijo istom, kad je viđo kako Čing-čongovi pačinjaci plivaju po vode, a kad je jedan puko ko bomba i kuinja zamerisa ko otvoren šekret prid rđavo vrime, bijo je sasvim siguran, da su zbiljam mučkovi. Skrivečka se izvuče iz kuinje, ko da će izać spored sebe, pa ode kast barunu, šta mu Kinez pravi za ručak.

— Budalo šokačka! . . . Šta ti znaš, šta j' fino! — izdere se na njegov Fonucu, kako se nikad ne bi nado od tako finog gospodina.

»Zašt šokačka?« — u sebi se upito do dna duše uvriđen Graničar i bisan mu se ljuto zapritijo: »Rec' još jedanput, pa 'š bit u Save kod Županje!« — Dakako, da j' i to reko sam u seb, jer nit je red, da to kaže u lice svom komandantu, nit je smijo reć, kad je pod njim duboka voda, a on ni (nije) baš vješt dalekom plivanju. Na posljetku i daleko je od Pule do Županje, da bi mogo tako šta ozbiljno pomišljat . . . Al osvetiče mu se! zarekao se u seb i ocem i majkom. Nek kuva Kinez šta oće i kako oće, ništ ne će reć barunu, pa ma bila sarma od gljista il lučevine (hladetina) od krtičji njuškica.

Goreć za osvetom s najvećim je veseljem pošo u pomoć Čing-čongu, kad je viđo da vata miševe, koji je na gali je bilo puno ko i na svakoj drugoj lađe. Čak je i sam od svoje volje išo u taj lov, već ako ni za šta drugo, ono da nješta radi, jer Posavci su radišan narod, a na lađe je imo posla manje nego doma u nedilju poslje podne. Unaprid se od sveg srca radovo, kako će Kinez podvaljit barunu miševe ko u svatovima mladine kuvačice mladoženjinim pohovane vranske batace, kad jim prid vjenčanje dođu u poode.

Al ta mu se radost ni (nije) posrećila, a već su davno isplovili na debelo morje i u nekoliko luka stali i pristali, da barun poodi i poslje toga dočeka i primi na lađu guvernere, il kako su se već zvala ta velika gospoda. Čing-čong nit je kuvo, nit je peko miševe, nit šta drugo nepodobno. Rudo bi moro viđet, jer, da ga nauči kuvarskom znanju, od njeg ni (nije) ništ krijo. Jedino mu ni (nije) bilo mjesta u kuinje, kad je pravio nekaku »mus-sup« za veliku gospodu, koja će doć u poode komandantu. To je bila njegova najveća tajna, što j' ju donijo iz kuinje kineskog cara. Po toj carskoj čorbe proslavila se baronova lađa gegot su stali, a on je na nju bio vrlo baat, pa nijedan

ručak, kad je imo odlične goste, ni (nije) smio bit brez nje. Jedino se bojo, da je morda ne će bit dosta, pa je strogo zakrutio Rude, da je ne bi otpio, kad je nosi iz kuinje na trpezu gostu.

Al tog se ni moro bojat, jer gadljivi Graničar ni (nije) ni okusijo nikoje Kineževe đakonije, nego je io samo ono, što j' zno, šta j': kru, ribu i gra. Doduše takog gra ni (nije) nikad viđo, al gra je gra, a za njim Šokac pogibe. Sitan je bijo ko bili tičić po kokoruzu, al žut il crn, a kad se skuva, pušća zetin ko sarma od bundevskog sjemena. Zvo se soja, a imali su ga skoro svaki dan, jer mogo se kuvat, peć ćufta od njega, pravit sarma i još koješta drugo. I kadagot je baron kom pofaljšio poso na lađe, po viknio »So!-Ja!« (tako-da), Čing-čong je mislijo, da mu zapovida soju za ručak il za večeru. Tako da je i tio, miši ne bi mogli doć na red, ali da će jedanput doć, bijo je Rudo siguran, jer i mešter im je u škole govorijo, da Kinezi jedu, što nitko na svitu. Stog se ni (nije) nimalo začudijo, kad je Kinez pito baruna, oće l' kuvat, peć il kako drukčije priredit Kjing-kjonga (Kiona = grčki psa), štene, što ga je komandant dobijo još na Malte od guvernera Engleza ko vrlo skupocin dar, kojem se onda bijo strašno razveseljio, jer je bilo buldog ritko čiste pasmine.

3.

Pito ga kuvar, a iz ustov mu procurjela slina i lice mu se od proždrljive želje raspuzjelo ko gvala putra na suncu, jer pasjetina je Kinezima najfinije meso, osobito mlada. Fong-und-cung se izdero na njegov gorje neg onda na Rudu, kad mu ga je tužijo zbog pačji mućaka i da ga oslobodi krvoločni napasti, preda ćukicu Rudi, da ga timari, rani i odrani. Graničar malo da ni od jeda i jada skočijo u vodu duboku ispod sebe, što j' ga monka iz viđene kuće opet degradiro i to čak na štenara. Još ajde de, da je kuće na što nalik, al ovo je bilo rugoba i nakarada, da ju ni pogledat ne moš. Sprida je šjeroko i nabito, kusate glave ko brez njuške i iskesiti sitni zubića, a otraga tanki i istegnuti nogica, bože-ti-men prosti ko velik puljoglavac pravi pravcati i farbe baš take. Gadnijeg i grstavijeg stvora ni (nije) Rudo viđo u svom mladom viku!

Ipak ko Graničar uvuče dušu u se i upita baruna oće l' ćukica bit posobar, da zna, šta će š njim. Jer ako će bit čuvar, moro bi mu odrezat malo desnog uveta, ispeć na živoj žere i dat mu da pojede, pa će bit rđav, kaki već treba da bude pravi pas čuvar. »Obadva uveta i rep!« — odsiče komandant ko sikerom i pruži mu sliku njakog ćuke, da vidi, kako treba okaštrit jadnog Kiona. Rudo, premda ko golijat, ni (nije) imo srca da tako unakaradi već samo po seb nakazno psetance, al Čing-čong je jedva dočekio da izvrši Fong-und-cungov befel (Befehl = zapovid). I dok je stvorenje krvarilo, cvililo i od bola se deralo, on je s najvećom slašću požio njegove ispečene uše i rep. Šokcu se sažalilo iskasapljeno štenče, pa ga uzeo na ruke, briso mu i ustavljo krv, pa i milovo ga, dok se ni (nije) sasvim umirijo. Pametno pseto ni (nije) zaboravilo ni jednom ni drugom nit kad je izraslo u potpunog ćuku. Na Kineza, ge ga sretne il samo spazi, mrči, reži, pa

i zalaje, čak i narapi, a kad mu pruži il šta za jelo, da ga pridobije, il šta drugo, da ga nadraži, Kion ko pravi rđav ćuko zgrabi iz ruke morskoga čojeka, zgrize i proguta, pa bijo to sjerov krompir, ljuta paprika, il makar šta, što se zgrišti da. Čak bi dočeku u otvorenu gubicu i živ žar, kad bi mu ga bacio. Pas bi onda urlu od bola ko Kinez od smija, al se tako naučio sve jest, što jede ma koji živ stvor. Čing-čonga je zamrzo ko smrt, a Rudu zavoljio i umiljkavo mu se ko maće, pa i kad je bio već potpun ćuko. Od njega nikud, njegovu, naime, Rudino nitko ni darnut ni smijo. Obnoć mu je bijo šilbok (stražar) pred kabinom, a obdan lovački drug na miševe po lađe. Žive je (ih) je predavo Rude, a on opet Kinezu i pito se, kud š njima, kad je nit kuva, nit peče? Morda je onako žive i prisne proždre u svojoj kabine ko baron sjerove školjke, kako je izvade i morja. Kadgot Rudo na to pomisli, strese se ko od ljute zime. Zato se strašno iznenadio, kad je jedanput iza Čing-čangovi leđov zavirijo u njegovu kabinu i viđo ju prepunu krletaka sa živim miševima. »Njetko volji pjevanje kanarinca, njetko štiglica, a on uživa u mišjem cijukanju«, — u seb je reko Rudo i ozbiljno se pobojo za jadnog čojeka, od kojeg ne će ostat ni kosti, a kamo l' mesa, ako miši obrikaje vratašca na krletkama il im proglođu dna ... Al kad dosad nisu, sigurno ni ne će, jer miševi kratko žive, a otkako je (ih) je počeo Kion vatat, bivalo i sve manje i manje, pa i je na posljetku i sasvim nestalo na lađe.

Otkad su ostavili Pulu, prošlo je valda podrug godine, mordak i više, a lađa im se zabila u njake otoce, kojima je u podne sunce na sjevernoj strane. Vladaje njima Olandezi, ljudi jaki i temeljiti ko naše Likote. Ko dosad sve i bile i crne poglavare, poglavice, vladare i guverneru uz morje Evrope, Afrike, koju je moro obić, jer još ni bilo Sueskog kanala i Azije poodijo je Fonucu i njiove upravitelje i dogovorijo se š njima, da će mu »vratit vizitu« ko prekosutra pred večer od dana, kad je zapovidio Čing-čangu, da priredi »diner« tj. užinu, koja se može smatrati il ručkom il večerom. Sve će bit u redu i najbolje ko i dosad al brez mus-supe, izvistio je Kinez Fong-und-cunga, jer da za nju nema materijala. Trebalo bi po njegov ic na koji otok. Barun sumljičavo zaškilji na kuvara i zovne Rudu sa sobom u svoju kabinu, ge mu se najstrože zapriti:

— S tebe glava dol, vratiš li se brež njeg! — Začudijo se momak, što mu se tako priti, al mu je baron odma rastolmačijo:

— Ni (nije) on došo men svoje volje, neg sam ga ja kupijo na nekakoj lađe ... Bili su morda baš gusari ... Ja nje onda nisam pito, a ni njegov potlja, a on uvik gonti, da mi utekne ... Vud Kina ni odviše daleko, a što b' ja brež njeg, kad mi dođu u goste velika gospoda?! ... Utekne l' mi na morju, još koje kako, jer se s lađe može viđat, al umakne l' tamo u džunglu, nikad ga više ... Pamet, dakle, u glavu! — na posljetku mu reče i dâ mu njaku spravicu (upaljač), da mogu zapaljit vatru, bude l' jim trebala: priđeš palcem po kolešcetu, a fitilj već gori, ako ima belzima.

Usprkos pritnje razveseljio se Rudo, što baron ima u njegov poverenja, a još više, što će na kopno, jer ga u nosu zaškakljila rakija, za koju je već davno zaboravijo, kad je se je zadnjiput napijo. Na la-

de nit je ima, nit ju smiju pit obični mornari. Al sledilo mu se veselje, kad su sutra on i Kinez jutrom zaveslali morjem, a po njem oko čamca zaorale ko lemeši šiljate peraje morski pasa, koji su za pedalj dubljine promicali u vode brzo ko štukari od dva tri metra i duži. K tomu ga je još kuvar slatko mu se smišec ljubezno kuražio, da će najmanje ostat brez noge il ruke, klizne l' koji od nji u čun, jer su im čeljuste ko dvi naoštrene testere, a na otoku su ljudožderi!... Ovom Rudo ni mogo vjerovat, jer »ge bi krštenik pojiio krštenika«, pa je Kineza tero u laž.

— Nisu oni kršteni, a malo su, mlogo veći barbari od vas bili vragova, jer ni brojiti ne znaje dalje od pet, — tio ga je poučiti, al Rudo mu je još manje vjerovo, jer »ge bi bilo baš toliko tupavi ljudi«?! No malo po malo, a onda sve više počeo je popušcat, kad su na otoku zašli u šumsku divljinu, kojom su bile porazmitane velike koljebe nalik na vanjske peče po slavonskim avlijama, a iž nji su izlazili ljudi s oproštenjem goli golcati samo s pregačicom sprida. Da to ni (nije) i da jim lice ni (nije) ko nožem izbražđeno, moglo bi se još rit, da su lipi prilipi, jer tilo jim je ko kip na oltaru, a koža ko šarene tikvice iskuvane u šljivovu komu i po njoj jednake šare ko po njima, samo su izbockane, pa su ko bobuljičave.

Nisu se baš teško sporazumivali š njima, jer je jedan od nji govorijo engleski koliko on il kuvar, pa su brzo od nji izanglovali živadi, prasaca, voća i koješta drugo sve za ogledalca, perlice i slične drangulijice. Zapravo je š njima trgovo kuvar, jer Rudo, kako je sto na zgodno mjesto, ni makac š njega, da mu on ne more umać, kad mu je fort na oku. Njemu ko da to ni (nije) ni bilo na pamete, jer kad su mu kupito već sve odnili u čamac, još se za nješto živo cinko š njima. Čak se ko i oni dero, dizo i spuščo šake ispruženi prsta, ko kad se deca igraje »koliko«, a sve je ko i oni nekako čudno pogledavo Rudu. Njem ko da mu se duž sredine leđa vata mraz, pogotovu kad su ga stali po cilom tilu pipat, štípat i prstima bockat, ko kad se uranje no krmče proba, je l' zrelo.

Onda su se razmiljeli po koljebama, iz koji su onda izlazili s dobro zavezaním košaricama, u kojima je strugalo, skakalo i cijukalo, ko kad se u mišolovke naganjaju miši. Kad su i nje predali na čamac, svi su se vratili osim Kineza, koji je sam u čunu zaveslao prema galije. Rudo vičući za njim da će potrčat k morju, al mu se upopričiše ljudi, a tolmač mu lipo rekne, ko da ga oće umiriti:

— Ku' ćeš? ... Mi smo tebe kupili od njega za pet puta po dvaput pet (5x2x5—50) mišji repova.

— Miševa valda? — ko neotice izgovori jadan momak, jer od silne prepasti ni (nije) mu ništa pametnijeg došlo u glavu, a tolmač mu je dalje mirno tolmačijo:

— Kad prodademo mišje repove, sa svakim dademo i njegovog miša, ko što i vi s prodanim konjem njegov ular! — kratko mu je i lipo razložio, a Rudo svaća i ne svaća, jer svit mu se sto oko njeg vrćet ko đeči zvrk. Ipak je toliko razumijo, da sutra u zoru vo (ovako) stiže Ahma Tahma Veliki, njiov glavni poglavica, kojemu su se danas pobrinuli za pečenku.

»A ta sam ja!« — domislio se jadni momak i u seb tužno zajadovo: »Majko moja jedna i rođena, nikad više svog đeteta videt ne ćeš, niti ono tebe!« — a iz obraza mu nesta i posljednja kapljica krvi, jer žo mu je mladu života, mladosti i sunca, koje mu nikad više zasijat ne će! ... I suze bi mu ćele na oče, al je suzbija, jer ga gleda tolmač, koji mu se podrugljivo smijulji i nemilo sprda:

— Baš si ti njaki momak! ... Cmizdri! ... Ko da je to nješta! ... Poštenski te maznem nom toljagom s nog drveta po čube, pa ko nikad da nis ni živ bijo! ...

Brez riči se skamenio Rudo, jer premlad je da umre, al ka' to već mora bit, nek bar bude pristojno, ko što s' njegovi đedovi preko tri sto godin umjerali. Gekoji naravno u svom poštenom krevetu, gekojeg su Turci nožem zaklali, sabljom posjekli il sasjekli. Njekojeg su ustriljili puškom ili striljicom, a nekog i na kolac nabili. Da njega tj. Rudu i objese, ne b' mu baš bilo krivo, jer Graničari su umjerali i na vješali. Al da ga uzmekaje ćulom ko mamenog (bijesnog) ćuku, ue b' mogo podnit od stida i srama pred samim sobom i prid svojim pokojnima! ... Stog je ko obendželučen (drogiran) piljio prida se ko omamita tičica pred gujom razjapljeni ralja, jer ko što ona onda, tako ni on nit šta vidi, nit čuje, niti osjeća, pa oni mogu po njem brez ikaka stra i stida seb izabirat, što j' kojemu najslade i najbolje za jelo u njegovom tilu.

Njem ko da je već sve svejedno, jer je posto, ko da mu ni do čega nije, čak ni do jela, premda ga je još nekad sinoć viđo za večeru i ijo. Sigurno mu već ni bilo stalo ni za rakiju, premda si je je toliko željio, jer kad Graničar ni (nije) za pečenku, ni (nije) ni za rakiju, a njem se ni (nije) ni jedna nozdrva raširila, kad su mu pred večer donili za »bili leb« ruskavo i putrasto ispečeno prase, onako ispotija na kamenju usivtanom bilo i crljeno.

Pobožno su mu ga stavili prid noge, jer u jutro putuje na ni svit, a on se, čuda navidena! ni svoj ne čenji, — barem da špicem oka pogleda, šta su mu donili! ... Videć to tolmač se toliko iznenadijo, da je od prepasti zaboravijo, što j' red, pa je sa svojima prisnapijo na pečenku, da ne bude grijote, ako je ostane. Žureć se gutanjem, da za drugima ne zaostane, ipak ni (nije) ni tren presto derat se na Rudu, da na tom tulavom svitu nema tulavijeg tulavca ni med najtulavijim tulavcima od njega, kad ne će tako fine i prefine pečenke da jede, a ranim će ga jutrom svakako ubiti.

4.

Ruda ga dobro i pridobro čuje, al se ni svoj ne čenji, jer mu se ne da uzrujavat još to par sati života, — samo da mu je spavati, ma trepnio! ... Istom prid zoru mu se to posrećilo, ali ni to ne dugo, jer ga od sna trgla straovita vika, ko da njetko na nekog galami. Pod drvetom, na kojem je mirno vjesila ona krvava toljaga, grmio je na ostale ogroman čojek, kojemu su se oni drčući (dršćući) pokorno klanjali, a on samo, da je ne pomlati. Na vratu mu budilica, koju nategne, da drči, kad je (ljude) oče umiriti, a oče mu švrljaje i blude po na-

rodu, dok ne smotri Rudu, da je na nogama, pa pošalje po njega. »Sigurno je Ahma Tahma Veliki!« — pomišljao je momak, a imo je pravo. I kad ga je tolmač pridveo pred njeg, rekne mu, da će ga poglavica živa otpuščat, ako mu pokaže nješta, šta dosad nikad ni viđo.

Graničarova ruka sama od sebe posegne za džepnim satom, a upravo tada ko naručena zazvoni budilica na poglavičinom prsju. Ko uboden izvadi Rudu upaljač i makne palcem po kolešcetu, a fitilj se zapalji. Isti čas izvade gotovo svi Ahma Tahmini podložnici iz svoji pregača upaljivače, pa stanu kvrckat po njima. »Majko moja mila i rođena, nikada me više!« — iz dna duše bolno zavapijo Rudu, a tolmač mu svečano klimne:

— Slobodan si! jer niti Ahma Tahma, niti itko od nas ni viđo da se upaljač od prve upalji!

Rudu ko da se opet rodijo, pa se ne more snać i poglavice dade punu čaturicu belzina, što mu ju je do na put baron. Tolmaču, ko da se nekud stašno žuri, pa odma povede Rudu k svom čamcu i putem mu se izjado, kako je (ih) strašno izružio poglavica, što nisu zadržali slaninastog Kineza, kojem je meso meko ko putar i slatko ko mlado ždribe, a bili su ljudi mišičavi pa žilavi i još k tom im je meso slano, što on ne podnaša.

I ko da mu je poglavica nješto zakrutijo, žurijo se do lađe, te »izbacijo« Rudu i ne časeći časa, vratijo se odma na otok okrećuća se fort, ko da će u njeg njetko prangiju izpaljit, odnosno s morem sravnit otok iz »vatreni civi« (topova). Morda baron i bi, da je zno šta j' s Rudom, ka' se Kinez vratijo, jer on je na lađe reko, da ga je iz čamca ugrabijo jedan morski pas i pojio. Moglo je i to biti, jer na morju se svašta dešava, ali baron se čudijo, šta se s Kionom desilo, odkad se Čing-čong bijo vratijo na lađu. Nema pseto mira, trčka po lađe i čim dođe do Kineza, štekće ko lovački pas, kad naiđe na lovinu. A kad je jutrom kuvar počeo spremat »diner« za Olandezere, nikako ga se ni (nije) dalo odbit od kuinjski vratov. Dojadilo Fong-und-cungu Kjing-kjongovo skvičanje, pa izda Čing-čongu befel, da otvori vrata, što ovaj priko volje učinji, a ćuko se ko pas na zeca iti na veliki lonac, u koji je Kinez pristavijo na šporetu mus-sup. Lonac se prolje, a šporetom se i kuinjom raspu miševi, što j' je kuvar učer donio s otoka za tu čorbu. Uprepaštenog barona samo što ni (nije) udarijo šlog, a Čing-čong ga je smijuć se ko dite pogledo najnevinijim licem i blaženo mu reko:

— Tebi čorba, meni miš!

Nišť više ni (nije) trebalo komandantu! — Kinez je naglavice već odletio u more zajedno s loncem i miševima za froštuk morskim psima, a očajan se barun uvatijo za glavu, pa samo da ne poludi! Šta će »njegovo premilostivno cesarsko i kraljevsko apoštolsko veličanstvo car i kraj Franjo Jozip«, ako njegovoj carevine naviste rat zbog nečuvene uvrede sve države i državice, kojima je on predstavnike počastijo mišjom ćorbom! Od strave i užasa ustrčo se galijom, nige mu mjesta ni mira, a za njim se uzdero ćuko, jer s lađe duboko pod sobom viđi Rudu u tolmačevom ćunu, pa misli, da se tuši u morju. Sunce je

sinilo barunu, kad je viđo Rudu, jer u svemu jadu i nevolje zaboravio je, da mu danas dolaze Olandezeri, a tko bi kuvo, da njega ni? Sad je na sve zaboravio i pito Graničara, je l' uskrsnijo od mrtvi, kad su ga progutali morski psi? Jedan drugom su ispričivali, šta j' s kojim bilo i od sveg su srca iskreno poželjeli, da im Kinez dođe ruku, pa da ga poštenski izmise.

No nema ga, nit bi za to bilo pravo vremena, jer treba početi s dînerom, da do večeri bude sve najbolje za »blagoutrobije« te gospode, koju danas očekuju. Rude baš ni pravo, što ć' bit kuvar, ali bolje i to, neg' da su ga morski psi il ljudi na otoku pojeli. Napraviće im nješta, pa bilo jim pravo il ne, potrovat se neće, kad se ni (nije) ni on otrovo u pudarine. Odma je pristavijo lonac za čorbu i meto u njeg, da se tijo kuva sve, što ni za što bilo, a moglo se jest. Ko majstor za sve naredijo je zgodu, da se na šporetu može peč odojče, al i pržit debela slanina, pražit salat od kopusa, kuvat paprikaš u vinu i žganjci, ispeč pogača i sve druge mirakule, koje muški volje.

Čorbu mu je moro pofaljit i Fonucu, a kad su drugi jedžeci stizali na seniju, gledo je barun Rudu, ko da mu je barem oca ubijo, jer se bojo, da ga jelom more osramotit. Al Olandezeri se prisnapili na svako i barunu nikako da nafalje njegovog kineskog kuvara. Naposljetku kad su od njeg tražili, da Kineza osobno vide, moro im je pošteno priznati, da ga nema, jer da je (tobože) na urlabu (dopustu), a dîner je priredio njegov služak, Graničar iz »Šlavonije« zemlje plemeni-te«. Kad su čuli ge je on, svima im je bilo žo, da je u carevine Franje Jozipa, pa je ne mogu okupirati, da joj jedan od nji bude guvernerom. Rudu je opet svaki od nji tio pridobiti sebi za kuvara, a on se od svakoga ozbiljno uvridio, jer nit je sluga, nit namještenik, već carski čojek, slobodni Graničar. Da ga udobrovolje, dali su mu velik tringelt (tringeld, napojnicu), da je (ih) ne opanjke pred svojim baronom, jer im je stalo, da budu u gnadi (milosti) i kod njegova cara. U tom je Rudo po novcu došo na zelene grane, pa je pravijo planove, kako će kad dođe doma, nabavit marve, kupit zemlje i popraviti zgrade.

Al to je pjesma za poslje. Sad bi željio samo malo rakije, onako malo ko od želje, jer je već davno nije okusio. Stog kad je barun na Staru godinu pustio mornare na kopno u nekakom kineskom gradu, kom je teško zapantiti ime, otišao je u prvu birtiju, da se napije rakije, tj. ne da se opije, nego da se samo napije pošteno. Bila je od pirinča, nekako ko da je od sirka, al kad nema druge, slatka je i ta, pa ga malo uvatila. Iziđe, da se od nje provjetri, al njetko ga zove. Ko da je Čing-čong?... Al njega su pojeli morski psi!... Ipak dobro ga čuje... Baš njega:

— U-lu-do! ... U-lu-do! ...

Nema sumnje, on viče... Glas je njegov!... Je l' uskrsnio? — Pri zdravoj pamete čojek sumlja... Al sumlje nema, jer na sokaku iza gvozdene pećice ko kod nas u jesen za kestene Čing-čong prži nješta šušakavo ko lipin cvit i nudi Rudu da jede. On se u prvi kraj strašno naljutijo, ali Kineževo nasmijano lice i ljubezan smij, kojim ga je nudio da jede, posve su ga razoružali, pa se razveselio, ko da je srio staroga

znanca, — naši ljudi ta već jesu taki! ... Jede Rudo, što mu nudi Kinez, jer je gladan i da ispuni želudac, da mu ne bude zlo, a Čing-čong melje, melje, melje: nudi Rudu i priča, kako su ga ribari izbacili iz mora i kako je sad sam svoj gazda... Što Rudo jede, šušljivo je, ali nije loše, jer je teka ko mandule... Njemu je već dosta, no pristojan momak ne može odbiti Kineževa gostoprinstva, pa silom jede, da ga ne uvridi, dok iz pećice ni sve nestalo. Lipo i prilipo se zafalji Čing-čongu za podvorbu, a bolje bi voljio, da te kineske rane ni ni jio, jer ga počinje pritiskati u stomaku. I kad čede još mu se zafaljit, pa poč, zaišće Čing-čong, da mu — plati!

— O, ti sklato kineska! ... Pozvo si me, pa da ti sad platim? ... Ja bi teba načo kulin spremiti za kositbu! ... — dalje je tako nabrajo, a Kinezu ne će ništa da plati... Do novca mu ni, jer ga ima od Olandezera, ali ždere ga brezbranznost čojeka, koji ne zna reda. No na stranu sve, al se supijan čojek sjetijo petput po dvaput pet mišjih repova, za koji ga je Kinez prodo, pa poleti na njega, da mu ne ostane dužan. Uplašeni se Kinez uzkrešto ko kvočka, kad je nad njon kobo, a Kinezi prokljaju iz svi sokakova ko mravi iz mravinjaka svom čojeku u pomoć. Dva loša ubiše Miloša, a kamo li ne bi četa Kineza jednog ma i Graničara, pa je Rudo tu novu godinu dočekao pod ključem, al brez ičeg svoga, jer su mu temeljito ispraznili džepove.

Sutra su ga u jutro izveli pred sud i optužili za krađu, razbojstvo, otimačinu i koješta drugo, da mu se od prepasti koža ježila i kosa dizala. Hoće l' ga objesiti il mu glavu odsjeći, ako ga ne ucemekaju toljagom, pito se radoznalo Rudo i ni se baš bojo, jer Kinezi ipak nisu lju-dožderi. S njim su bili milostivni, pa mu nisu oduzeli života nit šta drugo osim novca, a i to da namire ono, što j' učer potrošio, kako mu je reko njaki tanki, visoki čičica u žutoj svile valda glavni sudac.

— Šta j' to bilo, što sam tako skupo požio? — pito je Rudo, da zna reć, čim je u Kine završijo godinu, kad novca tako i tako već nema.

— Skakavci! —

— Šta? — napeo uše i otvorio usta, da bolje čuje.

— Skakavce... Na platne pečene skakavce, — nekoliko put je uslužno ponovio otmjeni čojek, dok se Rudo pravo prolupio, al želudac mu ni mogo podniti, pa se isti tren potpuno ispraznio, a da ni dospio, kud bi. Stid ga, što j' mu se to trefilo u sudnice, a Kinezi se smiju, smiju da od zora popucaju... Tanki, otmjeni čičica na posljetku je uspio kroz smi reć nekoliko suvisli riči na engleskom, koji je inače jako dobro znao, da su bili vrazi zaista barbari, kad ne znaju, da se to ne radi na sridi sobe po pomostu nego u ždelicu na sridi njegove sinije, u koju svaki pristojan čojek pljune, izrakne il šta drugo napravi.

U tom smijanju i sprdanju barbarima bilim vragovima uzčengčungali su se i najednom najozbiljnije su se uozbiljili. Naime čičica u žutoj se svili sjetio, da Fong-und-cung mora biti »velika brada« (gospodin), kad je imo kuvara iz carske kuinje iz Pekinga, pa ni ovaj bili vrag, kojeg su noćas zatvorili ni (nije), da baš ni (nije) ništa. Stog se strašno uplašio, da bi zbog njega moglo doć do rata između Austrije i Kine, ako se odmah sve ne uredi. Ne časeći časa odredio je poslanstvo,

koje je odvelo Rudu na lađu, ge uz nebrojene naklone baronu najsmjernije zamolilo njegovu presjajnu uzvišenost za milostivo oprostenje, što su si bez njegovog najmilostivnijeg dopuštenja drznuli prisvojiti samovlasno toliku čast, da njegovoga prepoštovanog gospodina, gospodina, gospodina kuvara zaista gospodina kuvara nad kuvarima iako na kratko vrijeme zadrže kod sebe u gostima. Premda je baron imao pristupa i na kraljevske i carske dvorove, toliki izrazi pristojnosti su ga sasvim smeli, pa kad su mu predali nekakav paket, samo se je naklonio, a oni kao prepokorni podanici su iščezli.

5.

Je li s tim sve u redu bilo, nije zno baron, a nije ni mario znat, jer u paketu je našo čitavo jedno godište engleskih novina, u kojima je pročitao da su Meksikanci ubili Maksimilijana, brata Franje Jozipa, pa je stog zno da više ne treba dalje »praviti vizite« vladarima i guvernerima. Trebo je još jedino da običe zemaljsku kuglu, što je i izvršio od prilike za godinu dana.

U Puli su odma pozvali Rudu u kancelariju i čestitali mu, što mu je uvažena molba za oslobođenje od vojnog roka. Rješenje je došlo, čim je lađa isplovila na Jadransko more, a kako ni bilo ni radija ni televizija nisu mu mogli poslat rješenje. Ljut je bio Rudo i tio je odmah otić u Slavoniju, zemlju plemenitu, al mu ni (nije) do komandant, no naposljetku je ipak popušćo. Do mu novaca i kartu II. reda za vlak i svoj fijaker, da ga odveze na kolodvor.

Krenijo je prid večer i lipo se smjestio u kupeu, pa zaspo. Njege u duboku noć, njetko ga gura. Došo Kion. Kako ga je vjerne pseto našlo ni zno, ali ono i vrećica soje, bilo je sve, što j' ponio iz vojske. Mati mu je bila živa, al slaba, a kuća i oko nje sve obateljeno i orondano, jer tko j' šta od čega trebo, unišo je u njegovo ko u svoje, čak i ograde su potrgali i raznili. Pa ni njiovog lipog šljivika još u punoj snage gotovo da ni bilo, — njeg mu ni (nije) ko ni žo, jer se njim drvarila mati skoro cilo vrime, što ga ni (nije) bilo, a davat se peč rakiju na pola, ne isplati se, jer mjesto fertaljačeta il možda polučeta dobiješ litru, dvi, — taki su već naši ljudi: sjerotinju samo zakini ge more. Mat ju je svejedno davala na pole, a rakiju je spremala po police pod tavanom izmed dvi grede, da joj čeka sina, jer njekad je voljio po koju kapljicu, ali sad poslje oni skakavac u Kine, za njega je više nema.

Ždere ga i sekira sve, ali on se ne boji života, samo da se ljudi promine. Prvi dan leži on na svom, a mati na svom krevetu, pa divane u vedroj ljetnoj noći, kad vani netko jauče, uzdiše li od bola. Skočiči na avliju, a čojek stoji s kosom u ruke, pa od bola drće (dršće) čitavim tilom, jer mu Kijon zubima melje stopalo, da sve prašti.

— Oš, brato, u kosidbu? ... Zakasnijo si, jer gazda je sad doma, — pomalo mu se sprda i upozoruje ga, — dobro, da ti ni uvatio za vrat, pa ti je osto grčalov, al kako će potlje bit, ovisi o teb. — Uplašio se čojek za svoj grčalov, pa ni više došo, a isto i ostali. Drugi dan je jedna komšinica napala Rudinu mater, da joj je Kion poijsu jabučice (rajčice).

— Jes' ti pri seb? — upita je ova tobože zabezeknuta, — je l' on čuko il kokoš, da jabučice čopa?

A kad se drugi komšija potužio Rudi, da mu je Kion poiyo kvočku i cili nasad, reko mu je, nek napravi ogradu.

— S te je strane tvoja ograda, — reko mu je ovaj, al se Rudi ni do, nego mu je odbrusio:

— Tko treba ogradu, nek si pravi... Meni ne treba, a staru ja nisam sam srušijo.

Komšije su ipak počeli podizati ograde prema Rudinom, a on im je davo rakije, što mu ju je sačuvala mati, jer je sam ne pije. I zime im ju je davo, kad su dolazili i muški na prelo, koje je mati skupljala, da se koja cura ili mlada udovica privari na njenog sina. Njeg su svi rado slušali, jer zno je svašta pripovidat, pa bila istina il ne. Njegova je mat imala za čijanje puno sivog perja, a crni gusaka uopće nije.

— To su divlje guske, što j' je doveo onaj gusak, — počeo je domaćin jednom i narod je čuo, što još nikad ni. — Zimus ja ranim guske, a med nje sleti divlji gusak. Tako danas, tako sutra, a jednoga dana doveo ji čitavo jato i dan dva još tako, a onda ji moja mat s našim guskama uvela u kočinjak (guščinjak).

— Njemoj smatat svašta, — korila ga ona, a on joj odgovori:

— Nisam ja kriv, mamo, što s' ti velika ko divlja guska, pa su one mišljele, da si ti jedna od nji, kad si ulazila pred njima.

Narod se smijo i nasmijo se, a nitko se ni (nije) sjetio, da se japa u trske ne smrzne i da tamo zime dolaze i divlje guske na vodu. U selu ipak nitko ni zno, da je baron do Rude karabinku, koju je on sakrivo od drugi. Sutradan je ona opet napala sina, da koješta govori, a tko mu može vjerovati, da njege ima ljudi, koji jedu druge ljude, il da su u njiov kočinjak unišle divlje guske, a pogotovu, da ima gra, koji pušća zetin.

— Ako što, majko, a da ima taki gra, vidićeš sutra u petak!

Na vrime je pristavijo soju, lipo se je kuvala i do podne pušćala zetin ko friškevina mast, al je bila tvrda, ni (nije) se raskuvala. Pristavi ju opet u subotu, a ona u podne ko da se ne kuva ni jedan, a kamo li dva dana. Pitaće meštra, a on mu kaže, da je kriva voda. Morala bi se kuvat u mekoj vode, sad bilo tekućoj bilo u vode iz japaše. To dakako ne će Rudo, al onda rekne meštar:

— Ima jedno, al vi seljaci to ne upotrebljavate. Dobije se u dućanu il još bolje u apoteke... Dosta ga je mala žličica jedanput... Soda bikarbona... Oš znat reć?

— A zašto sam ja cili svit obišo? — svjestan sebe reće meštru, a u apoteke u Županje zaišće »bikine karbole«.

— Znaš ti šta j' to? — pito ga je apotekar.

— Zalivo sam svom bičiću papca, ka' su mu se bili uscrvali.

Apotekar mu dade srčicu od po deci karbolne kiseline, a on jedva dočeka sutrašnji dan, da se može svojoj majke pofaljit sojom, svojim lipim graom. Bila je nedilja, kad stare žene idu u crkvu, pa će on sam biti kuvačica. Iako je zetin plivo po loncu, odreže slanine

dosta, da se nji dvoj dva puta čestito omrse i turi ju u soju, koju još zalje žličicom karbole. Zasmrdela čitava kuća ko zaodi na štacijama u Vinkovci i Županje, al i pači mući su strašno smrdeli, pa je ipak od nji napravijo Čing-čong fino jelo Fonucungu.

Njegova mati ni (nije) bila ni barun ni barunica, da bi jela istom kaki smrad, pa soju ni pripanjit. Nevoljni Rudo istrese i soju i slaninu Kionu, jer on jede sve, al ćuko, kad pomerisa to jelo, zaskviči, ko da ga njetko bocnio iglom u nos, pa preskoči ogradu i utekne nekud u vrtlove.

— Ni tvoja Kina ne će te soje, pa ni sa slaninom, — iskreno požali mati sina, a on da visne, jer šta će od sad bit, kad su mu se do sad toliko sprdali?! Od silnog jada zgrabi jedan polić ispod greda i nepredanivša salje u se cilu polovicu i zajada:

— Ge ušteti toliku slaninu!

— Džabe je bilo! — upade mu mati, — majke je glavno, da si mi se ope' ošokćio! — blaženo će mu sretna i vesela, te do kapi sve istru-si iz šiše u ruke.

ILIJA LEŠIĆ-BARTOLOV:

KAKO JE GUŠTI SABLJA KROJILA PRAVDU

(ISTINITA PRIPOVIJEST IZ GRANIČARSKOG ŽIVOTA)

Burni i mukotrpan život našeg didaka Gušte tekao je prvih godina devetnaestog stoljeća u velikoj graničarskoj zadruzi Lešića-Bartolovih u kojoj se potomstvo pradjeda Bartola nalazilo u četvrtom koljenu srodstva. Za ondašnje prilike i norme po kojima se živjelo u graničarskim kućama takav daljnji rodbinski stupanj nije narušavao kućni sklad, jer se krvno srodstvo mnogo poštovalo i uvažavalo. Poremećene kućne odnose brojne čeljadi u nekim kućama sređivao je kućegospodar, a ako je bilo potrebno, i »vladajuća sablja« tj. vojna vlast. Na Guštinu narav kao da je imalo utjecaja i burno ratno vrijeme u kojem se rodio i rastao, pa je još od malih nogu pokazivao svoju buntovnu narav, otpor i borbenost. Kao dijete, u zimskim večerima, rado je slušao pripovijedanje starijih ukućana o bojištima širom Evrope — gdje su svoje kosti ostavili i dva njegovca strica — o vojničkom životu na granici i čardacima, nepravdama i batinama, te je znao uzrujan skočiti iz zapečka s podignutom šakom i uzviknuti: — A ja bih njega! . . .

U dječjoj igri sa svojim vršnjacima, pa i starijima od sebe, ako bi netko počeo varati ili što prikrivati, on bi ga odmah namlatio, a ako bi taj slučajno bio snažniji od njega, on bi ga iznenada koji put odvalio i hitro pobjegao. Kod njih je bilo petnaestak djece u kući, što manje što veće, ali on je svima bio starješina i baća. Mlađi mu brat Bartol bio je sretan kada je, kao tih i bistar dječak, zaslugom župnika i s privolom očevog strica — kućnog starješine — otišao »na škole« učiti za svećenika, te se tako riješio bratova vrhovništva. Najmlađi brat Jakša bio je već zrio čovjek, imao je djecu i unučad, ali je svom baći prilazio uvijek s vojničkom poslušnošću i bez protuslovljenja. Mali Gušta dobro je upamtio pripovijedanje očevog strica dide Stipana, kako su njegov otac Bartol i dva strica kao graničari ratovali za caricu Mariju Tereziju i u Pruskoj bili zarobljeni. Šest godina nisu bili kod kuće, a ne bi se ni povratili da nisu iz roblja pobjegli. Da im bijeg uspije morali

su oženiti Njemice, ali kako ih nisu smjeli dovesti kući, gdje su već imali žene i djecu, to su ih, kažu, — dogovorno bacili u Dunav kad su se negdje čamcem prevozili preko rijeke u Srijem. Taj okrutni podvig trojice pradjedova njega je oduševljavao, i oni su u njegovim očima bili junaci, heroji...

Među njihovom djecom bio je i mali Stanko, za koga se Gušta sjećao da je došao sa svatovima iz Štitara. Pitao je majku zašto je Stanko kod njih.

— On je Štitarac, Dabić, — rekla je mati — ali sad je naš, jer ga je »privela« njegova mama kad se udala za polustrica Adama.

— Pa zar to baš mora tako biti? — zapitkivao dalje Gušta.

— Mora, sinko, ima takve djece i u drugim kućama, jer je takav zakon u Granici. Ako se udovica udaje, mora sa sobom povesti i djecu u novu kuću.

— Mamo, ja ne volim tu Granicu! — ljutio se Gušta.

— Dijete moje, volio ili ne volio, slušati se mora, jer sablja sudi... — smirivala ga majka.

Kako je Gušta više dolazio k razumu, postajao je sve hladniji prema stricu Adamu, što je postepeno prelazilo u prikrivenu mržnju. U igri je znao često puta istući maloga Stanka ili ga bar uštinuti da zajauče. Njegovo vladanje uočili su već i stric Adam i strina Oliva, pa je dolazilo do razmirica među jetrvama, na što bi kućegazda didak Antun oštro istupao, a Guštu bi povukao za uho i strogo korio. Međutim to je malo vrijedilo. Gušta je bio dijete posebne ćudi i naročitih sklonosti. On je pratio i već razumijevao sva zbivanja u kući, pa i u selu. Upućen je u graničarski način života: da se po zapovidi mora na čardaku stražariti, po zapovidi se mora na rabotu, po zapovidi se moraju primiti i batine. Cuo je od starijih momaka i to, da momak, kad se smisli ženiti, mora s curom na ugledu kod kapetana prije nego što će kod popa na upis.

— I to mi je neki život, kad moraš sve kako drugi hoće — mrmljao je Gušta u kome se sve više taložila zlovolja i otpor.

Kao već odrasliji dječak Gušta je za vrijeme poljskih radova boravio na »stanu« i bio čoban, ovčar ili svinjar, zamjenjujući tako odrasle muškarce. Volio je biti čoban, volio je šumu, velike ledine uz Savu, prekrivene stadima vitorogih goveda, runastih ovaca i kudravih svinja. Volio je i čobansko društvo, sjedeljke uz veliku vatru, gdje bi pržili slaninu na ražnjiću, zatim omiljene igre piriza i maslaća, a osobito međusobna nadmetanja snagom kako između čobana, tako i marve. Poskakivao bi od veselja kada se njegov bik, ovan ili nerast uhvati s tuđim u koštac i nadjača svoga protivnika. Gušta bi tada bodrio svoga miljenika, a ako ne bi nitko od drugih čobana bio u blizini, čak bi mu i pomagao... — Potiskaj Garonja, navali Vezire, sijeci Kudro... — povikivao bi i skakutao oko njih, jer prema nepisanom čobanskom zakonu i tradiciji, mora se znati tko je najjači i iz čije je kuće. Gušta se kao od šale verao po visokim šumskim stablima, tresući žir i divlje voće svinjama i ovcama. Penjo se na visoki brist-granaš pod kojim su hladovali i

namještao »čaklje« za cebanjku. On je znao sva duplja na stablima u kojima su pčele imale svoje košnice, a iz kojih će na jesen moći isjeći med.

Kad se mladi čobani naigraju do mile volje, onda se okupe oko starih čobana, didaka, koji im pripovijedaju priče o starim vremenima, ratovima s Turcima i o junaštvu graničara. Posebnu pažnju i strah kod nekih dječaka izazivale su priče o vilama, vukodlacima i vješticama. Vještice se skupe na »šidskom bristu«, gdje započnu svoje svatove, koje nastave pod divljakom u Đurendić-pašniku na Kragujni, a završe ih u Milevaca pod Gačić-kruškom. Gušta nije bio plašljiv, ali je nastojao zaboraviti na te priče kad bi morao večerom ići sa stana i proći kroz Markovačko groblje. Promjenu u jednoličnom čobanskom životu donosio bi nailazak turske ili naše lađe, dereglije, koja je nizvodno nošena vodom plovila sama, a uzvodno su je vukli konji. Smjena graničarske posade na čardaku najvećma je privlačila njihovu pažnju. Tada bi prekinuli igru i prišli čardaku na dozvoljenu blizinu. Dječake su zanimale šarolike graničarske odore, njihove dugačke puške, patrontaši, kao i pribor za nabijanje puške, koji je visio vojniku na prsima. Iza takvih scena Gušta i ostali dječaci igrali bi se graničara i Turaka.

— Kad ćemo već narasti da budemo i mi graničari? — priželjkivali su.

— Ne žurite se, djeco, prisjest će vam gorki graničarski krušac, — govorili su im starci odmahujući rukom.

Jednoga dana dogodio se izvanredan doživljaj. Gušta se šuljao između goveda koja su plandovala pokraj Save, pritjerujući dva bika jednog k drugome, da bi se poboli. Zaokupljen tim poslom nije odmah primjetio da su tri Turčina pristala uz obalu i utrčali među goveda, natjerujući ih u vodu da zaplivaju prema Bosni. Spazivši Turke, potrčao je Gušta svom brzinom prema šumi k ostalim čobanima, vičući iz svega glasa: — Turcii! Turcii! — Na sreću se upravo tada vraćala vojna patrola od Topole, s kojom pojure prema Savi, a kad ih Turci spaziše, namah obustaviše natjerivanje goveda, uskočiše u čamac i snažno zaveslaše prema Bosni. Vojnici su pucali na njih, ali nikog ne pogodiše. Tada njihov kaplar srdito opsova, reče jednom vojniku da klekne, kao i kleče iza njega, položi pušku na njegovo rame, i opali. Jedan Turčin pogođen pade u vodu. Tek tada ostala dvojica zaveslaše natrag i predadoše se vojnicima, koji su ih svezali i otpremili komandi u Županju. Zahvaljujući Guštinom švrljanju između stada osujećena je krađa stoke, pa su ga vojnici pohvalili, a i po selu se o njemu govorilo...

Gušta je volio boraviti na stanu i kod marve, pa je samo o većim svetkovinama odlazio kući, u selo. Teškoća je nastala one godine kad je stric Adam imao »stanarsku rednju«, jer su čobani podređeni stanaru: on ih nadzire i vodi brigu o svoj marvi. Njegove zapovijedi i nadzor teško je podnosio. Obavljao je svoj čobanski posao kako treba, a pri tome nastojao da se sa stricom što manje susreće i razgovara. Stričevog posinka Stanka, pet godina mlađeg od sebe, još uvijek bi mlatnuo kad bi ga sreo, i to tako da nitko ne opazi. Na njemu bi iskalio svoj bijes, kad već ništa nije mogao stricu niti graničarskom zakonu po kome je dječak

došao u njihovu kuću. Stanko je od Gušte imao strah kao od »Turčina«. Te godine, kadgod nije bilo ružno vrijeme, Gušta bi, dognavši i sredivši marvu, odlazio kući na večeru i na konak. Potrebni razgovori između njega i strica kao stanara o novostima u vezi sa stokom bio bi kratak i usiljen. Nije volio slušati njegove savjete i opomene, jer bi ga uvijek rasrdile.

— Znam ja to i bez ikoga da mi to rekne, — osorno bi odgovarao stricu.

Prohujalo tako desetak godina. Prijašnji dječak, pa momčić Gušta, već je oženjeni čovjek, kome su se počela rađati i djeca. Život u njihovoj zadrugi nije doživio nikakve bitnije izmjene, kao i drugdje u Graniči. Živjelo se po starom graničarskom pravilu: »pleti kotac kao otac«. Kućni starješina još je uvijek bio didak Antun, koji je tu dužnost obnašao već oko četrdeset godina. Zbog njegove starosti većinom ga zastupa njegov zamjenik — sinovac Marko — Guštin otac. Tih godina vladale su nerodice i vremenske nepogode, pa se veći dio marve prodao u Vukovar radi kupovine žita, što je uz redovite pošasti i pomor stoke osjetno smanjilo njen broj. Gušta je znao da su uzrok nerodici vremenske nepogode, poplave i suše, ali se njemu nije sviđala ni dotadašnja obrada njihovog zemljišta. On bi dublje i više puta orao, na vrijeme sijao, okopavao, — govorio je na uobičajenom svakodnevnom kućnom dogovoru, na kome sudjeluju svi odrasli muškarci.

— Didače, dado, dajte mi da ja budem glavni ratar, mora krenuti na bolje, — obrazlagao je Gušta. — Samo neka me svi slušaju i nek rade kako ja kažem.

— Dobro, sinko, radi kako znaš da je najbolje, da i to vidimo i doživimo, — zaključio je kućegazda s malo nevjerice u takav uspjeh.

Od tada je Gušta svojski prionuo na zemlju i zbilja pokazao i dokazao ocu i stričevima da se može i dublje orati, da treba ugare za žito još ljeti poorati, i na jesen po »dvojaku« zasijati. Govorio im je da bi i kukuruz bolje rodio kad se ne bi sijao pod jednu brazdu.

Bio je snažna uzrasta, mlad i poletan, pa je mahnito radio, dajući poticaj i ostalim poslenicima, a na sporije je vikao i goropadio se. U žetvi i okopavanju uvijek je bio ispred svih da su ga jedva stizali, pa je već natjerao »strah« u poslu na mlađe, a osobito na ženskinje. Već kod prve žetve i berbe postignut je dobar rezultat u urodu, a hambari i tavani bivali su svake godine sve puniji. Blagostanje u njihovoj kući je raslo, ali je raslo i negodovanje nekih ukućana prema njemu zbog strogo režima kojeg je provodio.

— Novac od prodaje marve moramo sada upotrijebiti za kupovinu zemlje, — govorio je Gušta ukućanima na kućnom dogovoru. — Biva nas sve više, djeca se rađaju svake godine, a prispjeli momci će se poženiti... Govori se da će i država davati šume na krčenje, pa moramo i tu zapeti da si povećamo grunt, — ponavljao im je on svakodnevno.

Prošlo je opet nekoliko godina, odrasli momci su se poženili, najprije Guštin brat Jakša, tada dovedeni Stanko, onda stričevići Franjo i Ivan, a i tri djevojke su se poudale. Ni smrtnost nije obišla njihovu

kuću: umro je kućegazda didak Antun, a godinu dvije iza njega i stariji stričevi Đuro i Ilija. Kućegospodar tada je postao Guštin otac Marko, a zamjenik je bio njegov mlađi bratić Adam. Sada je Gušta bio najstariji sin kućnog starješine, i računajući na očevu podršku, stao provoditi svoju politiku »čvrste ruke« u ratarstvu i ostalom zadružnom poslovanju. Otac mu je prepuštao upravljanje, pazeći tek da ne bi prekoračio granice svoje strogosti. Stric Adam nije ni pokušavao da im se u bilo čemu suprotstavlja, a pogotovo njegov Stanko. S te strane prigovora nije ni trebalo biti, jer njihova kuća za proteklih petnaestak godina doživjela je najveći privredni uspon i blagostanje. Povećali su ukupni posjed, a zemlju su obrađivali na tri pluga — s dvanaest volova. Njihovi čopori marve bili su najveći i najljepši u selu. U imovnom pogledu njihova zadruga stavljana je kao primjer za ugled, a za neke kuće, gdje se teško živjelo zbog lijenosti i nemara, govorilo se: »Trebalo bi im Guštu postaviti za gospodara, pa da ih on provridni«.

Prilično ranom smrću kućegospodara Marka, takvo stanje: sređeni i pravični odnosi u kući Lešić-Bartolovih, došli su u iskušenje. Naime, kućno starješinstvo prenosilo se na najstarijeg muškarca, a to je sada bio Guštin polustric Adam, koji je nadživio svoga dvije godine starijeg bratića Marka. — Kako će se Gušta sada složiti sa stricem, kad se nisu trpjeli cijeli život? — pitali su se neki ukućani i sa strepnjom iščekivali daljnje događaje. Novi kućegazda Adam mislio je da je sada došlo vrijeme da se osveti Gušti zbog njegove mržnje prema njegovom posinku Stanku i njemu samome. Te godine Gušta je bio »stanar«, pa nije bio prisutan na kućnom sastanku, o kome ga stric nije namjerno obavijestio, a kojom je prilikom prenio svoje starješinstvo na svoga Stanka. Dočuvši to, Gušta je onako razjaren odjurio u mjesnu Stacionskomandu da ondje potraži pravdu.

— Gospodine, to ne može biti što se u našoj kući desilo! — razjareno će on lajtnantu.

— Može, može, — veli mu gospodin lajtnant, — ti si gospodario u ime svoga oca, pa će tako i Stanko u ime svoga.

— Stric Adam ima samo žensku djecu, a Stanko i nije njegov sin, on je štitarac, doveden u našu kuću — žestio se Gušta.

— On je upisan u zadrugu, nosi vaše prezime i ravnopravan je kao da je i rođeni... — odgovori mu lajtnant.

— Stanko je mlađi od mene, a nije ni sposoban da upravlja kućom kakva je naša, on je petljanac, on je... protestirao je dalje Gušta.

— Tako je otkrojio tvoj stric i gospodin kapetan, i tako mora biti, a s time se složila i većina ukućana, — ljutito će mu lajtnant i pri tome mu pokazati vrata.

— Ja ću tražiti diobu naše grane od njih.

— Znadeš li ti što pripada onoga tko traži diobu?

— Znam, vaše batine!

— Pa? ...

— Dobro, gospodine, vi krojite po svome, a ja ću po svome, — izlaze Gušta, salutira po vojnički i iziđe.

Gazdovanje u bogatoj i uglednoj kući, još prilično mladom Stanku jako je godilo i on se ponosio svojim položajem. Znao je da je Gušta strastven poslenik, pa je zato smislio: neka on samo radi i upravlja, važno je da će u njegovim rukama biti zadružni novac, ključevi...

— U rukama nas, koji smo svoji, bit će i dalje kućno poslovanje, pa ne smijemo dozvoliti da kuća krene unatrag, — govorio je Gušta svome bratu i bratićima, — a Stanko, ako ne bude raspolagao s našim trudom kako treba, zbacit ćemo ga, pa makar i silom. Vi obavljajte svoje poslove kao i do sada, a ako gdje zapne, tada ću se ja s njime obračunati... — upućivao ih je Gušta.

Prošla je godina-dvije, a ništa se osobita nije desilo. Kućegazda se nije toliko ni uplitao u vođenje poslova poljoprivrede i stočarstva. Nije on u tome imao iskustva, a niti želje, dočim se pobojavao i od Gušte. Jedini mu je posao bio što bi povremeno upregao laku spregu s kojom bi obišao stan, polje i stoku na paši, a to najviše zbog lične taštine, da ga svijet vidi kao brižnog gospodara. Prilikom udaje dviju djevojaka minule jeseni Stanko je prikazao veći utrošak novca za tu svrhu nego što je bilo uobičajeno, pa je to Gušti dalo povoda da buduće prati primitke novca od prodaje marve, njegov utrošak i raspodjelu na ukučane. Do prvog sukoba došli su njih dvojica prilikom ženidbe Guštinog najstarijeg sina Martina. Stanko je htio da se održe skromniji svatovi, a Gušta je želio »gazdinske«, jer njihova kuća — govorio je — može podnijeti takav trošak, koga je njegov sin zaslužio svojom radinošću. Njegovo želji moralo je biti udovoljeno.

Na vukovarski jesenji vašar graničarske zadruga su dogonile veći broj ugojene krupne i sitne stoke, kao i razne živadi. Dobivenim novcem podmirio bi se porez, te se za godišnju kućnu potrebu kupi nekoliko glava šećera, i velika kanta petroleuma, da ženskinje imaju pri čemu u zimskim večerima raditi ručni rad. Čobanima se kupovala svagdanja odjeća i obuća kao i prva svečana kabanica, čizme, kožuh, ili zora za prispjelu mladež, kada se ova počne »momčiti i divojčiti«. Još bi kućegazda ostavio nešto novaca za nedajbože smrtni slučaj ili druge potrebe, a ostatak bi podijelio bračnim parovima na jednake dijelove. Ako bi te jeseni i zime u kući bilo ženidbe ili udaje, tada bi se naknadno prodalo još marve radi pokrića tih troškova. Takva podjela vršena je svake jeseni u prisustvu sve kućne čeljadi i po novom kućegazdi Stanku. Te jeseni on je prikazao obračun primitka i izdatka kućnog novca dosta nejasno i kratko. Dijeleći ostatak novca oženjenim parovima, ovi su pokazivali znakove negodovanja, jer se te jeseni prodalo više vrijedne marve, pa su računali na svotu veću od dobivene. Dok su prisutni jedni druge nijemo pogledavali, pitajući se za razlog tome, Gušta je ustao, te začuđeno upitao Stanka:

— Zar je to sav novac?...

— Jeste, — odgovori kućegazda, praveći ozbiljno i smireno lice.

— E, nije! Ja sam izračunao koliko se moglo dobiti za prodanu marvu i po nižoj cijeni, pa bi trebalo biti još najmanje pedeset forinti! — uzviknuo je Gušta crven od srdžbe.

— Novaca više nema, što je, to je, — odgovori Stanko povišenim tonom pogledavajući svog očuha Adama, kao da traži njegovu pomoć.

— Ima! Ti si ih ukrao i strpao u svoj džep, — zakorakne Gušta prema njemu stisnutih šaka. — Dotepenac, varalica, sad ćeš znat svoga andela!

Stric Adam pokušao je Guštu zaustaviti, stao je između njih da ih umiri, ali je bio odbačen da se je posrćući dočekao na krevet. Ostali ukućani poskakaše od trpeze i napustiše sobu, ne želeći biti svjedoci tog nemilog događaja. Žene su se krstile i zazivale svece: »Bože, prosvitli im pamet...«

Ujutro je kućegazda Stanko s modricama na licu i po tijelu otišao u Županju tužiti Guštu što ga je isprebijao. Kapetan, čuvši to, ljutito je šetkao po sobi i lupkao sabljom po podu. »Svašta se već dešavalo kod tog našeg graničarskog puka, ali ovako nešto još nije...« gundao je vrteći glavom. Guštu je u međuvremenu pandur predveo pred kapetana.

— Dakle ti si taj graničar koji diže svoju ruku na kućnu vlast, a time i na mene, pa dapače i na našeg presvijetlog cara? ... — upilji kapetan svoj pogled u Guštu koji je ušao u prostoriju.

Gušta je šutio, ali je izdržao kapetanov mrki pogled ni ne trepnuvši očima, u kojima nije bilo ni malo straha.

— Znaš li ti da je kućni starješina kao neka »svetinja«, on je oličenje zakona i vlasti u Granici... — isprsi se kapetan pred njim.

— Molim, gospodine, i naša poštena kuća koja ga je primila pod svoje, treba da je njemu svetinja, a ne da ju vara — protuslovio je Gušta.

— Odvalite tom deliji dvadeset pet po turu! — glasila je zapovijed.

Gušta je primao batine stisnutih zubiju, ne pustivši od sebe ni glasa.

— Vraški čovjek, — rekao je poslije kapetanu izvršilac kazne.

U Bošnjake se Gušta vratio prijekim putem, preko njiva, izbjegavajući susrete bilo s kime, da ga ne bi vidjeli onako prebijenog i jadnog. — Ja da podnosim batine za našu rođenu kuću, za moju braću — mislio je Gušta, — a oni šute i gledaju kako nam sudi došljo... Ali neka, batina ima dva kraja. Tući ćemo se! Neću ja bježati u Tursku kao Marko Plavšić-Rubonja. Ostat ću na svojoj djedovini, pa kud puklo da puklo«, završio je umovanje.

Naredna podjela godišnjih prihoda njihove kuće protekla je donekle u redu, pa je Gušta mirovao, a ukućani se ponadali da će prošlogodišnji događaj s koga su došli u selu na zle jezike pasti u zaborav i neponoviti se. Međutim, kućegazdi Stanku se osladilo gazdovanje i raspolaganje novcem kojega je voljeo imati u džepu, jer je znao ponekad naći u Militerbircuz da nešto boljeg popije i počasti pićem koga od graničarske gospode. Već slijedeće godine ponovio se preklanjski slučaj — utaja novca po kućegazdi. On je mislio da je Gušta uplašen od onih batina, pa se neće ponovo buniti, a pogotovo tući, međutim prevario se. Ovaj put su počeli rogoboriti i neki ukućani, a Gušta se toliko razgoropadio da ga je premlatio na »mrtvo ime«, tim više što je znao što ga sada čeka.

— Pedeset batina! — izderao se gospodin kapetan.

Gušta se jedva održao da ne zajauče i zaurla od boli, a kad se neka-ko uspravio i odahnuo, prišao je kapetanu:

— Gospodine kapetane, sad nas dijelite, jer će pasti mrtve glave!
— gnjevno je proskitao isprebijani Gušta.

Već sutradan, na Lučino, u zadrugu Lešić, kbr. 138, došao je oficir za upravne poslove kompanije i izvršio diobu. Iz kuće je izašla Markova grana: Gušta i Jakša sa tri, odnosno s dva sina, ukupno sedam muških glava. Posljedica diobe: dvadesetdva jutra lošije zemlje, jedna trećina stana, a tako i manje vrijedne marve. Gušta nije mogao birati »ovo hoću ono neću« već što mu je kućegazda i oficir otkrojio. Diobom je stvorena nova zadruga Lešić koja je dobila kućni broj 230.

Guštini stričevići — Franjo i Ivan — ne usudiše se dijeliti, već ostate- doše više godina u zajednici sa Stankom Dabić-Lešićem.

— Dijelit ćete se vi onda, kada budete imali za diobu manje nego sada, — prorokovao im je Gušta.

Nova Lešić-Bartolova zadruga svojski je zapela da si uspostavi novu kuću, zgrade, stan. Iste jeseni iz šume su izvezli potrebnu građu, da ju tokom zime pripreme za gradnju, koju su htjeli početi rano s proljeća. Te zime međutim nastala je burna 1848. godina. Revolucionarno vri- jenje širilo se iz Francuske i na Monarhiju. U Granicu se također uvuk- la zbunjenost, obveznici-graničari su bili u pripremi, govorilo se o od- lasku u Italiju. Gušta je sa svojom čeljadi i svakodnevnom mobom bio u velikom poslu oko kuće, tako da nisu imali vremena pratiti zbivanja u svijetu i slušati glasove koji se šire po selu. I zaista, jednoga dana vr- šena je regrutacija graničara za »marš« u Italiju, među koje je uvr- šten i Gušta.

— Gospodine kapetane, kako ću ja? Pa vi znadete da smo se nedav- no izdijelili, pa da upravo gradimo kuću... — usudi se protuslovi- ti Gušta.

— Ja tako hoću, — reče kapetan, — a i pripada te red, jer svaki četvrti ide...

Gušta je znao da ga kapetan uzima iz inata, pa se i on usudio su- protstavljati.

— Mislite li vi, gospodine, da će se batinani graničar hrabro bori- ti za svoga cara?

Kapetan ga odmjeri i opsova, ali na kraju ipak predloži:

— Pa mogao bi te zamijeniti tvoj Martin!

Prošao je i taj za Hrvate nesretni rat. S bojišta kod Mantove sret- no se vratio i mladi Martin, gdje je čak postao sarža-kaplar, a ujedno je usavršio i njemački jezik. Od iščekivanih nada nije bilo ništa, već je sve ostalo po starome, jedino što su graničari nakon stogodišnjeg »vjernog služenja caru« postali vlasnici svoje zemlje, koju su do onda uživali kao »lensko dobro«. Tada je već i lakše i češće dolazilo do dioba prenapu- čenih zadruga, a najviše onih zadružnih grana bez krvnog srodstva, kao posljedice »ukućene muške djece«.

Za proteklih petnaest-dvadeset godina kućni broj 230 dostigao je i premašio kako imovno stanje tako i ugled u selu svoje bivše matične kuće, iz koje se tada već izdijelio Guštin bratić Franjo sa sinovima Đurom i Martinom.

Kaplar Martin postao je »sela starješina«, koje se obilježje očituje u štapu sa svilenom žutom gombom. Kućegazda Gušta već je ostario i nije bio više za rad, ali on je još uvijek u pokretu, upravlja poslovima, nadzire, upućuje, a i kućni zapt održava. Jednom je otišao sa stana u šumu Poloj da obiđe svinje na žirenju. Svinjar je bio sin brata Jakše, Marko, sedamnaestogodišnji, lijepo razvijeni mladić. Marko je bio nadareni rezbar raznih figura iz drveta. Upravo tada je bio zadubljen u izradu figure djevojke, pa je zaboravio potjerati svinje na Savu, jer je sunce bilo već visoko odskočilo a one se opružile po zemlji i dahtale. Vi-deći takav nemar, u Gušti se javila njegova stara narav, prikrao se k Marku iza stabla i udario ga štapom preko leđa.

— Dan ti materin, zar se tako vodi briga o svinjama? — graknu on na sinovca.

A Marko u tren oka skoči sa zemlje, pa valjda nekako nesvjesno podiže ruku s onim drvetom na kome je rezbario, te uzvрати udarac stricu. Figura djevojke otpade i odrknu u trnje.

Prvi puta u svome životu Gušta nije planuo nakon dobivenog udara, čak obrnuto upravo u tom trenu je nestalo njegove ljutine — vrati la mu se normalna svijest. Gledao je svog sinovca onakva mlada i jaka, rumenog od uzbuđenja i u njemu prepoznao sebe, nekadanjeg — mladog i neupokorenog. Okrenuo se i lagano pošao natrag iz šume. Putem je razmišljao: Bog i batina držali su stegu u Granici, ali batina dobiva dva kraja, mlađi je ne podnose, nestat će je uskoro, već se osjeća . . .

I upravo, kad je njegova zadruga doživila svoj najveći uspon u pogledu uzornosti i blagostanja, pogodila ju je strašna nesreća — podmetnuta je paljevina stana. Vatra je progutala cijelo gumno: štagljeve, štale i pojate krcate marvom, sve osim gole koljebe, jer je bilo zimsko doba kada marva zimuje u stanu. Tragedija je postala tim veća što je paljevina kao djelo osvete, pogrešno njima podmetnuta, a drugom je bila namijenjena. Naime, tada se već bile dvije kuće Bartolovih, s dva Martina, a obojica su bili kaplari. Guštin sin Martin bio je stariji, a Martin njegovog bratića Franje — mlađi. Franjin Martin kao zapovjednik straže na čardaku bio u potjeri za čovjekom navodno iz Privlake, koji je iz Bosne švercovao sol i duhan u Provincijal (Paoriju). On mu tada ubije jednog konja, ali švercer je bio tako snalažljiv da je ubijenom konju nožem presjekao štranje i ogrlje i uspio pobjeći i s jednim konjem. Taj je zarekao osvetu i čekao zimsko doba i blagdan Nove Godine da osveta bude što strašnija i okrutnija.

Vatra je planula sa svih strana — pripovijedao mi je (očevdac događaja, tada dječak) naš didak Bartol, koji je te godine bio s roditeljima na stanu, — tako da se nije moglo ni pristupiti gumnu i spašavati marvu. Stravičnu sliku požara povećala je rika goveda i blejanje gorućih ovaca, koja se postepeno stišavala, a onda se širio neugodan vonj sprženog mesa. Požar se vidio na daleko i široko, pa je izazvao »larmu«

(uzbunu) u selu, odakle je upućena pojačana patrola, jer se mislilo da su Turci upali preko Save. Za uzrok vatre saznalo se od didaka Ive Reğušića, čiji je stan bio nasuprot Bartolovom.

— U večer, u sam sunrak, dojahao je prid moju koljebu čovjek u paorskoj odjeći i pitao me koji je stan kaplara Martina Lešića, — pričao je djed suznih očiju. — A ja, budala, neupitah ga šta hoće i kojeg Martina treba, već mu pokažem rukom: eno, ono je... jadao se on smatrajući se krivcem što je došlo do kobne zabune, jer se znalo da je mlađi Martin udesio švercera.

Strašnu vijest donio je mlađi stanar od Lešića Musini, pretrčavši cio put do sela u trku. Čuvši to, didak Gušta se skamenio, zanijemio uhvatila ga je groznica od koje se tresao, zatim je pao u vrućicu i buncao, borio se s nečim nevidljivim... Ujutro je zatražio da ga odvezu na stan, da svojim očima odmjeri nesreću, da vidi što je ostalo od njihovog lijepog stana, njegove muke i ponosa.

Strašna slika zgarišta ukazala se pred njegovim očima, pedesetak govetskih i više stotina ovčijih leševa bilo je isprevertano jedno preko drugoga. Nije bilo ni traga žitnom štaglju, štalama, pojatama... Prva suza u njegovom životu skotrljala se niz blijedo staračko lice.

— Nesretna Granico, što sam ti skrivio da ti moram takav dug plaćati? Ti si moj grob! Kući! — rekao je tihim, drhtavim glasom najmlađem sinu Poldi, koji ga je kolima dovezao na stan.

Legao je u krevet. Bio je shrvan tjelesno i duševno, nestajalo ga je svakim danom i tako više od dva mjeseca. Napokon 10. ožujka 1871. godine, — njegovo izmučeno tijelo smirilo se zauvijek. Nije doživio 8. lipnja te godine kada će carskim Manifestom biti razvojačena Vojna krajina, kada će na granici prestati vlast sablje i batine...

FERDO BAČIĆ:

Svirale moga djetinjstva

*Dugo već njivu orem, na kraju nekad stanem
i pogled natrag svrnem: gle, klije moje sjeme,
al' vidim šume što venu i jesen kako mi krade
krčage umornih boja i vraća se od mene.*

I vidim:

*staza moga djetinjstva u suncu još se kupa
ali je puna tišine...*

Pa znam:

*neću se vratiti više na livade zelene
i samo slušam svirale moga djetinjstva
kako se otužno javljaju
kao ranjene ptice što žure u daljine.*

FERDO BAČIĆ:

Jesen

*Jesen u mojem vrtu lišćem pokriva staze.
Povila se dunja pod krošnjom kasne godine.
Skoro će kiše.*

*Cvatu krizanteme,
mrtvači miris kade —
u vrtu sve je tiše.*

*Eh da otkuda barem kos zazvižduće
oko kuće,
ne bih bio sam!
a nema kosa
ni tebe niotkud nema
pa sam žalostan.*

JOSIP BAČIĆ:

Život na rijeci

*Već dugo živim na čudljivoj rijeci —
otkako znam golubove i vjetar.
Otuda volim sva proljeća koja nailaze
uz rijeku s vrbovim sviralama.
Kad prestane varka — zastanu oči.*

*Rijeka krade obale — i nikom ništa.
Ona odnosi sjaj očiju i miris kose
i moje nade — i nikom ništa!
Hrabri skaču u bujicu da povrate izgubljeni sitnicu
ili dragu svoju stvar.*

*A puno toga rijeka odnese —
i nikom ništa.
Juče sam rekao:
— ženo, zaspil!
Rijeka ne čuje suza šum,
gluha je ona i neće ti povratiti sina.*

*Djeca se smiju...
Visoko iznad ulice zvijezde sjaju.
Djevojke pjevaju...
A šumnom rijekom protiče
i tvoja i moja noć.*

JOSIP BAČIĆ:

Prividenje

*Posjetio sam prošlost na domaku želja,
želja i pregnuća.*

*Na kolima sijeno mirisavom dugom
taknulo me o rame kao nečija ruka.*

*Zaustaviše se kola, stadoše konji.
Pođoh...*

*Slegne se oblak prašine...
Odněkud poznate riječi:
»Otkuda, sine?«*

*Davno poznate riječi s vjetrom se izgubiše.
I ništa više!*

JOSIP BAČIĆ:

Opraštaj

*Danas,
u zoru,
prije rađanja sunca,
najljepšeg vatrometa,
prekide životnu igru
čudna, blijeda sudbina.*

*Danas,
bez riječi,
oprostili smo se,
druže...
Za tobom ulica plače...*

NIKOLA GALOVIĆ:

Pavoz nokturnus

*I opet ću lutati otrovan
razotkrivenom zabludom svoga umirenja.*

*Lutat ću da vratim svoje suze
svoj stid
prosut po tvome ramenu.*

*Očekujem noć osame
i omrzlih želja,
želja, koje znadu da krvare
zvucima milijardi violina
krvi rumenije
od najcrvenijeg stida.*

NIKOLA GALOVIĆ:

Čjelodanja tlapnja

*Beskrajna ravnica budi se u ljepoti.
Moje oči bez sunca
prosiplju rosu na trave,
na staze ostarjelih osmijeha
na stope neizbrisanih zabluda
na tvoj izgubljeni lik.
Tražim zraku sunca
za svoje oči.
Tražim tebe u svakoj sitnoj kapi
poklonjene rose.
Tražim tvoje lice
i dašak tvojih obamrlih riječi.*

*Tražim i moram te naći
prije no ravnica zbog toga usne.*

MIRO MARIČIĆ:

Jutra su kao cvijeće

*jutra su kao cvijeće uvijek nježna prema tebi
bliski su dani u hladnim vodama
život je željan radosti u samoći
sunce i koralji i kristalno podne oslijepljeni pjesmama*

*ruke u uzglavlju odlutalih zvijezda
u travama: žalost svih radosti plače
sjeme jedno klija dok iz drugog ulje tlače
zvone zvona pogreb u snu ptica*

*nevjerna je vatra soli i leda
mjesečina željna dugih smrti i psećih pogleda
i dok ljubav rasplamsava mećava sniježna
dlanovi su tek susret svjetla i morem zapljusnutih čežnja*

*bez imena i bez lica nestajem u ponoćnom viru
pijesak zazivam krikom u dalekom nekom miru*

MIRO MARIČIĆ:

Skiea

*i sunce me napušta u zelenoj paraboli
za leđima šuma, polje, život hladno gori
potopljen nad usnulim vodama,
žalim il' radujem se obalama, tebi, iznenađenim vrbama*

*kosidbe
telad u mirisnim jaslama
večera u sijenu
lude radosti davnih sjećanja;
žetva, mliječne zore, otkasana potkova
šokica zmija
šokica paun
sjenokoša u hladu otkiva dan
vragoljasta pjevanja ciklavih igara i posmrtnih misala*

*izgubljen krik u odletjelom krugu krila
vir u zelenim šutnjama riba
ribar na vlažnoj krmu veslom punim čežnje
rasipa rijekom neizrecivost davnih boja i vidika*

MARICA RELJANOVIĆ:

Nove riječi

Šta ću kad ovi putevi
ne vode ni blizu
mogu tvome gradu.
Zelene večeri
svaki put kada ti pišem
spotiču se sanjarenjem
i mojim
i drugih ljudi
Prostori obični
osim što već višnje cvatu
Igračke i laži i moj za tvojim letom
O svemiru još nikad nisam
ni pjevala ni htjela
Sjećaš se
kad sam ti ono o mom princu
govorila
Od toga ništa...
Otišli vjetrovi... Izmijenile se priče.

MARICA RELJANOVIĆ:

Naša rijeka

*Raž u bijeloj kecelji
i lan u pjesmi sunca
Igraju se prolaznici
između naših viđenja
Raž u bijeloj kecelji
ako se ne vratim
dubine će me kriti.
Uzavrele riječi i ognjište
ko juče
na licima našim dozrijevanje žita
Do sutra i nekih drugih dana
i bez nas će znati
voljeti boeme
i bez nas
kao nekad,
bez kletvi u noći,
opet će se moći
ko lan neke oči
bilježiti suncem...*

Rasprave i članci

STJEPAN PAVIČIĆ:

RAZVITAK NASELJA U ŽUPANJSKOM PODRUČJU

U V O D

U ovoj raspravi prikazana je povijest naselja na području županjskog kotara ili područja koliko se ona može naći u pisanim spomenicima ili koliko je sačuvana u predaji naroda na tome tlu. Samo stanje tih sela u vremenu od 13. st. do dolaska Turaka u kratkim crtama prikazuje knjiga mađarskog povjesničara dra Csánki Dezsö: *Magyarország történelmi földrajza a hunyadiak Korában, II*, te se po njoj može utvrditi vrijeme postojanja toga naselja i kome je ono pripadalo. Zanimljivih podataka o crkvenim prilikama dat će radovi *Ferrendžinovi Acta Bosnae i Chronicon observantis provinciae Bosnae Argentinae ord. s. Francisci*. O postojanju pojedinih župa na tom zemljištu ima pokoja vijest i u *Starinama Jugoslavenske akademije* u IV knjizi, a o onima na bosanskoj strani u *Starinama* u XXVI knjizi. Potanjih vijesti o prilikama na tom zemljištu u vrijeme uređivanja *Krajine* ima u *Starinama* XXX, i u knjizi A. Ivića, *Naselja i poreklo* u XX knjizi. Kod pojedinih sela valja u pomoć uzeti i *Codex diplomaticus Jugoslavenske akademije* osobito knjigu IV i X. Pored tih pisanih vijesti građe o tim selima i o njihovu stanovništvu može se naći i na tom zemljištu jer selo čuva vijesti o sebi, iako ne uvijek u pravoj mjeri.

ALŠAN

U srednjem vijeku bio je to posjed u staroj Vukovskoj župi, kojemu se, prema poznatim spomenicima i građevnim ostacima i sačuvanim predanjima, može tačno utvrditi položaj. Razvitak mu se može pratiti od 1366., kada su franjevci počeli raditi na tome da na tom posjedu sagrađe svoj samostan i uredi svoj konvent. Oni su u tom uspjeli, te im je to dopuštenje u Rimu dano 1373. U 13. st. taj su posjed bili stekli članovi pomadžarene njemačke porodice Gut-Keled iz skupine zemalja grada Vukova, ali im ga je dvor oduzeo zbog nevjere. Tada je tu dobru zemlju kralj darovao svojem vjernom pristaši banu Ivanu iz

madžarskoga plemena Sente-Magoč, koji je kao upravitelj susjedne Mačve bio dobro poznavao i susjedno vukovsko područje, a osobito taj kraj bliz Mačvi. Spomenuti ban Ivan odabrao je tada to zemljište za svoje stalno stanovanje, svakako zbog toga pogodnog položaja te je po njem nosio i svoj plemićki pridjevak. U njega su bila tri sina, od kojih je najstariji Valentin postao 1374. pečuški biskup, te je tome crkvenom području pripadao i njegov vlastiti Alšan. Svakako je i on zdušno radio u Rimu na tom da franjevci podignu na posjedu njegovu i njegove braće svoj samostan koji će taj rod za svoga opstanka dalje s velikom ljubavlju pomagati. Spomenuti biskup sa svojom braćom sagradio je tu u Alšanu i crkvu Sv. Franje koja je postala župna. Ti pojedinci s vremenom su na tom tlu sazidali i tvrđi grad da im brani naselje i tu zemlju.

Valja u prvom redu utvrditi gdje se nalazio taj posjed. To će pitanje osvijetliti, s jedne strane, zapisani poznati posjedi u susjedstvu Alšana, a s druge strane, ruševine stare crkve, tvrđave i drugih zgrada koje su postojale nekada na tlu te zemlje. Kao susjedni posjedi Alšanu spominju se u 14. i 15. st. s jugozapada Selna, sa sjeverozapada Virgrad, sa sjevera Otok, a s juga Hlapac i Gunja. Prvi od tih posjeda nalazio se na području današnjih Bošnjaka i dijela Županje, drugi od njih zauzimao je zemljište oko Virova, Otok je i danas selo sjeveroistočno otuda, a Hlapac je sada veliko polje u sjevernom dijelu podgajackoga područja južno od šume Ziba i Sočne u obliku Lapačna. Otuda se razabira da se posjed Alšan, nalazio na tlu današnjih šuma Orljaka, Tromede i Kragujne sjeverno od sela Podgajaca, zapadno od Vrbanje, istočno od Bošnjaka. Tuda teče potočić Ozrica, a po nešto višim gredama bilo se razvilo naselje. Meni su pred četrdesetak godina govorili stari Podgajčani da su se tu još u njihovoj mladosti nalazila ruševina stare tvrđave i drugih velikih zgrada i kuća, a crkvu da su još njihovi stari pradjedovi upotrebljavali. Oko nje se prostiralo i staro groblje u kojem su se pokapali još njihovi stari. I danas tu postoje mjesni nazivi Stari Varoš, Gradinsko i Groblje, ali staro ime Alšan nije se očuvalo. Ipak se naziru i danas ostaci toga staroga naselja koje je tu dugo vremena postojalo.

Porodica Alšanski držala je taj posjed još u prvim deseticama petnaestoga stoljeća, a onda je izumrla. Stekli su tu zemlju tada Talovci, a iza njih su se mijenjali posjednici.

Ime Alšan u nas ništa ne znači, te je tuđega porijekla. U madžarskom jeziku postoji pridjev alsó koji znači donji, te je spomenuti naziv možda otuda nastao. Ipak je donekle vjerojatno da su to ime doseljenici Hrvati zatekli i primili i prenijeli madžarskim posjednicima, kao što je to bio čest slučaj u ovim krajevima.

Franjevački samostan u Alšanu imao je kao prvotan zadatak da učvršćuje na ovom tlu katoličanstvo boreći se u prvom redu protiv patarena, bogumila, koji su ovamo lako prodirali iz krajeva s desne strane Save. Ubrzo je taj franjevački samostan dobio i novu dužnost da širi katoličanstvo među susjednim pravoslavnim Srbima u Srbiji i među onim Vlasima romanskog jezika koji su iz južnijih podrinskih krajeva,

osobito iz Staroga Vlaha prodirali prema Posavini. Stoga je taj franjevački samostan u Alšanu ubrzo stekao novo, naročito učeno vodstvo, te je među susjednim samostanima toga reda došao rano u vrhovnu upravu vodeći u tom radu sve franjevačke postaje u bližoj i dalekoj okolini. Taj se zadatak s vremenom sve više otežavao jer su patareni i u okolini i dalje preko Save i oni pravoslavni u susjednoj Srbiji sve više jačali. Da bi potpuno odgovorili tome teškome poslu i zadatku, franjevci su u Alšanu širili svoj samostan doziđujući nove prostorije i gradeći potrebne zgrade. Stoga je taj samostan s vremenom postao najvažnija ustanova u tom kraju.

Iako su Sentemagoči bili u Alšanu sazdali crkvu Sv. Franje, ona nije bila zabilježena u popisu župa od 1501. Mora da su njome upravljali samo franjevci, a ne svjetovni svećenici, te u spomenuti popis nije bila unišla. Ona je inače postojala još u 18. st., iako je samostan bio porušen.

Za turskoga vladanja Alšan se ne spominje. Mora da se u toku toga vremena stanovništvo s toga tla postepeno raselilo u susjedna bolje nastanjena mjesta. Tada je to zemljište zahvatila šuma koja ga je s vremenom potpuno zaokupila, kao što je i to staro, nekada važno mjesto gotovo sasvim palo u zaborav.

D. Csánki, Magyarország történelmi földrajza a Hunyádiak korában, Valkovar megye 268, 290, 365—366; Fermendžin Acta Bosnae 42; Chronicon observantis provinciae Bosnae Argentinae ord. s. Francisci 1, 12, 21, 26.

BABINA GREDA; BABA GERENDA: Kostroman, 1506.

To je selo pored Save istočno od Štitara i Županje na potoku Beravi, uglavnom na nadmorskoj visini 88—86. Iz opisa posjedovanja đakovačke biskupije od godine 1244. vidi se jasno da to zemljište nije pripadalo toj biskupiji, nego posjedu Cerni kojemu je bilo susjedno, čineći mu po svoj prilici zapadnu granicu. Spomenute godine 1244. spominje se kao biskupova međa na tom tlu izričito potočić Kladovac, te je područje današnjih Gundinaca valjda još pripadalo navedenoj biskupiji.¹ Otuda dalje na istok nalazilo se, sudeći po spomenutoj listini, područje sadašnje Babine Grede. To zemljište stekli su kraljevom darovnicom u naponu svoje moći Gorjanski koji su tu sagradili svoju tvrđavu te su je nazvali Kostroman. Bit će da je to latinski naziv castrum romanum, pa ako je tako, onda su Gorjanski na tom tlu bili našli ostatke te stare tvrđave te su na njenu temelju onda podigli svoje utvrđenje. Temelji toga grada postoje i danas u hataru sela Kruševice između potočića Dubočice i Bebrine nedaleko puta što vodi od Babine Grede u Šamac. To mjesto naziva se danas obično »Ogradi«. Prema tome, toj biskupiji sa sjedištem u Đakovu granica bi tekla od Save na sjever istočno od Gundinaca na potok Kladavac i po toj vodi do njena ušća u Biđ, a prema Savi crtom zapadno od Jaruga. Gorjanski su taj tvrdi grad posvetili Dioniziju kojega je ime u njihovu mađarskom je-

¹ Cod. IV, 239.

ziku glasio Dienes. Od toga oblika okolni su Hrvati seljaci načinili svoj u liku Dijaneš, i tu je bilo porodica koje su se zvale Dijaneševići i Dijaniševići. Pretpostavljamo da je u toj tvrđavi postojala i kapela posvećena tome svecu, a to bi bila i jedina poznata crkva u tom kraju u do-tursko vrijeme. Cijeli taj posjed popisan je 1506, i to ovim redom: Babina Greda (Baba gerenda), Vrbica, Jarki, Mihaljevica, Drinje, Vošići, Brezovica, Hrastić, Hrastovac, Zablatja, Šćitovo, Saski Šćitar i Repovac.

Kako je sama ta tvrđava bila izgrađena na tlu današnje Kruševice između potocića Dubočica i Bebrine, to je ona stara, prvotna Babina Greda, ležala tu u sjevernijem dijelu na nešto povišenom tlu visokom 88 metara nad morem. Tu se bila stvorila greda koja se spominje u tom nazivu, a tu se nalazi i danas izgrađeno to selo. Vrbica je ležala u prvoj blizini same Babine Grede, možda tamo južno od Kruševice gdje je danas veliko polje toga imena. Kasnije, tek poslije turskoga gospodstva, nastala su tu nova sela Kruševica i Šamac. Jarki su sadašnje selo Jaruge pored Save, Mihaljevica je veliko polje u blizini sela Kruševice Drinje, danas Drenovice, zauzimalo je područja južno od Sikirevaca prema Savi. Od ostalih mjesta Štitar je i danas selo, a tu je bio i Saski Štitar. Zablaca je povelik štitarski hatar zapadno od toga sela, a od njega su u jugozapadnom pravcu prema Savi Rastevci. Druga Rastovica nalazi se na sjeveru od Štitara pod Beravom na vrlo dobroj zemlji. Brezovica zove se danas veliko polje u zavoju Save južno od Babine Grede. Repovac je dio Bosuta od izvora te vode do utoka Biđa u nju. Selo zabilježeno u obliku Vasziti ne može se objasniti. Cijeli taj kos-tromanski posjed iznosio je oko 30.000 jutara, od kojih je većinu zapremala šuma. Tu je od 13. st. do turskoga vladanja bilo trinaest sela koja su posjedovala mnogo ratarskoga tla što nisu mogla ni približno obra-diti. Stoga su se tu raširila velika šumska prostranstva koja je tek no-viji život počeo obrađivati.

Područje stare Slovjenske zemlje između Save, Dunava i Drave po-hodio je papin legat u skupljanju Petrova novčića kao pomoći Svetoj stolici po nekoliko puta između 1333—35, i onda opet 1501. godine. Ob-računi toga legata o spomenutom području u nas su izdani,¹ i po njima se mogu utvrditi sve župe na tom zemljištu. Ipak na ovom pored Save oko Babine Grede sve do Jaruga nema spomena o nijednoj župi ni u vrijeme kupljenja od 1333. do 1335, a isto tako ni u onom od 1501. Možd-a se to može objasniti time što su Gorjanski svoju crkvu sv. Dijaniša podignuli tek koju godinu poslije 1501. Ipak se može utvrditi da se sve do 1506. ne može naći jasan dokaz o postojanju kakvih crkava tu u po-savskom dijelu Slovjenske zemlje. Tome dijelu najbliža bila je ona u Cerni. To dovodi na misao da su i tu između Save i Berave od 13. st. dalje postojali i patareni, ili se mora pretpostaviti da je tu morao dje-lovati i ceranski župnik, a možda i onaj iz Rastića kod Kopanice.

¹ Starina Jugosl. akad. IV.

Na tom kostromanskom području nije bilo do 1526. i dalje do 1690. nikakvoga trgovačkoga ili obrtničkoga mjesta, a kamoli gradskoga naselja. Sve su to bila malena sela sa nešto krčevina za ratarsku obradu. Samo su dva sela na tom području činila u tom pogledu izuzetak, a to su bili Štitar i Saski Štitar. Oba su stekla ime po stanovništvu koje je izrađivalo štitove, a svakako, i drugo oružje i oruđe. Utvrđenje Kostroman bilo je podignuto na visokoj obali potoka Dubočice u zavoju što ga ta voda čini, te je njome bio opkoljen sa tri strane, a ni od Save nije bio daleko. Prema tome, Kostroman je imao tip barskoga utvrđenja sa svim potrebnim značajkama. Bio je zidan od tvrde građe na dovoljno širokoj osnovi, a toliko je sačuvan da mu se položaj još dobro vidi. U turskom napredovanju ipak nije poslužio obrani toga zemljišta, a svakako zbog toga što su tu u blizini bile sagrađene dvije suvremene tvrđave, i to jedna u Jarugama, a druga u Novom Gradu.

Kostroman je bio podignut oko 1480. kada su posljednji Gorjanski svuda po svojim prostranim posjedima osnivali utvrđenja da ih osiguraju od osvajanja. Taj tvrdi grad imao je zadatak da brani ne samo središte toga imanja nego i ulaz preko Save u to njihovo prostrano područje. Upravo prema Kostromanu dolazila je iz Bosne do Save dobra široka cesta koja je pored rijeke Bosne vodila na tu stranu. Brod je tu bio izgrađen prema današnjem Šamcu, a onda je vukovska cesta tekla dalje, kao i danas, pored Kostromana na Babinu Gredu i od nje na Cernu. Tu se bliže k Savi nalazilo selo Mihaljevica i prema tome taj se brod zvao mihaljevački, a smatran je jednim od najboljih prijelaza preko Save. Tuda je tekao veliki promet iz Slovjenske zemlje preko Save u Usoru i dalje preko nje u Bosnu, a otuda opet na lijevu stranu Save. Stoga nije čudo da su već Gorjanski zapazili veliku vrijednost toga položaja koji su htjeli da brane svojim tvrdim Kostromanom. Oni su stoga i bolje uredili taj brod, te su dotjerali i samu cestu koja je vodila do Kostromana.

Gorjanski su bili izumrli u početku 16. st., a tada se bio izdigao na tom tlu domaći jedan rod od plemena Boričevića koji su svoje stare plemenske posjede držali u Požeškoj župi oko Broda. Oni su poslije izumrća Gorjanskih uspjeli da steknu tu pored Save stari babogredski posjed, a po njemu i mihaljevački brod i Jaruge. To pleme Boričevića bilo je u to vrijeme razdijeljeno u nekoliko rodova od kojih su Berislavići postali oko 1500. veliki posjednici i u Vukovskoj staroj župi, pogotovo tu oko Kostromana. Oni su veći broj zemalja držali i s desne strane Save sa središtem u gradu Doboru, te je njima pripadala gotovo cijela desna Posavina. Pošto su učvrstili Dobor, oni su pregli da osiguraju i lijevu stranu Save gdje im grad Kostroman nije bio dovoljan. Računali su da valja utvrditi i Jarke i tu su sagradili na visokoj gredi pored Save jaku utvrdu koju su snabdjeli dobrim topovima, među kojima se isticao jedan velike dužine i snage. Oni su, dakako, slično utvrđenje podigli i na desnoj strani Save, računajući da će Turke moći zadržati već kod toga mjesta ili barem oslabiti. Nešto kasnije ti Berislavići sagradili su na svakoj strani Save još po jedan tvrdi grad, i to malo zapadnije od Jaraka. Nadjenuli su jednoj i drugoj tvrđavi ime Novi grad. Otuda dalje na zapad tvrđava toga roda bio je Brod.

Turci su tek 1536. počeli osvajački udarati na zemljište zapadno od Rače. Oni su, doduše, tim krajem i prije toga prolazili, ali ga nisu zaposedavali. U tvrđavama postojala je još do proljeća te godine vojska Berislavića, ali nigdje dovoljno jaka i spremna da odbije napad. Turci su u tom pohodu osvojili spomenute tvrđave, zadobili su Brod i okolinu i došli su do Požege koja im je pala u ruke prvih dana 1537. Zapravo osvajanja u Jarugama i Novom gradu nije u tom turskom pohodu ni bilo. Posljednji Berislavić prišao je već nekoliko godina prije toga na njihovu stranu i ta njegova posjedovanja u turskom prodiranju nisu bila ni napadana ni branjena. Turske čete trebalo je samo da ih posjedu. Stoga su Turci 1536. u svome pohodu javno proglasili da su Berislavićeva imanja njihov nesumnjiv posjed koji zbog toga ratnička sprema slavonske gospode nije ni branila. U tom kraju pored Save tursku vojsku vodio je Husrefbeg koji je svoje čete doveo iz unutrašnjosti Bosne. On je onda u Brod postavio posadu od 1500 vojnika, a manje je čete ostavio i u Jarugama i u Novom gradu.

Prelaženje starinačkoga stanovništva kostromanskoga područja pod Turke mirnim putem bilo je put po kojem se ono održalo i dalje u svojem razvitku u 16. i 17. st. Turci su u Jarugama i Novom gradu održali vojnu posadu još neko vrijeme dok nisu osigurali svoje granice u Zapadnoj Slavoniji oko Požege. Samu gradu odnijelo je okolno stanovništvo za svoje potrebe, a još vidljivi ostaci osnove pokazuju da su te dvije tvrđave bile prostrane, osobito ona u Jarugama. Kada je Husrefbeg, osvojivši Dobor, prešao Savu, on je u jednom od tih tvrdih gradova našao vrlo veliki i zgodan top koji mu je kasnije u drugim ratnim poduzimanjima mnogo koristio.

Prije turskog gospodstva mogu se na tom kostromanskom starom području utvrditi dvije crkve. Jedna je od njih postojala, sudeći po imenu, u selu Mihaljevcima koje nosi u sebi posvetu sv. Mihajlu. To selo mora da je bilo znatnije jer se ono pružalo sve do Save, gdje se bio uredio još u starini brod na toj vodi istočno od ušća Bosne. Na taj položaj vodila je stara cesta od Vrhbosne sve pored spomenute vode. Po njoj su prolazile mnoge vojske koje su se otuda od srca Bosne kretale dalje na Savu, ali je tuda vožena i mnoga trgovačka roba od Vrhbosne na područja sjeverno odatle ili obratno. Druga crkva nalazila se na visokom tlu u onoj dubokoj okuci što je čini potok Berava sjeveroistočno od Jaruga, a jugoistočno od sela Beravaca. Tu se nalazio mjesni naziv crkvište još prije nekoga vremena.

Inače se na ovom kostromanskom starom području očuvalo mnogo drevnoga mjesnoga nazivlja, i to i onoga vrlo sitnoga. To bi moglo dokazivati da se tu sačuvalo i održalo starosjedilačko stanovništvo u većem broju. Do konca turskog vladanja očuvali su se na tom zemljištu starosjedinci u Babinoj Gredi, Štitaru, Jarugama, Novom gradu, Mihaljevici i Rastovici, a postojanje tih mjesta do turskoga raspa sačuvala je predaja. Ona zna da to nisu bila sela ne ušorenog tipa, nego raštrkana, u kojemu su na kupu živjele i velike, ali i male zadruge. Prema stanju u početku 18. st. moglo bi se reći da ih je u svemu bilo oko 200 porodica sa jedno 1400 čeljadi u vrijeme pred turski rasap.

Na drugoj strani Save u sedamnaestom stoljeću nalazilo se od utoka Tinje do Novog grada stanovništvo istoga porijekla kao ono na lijevoj strani te vode. Ono je u to vrijeme bilo uglavnom i istoga govora. Prema Bošnjacima ležalo je selo Vidovice, prema Županjem Blatu Utorkovići, zapadno otuda Domaljevac, onda Jurin Brod, zatim prema Jarugama Dubica i dalje zapadno Novi grad. Sve su to bila sela na dobroj ratarskoj zemlji još za nekoliko metara višoj od one na kostromanskom području na lijevoj strani Save. Tu se to stanovništvo za turskoga vladanja u miru dobro razvijalo, a imali su među njima katolici svoju župnu crkvu u selu Crkvištu, koje se sada zove Crkvina. Tu je 1673. pohodio biskup Olovčić koji je u toj župi te godine našao 1915 katolika. Nešto južnije odatle postojala je druga katolička župa u selu Tramošnici u kojoj se spomenute godine bio našao 6301 katolik.¹ Oba ta broja pokazuju da je starinačko hrvatsko naselje pored onih koji su već bili primili islam na tom zemljištu Županji i Babinoj Gredi na jug s desne strane Save oko 1670. bilo jako preko osam tisuća.

To stanovništvo na tlu stare Usore s desne strane Save u sjevernijem dijelu bilo je istoga porijekla kao ono na susjednoj lijevoj strani te vode, a imalo je i isti govor. Tu su dugo vremena bili i isti posjednici, i to kroz nekoliko stotina godina đakovačka biskupija koja je postala posjednik na tom tlu već 1244, a kasnije u burnim vremenima velik su dio toga posjeda stekli Berislavići od roda Boričevića iz stare Požeške župe. Oni su držali u 15. st. zemlje od rijeke Bosne do Ukline.

Kad su onda 1536. na tom zemljištu bili zavladaali Turci, na starom kostromanskom području počelo se osobito razvijati nekada malo selo Babina Greda. Tu se našlo desetak jakih rodova koji su se u svojim vrlo plodnom razvoju povoljno širili po širokom prostoru od jedno 14.000 jutara. Kako je na tom zemljištu u to vrijeme bilo od starine i drugih imena pojedinih malih sela, sve je njih s vremenom potisnulo jače ime Babina Greda koje je zahvatilo i prostor sve do same Save.

Oko 1696. turska vlast bila se povukla preko Save i petnaestak godina bilo je prošlo donekle u miru bez velikih potresa. Tada su od 1718. nastale nove prilike. Austrija je bila u novom ratovanju svladala tursku vojsku i zadobila je s desne strane Save od Rače i Bjeline do Broda uski pojas tla. Na tom novom zemljištu povukli su se muslimani dalje na jug, a iza njih je ostalo mnogo puste zemlje i malo naroda. Tada su austrijske vlasti nastojale da to slabo nastanjeno tlo bolje nasele, što su mnoge porodice na ovostranom krajiškom zemljištu i prihvatile. Mnoge su od njih obrađivale polja i na svojoj osnovnoj strani i na onoj s desne strane Save, ako su im prilike odgovarale. Dakako da su zemlje na toj desnoj strani Save bile više nego one na lijevoj i sigurnije od vodoplavi. Tada se našao povećani broj Babogredaca koji su prihvatili taj poziv te su najprije samo obrađivali to novo tlo, a onda su se pojedine porodice i stalno nastanile na njemu. One su naselile, naravno i sa drugim okolnim seljanima, u prvom redu Domaljevac, a onda i Grebnice, Tolisu i Donju Mahalu. Sve su to bila stara sela s velikim područjima sa mnogo oratnoga tla, voćnjaka, livada i šuma. Staro stanov-

¹ Starine XXVI, 146

ništvo na tom zemljištu bilo je gotovo sasvim katoličko, dalje južnije otuda na starom usorskom području bilo je u velikom dijelu u to vrijeme katoličko, a u manjem muslimansko, ali su već i tu nastajala pravaslavna mala sela.

Međutim je 1739. posebnim mirom Austrija je bila primorana da Turcima vrati tu usku prugu tla s desne strane Save. Tada je onom novom stanovništvu u Posavini između Rače i Broda bilo ostavljeno na volju da se vrati na lijevu stranu Save odakle je došlo ili da prizna novu tursku vlast. Svakako je bilo i toga vraćanja, ali je većina tih doseljenika bila ostala na tom tlu jer ni turska vlast u svojoj biti nije bila teža, a sama zemlja bila je dobra i obilna. To hrvatsko stanovništvo porijeklom i u velikom svojem dijelu iz Babine Grede i drugih okolnih sela u svojem razvitku pokazalo je velik napredak na cijelom tom tlu, a osobito u selu Domaljevcu i u selima istočno otuda u Tolisi i Donjoj Mahali.

Babina Greda je po odlasku Turaka pomaknuta donekle sa svoga staroga položaja na nešto više tlo pored Berave, i to na gredu s lijeve strane te vode. Iz onoga ratovanja od 1687 — 1692. ona je izišla pošteđena i ponovljena. U njoj je ubrzo poslije turskoga raspa uređeno središte tadašnje vojne uprave za cijeli kraj od Morovića do Broda. Tu u Babinoj Gredi privremeno je stanovao za vrijeme vođenja rata pukovnik, a poslije kapetan. Kada se onda uređivala Krajina, tu u Babinoj Gredi održavani su pregovori između austrijskih i ugarskih komesara.¹ U početku 18. st. u tom se novom selu nalazilo četrdesetak porodica, ali su mnoge od njih imale i po nekoliko kuća, a neke i po deset i više. Pored toga, Babina Greda dala je u prvim godinama 18. st. i poveći broj preseljenika na desnu stranu Save i Domaljevac, Tolisu, Donju Mahalu i okolinu tih mjesta. U 18. i 19. stoljeću to mjesto imalo je toliki razvitak u svojem stanovništvu da je sa susjednim Gundincima obrazovalo jednu cijelu kompaniju graničarske vojske, šestu u brodskom puku. U svojem snažnom razvitku Babina Greda dosegla je u popisu od 1865. broj od preko 4.000 stanovnika na 380 kuća. To snažno razvijanje Babogredaca vidi se i po činjenici da je od 39 prezimena zapisanih u matici župe od 1725 — 1750. nestalo do danas iz sela samo njih 10. Ostalih 29 prezimena drže sada u tom selu oko 700 kuća, a pet njih najjačih (Babići, Kneževići, Kopicí, Stojanovići i Vukovići) od toga gotovo 400. Pored toga ta su prezimena vrlo jaka i na desnoj strani Save u Domaljevcu i po selima oko toga mjesta.

U devetnaestom i dvadesetom stoljeću Babina Greda vrlo malo je rasla doseljavanjem, nego se povećavala samom svojom snagom. U novije vrijeme nastupio je i onaj prvi slučaj, a u tom doseljavanju sudjeluju obrtnici, trgovci, činovnici i neratarsko stanovništvo.

BOSUTSKI OTOK; BAZAKÖZ; 1328, 1338, 1378

Zahvatao je zemljište između Save i Bosuta i donjega dijela Studve. Opisan je spomenutih godina kao posjed povećega mađarskog po-

¹ Starine 30, 133; Ivić, Naselja i poreklo XXI, 149, 155, 156. Csánki ibid. 293; Cod. dipl. X, 429—431.

sjedničkoga roda, a sastojao se od šuma i ratarskog tla. Kroz to zemljište tekli su potoci Debrinja, Vinična, Smogva i Slezen koji i danas nose ta imena. Tlo je tu nešto niže sa višim gredama podeseo uglavnom za šumsko gospodarstvo, ali tu ima i dobrog tla za ratarsku obradu. Spomenutih godina zabilježena su tu sela Dobanovci (Dabanyafalva), Debrinja, Liskovo (Lyskafolua), Kedhely, u hrvatskom možda Dragovac ili slično, i Ušće Slezenovo (Zelezensaad). Od tih sela ležala su pored Save ili bliže toj vodi Dobanovci, Kedhely i Liskovo, otuda dalje na sjever nalazila se Debrinja oko današnjega potoka toga imena sjeverno od Save, a Slezen i danas je potok koji utječe u Studvu zapadno od Morovića. U to vrijeme posjednici su tu bili članovi povećeg mađarskog roda, ali oni nisu uspjeli da nametnu hrvatskomu tamošnjemu stanovništvu čisto svoje mjesno nazivlje.

Ikavski oblik u imena sela Liskova jasan je dokaz da je hrvatsko stanovništvo tu u blizini ušća Bosutova bilo u svojem govoru u 13. st. ikavsko. Ono je otuda kasnije nestalo, ali su taj govor održala i sadašnja hrvatska sela nešto zapadnije odavde.

Na tom zemljištu od 13. do 16. st. nije zabilježena nijedna katolička crkva. Najbliža je tome kraju bila ona u Moroviću koja je tome naselju mogla poslužiti. Od vremena turskog vladanja rasulo se tu starosjedilačko stanovništvo. Ono se jamačno raselilo u to vrijeme u susjednu Raču koja je za turskog gospodstva naglo porasla.

BOŠNJACI: 1476.

To selo postoji i danas istočno od Županje dopirući do Save i zauzimajući sa svojih 16.500 jutara velik dio šuma i ratarskog tla prema susjednim selima Drenovcima i Vrbanji. Sudeći po imenu, to su selo bili osnovali u 14. ili možda u 15. st. doseljenici iz središnjih krajeva Bosne kojima su se potomci dobro razvijali te su svoje selo održali i u priličnoj mjeri raširili. Ono se nalazilo u srednjem vijeku na području posjeda Selne koje je obuhvatalo u 15. st. tridesetak sela te se otuda vidi da su sami Bošnjaci u to vrijeme mogli imati samo malo porodica. One su činile tek trideseti dio cijeloga seljanskoga posjeda. Ipak se to selo razmjerno dobro razvijalo, svakako donekle i priseljavanjem okolnih porodica starinačkoga porijekla. U vremenu prije turskog gospodstva sagrađena je na tlu toga sela i crkva oko koje je po tadašnjem običaju nastalo i groblje. Na tom položaju sačuvao se do danas naziv »klisa« koji znači crkva. Ona je trebala i da očuva to stanovništvo od patarenstva, a čini se da je u tome u velikom dijelu i uspjela. Oko sela Bošnjaka postojalo je u to dotursko vrijeme i desetak drugih malih sela. Ta crkva služila je, dakako, i njima, te je i to groblje bilo zajedničko za veću okolinu. Ipak se može pretpostaviti da je ime bošnjačko na tom tlu rano počelo pretežavati.

U velikom pohodu turske vojske preko Save na zemljište Slovjenske zemlje i Mađarske u proljeće 1526. ovim su krajem prošle čete sa brojnim odredima bosanskih martolozu kojima je zadatak bio da nište na njemu zatečeno stanovništvo koliko se bilo usprotivilo prolazu tih četa. One su Savu mogle prijeći na starim brodovima kod Rače, kod Subotića blizu današnje Jamene kod Tinja i na brodu kod Županjega Bla-

ta. Te su čete domaći patareni svesrdno dočekali, nadajući se od njih velikoj pomoći i zaštiti. Ostalom katoličkom stanovništvu pomogle su stare velike šume i žurba turske vojske da stigne u dalje bogatije i važnije krajeve. Ipak su u tom prodoru turske vojske stradala mnoga sela, te se može razumjeti da su imena njih mnogih velikim dijelom prešla u zaborav jer preostalo stanovništvo nije imalo stvarnoga oslonca da ih održi u pameti.

U tom prodoru svakako je težak udarac dobilo seljansko područje u kojem su se nalazili Bošnjaci. To pokazuje činjenica da je iz mjesnoga nazivlja na tom tlu nestalo dvije trećine imena sela staroga stanovništva, a to je slučaj vrlo rijedak na tlu Srednje Slovjenske zemlje. Ipak ne treba misliti da su ta mnogobrojna sela stradala samo u tom ratnom pohodu. Ona su mogla biti patarenska, pa su njihovi stanovnici postepeno, ali dovoljno brzo, prešli u velika naselja gdje su već u prvom naraštaju primili islam.

Preostalo stanovništvo starinačkoga porijekla u tom teškom vremenu izvršilo je također veći preokret. Ono je uvidjelo da ne može ostati više u svojim rodovskim malim selima nego da se mora udruživati u veća, jača, sigurnija. U tom saseljavanju nastale su na tom starom području oko Bošnjaka tri skupine. Jedna se okupila na zemljištu gdje su danas Selišta, nastanivši jugozapadni dio područja, dakle Selnu, Draževce, Karaševo, Kumanovo i druga mala i manja sela. Druga su se ujedinila u Bučju, a u nju su se saselili Grabovci, Šušalinci, Čedojevci, Repovci i većina onih koja su se sastojala od pojedinih zadruga. Treća skupina našla je svoje sjedište u selu Bošnjacima gdje su se okupila mnogobrojna selca iz jugoistočnoga dijela područja. Podesan položaj pored šume i stara crkva bili su ono što je privlačilo naseljenike u taj skup. Stoga su novi Bošnjaci pod Turcima narasli i postali su na tom tlu jače naselje.

Za velikoga ratovanja od 1687 — 1697. županjska Posavina pretrpjela je više nevolja nego unutarjni krajevi jer su na Savi trajale borbe dulje i ratni gubici bili su mnogobrojniji. Stoga je staro stanovništvo Selne u svoje tri skupine u to vrijeme bježalo u šume i rasipalo se po sigurnijim krajevima. Bošnjačka predaja kazuje da su pojedini dijelovi stanovništva toga sela u svojem bježanju stigli u okolinu Vukovara gdje su bili smješteni u starom selu Grabrovu. Kada je onda 1696. turska vojska bila opkolila Morović i od Save nadirala preko Županjega Blata i Drinovaca prema Cerni i Otoku, Bošnjačani, Selištani i Bučjani izmakli su tada preko Dunava i Grabrova i zaustavili su se u sigurnim tada selima Vajsci i Plavni. Tom prilikom prebjegli su u Bačku i mnogi Vukovarci i stanovnici i drugih okolnih sela kako je to javio župnik iz Mimaca Luka Natalis.¹ Turci su, dakako, ubrzo svladani, ali su mnogi Bošnjačani, Bučjani i Selištani ostali u Vajsci i Plavni gdje im i danas potomci žive.

Kada je 1697. bila minula opasnost od turskih napada, rastepeno se stanovništvo stare Selne opet vratilo u svoja sela, iako umanjena. U no-

¹ Ferrendžin Acta Bosnae 527.
Csánki ibid. 299, 316, 338.

vom nastanjivanju zadržano je isprva staro stanje sa tri skupine naselja. Međutim je u tom mirnom vremenu izvršena na to zemljište nova seoba. U njoj su došle nove porodice iz bliže i dalje okoline, a neke i iz susjedstva s desne strane Save. To novo doseljavanje i saseljavanje trajalo je nekoliko godina, a završeno je tako da je Krajina sve te tri skupine svela u jedno jednovito selo. I to novo zadržalo je diobu po starim selima, te su stari Bošnjaci zadržali naziv Bošnjački kraj, Bučje je očuvalo svoje staro ime, a treća se obično naziva Pogan. U tom novom nastanjivanju i okupljanju održana je i stara govorna razlika. Bošnjački kraj čuva čisti ikavski govor, a ostala dva dijela imaju u kratkim slogovima refleks staroga glasa jata sa — je, a u dugim sa — i. Prema tome, u onom bošnjačkom skupu govori se dite — diteta, a u ona druga dva, u Bučju, Poganu i oko njega, dite, djeteta.

U novom selu podignuta je u početku 18. st. crkva sa posvetom sv. Martinu. Ona je isprva bila filijala onoj župi u Županji, ali je crkva u tome mjestu bila izgrađena na vlažnu položaju, te je zbog toga nešto poslije 1729. župa prenesena u Bošnjake i tu je ostala za oba ta mjesta i za susjedni Štitar do 1755. Te godine ona je prenesena natrag u Županju jer da je i bošnjačka crkva na mokroj podlozi koju Sava topi. Bošnjačka crkva bila je drvena, te je već 1740. obnovljena i tada je imala sedam hvati dužine i tri hvata širine. Uz nju je bio drven župnikov stan. Ta je crkva potrajala do 1791. a onda je posvećena nova crkva, ova današnja koja je podignuta na zgodnijem mjestu. Već je 1789. u Bošnjacima osnovana samostalna župa.

Naselje u Bošnjacima je 1755. imalo 970 stanovnika i 185 bračnih pari. To se stanovništvo i dalje dobro razvijalo te je već 1782. tu bilo 1724 čeljadi u 149 kuća, a već 1865. tu su bile 323 porodice sa 3420 stanovnika. Po svojem razvijanju Bošnjaci su u Srednjoj Slavoniji jedno od najnaprednijih i najplodnijih naselja ratarskoga tipa. Danas će u tom selu biti oko 5.000 žitelja, uglavnom seljaka.

BUJAK, BUJAKOVAC; 1364, 1450, 1451.

Bio je prije Turaka posjed jedne grane roda Gut-Keleda koja je bila u prvom srodstvu s Morovičkima. Ležao je na tlu današnjega sela Podgajaca na plodnoj visokoj gredi što se pruža preko potoka Drenove na današnju šumu Zib. Tu je bila izgrađena plemićka kurija, a po tom posjedu posjednik je nosio i svoj plemićki pridjevac. Na tom tlu nalazila su se dva mala sela Hlapne i Obradovci koja su pripadala Alšanu, a ležala su u međi sa Bujakovcem. U dolasku Turaka posjednička porodica izmakla je otuda, a starosjedioci priznali su novu vlast i ostali su na svojoj zemlji. Oni su se nalazili u kasnijem hrvatskom stanovništvu na tom zemljištu i valjda im potomci žive u kojem od današnjih sela tu u blizini.

CERJE; 1484

Bio je posjed roda Morovičkih koji su ga bili stekli s vremenom i onda su ga 1484. dali uvesti u listinu svih svojih imanja oko Morovića

i oko potoka Studve. Otuda se i zna da su sva sela u toj ispravi postojala oko današnjih Drenovaca. To su bili: Cerje, Letiovcu, Damšinci, Dražinci i Veselinovci. Od njih su Cerje i danas veliki hatar između Drenovaca i Soljana, Letiovcu su hatar u drenovačkom području u blizini Cerja, Damšinci su veliko polje na račinovačkom zemljištu prema Drenovcima a Veselinovci prema Jameni. Negdje oko Damšinaca ležali su i Dražinci koji se kao mjesni naziv nisu održali. Vjerojatno je da su sva ta sela prešla u tursko gospodstvo dok su se u većini u današnjem mjesnom nazivlju očuvala. U kasnije vrijeme stanovnici tih sela, kao i druga na tom zemljištu, saselila su se u novo selo Drenovce.

CERNA; 1244, 1408, 1432, 1507.

Nalazi se sjeverno od Gradišta oko sastavaka potoka Bosuta i Biđa na tlu visokom 94 m nad morem, obrađivanom od starine i davno iskričenom. Kad se prvi put 1244. spominje, kazuje se za to mjesto da je »terra castrensis«, zemlja kastrenska, a to znači da su je obrađivali u ime grada Vukova (Vukovara) članovi župe koji su bili dužni da stanoviti prinos s toga tla daju župskom gradu. U to vrijeme kastrenzi su među posjednicima bili niži dio, a od njih su gradokmetovi, jobagiones castru, bili viši, ali u svakom slučaju ti su kastrensi bili slobodni posjednici. Ime svoje taj posjed stekao je po cerovoj šumi koja se tu negdje nalazila. Od 1408. držali su ga Gorjanski, a te godine zabilježena je tu i tvrđava na mjestu gdje se Bosut i Biđ sastaju. Najposlije 1507. već je Cerna bila jako trgovište. Pored samoga mjesta zapisana su 1507. i područna sela po kojima će se moći utvrditi i cijelo područje. Ona su navedena ovim redom: Bučje, Novakovci, Krašci, Zagrađe, Jakobovci, Popovci, Papražje, Slobočina, Brataševci i Borovci. Sva se ta imena nalaze i danas u ceranskom mjesnom nazivlju i prema njima moći će se tačno utvrditi opseg toga staroga područja u dotursko vrijeme. Bučje, Novakovci i Borovci danas su veliki hatari u ceranskom području prema Gradištu, i to Novakovci uz Bosut, Bučje istočno od njih, a Borovci, sada i Borovo, sjeverno od Bučja. Nalazila su se sva tri na dobroj zemlji, gotovo najboljoj u cijelom području. Na toj strani nalazili su se i Brataševci, i tim se nazivom danas zove poveći hatar uz Bosut sjeverno od Borova. Nešto istočnije odavde uz Bosut, ali na lijevoj strani, na visokim gredama ležalo je selo Papražje koje je bilo nastanjeno do konca 17. st., te je opisano u popisu iz 1702, i zna mu se tačan položaj. Tu u blizini s lijeve strane Bosuta zapadno od Papražja ležalo je selo Slobočina, kojemu se ime do danas održalo. Krašci su i sada veliko polje na onoj okuci što je čine Berava i Bosut kod svojih sastavaka. Tamo su danas Mali i Veliki Krašci a na njima su mnogi stanovi. Osim toga u ono doba oko 1244. Cerni je pripadalo i zemljište sve do ušća Kladavca. Ona je u kasnijem vremenu postala središte distrikta koji je bio uređen, oko ušća Biđeva u Bosut. U tom svojstvu ona je zabilježena već 1408. u posjedovanju Gorjanskih. Na cijelom tom zemljištu jedino je naselje u Cerni bilo steklo stepen trgovačko-obrtničkoga naselja. Prema tome položaju ona je bila najznatnije naselje u gornjem Pobosuću preko kojega su trgovački i obrtnički predmeti prolazili dalje u Posa-

vinu i Pobiđe. Već godine 1244. spomenut je posebice put od Cerne na Kladavac¹, a jedan od boljih putova vodio je otuda na Ivankovo. Po tom putu polazio je papin legat kupeći crkveni porez.

Stara utvrđenja podignuta su na ovom zemljištu čineći, kao i drugdje, vijenac koji je nekada uspješno zaštićivao naselje. Ovaj tvrđi grad u Cerni bio je podignut na starom gradcu, kojemu odgovaraju dalje prema Ivankovu mnoga stara utvrđenja koja danas naš svijet zove gradci. Ona su činila vijenac koji je teško ondašnjim oružjem bilo probiti. U ovom kraju upotrebljen je osobito potok Biđ za to utvrđivanje. Pored te vode na visokoj obali gdje sada stoji prkovačka crkva nalazi se stari gradac. Ta utvrđenja pokazuju porijeklo iz onoga vremena koje je pretходило onom državnom iz 11. st. Sva su bila barskoga tipa, te ih je voda mnogo štitila. Ipak je najznatnije takvo utvrđenje bilo u selu Gradištu gdje se voda Bosutova upotpunjavala s ona dva vrška na brdašcu pored nje.

Suvremeno utvrđenje podignuto je tu u Cerni s kraja 14. st. u posjedovanju Gorjanskih, po svoj prilici na starom gradcu sagrađenom u 10. ili možda u 11. stoljeću. Ono je bilo zaštićeno i dubokim međuvođem koje čine Biđ i Bosut kod svoga sastavka. Turci su ovo zemljište bili osvojili 1536. u onom svojem nastojanju da dobiju cijelu srednju Slavoniju. U prvom njihovu pohodu u 1526. neredovite bosanske čete s jakim martološkim odredima od Drine, Vrbasa i Dinare samo su okrnule ovaj kraj jer ih je put vodio na Vukovo i odande preko Osijeka na Mađarsku. Stoga u toj vojni ovo zemljište nije ni stradalo. Kada su u kasnu jesen 1532. s pohoda na Kisek Podravinom i sredinom Slavonije prolazile mnoge turske čete vraćajući se na Beograd, put ih je vodio upravo kroz ovaj kraj. Ali je tada sam sultan na domaku Pobosuču izdao nalog svojoj vojsci da prestane sa plijenjenjem i robljenjem jer da od Bosuta počinje njegova zemlja. U stvari to nije bila potpuna istina, ali je ta sultanova zapovijed bila mnogo pomogla tom zemljištu. U godini 1536. na ovaj su kraj udarile dvije turske vojske: jedna paše smederevskoga, druga bosanska. Ona prva dolazila je od Srijema, od Iloka, i kretala je putovima pored Bosuta, ova bosanska prešla je Savu jednim dijelom na mihaljevičkom brodu i pošla je na Jaruge i na Novi grad, dok je s drugim dijelom te vojske prešla Savu kod Broda i Kobaša da osvoji te tvrđave. Obadvije te vojske imale su se sastati kod Đakova. Smederevski paša svoj je zadatak bio izvršio te godine u mjesecu srpnju. On je predajom zadobio Poljanu kod Vinkovaca, a onda i Cernu i Gradište. Poslije toga njemu se predalo i Ivankovo, te je onda odande pošao ravno na biskupov grad Đakovo. To se sve dogodilo do 25. srpnja, te su u to vrijeme pale i Poljana kraj Vinkovaca i Cerna.² Predaja je sačuvala da se žena posjednika u Cerni (to je u to vrijeme bio Franjo Zay) nalazila u svojem domu kad su Turci bili došli u to mjesto koji su je silom nastojali uhvatiti, ali je ona bila uspjela pobjeći u Gradište odakle se onda sretno spasila.

Turci u Cerni nisu dirali staro stanovništvo, a i župu su ostavili u miru. Radilo se samo o tom da se za nju nađu prikladni svećenici.

¹ Cod. IV, 239

² A. Ivić, Spomenici Srba 143—144

Zbog toga je bio osnovan poseban odbor koji se brinuo da se na turskom tlu u Slavoniji to riješi, a to je i uspjelo.¹ Fra Petar Nikolić, generalni vikar zagrebačkoga biskupa, vidio je tu crkvu 1660, te on veli za nju da je na prekrasnom položaju, da su joj zidovi cijeli, ali da je bez krova.² Ceranska je župa trajala kroz cijelo tursko vrijeme. U njoj je župnik zapisan 1630 i 1650, a sama je župa u sedamnaestom stoljeću bila jedna od najvećih u srijemskoj dijecezi. Ipak je u njoj u to vrijeme bilo malo crkava. Osim te župne može se dokazati samo stara crkva Sv. Dijaneša u babogredskom području.

U samoj Cerni moglo je u to vrijeme biti jedno 60 kuća katolika uglavnom oko crkve i po seoskom području. To je ujedno bilo najjače stanovništvo pored Biđa. U susjednim šiškovcima bilo je tada dvadesetak kuća katoličkih starosjedilaca, a u Prkovcima mogla ih je biti koja kuća više. O selu Papražju i o Retkovcima ostavio nam je dobar izvještaj popis iz 1702. Po njemu je u Papražju, selu uz Bosut prema Vinkovcima, pred turski rasap bilo 20 katoličkih kuća, a u Retkovcima 30.³ Svega je na tom zemljištu oko 1680. bilo jedno 160 katoličkih kuća i oko 1200 čeljadi.

Poslije turskoga raspa i onoga teškoga stanja u vremenu od 1689—1692. kada su se po tom kraju oko Bosuta susretale kršćanske i turske vojske, kada se tu narod nekoliko puta sklanjao po šumama ispred vojski i od različitih otimača i poslije teških bolesti koje u takvu položaju udaraju na narod, stanje se i tu u Cerni i u okolini bilo smirilo. Ceranci dvadesetak godina nisu imali svoje crkve koja je trebala mnogo popravaka, nego su se služili onom u Ivankovu. Nanovo se ceranska župa otvorila 1725, a filijale su joj bile Gradište, Retkovci i Šiškovci. Ta nova župa opisana je 1725. kada ju je posjetio pečuški biskup. Tada se u Cerni našlo samo 380 katoličkih župljana, dok ih je u Gradištu bilo 450, a u Retkovcima čak 480. Otuda se jasno vidi da je to mjesto u onom ratnom stanju od 1687—1692. u jakoj mjeri stradavalo. Cerna se od toga vremena razmjerno teško razvijala. Godine 1870. imala je samo 1330 žitelja, ali se kasnije doseljavanjem širila i mnogo jačala, te ih je 1913. imala 2097, ali se tu našlo već i tuđega naroda. Veliko povećanje stanovništva doživjelo je to selo u novije vrijeme kada su na to tlo doselili Hrvati sa različitih strana, a osobito iz Bosne. Danas će to selo imati već do 4000 stanovnika te je jedno od najvećih mjesta na tom zemljištu, a preraslo je i susjedno Gradište.

U Cerni je od starine bio govor štokavski, ali ekavski i stare akcentuacije; n pr.: Donosi mi to detè da gã narânim. Tako govore i okolna sela Rokovci, Andrijaševci, ponešto Gradište, zatim Retkovci, Šiškovci, Prkovci, Novi Mikanovci, Vođinci i velikim dijelom Ivankovo. To je dio onoga govora koji imaju hrvatski starosjedioci u Podravini od Valpova do Moslavine, a koji se nekada govorio i u Povučju. On i tu u Pobošuću i Pobiđu polako nestaje jer ga ne primaju novi doseljinici kojih je svaki dan sve više.

1 Fermendžin, Acta 457, 468, 497

2 Fermendžin, Acta 467

3 Starine XXX, 167, 173

DRINOVCI, DRENOVCI

Danas je to selo južno od Vrbanje, jugozapadno od Soljana i sjeverno od Gunje i Jurića. Nije zapisivano u dotursko vrijeme, ali su mnoga imena sela, na kojih se temelju današnji Drenovci nalaze, i danas u tom kraju očuvana. Vidi se otuda da su Drenovci nastali u vremenu poslije 1484. kada su ta sela na tom zemljištu kao pripadna Moroviću zabilježena. Oni nisu zapisani ni kasnije sve do 1536, do godine kada su Turci potpuno zagospodarili tim krajem. Poslije turskoga raskola ono je postojalo, i otuda se vidi da je nastalo za njihova gospodstva. Prije Turaka godine 1484. na tom tlu zabilježena su mala sela Gložje, Šumanovci, Beloševci (i 1364), Rajinci, Mikulići, Miloševci, Kološevci i Tinjinci. Selu Drinovcima nema tu još traga. Od tih sela ostala su gotovo sva u današnjem mjesnom nazivlju, te se otuda vidi da su se nalazila u jugozapadnom dijelu današnjih Drenovaca. Godine 1729. pohodio je pečuški biskup taj kraj i on je zapisao tom prilikom i porijeklo sela Drenovaca. Ono da je zapravo dio staroga sela Šumanovaca s kojima je tako povezano da nosi i jedno i drugo ime. U početku 18. st. sagrađena je na tom zajedničkom položaju tih sela crkva od drveta, te se tu mogla osnovati i župa. Ona je i proradila 1719, a počeli su je voditi franjevci. Već u početku toga stoljeća za taj položaj oko crkve prevladavalo je ime Drenovci, dakako u ikavskom liku, a ono drugo posrepeno se gubilo i već je u tom devetnaestom stoljeću i nestalo.

Već je 1729. biskup u pohodu tome selu zapisao da je ono dobro razvijeno te da ima 420 katolika. Po tome ono je bilo jedno od najjače nastanjenih sela u tome kraju, a bilo je jednako jako kao Gradište, a samo za nešto manje nego Retkovci. Ipak se starosjedioci u tom selu nisu dalje tako dobro razvijali kao što su počeli. Zaustavljeni su u drugoj polji devetnaestoga stoljeća, ali su ga počeli povećavati mnogi doseljenici iz naših krajeva, a osobito Ličani. Oni su uspjeli da povise i broj porođaja koji je počeo već da u jačoj mjeri pada.

Po govoru hrvatski starosjedioci u tom su selu ikavci i stare akcentuacije kao i u susjednim selima Vrbanji i Soljanima. U novije vrijeme i u to selo prodire ekavski govor i novi naglasak koji dolaze iz istočnih sela, a novu akcentuaciju donose i Ličani i Dalmatinci koji se govorno osjećaju već u tom selu.

ĐURIĆI

Nalaze se istočno od Gunje, južno od Drenovaca, a zapadno od Račinovaca na ratarskom tlu 85—86 m nadmorske visine kao što je gotovo sva zemlja u okolini. Dio toga područja i danas se zove Ometa, a to dokazuje da je to zemljište oko 1484. pripadalo Morovićima. Dokazi za to još su ovi: spomenute godine zapisani su među posjedima toga roda i Beloševci i Šumanovci u vezi sa Ometom. Otuda se vidi da su posjedovanja Morovićkih zauzimala ne samo Drenovce i okolinu, nego i dalju Posavinu oko Đurića i Račinovaca. Prema tome, njima bi pripadala i sela koja su 1484. popisana pored ovih spomenutih, i to: Mikulići, Miloševci i Kološevci. Tako je bilo u vrijeme prije Turaka, za njihova vladanja nestala su spomenuta sela, a nastalo je novo pod

skupnim imenom jedne velike porodice. Ono je zahvatilo hatar od 4454 jutra na kojem danas ima mnogo oratna tla. Porodica, po kojoj je to selo nazvano, danas ima samo nekoliko kuća, ali ono se ipak održalo. Selo je inače razmjerno dobro raslo, a danas će imati i do 800 hrvatskih stanovnika.

Na tom tlu je ikavskojekavski govor, iako je u nedalekim Drenovima ikavski.

GOVOR U MEĐUBOSUĆU

U velikoj seobi u sedmom stoljeću naše ere područje između donjega dijela Drave i srednjega i donjega dijela Save nastanile su dvije hrvatske govorne struje: jedna potpuno ikavska, a druga potpuno ekavska. Ona prva zauzela je južniji dio prema Savi, a ona druga onaj sjeverniji prema Dravi. Za to ima dovoljno dokaza u našim listinama onim starim i onim kasnijim koje su pisane latinski i onima koje su sastavljene hrvatski. Svi ti spomenici obiluju rječima našega govora u kojima se nalazi spomenuti *ě* glas iz kojega je postao ili ikavski refleks *ili* onaj ekavski, ili *dite* ili *dete*. To je velika govorna razlika, ali se ipak osjeća i brzo se zapaža. Prema tome ta razlika postoji i danas, ona je značajna i za zemljište oko Bosuta, a i za ono koje zovemo Međubosuće.

U zapadnom dijelu savskodravskoga međuriječja ikavski govor odijeljen je od onoga ekavskoga u Podravini velikim gorjem Psunjem, Papukom i Diljem, te na tom zemljištu nije moglo doći do jačega utjecaja. Istočnije otuda oko Broda, Đakova i Gorjana, gdje su se ikavština i ekavština kroz stoljeća miješale, nastao je novi govor, ikavskojekavski, koji ima prema starom jat u dugim slogovima glas *i*, *dite*, *lipo*, a u kratkim — *je*; *djeteta*, *ljepota*, *pjèvati*, *zapívati*.

Ekavski govor bio je zahvatio smjerom od Podravine i desetak starih hrvatskih sela, i to Ivankovo, Vođince, Nove Mikanovce, Prkovce, Retkovce, Andrijaševce, Rokovce, Cernu, Šiškovce i dio Gradišta. U svim tim selima taj govor čvrst je i nepopustljiv. Dalje istočno od tih ekavskih sela Hrvati govore ikavski. Taj govor gubi se postepeno u najistočnijim mjestima, u koja je prodrla već ekavština. S desne strane Bosuta stari ikavski refleks još se održava. On se govori u Privlaci, u Otoku, Komletincima, Novom selu, ali se on očuvao i u dijelu Bošnjaka, u Vrbanji, Drenovima i u Soljanima i donekle u Strošincima.

Inače je županjsku Posavinu već odavna zahvatio onaj polujekavski govor (*dite* — *djeteta*) i on se održava u svim posavskim mjestima, i to u Županji, dijelu Bošnjaka (većem), Gunji, Jurićima, Račinovcima, Podgajcima i Rajevu selu. Taj govor nalazi se i u Štitaru, Babinoj Gredi, Gundincima, Sikirevcima i dalje sve do Broda. Vjerojatno je da je on nastao dugim djelovanjem ikavaca Hrvata na ekavce Hrvate najprije u srednjem dijelu Slovjenske zemlje, a odatle se raširio i dalje na istok, te mu se istočna međa našla kod Račinovaca.

Još je jedna značajna crta govora tu u županjskom području, a onda i dalje oko Broda, Vinkovaca i Đakova. To je stari akcenat, a osobito akut, na primjer: šta si me pítala svè sam ti kázô što já znám. Govori se: *jă*, *tî*, *ôn*, *onă*, *onó*, *mî*, *vî*, *onî*, *onè*, Taj stari akcenat nalazi

se među Hrvatima i oko Županje, Broda, Vinkovaca, Đakova, Valpova i Miholjca. Gdje se nalazi siguran je dokaz da su ti Hrvati na svojem tlu starosjedioci. Imaju ga oni i kao ikavci kao ekavci i kao poluikavci, polujekavci. On uzmiče ispred govora iz Srijema i Bosne, pa ga već nema u Račinovcima, a gotovo je nestao u Strošincima. U nazatku je, dakako, svagdje gdje su hrvatski starinci u slabljenju.

Posebna je značajka u ovih hrvatskih starosjedilaca na tlu oko Bosuta i Save da skup -ir shvataju da je postao od glasa jata (ě) pa da u ekavaca prema tome ima lik-er, a u jekavaca —jer: npr.: sir, ser, sjer, siroma, seroma, sjeroma. Prema tome, među polujekavcima u Županji postoje mjesni nazivi: Sjerovci, Vjerovci, Vjeroštaci, Vjeranci.

GRADIŠTE; 1408.

Selo pod tim imenom nalazi se južno od Cerne, sjeverno od Županje i zapadno od Otoka. Prije Turaka nije pod današnjim svojim imenom zabilježeno, nego se u opisivanju Cerne 1408. samo napominje da se pored toga mjesta nalazi grad, castrum, na savskom otoku (castrum in insula Save habitum).¹ U toj napomeni ne navodi se da se na tom položaju nalazi kakvo selo, nego samo da tu postoji veliko utvrđenje. Otuda se vidi da se još te 1408. godine ceransko područje protezalo i preko današnjega hatara sela Gradišta, a i veliki današnji hatar Krašci na lijevoj strani Bosuta pripado je te 1408. godine Cerni.

To utvrđenje svakako je građeno mnogo prije 1408. godine, po svojoj prilici u jedanaestom stoljeću, ako ne i prije. Ono potječe iz vremena kada još nije bilo državne veze Hrvata s Mađarima, te su te utvrde podizali pojedini knezovi na zgodnim položajima da obrane svoje zemlje. Tu nešto podalje od sastavaka Repovca i Berave na desnoj strani potoka, koji je dalje otuda stekao novo ime Bosut, nalazi se u čistoj ravnici brdo sa dva vrha, jednim od 108 m, i drugim nešto nižim od 103 m visine. Spomenuto staro utvrđenje bilo je, jamačno, zahvatalo oba vrha braneći na taj način cijeli položaj. Pored ta dva utvrđenja sam taj položaj branili su i potoci Repovac, Berava i Bosut koji su svojim obiljem vode u poplavno vrijeme stvarali otok što ga spomenuta listina od 1408. naziva Savskim.²

Predaja je utvrdila da su se kmetska sela toga grada prije Turaka nalazila istočno odatle po visokim gredama u Banisavu, Osatnom, Virovcima, Gredi, Bičkim selima i Deševu. Bliže gradu sela su bila Ivaniševci i Poljica. Najjače naselje bilo je u prvo vrijeme ono pored same tvrđave, koje je i nosilo svoje ime po njoj. Bit će da se takav položaj, po svim znacima sudeći, održao do konca turskoga gospodstva. U novim prilikama ubrzo je počelo saseljavanje svih spomenutih postranih sela u samo središnje naselje pored tvrđave. Novo selo sagradilo je drvenu crkvu i posvetilo ju je sv. Ivanu Kapistranu, koju su posvetu 1759. zamijenili sa Retkovčanima u sv. Franje. Već 1729. našlo se u tom selu 450 stanovnika, što pokazuje da je u to vrijeme bilo jače nastanjeno nego susjedna Cerna i mnoga druga sela u okolini.

1 Csánki 269.

2 Csánki 269.

Veliko saseljavanje iz okoline u Gradište oko 1700. donijelo je u to selo i različne govore. Od početka 18. st. postoji u Gradištu stanovništvo ekavskog, ikavskog i poluikavskoga polujekavskoga govora. Ono prvo porijeklom je iz ekavske skupine naselja koje se bilo nalazilo uglavnom oko donjega dijela potoka Biđa. Kod Cerne prelazilo je ono na desnu stranu Bosuta, te je i staro dotursko Gradište jamačno pripadalo isprva toj govornoj skupini. Ikavsko naselje stanovalo je do Turaka i za vladanja toga naroda na zemljištu uz istočni krak Bosutov, i tu pored Gradišta ono je zauzimalo Privlaku, Otok, Komletince, možda i Vir i jedan dio Selne, i to onaj sjeverni, nalazilo se, prema tome, na cijeloj istočnoj strani Gradištu. Kako i u tom selu u jednom dijelu nalazimo ikavce, jasno je da su oni ovamo saselili iz onih područnih sela koja su ležala na istočnoj strani, dakle iz Banisava, Virovaca, Laza, Bičkih sela i Deševa. Jekavsko stanovništvo sa poluikavštinom moglo je u Gradište doći samo iz Posavine gdje je taj govor bio nastao. On je postojao u Županjem Blatu, u velikom dijelu Bošnjaka, u Babinoj Gredi, Sikirevcima, u Gundincima i dalje prema Gunji. Veliko kretanje stanovništva nastalo je poslije Turaka po svim dijelovima Slavonije, a ono je pokrenuto i u ovom kraju. Težilo se da se napuste sitna, udaljena i nezgodno položena sela, da se osnuju veliki, sigurniji skupovi. Pored toga tražile su se dobre, plodne zemlje i zgodni položaji. Gradište samo po sebi i na dobrom plodnom tlu, po položaju na vodi ispunjavalo je velik dio tih uvjeta. Stoga je to selo u to vrijeme velikoga saseljavanja u početku 18. st. naglo naraslo i bilo je u to vrijeme u tom kraju jedno od najbolje nastanjenih sela. Ono se i dobro razvijalo te je za 140 godina od 450 stanovnika naraslo na 2740 primivši u sebe vrlo malo doseljenika. Ipak danas to selo ima 3600 žitelja, a među njima i doseljenika ponajviše iz zapadnih strana.

GUNDINCI

Smješteno sjeverozapadno od Babine Grede, to selo zaprema gotovo 7200 jutara otprilike istoga tla kao što je ono u susjednim selima Babinoj Gredi i Sikirevcima. U opisu Kostromanskoga područja iz 1506. godine nema o tome posjedu ni spomena, iako se nalazilo u prvoj blizini toga zemljišta. To dokazuje da se on nalazio izvan Kostromana koji je obuhvatao prostor južnije otuda. Godine 1244. načinjen je opis posjeda đakovačke biskupije i po njemu se jasno vidi da je ona obuhvatala u svojem istočnom dijelu i sve zemlje južno od potoka Biđa sve do potočića Kladavca zauzimajući i onaj položaj na kojem se nalaze Gundinci. Stoga ta zemlja nije ni mogla ući u opis Kostromanskoga područja jer se nalazila već izvan toga posjeda. Biskupovi su bili i susjedni Beravci i dalje zapadnije i Kopanica. Prema tome, Gundinci su imali donekle i drugi razvitak nego ona sela južno od njih. Tu se nisu događale veće promjene sve do dolaska Turaka. Staro stanovništvo ostalo je tu nemajući razloga da se rastipa. Ono je mirnim putem prešlo u novo stanje u turskom raspu i održalo se sve do danas.

U govornom pogledu ono ima isti razvoj kao i sva druga sela između Save i Biđa, i to tip dite — djeteta, a to dokazuje da su mu sta-

novnici starosjedioci na tom tlu. Iz turskoga gospodstva prešlo je u 18. st. u tom selu desetak starih porodica. One su se sve dobro razvijale, a između njih vrlo dobro Kadići, Kokanovići, Mihići i Užarevići. U novije vrijeme doselilo je u to selo četrdesetak novih porodica nešto iz okoline, ali uglavnom iz Like i drugih zapadnijih krajeva. U selu će sada biti oko 2500 stanovnika.

GUNJA; 1428, 1464

I danas je to selo istočno od Rajeva sela i jugozapadno od Drenovaca. Ono je i prije Turaka zabilježeno i to kao pripadno selo posjeda Alšana. Otuda se vidi da se to veliko imanje protezalo i daleko na jug, od Virova sve do Save. Staro naselje ležalo je nekoliko kilometara istočno od današnjega položaja, ali ga je Krajina svela na nešto viši položaj i podalje od Save. Oko 1697. i nešto kasnije seljenje iz Bosne u jakoj mjeri bilo je zahvatilo to selo i privelo mu je razmjerno mnogo novih naseljenika. Među njima mora da je bilo mnogo onih koji su već govorili gotovo potpuno jekavski, u tome kraju inače u ono vrijeme rijetko narječje. Među tim bosanskim doseljenicima našli su se Bogutovci iz Bogutova, Doknjaši iz Doknja, Vareševci i Varešani iz Vareša. Ipak se tu u selu našlo i domaćih porodica koje su imale stari govor i tu se zapodjela borba koja je na koncu dovela do srednjeg stava u kojem je u tom selu došlo do govora u kojem ima bitnosti i jedne i druge skupine. Svejedno se u Gunji osjeća u starijem naseľju još uvijek prevaga jekavštine. U tom selu ima i poveći broj naseljenika porijeklom iz zapadnijih naših krajeva. Oni unose naš književni govor koji se u mnogom podudara s onim unesenim starim jekavskim.

U novije vrijeme naselila se u području Gunje poveća skupina muslimana od gornjega dijela Drine. Oni su jekavci i mnogo će pomoći da se taj govor održi, a u njemu i novi akcenat.

HLAPAC, 1428

Bio je u dotursko vrijeme područno selo posjeda Alšana kojemu je činio južni dio. Ime mu je ostalo i u današnjem mjesnom nazivlju, i to u obliku Lapačna koje označuje veliko polje u sjevernom dijelu današnjeg sela Podgajaca. Otuda se vidi da je to selo prešlo i pod tursku vlast te se rasulo i prešlo u selo Podgajce, ali je stanovništvo sačuvalo dotursko ime. Sama ta riječ označuje čovjeka nižeg društvenog položaja.

(nastavlja se)

JOSIP JARIĆ:

ARKY - JARKI - JARUGE

I

Na prostoru između Save i Bosne nalazi se u srednjem vijeku »Kostromanski posjed«, nazvan tako po kaštelu Kostromanu. Sagradio ga je velikaš (feudalac) Gorjanski oko 1340. godine da u njemu bora-ve upravitelj posjeda i posade za zaštitu skele na Savi kod Mihaljevi-ce (»Mihaljevački brod«) i prometnog puta od te skele u Cernu, Ivan-kovo i Vukovo (Vukovar). Taj put je bio zapravo samo dio prastare prirodne saobraćajnice od Jadranskog mora dolinom Neretve, pa pre-ko središnje Bosne dalje dolinom rijeke Bosne na Savu, pa preko isto-čne Slavonije na Dunav i Dravu, te dalje sve do Budima (danas Bu-dimpešta). Ovim je putem godine 1395. vijest o smrti kraljice Marije iz Budima u Dubrovnik stigla peti dan.

Nizinsko je tlo na ovom prostoru izbrazdano dolama, strugama, kratkim potocima — jarcima i barama. Počev od Jaraka teče Sava spo-ro, stvarajući velike zavoje, sve tamo do sela Bošnjaka. Pri svakom se većem vodostaju njena voda razlijeva i teče prema Bera-vi i nizini potoka Biđa, u kome se smjeru tlo spušta u blagom nagibu tako da Sava ovdje nema pritoka. U barama se pojavljuju i »virovi«.

Berava nastaje u barama zapadno od Jaraka i nakon kraćeg toka uporedo sa Savom, kod samih Jaraka zakreće prema sjeveru. Kod da-našnjeg sela Gundinaca ona se račva u dva kraka. Jedan krak teče u Biđ. To je zapadna Berava. Drugi, duži krak, — istočna Berava, teče prema Bosutu s kojim se spaja kod štitara. Od Berave prema Biđu je šumsko područje gdje do kraja 16. stoljeća nije bilo naselja. Prostor pak između Save i Berave bijaše već od davnine naseljen. Naselja su nastajala po krčevinama na gredama kamo voda nije dopirala ni za najvećih poplava. Oranica je tu bilo srazmjerno malo, pa su i kmetska sela imala u prosjeku oko tridesetak kuća, raštrkanih u blizini orani-ca. Smještena su redovito uz dolu ili potok gdje i za velike suše ima dovoljno vode. Obično su ta sela bila s jedne strane zaklonjena šu-mom. Takve je šume narod nazivao »gaj«.

Imenom se spominje godine 1506. na Kostromanskom posjedu tri-naest sela. Jarki su bili prvo selo na zapadnom dijelu tog posjeda. U sačuvanim listinama ga po latinskom nazivaju ARKY. Ležali su Jarki tisuću koraka udaljeni od Save i sa svih strana opkoljeni vodom. Sa zapadne je strane bila Berava, sa sjeveroistoka i jugoistoka Krivača (bara). Sa strane Save je bila dola Duga rakit. U mjestu je bila omanja utvrda opasana šančevima u koje je iz Save dolazila voda i odavde tekla u Krivaču prokopom, kasnije nazvanim Ljubica. Utvrdu su sagradili velikaši Horvati. Porijeklom su Mađari (pleme Bauča) i, doživši u Vukovskoj župi posjed, imali su svoj dvor u mjestu Hrvati (mađarski Horvat). Po njemu su nazvani Horvati. Isti je slučaj i s velikaškom porodicom Duružma, koja po gradu Gorjani kod Đakova dobi naziv — Gorjanski. U doba pobune velikaša protiv budimskog dvora, bijahu braća Horvati na čelu pobune. Pomagani iz Bosne, Horvati su sagradili tvrđavu Dobor na obali rijeke Bosne spram Modriča (godine 1387.). Od Dobra je preko skele na Savi kod Jaraka vodio put za Beravu i, prešav je kod Dožnja, nastavlja se prema Strizivojni i Đakovu. Dobor je od Jaraka bio udaljen samo tri šata hoda. Postojao je usporedno sa Savom i put od Mihaljevačkoga broda u Jarke.

II

Bilo je dovoljno uvjeta da se Jarki razviju kao veće trgovačko i obrtničko mjesto, ali su to omeli događaji u drugoj polovini 14. stoljeća. Tada je naime došlo do pobune velikaša u hrvatsko-ugarskoj državnoj zajednici. Na čelu pobune su bili i braća Horvati. Pobunjenike je pak pomogao bosanski kralj Tvrtko, pa u ratnim pohodima na Bosnu prelazi vojska iz Slavonije u Bosnu ponajviše kod Jaraka. Banovina Usora postaje ratnim poprištem, a tvrđava Dobor brani ulaz u dolinu rijeke Bosne. Ugarski je dvor već i prije slao u Bosnu vojske pod izlikom da pomaže istrijebiti kršćansku sljedbu »bogumile« — patarene, a zaštititi katolike. Stvarno mu je pak bila stalna težnja proširiti moć ugarske Krune sve do mora. Tako u doba kralja Žigmunda (1387. — 1437.) učestaše ratni pohodi na Bosnu. Dobor je ugarska vojska zauzela 1394. g. Ivaniš Horvat je uhvaćen i pogubljen. Svi su mu posjedi bili oduzeti već prije i darovani Gorjanskima. Bila je dobivena jedna bitka, ali se rat nastavljao. Godine 1400. dne 23. rujna je u Jarkima izdao jednu povelju mačvanski ban kako je ovdje taborovao s vojskom, veli se u povelji »scripta in descensu nostro Arky« (pisano povodom boravka u Jarkima). Da li je banova vojska ovaj put prelazila u Bosnu — nije poznato. Vrlo je malo podataka iz toga doba ostalo sačuvano. A naročito onda kada je ugarska vojska gubila bitke.

Godine 1408. taboruje s vojskom u polju kod Dobra sam kralj Žigmund. Zašto nije konačio u tri sata udaljenim Jarkima, ne zna se. U nastalom boju bila je poražena ovaj puta bosanska vojska. Sto i sedamdeset bosanskih velikaša je uhvaćeno. Odsječene su im glave i trupla bačena u rijeku Bosnu. Ipak Bosna ostaje i dalje nepokorena.

Godine 1415. dolazi opet do bitke negdje u okolici Doboja. U bosanskoj vojsci sudjeluju i odredi turske vojske, te ugarska vojska biva

potpuno poražena i svi zapovjednici zarobljeni. Bio je to najkrupniji događaj te godine. Odsele ne prelazi ugarska vojska u Bosnu kod Jaraka. Oni se poslije rijetko spominju i to kao kmetsko selo. A jer je i Dobor bio porušen, prestaje važnost puta Dobor — Jarki — Đakovo.

Godine 1463. zagospodariše Turci Bosnom. Zaposjeli su je u dogovoru s Bosancima — bogumilima. Ovi su listom prešli na islam. Za uzvrat su im Turci ostavili netaknute njihove posjede. Kao muslimanima su im postale dostupne sve službe i položaji, ne samo u vojsci nego i u upravi u Bosni. I ubuduće ostaše ovi muslimanima, ali sačuvaše svoje narodne običaje i jezik.

Kako je poslije ovog bilo očito da će Turci nastaviti prodiranje, to se počela u Slavoniji osiguravati granica duž Save. Oko godine 1480. učvršćen je kaštel Kostroman, a isto tako i mala tvrđava Novigrad. Položaj Jaraka nije odgovarao potrebama vremena i zato biva sagrađena nova tvrđava na obali Save, dva kilometra nizvodno od Jaraka. Građena je od kamena i cigle u obliku peterokuta smještenog u ugao što ga sa Savom čini dola Jardol. Bila je to najveća tvrđava u ovom dijelu Posavine. Uz nju nije bilo naselja i nazvana je Jarki. Spomenute tri tvrđave imale su braniti ovaj dio Posavine od turskog upada iz doline rijeke Bosne.

III

U to su doba u državi stvarno vladali velikaši. Svaki je od njih gledao samo na vlastite probitke. Nije bilo sloge, iako su Turci bili pred vratima. Dok su jedni bili za rat, drugi su smatrali da se s Turcima može i mirnim putem nagoditi.

Slavonski su velikaši sakupljali zajedničku vojsku u Dilj gori povrh Broda s tim da spriječe prodor Turaka u srednju Slavoniju. Prema ratnom planu zemlja je istočno od Đakova ostavljena da je brane sa svojim tvrđavama oni velikaši čiji su ondje posjedi. Vlasnik spomenutih triju tvrđava uz Savu bio je velikaš S. Berislavić iz Grabarja kod Broda. Ne imajući dovoljno vojske, pa ni oružja, vlasnici posjeda istočno od Đakova odlučise ne pružiti otpora Turcima. I kada godine 1536. iz Bosne pođe Husrefbegova vojska preko Save kod Mihaeljevice i Kobaša — u Slavoniju, predadoše se tvrđave Kostroman, Jarki i Novigrad bez borbe. Isto se desilo i s drugim tvrđavama istočno od Đakova. Ni vojska slavonskih velikaša u Dilj-gori skupljena, nije s turskom vojskom stupila u odlučni boj, pa je turska sila do kraja godine olako zaposjela cijelu srednju Slavoniju. Gdje nije bilo borbe (na pr. u Posavini), tu stanovništvo nije naročito stradalo. Za svoje posade Turci su sačuvali nekoliko tvrđava, a sve ostale su porušene. Porušeni i popaljeni su samostani i crkve. Porušene su bile i spomenute tri tvrđave uz Savu. Ostali su jedino šančevi. Ciglu, kamen i građu je raznijelo stanovništvo za svoje potrebe.

Naredne su godine Turci na osvojenom području uredili svoju upravu. Od Srijemske župe i znatnog dijela Vukovske župe ustrojili su prostorno upravno područje — Sandžak. Bio je to Srijemski Sandžak sa sjedištem u tvrđavi Ilok. Prema zapadu dalje bio je Požeški Sandžak.

Sandžak se dijelio na kotare. Mihaljevica je bila u Srijemskom Sandžaku (kotar Ivankovo), a Jarki u Požeškom Sandžaku (kotar Đakovo). Dosadašnji kmetovi (seljaci) postadoše »raja«. Gospodarima posjeda izbjeglih velikaša postadoše age i begovi. Zemlja oko Mihaljevice pripala je agi i on živi u Mihaljevici. Skela je u narodu dobila novi naziv »Jurin brod«.

U Jarkima je, kako veli narodna predaja, živio neki krupni i jaki Turčin, zvan imenom Ljubica. Na posjedu je imao lijep voćnjak a ljeti i bostan. Kad bi dječaci iz sela došli u voćnjak radi voća, on ih je hvatao i privezivao na krošnjju savinutog mladog hrastića. Zatim bi puštao hrastić da se uspravi, uživajući u dječjem strahu i plaču. Poslije bi dječake puštao kući. Tukao ih nije. Ali tko je jedanput vezan na hrastiću visio, taj nije više u voćnjak zalazio. Po tom je Ljubicom nazvana dotična rudina, a i prokop »Ljubica«. Nedaleko odatle su u Dugoj rakiti livade. Narod ih nazivlje »Čajere«.

U prvom štampanom atlasu (Merkatorovom) od godine 1634. nalazi se karta »Sclavonia, Croatia, Bosnia, cum Dalmatia parte«. Rađena je po Ortelijevoj karti od godine 1575. U karti je naznačeno mjesto Arky s lijeve i desne strane Save sa znakom kakav imaju sve ostale »varoši« (naselja u kojima postoji utvrda). Takve oznake nema uz Novigrad, a Kostroman nije ni zabilježen. Kada se zna, kako je prije izloženo, da je tvrđava Jarki porušena godine 1536, izlazi da je karta Ortelijeve rađena po nekoj karti iz vremena kada su Jarki bili doista »varoš«. I narodna predaja veli da su Jarki bili varoš i obrtničko mjesto. Svakako je to bilo 1400 godine, kada je mjesto bilo kadro ukonačiti mačvanskog bana.

Pri osvajanju ovog kraja nije osim rušenja tvrđava bilo znatnije štete. Pa ni ljudstvo po selima nije ubijano kao u onim krajevima gdje je bilo otpora i borbe. Gdje je narod izginuo i sela ostala pusta, tamo su Turci naseljavali strani živalj s Balkana. Ovdje toga nije bilo. Ali se ipak u selima smjestio po koji musliman. Ponajviše su to bili pomuslimanjeni bogumili, a ne Turci iz Azije.

IV.

Iz Slavonije bijaše turska vojska potisnuta u Bosnu 1639. godine, ali se već slijedeće godine ponovo vratila. Ipak godine 1691. uspijeva kršćanskoj vojsci konačno protjerati Turke u Bosnu i s jakim posadama zaštititi granicu na Savi. Pri povlačenju je turska vojska palila i pustošila sva mjesta kud god je prolazila. Ubijalo se kogagod bi se stiglo. Nestalo je tada na stotine sela. Narodna predaja veli da su Turci poklali cijelu jednu obitelj iz susjednog sela Sikirevci osim troje nejake muške djece. Djecu su prihvatili rođaci i susjedi rekavši: »Ti su ostali za sjeme«. Kasnije su potomci jednog od ovih dječaka, kad se oženio, u selu nazvani »Sjemenjakovi«. Loza »Sjemenjakovi« postoji u selu i danas.

Budući da su se Jarki nalazili na putu Mihaljevica—Đakovo, tuda je stalno, a osobito o turskom slomu, prolazila vojska iz Bosne. Uslijed toga su Jarkovčani bili stalno uznemiravani. A kada su počele stizati

izbjeglice (civilno muslimansko stanovništvo) iz Mađarske i Slavonije, bježeći ispred pobjedničke kršćanske vojske u Bosnu, nije se to moglo više izdržati. Izbjeglice su tražile hranu. Kad je nisu dobile milom, uzimali su silom. Zato Jarkovčani napustiše stara ognjišta i preseliše se u zemlju između Save i Berave. Ondje su bili dovoljno daleko od javnog puta i uz to zaklonjeni šumom i vodom. Ovo njihovo novo naselje dobi tada naziv — Jaruge. Zbog istih razloga tada se preselilo i selo Babina Greda sa zemljišta kod Kostromana na lijevu stranu Berave gdje i danas postoji.

U ratovanju godine 1691. sasvim su nestala u okolici Jaraka ova sela: Drinje, Liskovac, Mihaljevica, Vrbica, Brezovica, Zablacé, Rastić. Ona sela koja i danas ovdje postoje, predstavljala su garišta bez jedne steceve kuće ili zgrade. Kod Jarinog broda je godine 1692. u proljeće dao kapetan Lukač iskopati šančeve za smještaj vojničke posade. U blizini tih šančeva je zatim nastalo naselje. Ovo dobi naziv Lukačev šamac. To je današnji šamac na mjestu nestale Mihaljevice. I u šančevima porušene tvrđave Jarki i Novigrad su u to doba bile vojničke posade. Kasnije su duž Save podignute stražarnice. Narod ih po turski nazivao »čardak«.

Odmah iz pobjedničke vojske počеше stizati izbjeglice iz njihovih zaklona. Nitko se od njih ne nastani na garištu. Odabrali su nove položaje za nastambe. Prve su kuće bile od pletera. Zemljištu, gdje je bilo selo, ostade od tada naziv »selište, staro selo«, pa se ta rudina i danas tako nazivlje.

Čim su vojne komande proglasile da ovdje ima puste zemlje i da se svaki može ovdje nastaniti i zaposjesti zemlje koliko može obrađivati, nastaje općenito doseljavanje, a i raseljavanje. Nekome se nije svidio položaj zemlje, pa je nakon godinu dana odselio u susjedno selo, sve u potrazi za boljim zemljištem. Narodna predaja veli da su Jaruge u početku imale samo pet kuća. Tko se sve vratio, to se zaboravilo. O tom nema pisanih podataka. Spominjalo se jedno da je bilo najviše doseljenika iz brdske okoline Broda, pa onda i obitelji iz Bosne, koje su preselile na Slavonsku stranu poslije 1691. godine. Pouzdano se zna da se jedna obitelj, Cvitić iz Jaruga, preselila u to doba u šamac, a jedna u Novo selo kod Nijemaca. Cvitići u Novom selu i sada spominju da su im stari došli iz Jaruga. I seoski im je naziv »Jaruški«.

Iz davne prošlosti su se sačuvali stanoviti nazivi sve do sada. Tako se nazivlje savska obala odakle je tekla voda u šančeve starih Jaraka »gradivoda«. Dola, kojom je ta voda tekla, zvala se »Jarak«. Ostatke tvrđave Jarki kod Jardola je narod nazvao »Grad«. Od starih Jaraka kod prokopa Ljubice je ostao zemljani humak nazvan »Zidina«. Pavisoka greda između Krivače i Jelasa se nazivlje »Jarkočevica«. Ona je danas kao i »Grad« u sikirevačkom ataru.

Nikad se nije zaboravilo kako je šuma u najtežim danima ratovanja sačuvala stanovnike. U gustu šumu (a šume i vode je ovdje bilo najviše) otjerana je stoka. Stoku je nadzirao stalan čuvar iz kolibe načinjene u krošnji drveća. U šuplje se hrastove posakrivala hrana, oruđe i odjeća. Za sve se ovo birala šuma među barama, da bi tako pristup do nje bio što više otežan.

V

Premda se obnova sela započela na goloj zemlji, ona je brzo napredovala jer su i životni uvjeti ovdje bili vrlo povoljni. Građevnog je drva bilo naizbir. Sačuvalo se i stoke dosta. U barama i potocima bilo obilje riba, a po šumama divljači. Ni vočke nisu manjkale, a našlo se i pčelaca u šumi i šupljem drveću. U cijeloj okolici nije bilo toliko lipa, koliko u jaruškom ataru. Prostrana rudina »Lipice« i danas na to podsjeća. Rastu lipe i sada na rudini »Gođeve«. Tlo je plodno. Zapravo su to sve krčevine. Jedino je malo zemljišta sigurnog od poplava. Seljaci se bave isključivo poljodjelstvom i stočarstvom.

Pšenica se ovdje malo sijala. Za nju nije bilo dovoljno pogodnog tla. Zato se pšenični kruh zvao »kolač«. Pripremalo ga se samo u svećanim prilikama. Općenito se jela »prosenica, prova« — kruh od prosa. Kadno je proso zamijenio kukuruz, ostaje naziv »prova« i za kruh od kukuruznog brašna. Krumpir je u ovaj kraj dospio istom u drugoj polovini 18. stoljeća, kada su seljani počeli graditi kuće od cigle (zidanice). Ciglu su samoučki pravili (udarali) i pekli.

Godine 1712. su Posavci uključeni u sastav »Vojne Krajine« ili kako se u Slavoniji govorilo »Granice«. Postali su graničari. Bilo im je obećano da neće odlaziti na ratišta izvan svog zavičaja, ali se to nije ostvarilo. Osim čuvanja Granica, odlazili su oni na ratišta po cijeloj Evropi. Sve što je graničarska obitelj svojim radom proizvela na posjedu — bijaše samo njezino. Njegov sunarodnjak s područja izvan Granice — bijaše kmet, i od svih proizvoda sa zemlje — daje gospodaru (feudalcu) devetinu, odnosno, desetinu. Pa i od marve, a graničar nikom ništa ne daje! — sa svojim proizvodima posve slobodno i za svoju korist — raspoláže. Za zemlju graničar plaća porez. On se razrezuje prema potrebama upravnih troškova same Granice. Po pravilu se Granica održavala iz vlastitih prihoda. Međutim je najteža daća bila vojnička dužnost od 16 — 60 godina života.

Graničari su živjeli u kućnim zadrugama (»kuće«), a taj je oblik porodičnog života (Hauskommunion) graničarska Komanda vrlo spretno iskorišćavala. Pri ustrojstvu »Brodске graničarske regimente« g. 1750. selo Jaruge uvršćeno je u sastav pete kumpanije te regimente. Zapovjedništvo pete kompanije bilo je u Sikirevcima.

Godine 1749. omeđeno je područje cijele Granice, premjereni i određeni atari svakog sela i ujedno isplanirano zemljište uz put za seoske okućnice u svakom selu. Dok su dotle seoske kuće stajale raštrkane po ataru, biva nakon izmjere naređeno da se one presele na nove položaje. Potrajalo je to — kako je narod rekao — »stjerivanje kuća u red po numerama« (kućni broj) dobrih desetak godina. Spominje se u selu da se Luka Živković preselio na novu okućnicu tek kad je dobio 25 batina.

Seoski je atar jaruški bio stisnut između beravačkog i sikirevačkog atara. Nekadanje zemlje starih Jaraka, a današnje rudine Ljubice i Mekatica, ostale su u Sikirevačkom ataru. Po zemljišnoj knjizi od godine 1786.¹ sastoji se Jaruški atar od 304 jutra njiva, 335 jutara livada, 30

¹ Grundbuch Jarug. Muzej u Županji.

jutara vrtova i voćnjaka te 215 jutara seoskog utvaja (ispasište). Vinograd su imale neke jaruške imućne kuće u Klokočeviku, a ondje su ga kupile. Kućni (zadružni) posjed ispod 17 jutara površine imalo je samo pet kuća. Posjed od 17 — 30 jutara su imale 22 kuće, a posjed od 30 — 40 jutara 4 kuće. Većih posjeda nije bilo. U selu su tada postojale 4 nenastanjene i 31 nastanjena kuća. Ako graničarska kuća nema muškarca sposobnog za vojnu službu, onda gubi pravo na zemljišni posjed. Zemlja se razdijelila onima, koji vrše vojnu dužnost, obiteljske članove (obično je to ženskinje) preuzimaju rođaci. Takav je slučaj bio s četiri spomenute nenastanjene kuće.

Sredinom 18. stoljeća postoje u selu ovi rodovi: 1) Brendić, 2) Crnčević, 3) Deanović, 4) Dukić, 5) Đuričković, 6) Franjić, 7) Gabrić, 8) Igjaković, 9) Jurković, 10) Marcikić, 11) Obtrkić, 12) Perger, 13) Radić, 14) Štivić, 15) Taragjić, 16) Tomić, 17) Vidaković, 18) Vlainić i 19) Živković.

Godine 1800. posjeduju najviše zemlje Obtrkići, pa Živkovići.

VI

Jarkovčani su u dotursko doba govorili ikavski. Pri kraju toga doba i dolaskom doseljenika u selo, pojavili su se u govoru i jekavski oblici.

Stanovništvo je ovog kraja u dotursko doba i kasnije bilo rimokatoličke vjere. Na prostoru između Save i Berave je u dotursko doba postojala samo crkva kod Kostromana. Turci su je porušili. Groblje oko nje je i dalje ostalo. Spominje ga školnik Mijat Stojanović kao »groblje Gradac kod Dubočice«. Jarkovačko je groblje bilo nedaleko od Vira kod Berave, pa je ta rudina nazvana »Greibenice«. Starci i starice još pri kraju prošlog stoljeća govorili su »Greb« i »Greblje«. U 17. stoljeću je ovo groblje napušteno, te su onda mrtve pokopali u groblje Rastić u blizini Kopanice. Sokak u selu, kojim se onamo išlo, zove se i sada Rastić. Početkom 18. stoljeća pokapaju jaružani, beravčani i gundinčani mrtve u zajedničko groblje »Gradac« na Beravi kraj mjesta gdje je stajalo selo Drinje. Ovdje je vodio put u Strizivojnu. U 19. stoljeću ovo groblje je napušteno i sad je ondje oranica. Ostaci kamenih ploča i grobova i kameni križevi su g. 1942. pobacani u jarak kraj groblja i zatrpani. Godine 1884. su Jaružani osnovali groblje bliže sela.

U Jarugama nije bilo zidane crkve sve do godine 1865. Tada je bila sagrađena omanja crkva, ali je brzo dotrajala. Sadašnja je crkva sagrađena g. 1902. Selo je nakon izгона Turaka pripadalo župi u Svilaju do god. 1758., zatim župi u Kopanici do god. 1790., a od te godine župi u Sikirevcima. Ovo je područje g. 1780. pripadalo zagrebačkoj biskupiji, a onda je pripojeno bilo bosansko-srijemskoj biskupiji u Đakovu.

Osnovna škola je u selu osnovana g. 1830. Obuka se držala u sobi, koju je ustupila za tu svrhu graničarska kućna zadruga Perger. Učiteljem je bio Jakob Perger, graničar. Nije imao mjesečne plaće, ali je zato njegova kuća bila oslobođena seoske i državne rabote. Od tada je stalno u selu škola, pa dudinjak i školski vrt. Nakon ukinuća Granice selo je sazidalo sadašnju školsku zgradu u kojoj je i stan za učitelja.

Poslije razvojačenja Vojne Krajine g. 1873. selo Sikirevci i Jaruge sačinjavaju jednu općinu. Ta općina je u sastavu županjskog kotara, a on je najzapadniji dio Srijemske županije. Ta je županija obuhvatila sve područje nekadašnjeg Srijemskog sandžaka, zatim grad Vukovar s okolicom i cio jaruški atar. Županijska je granica silazila na Savu po međi jaruškog atara s beravačkim. Naziv »Srijemska županija« je razlogom što neupućeni smatraju Srijemom i područje bivše Vukovske župe.

Preko Save kod Jaruga početkom ovog stoljeća se krijumčarile na veliko iz Bosne u Slavoniju — svinje. Krijumčario se i bosanski duhan te otpremao kolima u Đakovo. Potkraj I. svjetskog rata se iz Đakova prevozila pšenica kolima na Savu kod Jaruga i odatle u Doboj, te dalje u Hercegovinu. Izvoz je žita u to doba iz Slavonije bio zabranjen. —

Razvitak sela pokazuju ove brojke:

Godine 1730. ima u selu 28 kuća — broj žitelja nepoznat.

„	1769.	„	„	„	32	„	s ukupno 258 stanovnika,
„	1812.	„	„	„	32	„	„ 371 „
„	1831.	„	„	„	33	„	„ 353 „
„	1931.	„	„	„	98	„	„ 306 „
„	1961.	„	„	„	110	„	„ 530 „

Poslije napoleonskih ratova i gladnih godina 1815/1817. prestaje naravni godišnji prirast ne samo u ovom nego i u ostalim graničarskim selima. Diobama, naročito u doba razvojačenja (ukidanja) Granice, raste broj kuća ali se ne povećava broj žitelja. Do godine 1931. su u selu samo tri kuće doseljeničke. Sve ostale su graničarske. U njima su potomci od 19. spomenutih seoskih rodova. Do godine 1946. u selo došla su još četiri doseljenika, a slijedećih godina njihov broj brzo i stalno raste. Tako od 110 kuća su (godine 1961) 58 »graničarske«, a 52 doseljeničke, i to pretežno doseljenika iz Bosne. U njima je (god. 1961.) u svemu 262 stanovnika starinaca (19 seoskih rodova) i 268 doseljenika. Ukupno 530 stanovnika.

Osim prihoda od posjeda u ataru, selo sada živi od prihoda raznih poslova obavljenih izvan sela. Osvijetljeno je elektrikom već nekoliko godina, a u kućama je sve više savremene opreme.

LITERATURA:

- F. Šišić: Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba, Zagreb 1902.
- S. Pavičić: Vukovska župa. JAZU, Zagreb 1940.
- I. Bösendorfer: Crtice iz slavonske povijesti. Osijek 1910.
- Luka Ilić Oriovčanin: Lovorike. Zagreb 1873.
- R. Horvat: Slavonija. Povijesne rasprave i crtice. Zagreb 1936.
- I. Martinović: Crtice o školstvu Brodske regimente i broskog okružja. Zagreb 1912.

AMBROZIJE BENKOVIC:

NAJSTARIJE OBITELJI ŽUPANJE, BOŠNJAKA I ŠTITARA

Dosad je bilo poznato 17 županjskih i 32 štitarska imena kućnih domaćina, koji su nakon požarevačkog mira 1718. obrađivali zemlju s bosanske strane, što su pripale Austriji. Iznio ih je dr Gustav Bodenstein u sarajevskom Glasniku Zemalj. muzeja, 1907., str. 317.

Područje sela Pajinac radile su ove županjske kuće (broj iza imena znači koliko je kuća toga imena): Bačić 3, Bartlaberčović 1, Bašić 1, Bušić 1, Filipović 1, Juzbašić 1, Kavedžija 1, Kobašević 1, Marinković 1, Matijević 1, Nikolić 1, Oršolić 1, Svirčević 1, Tadić 1, Verković 3, Vinković 1, Vujković 3.

Štitarci su dobili na uživanje zemlje velikoga sela Utorkovišta: Andrić 1, Babić 1, Biberović 3, Bošnjaković 2, Čović 1, Dabić 1, Dominović 1, Ferković 1, Filipović 3, Jakobović 1, Jović 1, Karlić 1, Kobašević 3, Mašić 1, Matijević 1, Miličić 7, Mrđen 1, Ognjanović 1, Oršolić 7, Prelić 1, Puljak 1, Rogić 2, Šimić 1, Tenković 1, Vidaković 1, Vidić 1, Vincetić 2, Vučetić 1, Vukasović 1, Vukić 4, Živković 1.

Selo *Pajinac* (Bodenstein piše *Painacz*, a možda je ispravno *Bajinac*) ležalo je tamo gdje su danas Ugljara i Orašje i bilo naseljeno samim pravoslavnim stanovništvom; veliko selo *Utorkovište* pružalo se od rječice Tolise prema današnjoj Donjoj Mahali, zvalo se za bosanskog kraljevstva Tvrtkovište, biskup Dragičević piše ga god. 1743. Turkovište, a 1762. Targovište, Utorkovište pak u kasnijim maticama. Posljednji je upis Utorkovišta u maticama župe Bijela 13. IX 1784., a zatim se pojavljuje selo Donja Mahala.

Iz istih godina imamo još i matice katoličke župe u Županji, gdje imamo više imena iz Županje, Štitara i Bošnjaka, te nekih manjih sela, što se kasnije stopiše s Bošnjacima. Sada se te matice čuvaju u Histor. arhivu Slavonije u Osijeku. One sadrže za povjesničara, etnografa i etnologa zanimljive i dragocjene podatke. Šef toga Arhiva, dr Kamilo Firinger, objavljujući nekoliko stranica najstarijih osječkih matica kaže: »Bilo bi potrebno objelodaniti sve najstarije osječke ma-

tice« (Osječki zbornik 1956., 143). A ne samo osječke, nego bi dobro bilo, kad bi se mogle tiskati sve matice starije od 150 ili barem od 200 godina.

Ovdje je prepisano samo 20 stranica županijske matice krštenih sa 124 upisa od 28. VIII 1717. do konca 1719., dakle za 2 godine i 4 mjeseca.

Županijska je župa osnovana odn. uspostavljena 1717. i pripadala tada pečujskoj biskupiji i sačuvane su prve njezine matice. Prva je matrica dobro sačuvana, ukoričena, format 15,5 x 20 cm, papir dobar.

Prijepis je ovdje donesen točno prema originalu, latinski i ondašnjim pravopisom. Razlog je što ne možemo prevoditi krsna imena, budući ne znamo, kako su se doista zvali: Antonius je mogao biti Anto, Antun, Tuna, Tunja itd., Ursula ili Uršula, Oršula, Orka, Ora, a trebalo je zadržati i stari pravopis, jer kojiputa čitanje nije sasvim pouzdano. Što je u originalu skraćeno, tako je i prepisano, a značenje kratica kao i svih latinskih riječi protumačeno je nešto niže. Jedino ime župnika je označeno samo inicijalima, da se ne ponavlja upravo 120 puta. Župnik je nekada iza prezimena nadodao »Parochus«, u tom je slučaju ovdje dodano Par.

ZNAČENJE KRATICA I DRUGIH RIJEČI:

aetatis dobi; *alias* drugačije, inače; *ambo* obadvoje; *anno* godine; *annorum* godinâ; *bapui* skraćeno od *baptizavi* krstio sam; *coge* = *conjuge* bračnim drugom; *cogne* = *cognomine* prezimenom; *cogis, congis* = *conjugis* bračnoga druga; *commater* kuma; *commorantes* boraveći; *compater* kum; *conx cox* = *conjunx* bračni drug; *c-patres* kumovi; *cum suo* sa svojim; *dicti* spomenutoga; *die* dana; *ecclesiae* crkve; *eius* njegov, njegova; *eiusdem* istoga, iste; *filiam* kćer; *filiium* sina; *fuit* bio je, bila je; *fuere* bili su; *holim* nekada; *huius* ovoga, ove; *illegitimae* nezakonite; *impositum est* dano je nadjeveno je; *legitimus, -a -ae* zakonit, -a -e; *mensis* mjesec; *nomen* ime; *nunc* sada; *olim* nekada; *pag-us, -i, ex pago* selo, sela, iz sela; *pna* = *patrina* kuma; *pnus* = *patrinus* kum; *pni, ptrni* = *patrini* kumovi; *praedict-us, -i, -ae, rečen-i, oga -e; procreat-um* rođenog, *procreatam*, rođenu; *ex thoro* iz braka; *vero* pak.

Mjesto *septembris, octobris, novembris, decembris* često se prije pisalo 7 bris, 8 bris, 9 bris X bris.

U matici stranice nisu paginirane niti upisi imaju redne brojeve; radi boljeg pregleda i radi citiranja ovdje su stranice označene većim brojem sa strane, a tekući broj u zagradi pred svaki upis. Na slovima *a* i *e* često je stavljen znak naglasaka, nekad je prepisan, ali nije uvijek. I pogreške su prenesene, u nekoliko slučajeva stavljen je uobičajeni znak — uskličnik u zagradi!

PRIJEPIS MATICE KRŠTENIH 1717. — 1719.

BAPTIZATORVM
PAROCHIAE
S V P A G N E N S I S
1 7 1 7.

Anno Dni 1717.

Die 28. Augusti.

- 1 (1) Die 28. Augusti 1717. Ego Fr. Georgius Miloseuich Parochus Ecclesiae Supanensis bapui Stephanum filium de legitimo Thoro Procreatum Nicolao *Milicich* et Lucia Philippouich ex Stitar Compater fuit Marianus Lucaceuich ex Pago Stitar et Commater Catharina Lucacheuich ex Pago Sichireuze.
- (2) Die Mensis Augusti 29. Anno Dni 1717. Ego F. G. M. Parochus huius Ecclesiae Pagi Sxupange Blato bapui filiam ex legitimo Thoro procreatam Joanne *Sohiccich* et Anna Busich ex Supagne cui Nomen impositum est Martha commater fuit Maria Borilouich ex Pago Supagne Compater vero Augustinus Benacouich ex Supagne
- (3) Die 5. 9bris 1717. Ego F. G. M. P. Ecclesiae huius Supanensis bapui Mariam filiam Eliae *Stiuanouich* et eiusdem legitimae cognomine Wcouich ex Supagne Pni Maria Stiuanouich ex Babina greda cum suo coge Andrea N. F. G. M.
- (4) die 7. Sepbris 1717. bapui Mariam filiam Georgij *Maléseuich* et Magdalenae Vorghich ex Bosnazi eiusdé cogis legitime pro
- 2 procreat Cpaters fuere Maria Mihich et eius cox *Marianus Lesich* ex Bosnazi F. G. M.
- (5) die 12 7bris 1717. bapui Michaellem filium Francisci ex Slatine et Lucia Stieuanouich eius legitima ex Babina greda Patrini Mathias *Suircéuich* cum sua legitima coge nomine Maria Stieuanouch ex Supagne F. G. M. P.
- (6) Mense Sepbri die 27. 1717. bapui Triphonem filium Martini N. X et Magdalenae eius legitime cognomine Busuich ex Supagne Blato Patrinus Petrus Couangich ex Supagne F. G. M. Triphonem Annor. 3 etatis
- (7) die 27. Sepbris 1717. bapui Rosam filiam Martini qui supra eiusdemque legitimae Magdalenae Busich ex Supagne Patrinus fuit Petrus Couangich qui supra Rosam etatis Annor 8 F. G. M. Par.
- (8) die 30. Sepbris 1717. bapui Lucam filium Andrae *Balich* et Luciae eius legitimae cogis ex Bosnazi Pni Vitalis Stanich et Marina Pashich ex Bosnazi F. G. M.
- (9) die 21. Sepbris 1717. bapui Petrum filium Georgij *Andrich* ex Vtorcouiste eiusdemque legitimae nominé Magdalena Thadinacz ex Chescinzi Pni Paulus Xiucouich ex Vtorcouiste et Maria eiusdem legitima ex Varhbiza F. G. M.
- 3 (10) die 21. Sepbris 1717. bapui Catharinam filiam Eliae *Vincetich* ex Stitar et eiusdem cogis Magdalenae Knéseuich ex Babina greda Pnus fuit Josephus Horsolich ex Vtorcouiste F. G. M.

- (11) die 8. octobris 1717. bapui Lucam filium Simonis *Philippouich* et eiusdem legitimae Mariae Golubicich ex Supagne Pni Stanislaus Nicolich et Maria eius legitima ambo ex Supagne F. G. M.
- (12) die 27. Obris 1717. bapui Mariam filiam Georgij *Wicouicouich* alias *Babogredaz* et eius legitimae Angelae cogne Lescich ex Babina greda Pni Marcus Léscich et Magdalena Kocanouich ex Gundinci F. G. M.
- (13) die 28. Obris 1717. bapui Catharinam filiam Joannis *Gallo- uich* et eius cogis legitimae Anastasiae Jemrich ex Vtorcouiste nunc ex Supagne Pni fuerunt Laurentius Jusbasich et Francisca Béna- couich eiusdem legitima ex Bosnazi F. G. M.
- (14) die 17 Nobris 1717. bapui Andream filium Matthei *Philipouich* et cogis legitimae cogne Jelich Luciae ex Supagne Ptrni Paulus Ter- sich et Maria Gallouich eiusdem conx legitima ex Supagne F. G. M. Par.
- (15) Die 18 Nobris 1717. bapui Simonem filium Blasii *Bacich* et Annae Vrsulich eius legitimae ex Supagne Pni Paulus Philipouich et Maria Vidacouich ex Thoro legitimo in Supagne procreatum F. G. M. Par.
- 4 (16) die 28. Nobris 1717. bapui Nicolaum filium Michaelis *Cuitco- uich* et Annae Vincouich eius legitimae ex Bosnazi Pni Natalis *Lescich* ex Slanich Sello et eiusdem legitima Maria cogne Ciganouich ex Cerna F. G. M.
- (17) die 28. Nobris 1717. bapui Nicolaum Joannis *Ielich* alias *Mal- baschi* ex Drinouzi holim nunc in Bosnazi et eius legitimae cogis Magdalenae cogne Vincouich ex Bosnazi Pna fuit Margaritha Luk- scich ex Bosnazi F. G. M.
- (18) Die 5. Debris 1717. bapui Nicolaum filium Marci *Claich* et eius legitimae Catharinae Marsich ex Pago Bosnazi Marcus praedictus ex Vtorcouiste Pni Dominicus Babich ex Vtorcouiste et Cecilia eius- dem conx ex Pago Gundinzi F. G. M.
- (19) die 1. January 1718. bapui Catharinam filiam Cosmae *Vercoui* (!) ex Vtorcouiste et eiusdem cogis Matthianae ex Podgayzi Pni Jo- sephus Xiucouich ex Vtorcouiste et eius legitima Anastasia Knéséu- ich ex Babina greda F. G. M.
- (20) Die 19. January 1718. bapui Mariam Magdalenam filiam Stan- islai *Domacinouich* ex Vidouize et dicti legitimae nomine Paula Ni- colich ex Supagne Pni Simon Milicich et Maria eiusdem conx cogne Balich ex Slanich Sello ambo F. G. M.
- (21) die 6. Marty 1718. bapui Petrum filium Martini *Nicolich* ex Su- pagne et eius legitimae Annae Vincetich ex Stitar Pni Franciscus Jusbasich et Agnés eiusdem conx ex Varbiza F. G. M. Par.
- 5 Die 6. Marty 1718. bapui Gregorium filium Augustini *Benacouich* ex Supagne et Mariae Borilouich ex Bosnazi eiusdem legitimae Pni Laurentius *Léscich* ex Slanich Séllo et Martha eiusdem conx cogne Wich ex Pago Drénouzi F. G. M.

- (23) ~~die 27.~~ February 1718. bapui Annam filiam Lucae *Starcheuich* ex Slanich Sello et Annae Golubicich ex Bosnazi eiusdem cogis Pni Paulus Jemrich ex Slanich Sello et Maria conx eiusdem ex Bosna
F. G. M. Par.
- (24) Die 12. Marty 1718. bapui Petrum filium Petri *Bacich* ex Supagne et Mariae Magdalena eiusdem cogis Pnus Petrus Philipouich ex Vtorcouiste
F. G. M. Par.
- (25) die 19. Marty 1718. bapui Agnetem filiam Pauli *Vincetich* ex Stitar et Catharine eiusdem legitimae cogne Jouanouich ex Vidovize Pni Marcus Milicich ex Vtorcouiste et Marscich ex Bosnazi eius legitima
F. G. M. BERTIC
- (26) die 23. Marty 1718. bapui Georgium filium Gabriellis *Wcetich* ex Slanich Sello et Annae eius legitimae ex Priulaca Pni Vitalis Stanicich ex Slanich Sello et Marina Passich ex Supagne Blato
F. G. M.
- (27) die 2. Aplis 1718. bapui Rosam filiam Marci *Lésicich* ex Slanich Sello et Mariae Magdalena eius legitimae cogne Kokanouich ex Gundinzi. Pni Marcus Porsa ex Vidouize et Maria Magdalena Lucich conx eiusdem
F. G. M.
- (28) die 3. Aplis 1718. bapui Josephum filium Mattei *Lucaceuich* ex Vtorcouiste et Catharinae Maystorouich ex Posega legitimam eiusdem Pni Elias Milicich ex Vtorcouiste et eius legitima nomine Vrsula Smilanich ex Jarmina
F. G. M. Par.
- 6 (29) die 7. Aplis 1718. bapui Georgium filium Marci *Bénacouich* et eius legitima nomine Catharina Buscich ambo ex Supagne Pni Petrus Marinkich et Petra eiusdem conx ex Vtorcouiste
F. G. M. Par.
- (30) die 8. May 1718. bapui Petrum filium Stéphani *Kobasceuich* ex Vtorcouiste et Cecilia eius legitima cogne Wkosaugleuich ex Cxrémosniza Pni Paulus Vincetich ex Stitar et Catharina eiusdem conx cogne Jouanouich ex Vidouize
F. G. M. Par.
- (31) die 26. May 1718. bapui Eliam filium Petri *Vércouich* ex Vtorcouiste et Mariae cogis eiusdem legitimae ex Podgayzi Pni Florianus Xiukouich ex Vtorcouiste et Anna Milicich ex eodem Vtorcouiste eiusdem legitima conx
F. G. M.
- (32) die 5. Juny 1718. bapui Antonium filium Simonis *Spaych* ex Supagne et Catharinae Vrsulich ex Vtorcouiste eius legitima Pni Franciscus Giuoch ex Bosnizi (!)
F. G. M.
- (33) die 26. Juny bapui Luciam filiam Georgii *Vércouich* ex Vtorcouiste et Mariae Jusbasich ex Supagne eiusdem cogis Pni Marianus Wichich ex Vtorcouiste et Maria Magdalena eius legitima
F. G. M. Par.
- (34) Die 19. Juny 1718. bapui Joannem filium Laurenty *Jusbascich* et Franciscae eius legitimae cogis ex Bosnazi ambo Pni Georgius Benacouich ex Supagne
F. G. M.
- (35) die 27. Juny 1718. bapui Vrsulam filiam Lucae *Wuceuich* ex Supagne et Mariae Vincouich ex Bozanzi cogis Pni

- 7 Pni Mattheus Philipouich ex Vtorcouiste et Lucia Borilovich ex Bosnazi conx legitima eiusdem F. G. M.
 (36) die 27. Juny 1718. bapui Joannam filiam Bartoholomei (!) *Dorich* alias *Plausa* ex Slanich Sello et Annae Verich ex Pago Drenouzi conx eiusdem legitima Pni Georgius Babogrédaz et Angela eiusdem conx ex Bosnazi F. G. M.
- (37) die 3. July 1718. bapui Pétram filiam Stephani *Lucacéuich* ex Stitar et Annae eius legitimae cogne Giurachich ex ex Gradisté. Pni Elias Vincétich ex Pago Stitar et Maria Pauiceuich ex Supagne Blato conx legitima eiusdem F. G. M. Par.
- (38) die 10. July 1718. bapui Mariam Magdalenam filiam Simonis *Milicich* ex Vtorcouiste et Annae eius legitimae cogne Benacouich ex Supagne Pni Thomas Xiucouich ex Vtorcouiste et Joanna Kobasceuich eiusdem legitima de eodem loco F. G. M.
- (39) die 27. July 1718. bapui Marcum filium Pauli *Leinich* ex Bosnazi et Annae cogis eiusdem cogne Milkouich ex Priulaca. Pni Jacobus Giurceuich ex Bosnazi et Anna Radouanouich eiusdem conx legitima F. G. M.
- (40) die 19. July (!) 1718. bapui Annam filiam Pauli *Philipouich* ex Supagne et Mariae eiusdem con. legitimae Pni Nicolaus Sochichich ex Supagne F. G. M.
- 8 (41) die 22. July 1718. bapui Eliam filium Josephi *Bénacouich* ex Supagne et Magdalenae *Lucaceuich* ex Stitar eius legitima Pni Natalich Léscich ex Slanich Sélo et Maria Ciganouich ex Cerna cox eiusdem F. G. M.
- (42) die 25. July 1718. bapui Annam filiam Petri *Milicich* ex Vtorcouiste et Luciae Illanich ex Domaleuaz eius legitimae Pni Petrus Xiucouich ex Vtorcouiste et Maria Pétriéuaz ex Babina greda F. G. M.
- (43) Die 6. Augusti 1718. bapui Elénam filiam Mariani *Gallouich* ex Supagne et Mariae Jouanouich ex Bosnazi cogis eiusdem Marini Pni Hieronymus Bacich ex Supagne et Eléna Babogrédaz ex Vtorcouiste eius legitima F. G. M.
- (44) die 18. Augusti 1718. bapui Elenam filiam Simonis *Borilouich* ex Bosnazi et Annae eius legitimae cogne Kopich ex Babina greda Pni Paulus Léscich ex Slanich Sello et Lucia cox eiusdem legitima F. G. M.
- (45) die 23. augusti 1718. bapui Antonium filium Damiani *Which* ex Vtorcouiste et Catharinae eius legitimae ex Stitar Pni Petrus Vércouich ex Vtorcouiste et Maria Bahotich ex Coppanize eiusdem legitima cox F. G. M.
- (46) die 10. Augusti 1718. bapui Philippum filium Damiani *Philipouich* ex Vtorcouiste et Mariae cogis eiusdem legitimae Pni Petrus Xiucouich ex Vtorcouiste et Maria Petriceuich eiusdem conx legitima ex Babina greda F. G. M. Par.
- 9 (47) die 4. Sepbris 1718. bapui Joannem nomine Baptistam filium

- Marci *Gallouich* ex Supagne et Joannae eius cogis ex Supagne cogne Nicolich Pni Andreas Marscich et Maria Golubicich eiusdem legitima ex Bosnazi
F. G. M. Par.
- (48) die 14. Sepbris 1718. bapui Franciscum filium Matthei *Jouanouaz* ex Vidouize et Catharinae Kuliscich ex Slanich Sello eiusdem legitimae Pni Fran. cus Kouangich ex Kopanize et Anna Jellacich ex Modriza eius conx
F. G. M.
- (49) die 14. Sepbris 1718. bapui Franciscum filium Simonis *Allekscich* ex Kopanize et Mariae eius legitimae cogis cogne Paulouich ex Bosnazi Pni Taddéus Borilouich et Maria Illanich ex Raéuo Sello eiusdem legitima
F. G. M. P.
- (50) die 9. Octobris 1718. bapui Elenam filiam Blasii *Horsolich* ex Vtorcouiste et Catharinae Jelich ex Drenouzi eiusdem legitimae cogis Panus Petrus Philepouich (!) ex Supagne nunc alias ex Vtorcouiste
F. G. M.
- (51) die 28. Augusti 1718. bapui Bartholomeum filium Simonis *Jouanouaz* ex Vidouize et Catharinae eiusdem legitimae cogne Begouich ex Hárgrafia uaros Pni Georgius Wikouich
10 Wikouich ex Vtorcouiste et Ana Léscich ex Babina greda eiusdem legitima conx
F. G. M.
- (52) die 2. octobris 1718. bapui Michaellem filium Thomae *Matthiéuich* ex Vidouize et Magdalенаe Wich ex Drénouzi eius legitimae cogis Pni Marcus Porchia ex Vidouize et Magdalena Lucsich ex Sikireuaz eiusdem conx
F. G. M. Par.
- (53) die 2. octobris bapui Nicolaum filium Natalis *Lescich* ex Slanich Sello et Mariae eiusdem cogis legitimae cogne Ciganouich ex Cerna Pni Marcus Domacinouich alias Porchia ex Vidouize et Magdalena Lucich ex Sikireuaz
F. G. M. Par.
- (54) die 2. octobris 1718. bapui Georgium filium Andreae *Sokaz* ex Sébértouzi et Mariae Tuarcouich ex Barky eius legitimae Pni Bartholomeus Dorich ex Slanich Sello et Anna Verich ex Drenouzi eiusdem conx
F. G. M.
- (55) die 16. octobris 1718. bapui Joannem filium Pauli *Lescich* ex Slanich Sello et Magdalенаe eius legitimae cogne Mattieuich ex Vidouize Pnus Laurentius filius Georgy Babogredaz
F. G. M. Par.
- (56) die 17. octobris 1718. bapui Catharinam filiam Michaelis *Vskokouich* ex Somborino et Magdalенаe Nicolich ex Bosnazi eiusdem legitimae Pni Marcus Porchia ex Vidouize et conx eiusdem Magdalena cogne Luchich ex Sikireuaz
F. G. M.
- (57) Die 6. Nobris 1718. bapui Catharinam filiam Josephi *Vitalis* ex Vtorcouiste et Anastae (!) eius legitimae cogis cogne Kneseuich
11 ex Babina greda Patrini Marianus Hognanouich ex Vtorcouiste et Dorothea cogne Chiobich ex Vtorcouiste eiusdem conx
F. G. M. Par.
- (58) die 11. Nobris bapui Luciam filiam Michaelis *Lukscich* et Mariae Vincouich eius legitimae ex Bosnazi Pna fuit Catharina Malbaeuich ex pago Drenouzi
F. G. M. Par.

- (59) Die 13. Nobris 1718. bapui Vrsulam filiam Jacobi *Giurcéuich* ex Busié et Annae Bosnacouich ex Barcha eius Pni Georgius Mate-
seuich ex Horglak et Magdalena Vorghich eiusdem conx
F. G. M. Par.
- (60) die 20. Nobris 1718. bapui Mariam Magdalenam filiam Stepha-
ni *Bacich* ex Supagne et Luciae Horsoglich ex Vtorcouiste eius le-
gitimae Patrina Christina Buscich ex Supagne Blato
F. G. M. Par.
- (61) die 20. Nobris 1718. bapui Luciam filiam Marci *Jusbascich* ex
Supange et Vrsule Mihich ex Gundinzi eius legitimae cogis Pni Geor-
gius Wikouich ex Vtorcouiste et Agnes Lescich ex Babina greda eius-
dem legitima conx
F. G. M. Par.
- (62) die 4. Nobris 1718. bapui Nicolaum filium Bartholomei *Mar-
scich* ex Buscie et Rosae eius legitimae vxoris cogne Starkléuich ex
Slanich Sello Panus Marianus filius Gergy Nicolich ex Supagne
F. G. M. Par.
- 12 (63) die 18. Xbris 1718. bapui Lucam filium Marci *Leacouich* ex
Slanich Sello et Mariae eius legitimae cogis Pni Stanislaus Clayo et
Elena eiusdem conx cogne Matthieuich ex Raiéuo Sello
F. G. M. Par.
- (64) die 18. Xbris 1718. bapui Mariam filiam Georgy *Jouanouich* ex
Vidovize et Mariae eius legitimae cogis Pani Andreas Sochach ex
Sébertouzi et Maria eiusdem conx
F. G. M.
- (65) die 27. Xbris 1718. bapui Catharinam filiam Marci *Milicich* ex
Vtorcouiste et Anna Marscich eius legitimae ex Bosnazi Pnus Joan-
nes Hognanouich ex Vtorcouiste
F. G. M. Par.
- (66) die 28. Xbris 1718. bapui Mariam filiam Andreae *Vincouich* ex
Bosnazi et Marthae eius legitimae cogne Babich ex Buscie Pni Geor-
gius Marsich ex Bosnazi et Vrsula Chiacarich ex Cometinzi eiusdem
legitima
F. G. M. Par.
- (67) die 2. January 1719. bapui Annam filiam Thomae *Jusbascich* ex
Supagne et Luciae Maléséuich ex Horglak Pna Mumucich ex Raié-
vo Sello
F. G. M.
- (68) die 6. January 1719. bapui Gregorium filium (!) Joannis *Bacich*
ex Supagne et Anna eius legitima cogne Horsolich ex Vtorcouiste
antiquitus Pni Hecimouich Paulus et Maria Gallouich eiusdem le-
gitima conx ambo ex Supagne
F. G. M.
- 13 (69) die 22. January 1719. bapui Annam filiam Francisci *Jusbascich*
ex Supagne et Agnetis eiusdem cogis legitimae ex Varbiza Pni Mar-
tinus Kavégia et Anna Kobaséuich ex Supagne
F. G. M.
- (70) die 28. January bapui Paulum filium Eliae *Gallouich* ex Supag-
ne et Catharinae Jusbascich eiusdem legitimae ex eodem loco Su-
pagne Pni Simon Leak cum sua coge nomine Simunia hi etiam
eorum filius Lucas ex Pago Thopogle
F. G. M.
- (71) die 30. January 1719. bapui Claram filiam Mariani *Jelich* ex
Bosnazi et Magdalenae Lukscich eius legitimae ex eodem Bosnazi
Patrini Maria Illinich ex Raiéuo Sello et Thaddeus Borilouich ex
Bosnazi
F. G. M.

- (72) die 2. February 1719. bapui Mariam Magdalenam filiam Georgy *Lukscich* et Mariae Roglanouich ex Bosnazi Pni Elena Jémrich et Georgius Maléseuich ex Horglak Fr. G. M. Par.
- (73) die 12. February 1719. bapui Mariam Magdalenam filiam Matthei *Bértich* ex Slanich Sello et Anna Stargkleuich ex Slanich Sello eiusdem legitima Pni Vitalis Stanicich et Maria eius conx ambo ex Slanich Sello F. G. M.
- 14 (74) die 19. February 1719. bapui Annam filiam Joannis *Sustar* ex Lieuno et Magdalenae eius legitimae cogis ex Pago Suilay cogne Kopiliceuich Pni Elena Wcouich ex Babina greda et Elias Risuo ex Domaleuzi praedictae conx legitimus F. G. M.
- (75) die 19. February 1719. bapui Magdalenam filiam Joannis *Bena-couich* ex Supagne et Joannae eius legitimae cogis ex Koray Pni Joanna Gallouich ex Supagne et Simon Gallouich ex Supagne F. G. M. Par.
- (76) die 21. February 1719. bapui Mattheum filium Joannis *Cipria-nouich* ex Holnus Pago et Anna Maléseuich ex Bosnazi eius legitimae Pni Georgius Babogredaz et eiusdem conx nomine Angela Lescich ex Babina greda eiusdem legitima F. G. M. Par.
- (77) die 26. February 1719. bapui Catharinam filiam Stephani *Dabich* ex Stitar et Joannae Simich eius legitimae ex Vtorcouiste Pni Elias Biberouich ex Stitar et Lucia Horsolich ex Vtorcouiste conx eiusdem F. G. M.
- (78) Die 28. February 1719. bapui Luciam filiam Matthaei *Hersich* ex Bosnazi et Mariae Vorghich ex Soglani eius legitimae Pni Marianca Vincouich et Michael Lukscich ambo ex Bosnazi F. G. M. Par.
- (79) Die 8. Marty 1719. bapui Eliam filium Thaddei *Borilouich* ex Bosnazi et Illanich ex Raévo Sello eiusdem cogis Pni Paulus Lescich ex Slanich Sello et Lucia conx eiusdem F. G. M.
- (80) die 9. Marty 1719. bapui Rosam filiam Petri *Golubicich* ex Vtorcouiste et Catharinae eius legitimae cogis ex Pago Varbiza Pni Magdalena Matthiéuich ex Vidouize et Paulus Lescich ex Slanich Sello F. G. M. Par.
- 15 die 15. Marty 1719. bapui Josephum filium Nicolai *Domacinouich* ex Vidouize et Elenae Wkosaugleuich ex Cirémosniza eius legitimae cogis Pnus Laurentius Wicouich ex Vtorcouiste F. G. M. Par.
- (82) die 16. Marty 1719. bapui Magdalenam filiam Antony *Luscich* et Agathae Vitcouich eius legitimae ambo ex Bosnazi nunc comorantes Pni Elena Jémrich ex Slanich Sello et Georgius Maléseuich ex Horglak eiusdem conx F. G. M.
- (83) die 12. Marty 1719. bapui Magdalenam filiam Thaddey *Horsolich* ex Vtorcouiste et Mariae Vincetich ex Stitar eius cogis eiusdem Pni Dominicus Wikich ex Vtorcouiste et Catharina eius conx legitima cogne Lucaceuich F. G. M. Par.
- (84) die 12. Marty 1719. bapui Luciam filiam Eliae *Paucieuich* ex Supagne et Magdalenae Philipouich ex Supagne eius legitimae Pni Catharina Grehgich ex Buscié et Elias Balentouich ex Supagne F. G. M. Par.

- (85) die 5. Marty 1719. bapui Mariam Magdalenam filiam Dominici *Dragasceutch* ex Varbiza et Cathariane Paulouich eius illegitimae ex Pago Mariaglaua Pna ei est Marinka Biélich ex Supagne
F. G. M. Par.
- (86) die 25. Marty 1719. bapui Petrum filium Michaelis *Vitalis* ex Vtorcouiste et Annae eius legitimae cogis compatres Elias Biberouich ex Stitar et Lucia Horsolich ex Vtorcouiste eiusdem conx
F. G. M.
- (87) die 28. Marty 1719. bapui Marianum filium Marci *Gréghich* ex *Buscie* et Mariae cogne *Suirceutch* ex Sup
- 16 Supagne eius legitimae Pni Mattheus Milicich et Anna eiusdem legitima ex Bosnazi illa vero cogne Starkgleuich F. G. M. Par.
- (88) die 2. February 1719. bapui Mariam filiam Gregory *Lucaceutch* ex Stitar et Mariae eiusdem cogis Pni Elias Vincetich ex Stitar et Maria Bacich ex Supagne conx eiusdem F. G. M. Par.
- (89) die 2. February 1719. bapui Annam filiam Eliae *Vincetich* ex Stitar et Mariae eius legitimae Pni Magdalena Balentouich ex Supagne et Marianca Hognanouich ex Vtorcouiste eiusdem conx
F. G. M.
- (90) die 26. Martii 1718. bapui Elenam filiam Mariani *Which* ex Vtorcouiste et Luciae Nicolich ex Cruseuiza eius legitimae Pna Pétra Hognanouich ex Vtorcouiste et Abraham Wyccouich eiusdem legitimus ex Vtorcouiste
F. G. M. Par.
- (91) die 2. February 1719. bapui Antonium filium Bartholomei *Mathih* ex Vtorcouiste et Ceciliae cogis eiusdem Pni Petrus Marinchich et Petra Horsolich ex Vtorcouiste ambo
F. G. M.
- (91) die 13. Aplis 1719. bapui Marcum filium *Georgy Bertich* ex *Slanich Sello Stanislatae Jouanouich* ex Vidouize eiusdem legitimae Pni Vitalis ex *Slanich Sello* et Maria Passcich ex Supagne eiusdem conx
F. G. M.
- 17 (93) die 13. Aplis 1719. bapui Mariam filiam *Georgy Lukscich* ex *Bosnazi* et Catharinae Landechich ex Vahrbagna (!) eius legitimae Pni Magdalena etgeo Kouceutch et Georgius Maleseutch ex Horglak
F. G. M. Par.
- (94) Die 20. Aplis 1719. bapui Marcum filium Bartholomei *Bielich* ex Supagne et Catharinae eius legitimae cogne Babich ex *Buscie* Pni *Simon Leak* ex *Thopogle* et Simona Stanceutch ex Supagne eiusdem legitima
F. G. M.
- (95) die 1. May 1719. bapui Petrum filium Nicolai *Pauiceutch* ex Supagne et Joannae Bizuanouich ex opria Sélaz Pni Andreas Balentouich ex Supagne et Catharina Jélich ex Babina greda conx eiusdem legitima
F. G. M.
- (96) die 27. May 1719. bapui Catharinam filiam Joannis *Grighich* ex *Crixeuo* et Vrsula Girinauaz ex Gradisté eiusdem cogis Patrini Maria Katauich ex Kagnisa et Paulus Jémrich ex *Slanich Sello* conx eiusdem
F. G. M. Par.

- (97) die 28. May 1719. bapui Petrum filium Pauli *Balentouich* ex Supagne et Barae Gallouich ex Supagne eiusdem cogis Pni Petrus Jusbasich ex Supagne et Anna Golubicich eiusdem conx
F. G. M.
- (98) die 4. juny 1719. bapui Angelam filiam Marci *Lescich* ex Slanich Sello et Magdalena Cocanouich ex Gundinzi eius legitima Pni Johannes Jélích et Magdalena Vincouich eiusdem conx ambo ex Bosnazi
F. G. M.
- (99) die 5. Juny 1719. bapui Mariam Magdalenam Georgi *Jusbascich* ex Supagne et Illonae Biberouich ex
18 ex Stitar eiusdem legitima Pni Anastasia *Vincetich* ex Stitar et Nicolaus V..inouich ex Barka eiusdem legitimus F. G. M. Par.
- (100) die 11. Juny 1719. bapui Antonium filium Martini *Wkosauich* ex Ceremosniza et Annae Vércouich ex Vtorcouiste eiusdem legitima Pni Marianus Hognanouich ex Vtorcouiste et Magdalena Balentouich ex Supagne eius conx
F. G. M.
- (101) die 29. Juny 1719. Petronillam filiam Eliae *Vincetich* ex Stitar et Mariae Pauceuich eiusdem cogis legitima commater Catharina Klauich ex Stitar
Fr Martinus a Borrouiza
- (102) die 2. July 1719. bapui Georgium filium Georgy *Nicolich* et Luciae legitima eiusdem cogis ex Bosnazi Coptres Franciscus Jusbasich ex Supagne et Agnes Nicolich ex Varbiza F. G. M. Par.
- (103) die 2. July 1719. bapui Vrsulam filiam Thomae *Grigich* ex Slanich Sello et Annae Babunouich ex Babunouichi eiusdem legitima Pna Martha Philipouich ex Supagne
F. G. M. Par.
- (104) die 6. July 1719. bapui Nicolaum filium Georgy *Marscich* ex Bosnazi et Vrsula Chiacarich ex Cométinzi Pni Antonius Lukscich ex Bosnazi et Agatha Diukouich ex Jelasci eiusdem legitima
F. G. M.
- (105) die 6. July 1719. bapui Georgium filium Joannis *Giurich* ex Bosnazi et Mariae Gallouich ex Supagne eius legitima Pni Bartholomaeus Marscich ex Buscie et Rosa Starkgleuich ex Slanich Sello eiusdem conx legitima
F. G. M. Par.
- 19 (106) die 9. July bapui Eliam filium Petri *Biberouich* ex Stitar et Franciscae eius legitima cogis ex Suillay Pni Stephanus Lucaceuich ex Stitar et Anna Giurachich ex Gradisté eiusdem legitima
f. G. M.
- (107) die 16. July 1719. bapui Rosam filiam Joannis *Lucaceuich* ex Stitar et Annae cogis eiusdem ex Bosnazi Pni Anna Wkosauouich ex Kupina et Jacobus Ciplarouich ex Stitar praedictae legitimus
F. G. M.
- (108) 16. July 1719. bapui Eliam filium Hieronymi *Bacich* ex Supagne et Annae eiusdem cogis legitima ex Vtorcouiste Pni Paulus Tér-sich ex Illokino et Maria Gallouich ex Supagne eius legitima
F. G. M.

(109) die 2. July 1719. bapui Marcum filium Nicolai *Nicolich* ex Bosnazi et Mariae Giurich ex Bosnazi eiusdem legitimae Pni Laurentius Jusbascich ex Supagne et Francisca Benacouich ex Buscié
F. G. M. Par.

(110) die 9. Sepbris 1719. bapui Rosam filiam Simonis *Xiucouich* ex Stitar et Mariae Milicich eiusdem cogis ex Vtorcouiste Pni Mattheus Vincetich ex Stitar et Catharina Biberouich ex eodem loco eiusdem legitima
F. G. M. Par.

(111) Die 17. July 1719. bapui Martinum filium Martini *Nicolich* ex Supagne et Annae Vincetich eius cogis legitimae ex Stitar Pni Franciscus Jusbascich ex Supagne Agnes Gabrianouich ex Varbiza
F. G. M. Par.

(112) die 29. Sepbris 1719. bapui Petrum filium Laurenty *Matthieuich* ex Vidouize et Clarae Balentouich ex Supagne Pni Petra Horso-lich et Petrus Marinchich ambo ex Vtorcouiste
F. G. M. Par.

20 (113) die 29. Sepbris 1719. bapui Lucam et Michaellem binos filios Eliae *Balentouich* ex Supagne et Catharinae Grégich ex Bosnazi eius legitimae cogis Pni Michael Bénacouich ex Supagne et Elena Bahotich ex Vtorcouiste eiusdem legitima
F. G. M. Par.

(114) die 29. Sepbris 1719. bapui Mattheum filium Mariani *Vérco-
uich* et Magdalenae Balentouich ex Supagne Pni Cecilia Maxareuich ex Gundinzi et Dominicus Bahotich ex Vtorcouiste Parochiae Babi-
ne grede et eiusdem conx
F. G. M.

(115) die 12. octobris 1719. bapui Margaritham filiam Mariani *Vin-
couich* Vrsulaé cogis eiusdem legitimae cogne Cipryanouich ambo
ex Bosnazi Commater Vrsula Balich ex Supagne
F. G. M. Par.

(116) die 22. octobris 1719. bapui Catharinam filiam Mariani *Marin-
kich* ex Vtorcouiste et Annae Couangich ex Copanize eiusdem legiti-
mae Pni Maria Maléseuich ex Horglak et Petrus Hognanouich ex
Vtorcouiste eius legitimus
F. G. M.

(117) die 22. octobris 1719. bapui Lucam filium Marci *Wikouich* ex
Vtorcouiste et Marthe eius legitimae cogne Pa.icouich ex Biella Pni
Blasius Jacobovich et Petra Mingleuich ex Vtorcouiste ambo
F. G. M. Par.

(118) die 22. octobris 1719. bapui Natalem filium Antony *Matthie-
uich* ex Vidouize et Mariae Lescich ex Slanich Sello Pni Georgius
Maleseuich ex Horglak et Magdalena Vorgich eiusdem legitima
F. G. M.

(119) die 28. octobris 1719. bapui Simonem filium Eliae *Jusbascich*
et Vidae eius cogis legitimae ex Supagne Pna Anna Horsolich ex
Vtorcouiste
F. G. M. Par.

(120) die 29. octobris 1719. bapui Marcum filium Andreae *Mārschich*
et Mariae Golubicich ex Bosnazi Pni Georgius Nicolich ex Supagne
et Lucia Barglich eiusdem legitima ex Drenouzi
F. G. M.

(121) die 12. Nobris 1719. bapui Catharinam filiam Joséphi *Benacouich* ex Supagne et Magdalenae Chiolacouich eiusdem legitima ex Gradisté Pni Vitalis Lescich ex Slanich Sello et Maria Ciganouich ex Cerna legitima eiusdem

F. G. M.

(122) die 16. Nobris 1719. bapui Nicolaum filium Georgy *Jélich* ex Bosnazi et Mariae Balich ex Slanich Sello Pni Thaddeus Borilouich ex Bosnazi et Maria Illanich eiusdem conx ex Raevo Sello

F. G. M. Par.

(123) die 23. Nobris 1719. bapui Catharinam filiam Lucae *Starkgleuich* ex Slanic Sello et Annae Golubicich eius legitimae ex Bosnazi Pni Maria Chiurcich ex Cagnisa et Paulus Jemrich ex Slanich Sello eiusdem legitimus

F. G. M.

(124) die 19. Novembris 1719. bapui Catharinam filiam Matthei *Benacouich* ex Supagne et Mariae Chiuch eius legitimae ex Babina greda Pni Catharina Horsolich et Simon Sochicich ex Supagne eiusdem legitimus

F. G. M.

Bilješke uz gornje upise

5) Slatina, vjeroj. ovdje selo u župi Tremošnici kod Gradačca — 16) Slanić selo ušlo kasnije u sastav Bošnjaka — 20) selo u Bosni spram Bošnjaka — 30) selo u Bosni bliže Gradačca — 42) selo od Štitara preko Šave — 45) Kopanice bosansko selo nekako prema Podgajcima — 48) bosanska varošica prije Doboja — 51) Rđava Varoš čardak na Savi, i danas se neke njive zovu tim imenom, spadaju Podgajcima — 56) ne mora biti bački Sombor, jer je u Srijemu bilo nekad selo toga imena — 59) Bušje (kasnije Bučje) nekad selo, danas dio Bošnjaka — Barča je bosansko selo Brka kod Brčkog (v. i br. 99) — Orljak je zaselak na Savi dio Bošnjaka — 64) Žebrtovci nekadašnje selo kod St. Jankovaca — 74) obućar Ivan čak iz Livna — 75) selo Koraj u Majeveci, prema Tuzli — 76) selo Holnus možda je Halmoš, nekada selo kod Privlake — 85) Marina glava zaselak kod Mramora u tuzl. kraju, još 1824. bilo je tamo karaj selo u Majeveci prema Tuzli — 76) selo Holnus nepoznato — 85) Matolika — 93) etgeo ne znam šta ima značiti — 95) opria Selaz možda Opri-savci — 103) Babunovići još 1768. katol. selo u Majeveci — 104) selo između Kladnja i Vareša — 117) Bijela selo u župi Dubrave kod Brčkog. 101) Fra Martin iz Borovice kod Vareša, tada župnik Cerne.

Nova prezimena od 1720 — 1727. prema istoj matici, broj iza imena znači godinu upisa; pisano je sadašnjim pravopisom osim nejasnih upisa. *Županja:* abrijanović 21, Bobogredac 20, Baotić 20, Brkić 20, Chilocogne 20. *Domaćinović* 23, Gusić 22, Kotlabarzović 20, Marinchich 20, Markić 22, Ognjanović 20, Starčević 21, Starkljević 20, Vinković 21, Wikouich 20. *Županje Blato:* Barbašević 26, Janković 25, Janjić 25, Kavedžić 24, Marinchich 26, Pavlović 27, Petrović 24. — *Bošnjaci:* Aleksić 20, Arsich (i Harxich, Hixich) 20, Bertić drugač. Balić 20, Brdarić 24, Bucvcuich 24, Bucchi 25, Bučanin 24, Ciprijanović drugač. Šokac 21, Cvjetović 23, Divković 24, Domaćinović drugač. Porčić, Dorić 21, Dorčić 20, Đurđević 26, Đurić 21, German 21, Gruičić drugač. Vinković, Grujić 22,

Isaković 26, Kasapović 22, Kotlebarzović 21, Leaković 20, Lukičić 23, Mijić 21, Milić 26, Oršić 24, Stanić 26, Surghia 22, Turićarević 21, Uskoković 20, Wietich 21. — *Štitar*: Baotić 21, Bešlić 20, Mitrović 20, Šarčević 20, Užarević 22, Vukić 20, Vukosavić 20, Vidaković 22. — Od 1721. pa dalje ne spominju se više mala sela Slanić, Bučje i Orljak, a tako ni bosanska sela.

U matici vjenčanih u god. 1717. do 1721. uklj. susrećemo ove odrasle muškarce: *Županja*: Bačić Jerko — Balentović Ivan, Toma — Benković Ivan 717 — Bobalić Franjo — Bušić Đuro, Filip, Toma — Dragovčić Simo 718 — Filipović Franjo, Pavo — Galović Ivan, Simo — Juzbašić Ivan — Kovandžić Petar — Ognjanović Augustin — Oršolić Simo — Pavičević Nikola, — Spajić Brno — Šokičić Đuro, Pavo, Simo — Vitalis Bosnensis — Weiceuich Đuro; *Županje Blato*: Juzbašić Franjo, — Ognjanović Nikola; *Bošnjaci*: Babić Mijo — Balić Ivan — Bijelja, Bijelić, Bijuklić Marijan — Claudus (= Kljajo) Stanko — Divković Ivan 719 — Đurić Jerko — Eržić Filip, Grgo — Golubičić Bartol, Brno — Ilaković Pavo — Jelić Stjepan — Jemrić Tadija — Jurić Mijo — Juzbašić Simo — Kljajo Stanko — Korov Marko — Kuliša Petar — Leinić Ivan — Lešić Lovro — Lukšić Anto, Blaž, Ivan — Malešević Đuro — Maršić Blaž, Marijan — Matijević Mijo — Miličić Šimun — Nikolić Petar — Pavlović Nikola — Plavša Bartol — Turićar Nikola — Vinković Ivan (drugač. Grujčić) — Žiga Pavao; *Štitar*: Batković Marko 719 — Biberović Jakov — Bošnjak Marko 720 — Kokanović Luka — Ognjanović Jakov, Marijan — Oršolić Grgo — Vincetić Karlo, Mitar, Pavo — Živković Šimo; *bez oznake mjesta* (u zagradi vjerojatno mjesto): Aleksić Šimo (Boš.), — Babogredac Đuro — Borilović Vid (Boš.) — Jovanović Blaž — Juzbašić Jerko — Leaković Šimo (Boš.) — Marinkić Petar (Utork.) — Miličić Marko (Utork.) — Šokac Mato — Vučetić Ivo.

U matici umrlih do 1724 nema nepoznatih prezimena, nego da spomenemo neke što su umrli u dubokoj starosti: Marijan Starkljević oko 100 god., Angela Šokičić 90 god., sa 80 god.: Mijo Juzbašić i Tomo Lešić, sa 70 god.: Mitar Jovanovac, Lucija i Marija Lešić, Marija Juzbašić.

Još neke zanimljivosti iz ovih matica

Broj krštenja veoma varira: godine 1718. ima ih 48, 1719. — 58, 1720. — 60, 1721. — 34, 1722. — 29, 1723. — 42, 1724. — 22, 1725. samo 10, 1726. — 20 i 1727. opet samo 10. Zanimljiv je upis krštenja 3. VIII 1721.:

»... bapui Stephanum filium Marci collocutoris Nicolai Turichiar cognomine German et Marthae Cocanouch eiusdem Legitimae ex pago Stitar Marcus ex Bosnazi...« Taj Bošnjakanin Marko German bio je Nikole Turićara »collocutor«, a to je kao pravni savjetnik. — God. 1721. upisano je samo jedno vjenčanje i to 7. I, a ženi se Jakov sin Antuna komesara u Drenovcima sa Uršulom Grge Eržića iz Bošnjaka.

Osim u bilješkama na predzadnjoj stranici spomenutih nepoznatih sela imamo još 1720. krštenje Ju.anović iz Bogdanovice, a 1723. kum Radovanović je iz sela Bogia ili Bogie, možda je Boće kod Brčkog.

Od majki 1721. jedna se zove rodom Tvrtković, 1722. druga Bočanin, a 1723. opet druga Usinović, sve upućuje na starinu iz Bosne. — 1720. g. jedna Galovička ima rijetko ime — Boromeja.

Među kumovima 1720. je u Županji Svirac, od njega su jamačno Svirčevi ili Svirčevići, iste godine kod nekog Antuna kaže »cognomine Italus«, a 1721. kum je čak »iz grada Bihaća«, zove se Matijašević.

MIROSLAV LUKIĆ:

POVODOM 125 GODIŠNJICE PRVOG HRVATSKOG PAROBRODA „SLOGA“

»Sloga«, sloga, vode se ne boji,
Jer ako je voda i zanese,
Opet sloga uz vodu ispliva.

.....
»Sloga«, sloga, o dare od Boga!
Da bi samo kukolj izabrala!
Crni kukolj u vodu hitila!
Neka pliva, voda ga odnielal!

Og. Utiešinovič-Ostrožinski
»Vila Ostrožinska«
Beč 1845.

U prvoj polovini XIX. stoljeća dva su se događaja duboko zasjekla u sve pore društveno političkog života trgovačkog staleža u Hrvatskoj: otvaranje puta ruskim brodovima kroz Dardanele nakon 1830. i projekt o izgradnji željezničke pruge Beč — Trst 1836. uz mogućnost povezivanja ove pruge s Mađarskom.

U prvom slučaju, što se već pokazalo u praksi, ruska pšenica svojom niskom cijenom počela je osvajati zapadno evropsko tržište, čime je konkurirala podunavskom žitu, pa čak i na tršćanskom tržištu.

Ostvari li se pak projekt izgradnje željezničke pruge Beč — Trst i poveže li se ova pruga s Mađarskom, naše bi zemlje u trgovačkom pogledu ostale izolirane, a posljedice toga bile bi strašne.

Hrvatska trgovina bila je u osnovi tranzitna, pa iako je tranzit davao izvjestan impuls domaćoj proizvodnji, ona gotovo nije ni dolazila u obzir, a tranzit je smatran jedinim oblikom trgovine. Za trgovce je ovakav oblik trgovine bio vrlo unosan i nikakvo čudo da je pojava ozbiljnije konkurencije unijela u njihove redove pravu paniku, koja se je nužno morala odraziti u ekonomskom, političkom, pa i kulturnom životu Hrvatske. Život je postao dinamičniji.

Već 1836., kada je zasnovan željeznički spoj Beča s Trstom, Hrvatski sabor raspravlja o mogućnosti izgradnje pruge od Pešte preko Kaniže, Zagreba i Karlovca u Hrvatsko Primorje.

Bez obzira što su se kasnije javljala i drugačija mišljenja u pogledu kojim putem treba da ide željeznica, da li da se sagradi odvojak od riječnih luka Siska i Karlovca preko Zidanog mosta do Zagreba, da li da ide od Vukovara preko Slavonije na Sisak i Karlovac i dalje na more, da li da se poveže s ovim ili onim gradom na moru itd., pri čemu je svaki društveni sloj unosio u problem težnje svojih interesa, jedno je svima bilo jasno: da osobitu pažnju treba obratiti prometnim pitanjima i tehničkim sredstvima na vodi i kopnu.

Koliko je to pitanje bilo akutno vidi se i iz pisanja Ferde Franje Šporera 1840., upravo u vrijeme kada su počeli prvi radovi na pruzi Beč — Trst. Osvrćući se na pisanje austrijskog Lloyda u br. 34. od 1840., »da se među Karlovcem i Rekom, Bakrom i Kraljevicom gvozdena kolonija (željeznica) načini«, kaže da »bez sve sumnje obuzima veliko delo, koje da se izvrši, mnogim će suprotivam podleći morati; nu, utemeljenje njegovo sadržaje u sebi tako oriaške posledice, da bi se sva moguća poprimiti morala, za da se zajedničkim silami toga poduzetja krepko prijone (poprimi). Ono potvrđivanje, da bi takvo delo oriaškoj, za nas pogubnoj konkurencii (saticanju) Rusie, Moldavie i Vlaške zemlje drugi zamahaj dalo, gubi svu sliku hypothese (mnenja) ako sliku proizvođenja nepregledivih poljeh horvatskih, slavonskih, sremskih, dolnje Ugarske i Banata s jedne a s druge strane opet lahkotu izvažanja segurnih, jeftinih i beržjih svezah na vodi i kopnu među svimi rečenimi zemljami preko Karlovca do Primorja, tananijemu izpitivanju podvergnemo. Šporer se zalaže »gdi bi se posredstvom malih saveznih linijah i brodivom parobrodovah na Dravi i Savi, najberžji savez pokrajinah Koruske, Kranjske, Štajerske, Horvatske i Slavonije s njihovimi glavnimi varoši među se, i predlaganom velikom željeznom kolonijom u stanje proizvesti mnogo. Prepletanje od toliko berzih shodnih savezah imalo bi nepregledivih prijatnih posledicah.«¹

Paralelno s problemom željeznica javlja se iz istih razloga i problem reguliranja rijeka i izgradnje kanala. Tako na pr. postoji u Osijeku jedno društvo koje 1841. obnavlja već staru osnovu spoja Dunava sa Savom i to među Osijekom i Brodom ili Vukovarom i Šamcem, a u Ilirskim narodnim novinama iste godini br. 12 od 19. II pojavio se članak »O koristi reguliranja Save reke u tergovačkom obziru« u kome pisac, nakon što je utvrdio da Sava nije regulirana od 1733., nastavlja da iako »su ponavljali kasnie nebrojenih putah ove osnove, kojih velikoj koristi osvedočeni biahu, preče međutim još i danas mnoga krivudanja reke, pomanjkanje putovah za tegleću marhu, panjevi u tečevini, brodarine, osobito mnogi u nutri nahodeći se ribnjaci brodarenje, kojega pri plitkoj vodi, ili u vreme poplavax niti ne ima . . . Za dostojno proceniti moći znamenitost toga dela, potrebno je da pogledamo na osobite one proizvode, koji se po ovoj reci za dalje razašiljanje donose, a to su: Pšenica,

1. Privreda Hrvatske XVII—XIX stoljeća, Školska knjiga, Zagreb 1957. str. 41—43.

napolica, kukuruz, proso, ječam, zob, duhan, konoplja, pepeo, ovčja vuna, svinjsko maslo, slanina, kerpe, hrastova derva, derva za građenje brodovah i duge.«²

Ambroz Vranyczani (u pozadini parobrod »Sloga«)

Sav ovaj promet, sva ova roba uglavnom uvezena osim pepela i drva, kreće se uz vodu velikim i otvorenim ili zatvorenim lađama, koje mo-

2. Ibidem str. 45—46.

raju vući ljudi, konji ili volovi na dugim užetima. Bez obzira što je radna snaga jeftina, dužina puta, pretovar u Sisku na male lađe radi ograničene plovnosti Kupom do Karlovca, a u Karlovcu ponovo pretovar u kola, sve to jako poskupljuje robu.

Pronicljiviji i okretniji trgovci počeli su uviđati da će njihovi poslovi zamrijeti ako u njihovoj blizini ne ojača proizvodnja, koja će im davati robu za izvoz, i ako njezin transport ne pojeftini. Za intenzivniju proizvodnju potreban je kapital, a Hrvatska je u tom pogledu siromašna. Od konstatacije do ostvarenja put je dug i dalek. Ukoliko trgovački stalež nema utjecaja na politiku preko koje bi uskladio zakonodavstvo svojim potrebama, ne bi se od samih konstatacija krenulo ni korak naprijed. Upravo taj momenat postao je sve odlučniji da se i trgovci sve više počinju zanimati za politiku i podupirati onu stranku koja će raditi za njihove interese. Mijo Krešić u svojoj »Autobiografiji« o tome piše: »Trgovci stalno daju najsuvremenije pobude hrvatskom životu kao promicatelji tvarnog napretka: oni su najgorljiviji pobornici rješavanja prometnih pitanja, prvi promicatelji stečevina tehnike, zagrebački trgovci daju pobude za novo trgovinsko zakonodavstvo, njihov krug osniva već za par godina »I. Hrvatsku štedionicu«, prvi novčani zavod kod Hrvata.«³

Međutim u to doba u mnogim pitanjima, a pogotovo političkim, u Hrvatskoj nema sloge, nema jedinstvenog stava. Kada je 1841. osnovana »hrvatsko-vugerska« stranka i njoj kao odgovor ilirska stranka, otpočinju oštre borbe koje se prenose i na županijske skupštine.

Prvi, koji se je sa svim poteškoćama uhvatio u koštac, bio je Ambroz Vranyczani, za koga Josip Horvat veli da je bio »jedna od najznačajnijih hrvatskih ličnosti kroz dvadeset budućih godina i svojom odlučnošću i trijeznom poduzetnošću, rodoljubljem djela bez velikih riječi i smionošću u odlučnim časovima narodnog života, uz to trgovac širokih vidika iskustva i radinošću.«⁴

Iako je njegovo sjedište u Karlovcu, njegova prisutnost osjeća se u to doba u čitavom ekonomskom, kulturnom i političkom životu Hrvatske. Iz njegovih pisama Ljudevitu Gaju vidljiva je i njegova angažiranost na političkom polju. On pati zbog nastale nesloge. »Nesloga i pomanjkanje suglasja u misli i činu«, imali su prema njemu po riječima dr. Šidaka za posljedicu da su »svi krmanuši i lađari i zato udara sad u levu sad u desnu obalu naša siromašna narodna lađa, da njoj gotovo rebra van vire«. Korijen tome zlu, nastavlja dr. Šidak, nalazio je Vranyczani u »interesu gerdnom i osobnoj koristi« koja »svim vlada«, zbog čega »naša stranka je telo bez kosti«.⁵

Ne upuštajući se u njegovu ulogu u političkom i kulturnom životu Hrvatske, zadržat ćemo se gotovo isključivo na njegovom radu na prometno-političkom pothvatu u čemu je on, moglo bi se reći, fanatično učestvovao i svojim znanjem i ugledom i kapitalom. Osnivač je i prvog

3. Josip Horvat »Kultura Hrvata kroz 1000 godina« knjiga II, Zagreb 1942. str. 304.

4. Josip Horvat o. c. str. 324.

5. Jaroslav Šidak »O uredniku i značenju ilirskog »Branislava« (1844—45), Historijski zbornik, god. XIV 1961. str. 79.

dioničarskog društva u Hrvatskoj, pristalica je gradnje željeznica, plaća nove tehničke pokuse „samo da se što bolje riješi prometno pitanje u Hrvatskoj. U isto vrijeme i agitira i polemizira među onima i s onima koji tome pitanju stoje na putu. »Mnogo naših starih spaia« piše on u jednom pismu iz 1844. »boji se uveđenja parobrodarstva u hrvatsko-slavonskih vodah i kolomijah (željeznica), koje prošecale bi svu Slavoniju i Hrvatsku! Kratki vid imaju svi ti ljudi, gdi je život, gdi je poslovanje i korist, nego gdi su Comunicacije nagle i jeftine.«⁶

U želji i borbi da čim jeftinije i brže pristiže podunavsko žito, a i druga roba u jadranske luke, kako bi se moglo takmičiti s ruskim i rumunskim, on od godine 1841. prilazi od riječi na djelo. Oko sebe je okupio bogatije i viđenije ljude i poslovne prijatelje iz Beča i Mađarske, kao na primjer Kavića i Brkića iz Siska, Spirta iz Zemuna i nekog Fletchera, po mišljenju Josipa Horvata, Engleza koji mu je postao tehnički savjetnik. Sam se brine za upis dionica angažirajući u tu svrhu i štampu. Godine 1843. osnovano je u Karlovcu, tada najjačem privrednom centru Hrvatske »Cesaro-kraljevsko povlastjeno Savsko i kupsko društvo parobrodjenja«, dok su u to vrijeme u Austro-Ugarskoj bila svega tri takova društva: Dunavsko, Austrijski Lloyd i Labsko parobrodarsko društvo. 800 dionica raspačavano je, po 250 forinti svaka, u Hrvatskoj, Vojvodini, Beogradu, Ljubljani, Rijeci i Trstu.

»Narodne Novine« od 8. lipnja 1844. donijele su vijest da je »Domo-rodno društvo parobrodarsko na Savi i Kupi« 21. svibnja imalo u Karlovcu svoju glavnu skupštinu, na kojoj je za predsjednika izabran Ambroz pl. Vranyczani, kome je povjerena dužnost da kupi podesan parobrod. Za 54.000 forinti kupljen je u Beču parobrod »Floridsdorf«, čiji parostroj ima 100 konjskih snaga i to posebnog sustava, što je izum već spomenutog Fletchera, tehničkog savjetnika. 24. lipnja tu je vijest donio »Agramer Zeitung«. 25. rujna 1844. »Narodne Novine« javljaju da je »Floridsdorf« dogotovljen, te da je 24. kolovoza pod vodstvom Đure Bana (Dalmatinca), kapetana otputovao iz Beča u Hrvatsku. Na parobrodu se je nalazio i društveni predsjednik Ambroz Vranyczani sa još nekim svojim suradnicima. »Podpuno smo uvereni« piše u spomenutim novinama, »da je ovim korakom nov kamen posložen na hram sreće i bragostanja, dio narodu našem podignuti želimo; samo da se jošte Horvatska i Slavonia željeznicom skopča, pa će se i tergovina i obertnost lepo unaprediti; naši poljodjelci, videći da mogu proizvode svoje u dobru cenu prodavati, rado će se potruditi i nastojati, da koliko više mogu žitka, marve, vune i t. d. zapate: i ovako će se i siromaštvu i lenosti doskočiti!...«

Na putu iz Beča parobrod se je zadržao tri dana u Pešti radi sajma, a peti dan stigao je u Vukovar, odakle je nastavio put u Zemun.

»Njegovo prispeće u Zemun, 2. septembra, pozdravili su Srbi i Hrvati jednodušnim klicanjem i pucanjem prangija... Sutradan, u uto-rak, 3. septembra, u 15,30 časova krenuo je brod »uz pucnjavu zemun-

6. Josip Horvat o. c. str. 326.

7. Josip Horvat o. c. str. 327.

skih i naših topovah put Beograda«. A otuda »sve što je moglo krenulo je to posle podne na Savu, da pozdravi brod i hrvatsku braću . . .«⁸

»Jošte nisu bili umukli topovi zemunski, al' eto ti nas nad tvrđavom biogradskom« piše Sisčanin, suputnik parobroda Franjo Lovrić (Gajeve Novine br. 77/1844). »Uzdignuvši narodni barjak pozdravismo triput iz naših topova tvrđavu beogradsku. Eto, čuda, prizora za što bi trebalo pero Gundulića. Žao nam je, što nisu ovdje bili svi naši prijatelji — osobito iz Hrvatske, da slast s nami dele. Jedva pozdravismo, al' nam Turci stanu odgovarati s bedemah iz velikih bojnih topova. Turci još u pola pucnjave, kad nas eto pred kneževskom srpskom triestnicom (đumrukanom), jedva deset sežanja (1 sežan = 2,13 m) od bratje serpske. Tu nas serpsko građanstvo sakupljeno kao list u gori pozdravi i opet grmljavinom iz topova i radosnim klicanjem iz tisuća grla — Živili, živili bratja Horvati! A mi odgovorismo ne samo iz topova već i kličovasmo: Živili, živili, junački Srbji! Živili, bratjo! Gruvanje topova prenese se i na gornji grad ili novu varoš i zatim na topničku vojarnu. Hvala vam Serblji. Ovo nam nemojte, a ne ćemo ni mi vama zaboraviti!«⁹

Parobrod snabdjeven drvetom i ugljom, preuzevši trgovačku robu — pretežno vunu — u Zemunu za Sisak, koja će ići dalje za Trst. Isti dan 3. rujna krenuo je iz Zemuna.

Po odlasku parobroda iz Beograda »Srpske Novine« od 23. VIII (4. IX) 1844. pišu: »Ni najveštije pero nije kadro opisati ushićena čuvstva jednoga čitavog naroda koj istom iz dugotrajna sna probuđen i u učionicu prosvete, u poznanje narodnosti svoje i samoga sebe uveden, — najedanput nastojanjem svojih sinovah, vidi se najsajnijim proizvodom obertnosti i uma, koj je devetnaesti vek pokazati kadar, obdarena i potom uverstjena među perve i najobrazovanije narode sveta. Kod razmatranja ove stvari mora ne samo Horvatom . . . već i svakom Jugoslavenu serce ponosnije udarati, kada narod svoj ovako lepo napredovati vidi«.¹⁰

Na putu prema Sisku brod se je zaustavio u Boljkovcu kod »čardaka«, gdje je i prenoćio, a sutradan svečano je dočekan i u Mitrovici, gdje su također prenoćili. 5. rujna stigli su u Županju, a zatim nastavili vožnju preko Šamca, Broda, Kobaša, Stare Gradiške i Jasenovca do Siska. Cijelim putem brodu i njegovim putnicima priređivan je svečan doček, a kada je 8. rujna stigao u Sisak, nastalo je pravo slavlje. Pristanište je bilo okićeno barjacima koji su u sredini imali »grb trojedne kraljevine«, a bilo je i carskih crno-žutih barjaka. Masa naroda uz pucnjavu topova toplo je pozdravila brod i njegovu pratnju. Odmah po dolasku obavljeno je i krštenje broda. Obred je obavio sisački župnik Franjo Kalabar. Za zaštitnika broda odabran je sv. Ivan Krstitelj, a kršten je imenom »Sloga«. O tom krštenju u »Ilustrovanoj Politici« od 15. IX 1844. piše Miloš Savin¹¹ slijedeće: »Parobrod »Sloga« su 1844. godine osveštala i blagosloвила dva sveštenika — katolički i pravoslavni. Da bi bratstvo i sloga dva jugoslavenska naroda bila vidnije manifestovani, sisač-

8. Mladen St. Đuričić 'Istorija jugoslavenskog rečnog parobrodarstva do 1926. godine, Beograd, 1965. str. 15—16.

9. Julije Petrinović »Naš prvi parobrod na Savi«, Priroda God L, »vibanj 1963., br. 5, str. 140—141.

10. Mladen St. Đuričić, o. c. str. 16.

11. Ilustrovana Politika, VII br. 306, Beograd, 15. IX 1844.

ki sveštenik Kalabar blagoslovio je zapadnu stranu parobroda, a petrinjski paroh Janjatović istočnu. Parobrodu je tada dato i simbolično ime »Sloga«. U Gajevim novinama, kao i listovima koji su izlazili u Beogradu, jednostrano je pozdravljeno osnivanje parobrodarskog društva i zabeleženo da brod neće služiti samo za trgovinu, već i zbližavanje dva bratska naroda.« Poslije krštenja, na banketu koga je priredio administrator broda, gradski sudac Mihajlo Čaić uz mnoge pjesme i zdravice, pjevana je i prigodna pjesma: »Dim se diže izdaleka...« ispjevana u čast dolaska »Sloge«.

Poslije krštenja »Sloga« je odmah predana u promet. Ona je bila ponos našeg naroda. »Sloga« sije pšenicu bielicu, Sloga žanje, a sloga je vozi, Sloga melje, a sloga se gosti«, pjeva Utiešinović. Ona je prvi naš parni brod koji je zaplovio Savom. Prije njega 1820. plovio je Dravom putnički parobrod, vjerovatno »Karolina«, vlasništvo Osječanina Antona Bernarda. Austrijski parobrod »Franc I.« plovio je Dunavom 1832. i još jedan parobrod 1834. prošao je Dunavom kroz našu zemlju. U Savu je

Intelligenzblatt
 Agrarmer politischen Zeitung.
 Nr. 51. Samstag, 19. October. 1844.
 No. 400. (1)

Eröffnung der Dampfschiffahrten
 auf den Flüssen
Save und Kupa.

BUREAU UND AGENTEN:

SISKAK Bureau der Gesellschaft. JASSENOVAC Agent Herr Jek. Cherszowich. ALT-GRADISKA " " B. Kiskerich et Schar. BROOD " " Stephan Jarich. RUPANJE " " M. Wratench.	In METROVITZ Agent Herr D. Zepka. In KLEMAN " " Peter Fogalovich. In SEELAN " " B. Waidlich. In PANČOVA " " Peter Kranzreich.
--	--

Vozni red parobroda »Sloge« 1844. g.

prvi uplovio austrijski parobrod »Sofija« 1838. i dospio do Siska, a eto sada 1844. plovi Savom održavajući redovnu liniju Sisak—Zemun i natrag naš parobrod, naša »Sloga«. Preko godinu dana »Sloga« je plovila Savom održavajući u isto vrijeme i putnički i robni promet, i što je najvažnije, teglila je teretne brodove.. Put je bio i brži i jeftiniji. Uz vodu od Zemuna do Siska trošila je 64 i pol sata, a za 800 peštanskih vagana (mjera za žito, 1 vagan = 61 lit., a peštanski je za trećinu veći) plaćalo se 650 forinti, što je daleko jeftinije nego prije. Putnici su plaćali 15 forinti do Zemuna, a natrag 12 forinti. Vožnja na palubi iznosila je 10 forinti, a za spavanje plaćalo se 5 forinti. Svaki putnik mogao je sa

sobom bez plaćanja ponijeti i prtljag do 50 funti težine. Svakog mjeseca »Sloga« je plovila dva puta: iz Siska 7. i 21., a iz Zemuna 16. i 29. Redovna pristaništa bila su: Jasenovac, Stara Gradiška, Brod, Županja, Mitrovica, Klenak, Zemun i Pančevo. (Vidi fotografiju!) Posao je dobro napredovao. Uprava društva bavila se mišlju da nabavi još jedan parobrod zbog čega i nastavlja borbu da u društvo privuče što veći broj akcionera. U tu svrhu, 26. rujna 1844. obraća se i Zagrebačkom kaptolu »pošto nam je, kao i cijeloj zemlji, dobro poznato, kako vama, časna gospodo, leži na srcu napredak i uspjeh narodnog blagostanja.«¹²

Odaziv nije izostao, što je vidljivo iz »protokola sednice prve redovite velike skupštine »Savsko-kupskog parobrodarskog društva« održane u Karlovcu 2. lipnja 1845. u kome su popisani društveni dioničari, među kojima se nalaze i mnoga poznata imena: G. L. Burgstaller Franjo, grof Franjo Haller, tadanji ban hrvatski, Đuro pl. Haulik, zagrebački biskup, Basil Kavić, Dragutin Klobučarić, kasniji predsjednik Banskog stola i ravnatelj glazbenog zavoda, Franjo barun Kulmer, Artur grof Nugent, Stjepan pl. Pogledić, zagrebački gornjograski župnik, B. Smaič, kasniji veliki župan, Antun pl. Vakanović, kasniji zamjenik banske časti i mnogi drugi.«¹³

Dok je »Sloga« mirno Savom plovila prevozeći ljude i robu, u Hrvatskoj su vođene oštre borbe s domaćim mađarofilima i bečkim dvorom, koji je, namjeravajući sklopiti sporazum s mađarskim liberalnim plemstvom, još početkom 1843. zabranio upotrebu ilirskog imena i simbola i uveo oštru cenzuru, koju je u Zagrebu na svojstven — čak komičan — način provodio Josip pl. Machik, vjerojatno pomadareni Slovak, »professor Philologiae Literaturae ac Styli Hung. per I Regnum Hungariae advocatus«. (profesor nauke o jeziku, književnosti, mađarskog pravopisa te advokat kraljevstva Ugarskog). Od mnogih zgoda iz njegovog cenzorskog posla iznosimo samo jednu u vezi pisanja naše štampe o prvom putovanju »Sloge«. Pošto je u članku više puta spomenuta riječ »trobojni barjak«, Machik je riječ »trobojni« brisao, smatrajući da Hrvati opet nešto kuvaju dok stalno spominju »boj«. Takovih i sličnih zgoda o Machiku zabilježeno je u »Branislavu« dosta.

Ovakav postupak ozlojedio je Hrvate i donesena je odluka da se u Beogradu štampa jedan list koji će slobodno pripremiti narod za sastanak hrvatskog sabora »o predmetih, o kojih će biti ondje govor... za novo velevažno doba.«¹⁴

Tako je početkom studenog 1844. pokrenut kao organ Narodne stranke list »Branislav« koji označava najznačajniju pojavu hrvatske politike«.

To što je »Branislav« štampan u Beogradu nije nikakva slučajnost, jer je već prije šest godina (od 1837. do 1838.) uspostavljena književna veza između Zagreba i Beograda, kada je Dimitrije Tirol pokrenuo svo-

12. Dr. Josip Buturac, »Riječno brodarstvo na Savi, Dunavu i Tisi u prvoj polovici XIX stoljeća«, Arhivski vjesnik IV—V, Zagreb 1962., str. 193—194.

13. Ivan Ulčnik, »Ivan Havliček« Zagreb, 1941., br. 4—5, str. 88.

14. Jaroslav Šidak, o. c. str. 75.

ju »Uraniju«, list za zabavu, pouku i književnost. »Uranija« je bila »neka vrsta ogranka Gajeve »Danice«,¹⁵ u kojoj je surađivao i Antun Mihanović kao što su i članovi »Uranije« surađivali u Gajevoj »Danici« kao na pr. Anka Obrenović, kćerka Miloševog brata Jevrema koja se je trebala i udati za Mihanovića. Do braka nije došlo jer je »na konaku još mnogo važio uticaj engleske, francuske i ruske politike«. ¹⁶ Da bi se nekako shvatio i duh »Uranije«, iako ilirstvo nije među Srbima pustilo dublje korijenje, citirat ćemo dio pisma Pavla Solarića upućeno Dimitriju Davidoviću (pismo objavljeno u »Uraniji«) u kome predlaže »da novine treba da nose ime ilirsko, ne srpsko, a vesti treba pisati u dva stupca: latinicom i ćirilicom i u takvom razgovoru kako bi i Srbi i Hrvati i Slovenci mogli razumeti«. ¹⁷

U vrijeme kada »Branislav« izlazi u Beogradu, osnovano je i »tajno društvo« u kome djeluje poljski emigrant Franjo Zach. Društvo je u duhu »Načertanija« Ilije Garašanina radilo na razvijanju nacionalne propagande među Južnim Slavenima pod Turcima, a predviđen je i takav oblik suradnje i s Hrvatima »da bi se narodi katoličkih veroispovedanija od Austrije i njenog upliva odvrćali i Srbiji većma pri ljubili«. ¹⁸

Iako »Branislav« nije ulazio u te kombinacije, jer njegov program ide sasvim drugim pravcem, potrebno je spomenuti, jer po mišljenju Dr. Šidaka nije isključena izvjesna pomoć »Branislavu« i od tajnog društva.

»Branislav« je izlazio jedanput nedjeljno. Izašlo je svega nešto oko 14 brojeva na ukupno 55 — 56 strana. Članke je ponajviše sastavljao i prikupljao Šulek, tadanji urednik »Danice«. On je bio i glavni urednik »Branislava«, koji je prikupljene članke slao u Beograd tehničkom uredniku Pavlu Čaloviću. Čitav »Branislav« sastoji se uglavnom od Šulekovih članaka, Kukuljevićevih govora, jednog prijevoda i dvije pjesme.

Uz već spomenutu želju da pripremi narod uoči sastanka hrvatskog sabora i kritike ondašnje cenzure, list je »razobličavao politiku mađarskog liberalnog plemstva, koje je otvoreno išlo za pomađarivanjem ne samo Ugarske nego i Hrvatske.«

U uvodniku »Branislava« među ostalim piše: »Mađari, koji vladu tako rado despotizmom ukoravaju, a sami najveći despotizam nameću svima, koji ne govore mađarski. Mađari, koji Hrvate kao konzervativne tako prezirno gledaju, o slobodi uvijek viču i svoju liberalnu konstituciju do neba uzvisuju, ali i samo za one proglašuju, koji mađarski zборе« ... »Svemu se protivi, što Hrvati žele, sve radi, što na njihovu propast smjera. Službe podjeljuje u Hrvatskoj i Slavoniji samim Mađarima ili barem mađaronima« ... »Narodnost, pravo prosvjećivanja i sreća naroda«, zaključuje pisac »Uvoda« to su bile uvijek naše želje, naše namjere i naša načela, ove će svrhe i »Branislav« braniti;

15. Vidosava Jović, »Uloga žena u Ilirskom pokretu«, Književni Sever, god. IX juli—septembar, 1933., Subotica, str. 240.

16. Ibidem, str. 242.

17. Ibidem, str. 240—241.

18. Jaroslav Šidak, o. c. str. 84.

a tko nas u tom smeta i priječi, on je naš dušmanin, naš neprijatelj, kojemu smjelim čelom nazivamo: war for ever! (Boj na vijeke)« (»Branislav« god. 1844 str. 1, 2 i 3).

Značajnu ulogu odigrao je »Branislav« i u borbi za narodni jezik, što je naročito došlo do izražaja u Kukuljevićevim govorima. »Zar mi nismo moguću uviditi, da ne ima za nas latinski jezik nikakove koristi niti za sada, još manje za budućnost... Mađari za svoj jezik vojuju, a mi za tuđi«... (»Branislav« str. 37). U svom govoru na saboru od 12. svibnja 1843. Kukuljević je rekao: »A ja pitam slobodnim duhom: tko može cijelome jednom narodu, ako je taj bog zna kako malen, nu ako istinitu i krepku volju ima, zabraniti, da svojim prirodjenim jezikom govori, da ga na prvo mjesto stavi i po tom narodnost svoju digne, tko može i smije slobodnome narodu, kao što su konstitucionalni Hrvati i Slavonci, to zapriječiti?« Govor završava riječima: »... samo mi plašljivi Hrvati i Slavonci, koji u domovini našoj... bojimo se našega jezika, volimo služiti tuđemu, tuđoj volji, i činimo samo ono, što se drugima lijepo i krasno vidi i što je drugima hasnovito.« Isti Kukuljević na varaždinskoj velikoj skupštini 6. II 1844. boreći se protiv samoživih kruhoboraca, veli... »Molim one sl. st. i pr. koji još uvijek na Zagrebačku reštauraciju, na svoje službe i na svoj interes misle, neka pomisle već jedankrat, kako je kratak život pojedinog čovjeka, a kako dug cijeloga jednoga naroda, u kojemu mi i poslije smrti živimo, i za koji pravi domorodac istu svoju zadnju rubaču žrtvovati pripravan biti mora, a ne samo malu službicu, koja traje od danas do sutra. Pomislimo već jedankrat na općenitu korist... Sjedinimo se u onom dakle, što korist nosi cijeloj domovini i cijelom narodu!«¹⁹ U članku »Šta valja Horvatom i Slavoncem ponajprije raditi, ako žele napredovati?«, ponovno je istaknuta potreba uvođenja narodnog jezika »ne samo u sve niže i više škole, nego i u sve javne poslove«, pa čak »ukoliko je za sada moguće, i u istu crkvu.« Pisac članka osjeća potrebu da svako selo treba da ima školu i da se stanje seljaka mora poboljšati. Zalaže se i za podizanje trgovačke škole u Zagrebu, za osnivanje učenog društva, za podizanje narodnog doma, narodnog muzeja i narodnog kazališta, »a koji to ne će, ili se boji«, treba da znaju da

»Narod ki tiho pod uzdom
Glavu povučē...
Narod je podli; dostojan nije
Da g' zemlja nosi, da mu sja sunce«...

Na stranicama »Branislava« vrlo se često govori ne samo o slozi među samim Hrvatima, nego »neka braća Srbi po Bačkoj, Banatu i Srijemu pruže složnu ruku jednokrvnoj svojoj braći Hrvatima.« Ukazujući na štetne posljedice nesloge u prošlosti, ističe se kako je nesloga neprijateljima našim uvijek služila na »opću propast i uništenje naše. Zašto nijesmo mi u historiji nikada velike role igrali, kao što su

¹⁹ Citati iz »Branislava« uzeti su iz knjige Vase Bogdanova »Društvene i političke prilike u Hrvatskoj 1848/49.«, Zagreb 1949., str. 73—91.

drugi manje od nas sposobni narodi? Naši dušmani dobro su poznavali slabost našu, da se rado svađamo, prepiremo, inatimo, jedan drugom zavidimo itd, zato su to često na svoju korist upotrebili i vatru razdora, međusobne mržnje i zavisti pod raznim zastavama među nama neprestano među nama potpaljivali. Mi smo to sve rado od njih primali, jer se nijesmo nikad u našu snagu uzdali, već sve od tuđinca pomoći čekali, njemu se klanjali, njemu ulagivali, njemu same nas jeftino prodavali, što nas je poslije skupo stajalo.«²⁰

Ovakovi i slični članci »Branislava« nisu bili počudni tadanjem političkom kursu i bečka vlada zabrani prodaju lista u Austriji.

Albert Nugent sa svojim slobodnjacima na Harmici u Zagrebu 1842. g.

Pokraj sve zabrane list je ipak stizao u Hrvatsku. Svu brigu oko raspačavanja »Branislava« preuzeli su na sebe: Marko Topalović, svećenik i stric Mate Topalovića, također svećenika i ilirskog pjesnika, te grof Albert Nugent. Topalović je raspačavao list po Slavoniji, a Nugent po Hrvatskoj, a naročito u Zagrebu. Nugent je na svom malom konju, naoružan oružjem serežana, nosio članke u Beograd, pisane kao i prije u Zagrebu, i u Beogradu čekao dok list bude odštampan, a onda ga je u kovčežiću sakrivenom pod kabanicu opet na konju iznosio iz Beograda i uz put dijelio onima koji su bili zaduženi za njegovo raspačavanje. Nugent je svoj posao obavljao tako spretno, da mu pogranična policija u Zemunu nije mogla unići u trag. Vojni zapovjednik

20. Vaso Bogdanov. o. c.

u Zemunu general Ungerhofer, na kojega je petrovaradinski vrhovni zapovjednik knez Reuss Kostritz vršio pritisak, potrošio je mnogo novaca na agente da bi otkrio raznosaa. Konačno mu je i to uspjelo i ko zna kako bi se Nugent proveo, da nije bio sin poznate dvorske ličnosti maršala Lavala Nugenta. Poznavajući strogost kneza Reuss Kostritza, Nugent je bio prisiljen odreći se ovog, za njega, opasnog posla.²¹

Albert Nugent je vrlo interesantna ličnost iako do danas još nedovoljno poznata. Njegov otac porijeklom je Irac. Sam Albert oduševljeni je ilirac i odani prijatelj Ljudevita Gaja. Bio je vrlo borben čovjek i po svoj prilici umiješan u neke potajne akcije iliraca u vezi nacionalne propagande u Bosni i njenog oslobođenja od turske vlasti. U Karlovcu je poklonio i jednu kuću u koju su bili smješteni mladići koji su iz Bosne dolazili na školovanje u Hrvatsku. Na svom imanju u Bosiljevcu jednom zgodom naoružao je slobodnjake i s glazbom ih doveo u Zagreb. Bilo je to prigodom ustoličenja bana Hallera 18. listopada 1842, o čemu je sačuvana i ova fotografija na kojoj on na konju drži narodni barjak s lozinkom »odlučio sam.«²²

1850. umirovljen je kao potpukovnik brodske graničarske pukovnije s naslovom pukovnika. Umro je u Londonu godine 1896. u osamdesetoj godini života.

Kada je Nugent pred prijetnjama i silom morao uzmaknuti, društvo oko »Branislava« moralo se pobrinuti, tko će preuzeti njegovu ulogu.

To je bio Ivan Havliček, tada upravljač »Sloge«, koji je i sâm bio pristaša »domorodne stvari«. Havliček se bavio i izdavačkom djelatnošću. 1844. počeo je izdavati časopis »Iskra« u kome su sabrani članci ilirskih pisaca. Kao takav bio je vrlo povjerljiva osoba, a parobrod »Sloga« prikladan da se na njemu najlakše prokriomčari »Branislav«. Svi naponi zemunske Ungerhoferove policije da otkrije kriomčara nisu uspjeli. Sve do sredine mjeseca veljače 1845. kada je najvjerojatnije »Branislav« prestao izlaziti, »Sloga« i Havliček su svoj zadatak časno i uspješno obavljali.

Nakon što je došlo do novog zaokreta u bečkoj politici i hrvatski se sabor napokon ujeseo 1845. sastao, moglo se primjetiti da su »njegov rad i zaključci prožeti duhom »Branislava« ... a »želje rodoljuba iz »Branislava«, gotovo u cjelini, postale službenom njegovom politikom.«²³

Život »Sloge« nije bio dugog vijeka. Upravitelj Savsko-kupskog parobrodarskog društva A. C. Brkić 7. listopada 1845. izvješćuje baruna Zomberga, Brodsku graničarsku pukovnicu i Kraljevsko ugarsko namjesničko vijeće da je 14. rujna 1845. »naš parobrod »Sloga« u rijeci Savi kraj čardaka Špilje u oblasti slavne c. i k. brodske graničarske pukovnije br. 7 naletio na jedan panj i za vrijeme od 10 minuta u dubinu od

21. Josip barun Neustädter, »Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od godine 1848.«, knjiga I, Zagreb, 1942., str. 55.

22. Ivan Ulčnik, o. c., str. 96.

23. Jaroslav Šidak, o. c., str. 87.

odprilike 5 hvati potonuo, tako da je paluba broda poplavljena vodom u visini od 3 hvata.« U istom se izvještaju govori da je uzrok nesreće bio panj koji je moguće naplavljen za vrijeme proljetnih i zimskih izljevova rijeke. Potpisani Brkić moli u ime administracije da se brod čim prije izvadi iz Save kako bi se uklonile zapreke za brodske plovidbe uopće, a sama administracija spremna je da namiri sve troškove.²⁴

Barun Zomberg ubrzo je poslao na mjesto nesreće ing. Wagnera koji je 28. listopada 1845. počeo s radom, ali pošto je brod već više od mjesec dana u vodi i prilično zasut blatom, nije ništa drugo, mogao učiniti nego ga opasati užetima i staviti mu uz bokove dvije »deregije«, dok ne dobije jače lance. Iz izvještaja od 1. prosinca 1845. upućenog administraciji parobrodarske vožnje Sava — Kupa u Sisku, spomenuti inženjer izvještava da su »sve metode koje su mogle biti upotrebljene pri vađenju parobroda »Sloga« sa užetima... ostale bez uspjeha.« Wagner je nastojao doći do engleskih lanaca, što mu nije uspjelo, pa moli administraciju da ih ona, ako može, nabavi i pošalje...

Na kraju izvještaja moli administraciju da mu u ime predstojećih izdataka pošalje 1000 forinti... »ili parobrodom »Panonia«, iz čega se može zaključiti da je »Panonia«²⁵ (austrijski parni brod od 30 k. s. sa zapremninom od 163 tone) već tada plovila Savom, a ne 1846. kako misli Mladen St. Đuričić.

»Sloga« je bila osigurana u Trstu i osigurnina je plaćena, međutim samo vađenje, koje je trajalo blizu tri mjeseca, stajalo je društvo 4744 forinte, a da od svega toga nije bilo nikakove koristi.

O potapanju »Sloge«, osim ovoga službenog izvještaja iznijet ćemo i pisanje štampe, koja smatra da je brod nastradao iz objektivnih razloga i mišljenje nekih autora koji pretpostavljaju da je ona ipak »žrtva atentata«.

»Agramer politische Zeitung« piše da je parobrod »Sloga« na putu za Zemun 14. rujna kod sela Bošnjaka u punoj vožnji udario u jedan podvodni, nevidljivi panj. Uslijed dva snažna udara dno lađe tako je probijeno, na sredini ispod cilindra mašine, da su propali svi pokušaji da se zaustavi prodiranje vode i da se voda ispumpa. Otprilike za deset minuta bio je ispunjen vodom cijeli unutrašnji prostor, uslijed čega su, uskoro zatim, udaljeni jedva nekoliko stotina koraka od mjesta nesreće, trup broda i kabina nestali u talasima Save.«

Franjo Lovrić, koji je i ovoga puta putovao »Slogom« u »Novinama hrvatsko-slavonsko-dalmatinskim od 24. rujna 1845. izvještava da je voda bila malena, »ali ne tako kao prošle godine« i da su se divili vještini kapetana kada su »prebrodili najvjugastija i zbog brzine i plitkosti vode najopasnija mjesta«... a nastradali su upravo tamo gdje je voda najbolja na Savi i kada su se »svi putnici i brodske osoblje radovali brzoj i bezbrižnoj plovidbi i dolazećem ručku«. Svi putnici,

24. Dr Josip Buturac, o. c., str. 194—195.

25. Ibidem, str. 195—196.

njihova prtljaga, brodsko osoblje i lađa koju je parobrod za sobom teglio spašeni su. Na lađi je bilo robe u vrijednosti 20000 srebrenih forinti i ona je pritrjerana na bosansku stranu.

Josip barun Neustädter napominje da su »Madžari i parobrodarsko dunavsko društvo gledali prijekim okom to narodno poduzeće Hrvata«, zbog čega se je i posumnjalo »možda ne bezrazložno da su Madžari... potkupili kormilara. »Svoju sumnju zasniva Neustädter na činjenici što je brod potopljen »tako reći nekoliko koračaja od obale uz koju je mogao pristati samo jednim okretom kolesa, pa i onda kada je već bio oštećen stupom, uz koji je nekada bio privezan mlin.«²⁶

Josip Horvat u svojoj već citiranoj knjizi piše da je bilo mišljenja da je »Sloga« žrtva atentata ili »lošeg manevriranja« i nastavlja da je »nesreća svakako tajnovita i nedovoljno objašnjena.«²⁷

I noviji autori također se pridružuju ovom mišljenju. Tako i Đuričić kad kaže da su »austrijske vlasti navalile raznim smetnjama, a kad ni to ne pomože, s jeseni 1845. nizvodno od Županje potopiše »Slogu«.²⁸

Neki smatraju da su i vlasnici konja i volova koji su do pojave parobroda svojom zapregom teglili brodove, u udesu »Sloge« imali svoj udio.

Koliko u svemu tome ima istine, šta je prihvatljivo, što ne, danas je teško reći.

Činjenica je da je »Sloga« potonula, ali i činjenica da je za tadašnju malu hrvatsku privredu, koja se je morala uhvatiti u koštac s jačom susjednom, radi svoga biti ili ne biti, značila vrlo mnogo, te koliko god je inspirirala po svom dolasku pisca pjesme »Dim se diže izdaleka...«, nešto kasnije inspirirala je Og. Utiešinića-Ostrožinskog, koji je 1845. u Beču u »Vili Ostrožinska« str. 123. spjevao pjesmu »Parobrod«, koju kao prilog svemu ovome, radi njezine sadržine, ovdje donosimo.

Parobrod

Mili Bože čuda golemoga!
Ili garmi, il' se zemlja trese,
Il' udara morje o mramorje?
Niti garmi, nit se zemlja trese,
Nit udara morje o mramorje;
Veće brodi hitroplovka šajka
Noviem putem, kud brodila nije,
Sve po Savi i po Kupi hladnoj.
Čudna šajka, dosad neviđena:
Neima jadra, nit laganog vesla,
Nit konopa da ga konji vuku,
Ali leti uz vodu niz vodu,
Na koleskih po valovih hladnih,

Ko na krilih ptica lastavica.
Nije čudo, jer kormilom vlada
Krasna djeva, po imenu »Sloga«
Sloga, sloga i uz vodu pliva!
Što će reći ribe pliskavice
U posavskih i pokupskih vodah
Kad začuju talambas kolesah
Po valovih? Što li će misliti
Carnokraci raci u potocih?...
Nebojte se ribe pliskavice,
Nebojte se raci carnokraci!
Što se čuje tom se uklonit može.
Čuvajte se potajnog ribara,

26. Josip barun Neustädter, o. c., str. 111—112.

27. Josip Horvat, o. c., str. 327.

28. Mladen St. Đuričić, o. c., str. 17.

Štono tiho mrežu razapinje,
 Dok vas voda u mrežu nanese.
 Što će reći ti konji brodarski,
 Vukuć lađe uz vodu niz vodu
 Od kolievke pa do groba svoga?
 Nebojte se o konji brodarski!
 Nebojte se urnebesna toga.
 Čuvajte se iz gorice vuka,
 Koi mnoge vike ne podiže,
 Dok vas jadne za vrat ne popane;
 Jer ta šajka koja strah vam zada
 Nosi teret štono vam oguli
 Kičmenicu, brodove tegleći.
 Sloga, sloga vode se ne boji,

Jer ako je voda i zanese,
 Opet sloga uz vodu izpliva.
 Sedam zrakah iz Božjega oka
 Na sunašcu u jedno se složi,
 A zorica tužnom svietu svitje;
 Dan sunčani od sloge se rađa;
 Sloga sije pšenicu bielicu,
 Sloga žanje, a sloga je vozi,
 Sloga melje a sloga se gosti.
 Sloga, sloga, o dare od Boga!
 Da bi samo kukolj izabrala!
 Carni kukolj u vodu hitila!
 Neka pliva, voda ga odniela.

Kakogod je »Sloga« svojim dolaskom oduševljavala i inspirirala pjesnike, tako je i njezin gubitak shvaćen kao narodna nesreća.

Kada se je 1847. parobrodarsko društvo konačno raspalo, »Narodne novine« tužnim riječima donose »Izvjestje o zadnoj skupštini savskog parobrodarskog društva«, koje će »napunit svakog rodoljuba gorkom žalostju i svakog ravnodušnog inostranca iskrenim sažaljenjem. Svet se čudi, što Horvatska ne napreduje dovoljno: ta kako da napreduje, kad ju nitko ni od kuda ne podupire, dapače joj zapreke stavlja. U susjednoj zemlji (Ugarskoj) troše se stotine tisućah na poboljšanje materialno, podupiru se koristni zavodi, grade željeznice, uređuju reke mi smo sami sebi ostavljeni, mi ni toga neimamo, što nam neobhodno treba... Tako je zaglavilo društvo, kog smo s tolikom željom izgledali, s tolikom radostju pozdravili, s tolikim učestjem pratili... Sve ove nade, osnove, želje, posledice leže zakopane u besnih talasih divlje Save...»²⁹

Vrijeme je odmicalo, a sporadično, kao pucnjevi u prazno, tu i tamo u štampi procurila je i pokoja rečenica o »Slogi«.

Tek nakon pune 122 godine Općinska skupština u Županji shvatila je opravdani interes domaćeg Muzeja i dodijelila veću sumu novaca da se iz »besnih talasih divlje Save«, pokušaju izvući tužni ostaci jedne burne epohe narodne historije.

26. listopada 1967. javio je zagrebački »Vjesnik« da su pulske ronioci na Savi, ali kako oni nisu vješti mutnim vodama, a zato nemaju ni potrebnu spremu, »Sloga« još leži na dnu Save u selu Bošnjacima, nedaleko Kulišine kuće.

Uprava Muzeja obraćala se je i na druge strane nudeći i svoje novčano učešće, ali osim lijepih riječi do danas nije ništa učinjeno.

Pisac ovih redaka bez ikakvih pretenzija da iznese nešto novo, jer mu je — barem zasada nepristupačna arhiva obitelji Vranyczani i Parobrodarskog društva — imao je namjeru da prigodom 125 godišnjice »Sloge« pokupi već dosada napisano u raznim knjigama i časopisima i da potakne druge koji moguće imaju veće mogućnosti — ukoliko smatraju potrebnim — učine korak naprijed.

29. Josip Horvat, o. c. str. 328.

KRUNOSLAV TKALAC:

Izbori za narodne zastupnike Hrvatskog Sabora u Bošnjacima 1897., krvlju obojeni

Hrvatska je u toku 1883. u nastavku borbe protiv mađarske imperijalističke politike, koja je sprečavala njezin prirodni, nacionalni, kulturni i privredni razvitak. Zakonska podloga za sve navedeno bila je Hrvatsko-ugarska nagodba. Ban Pejačević odstupa, a kralj imenuje komesarom generala Ramberga. Borba oko grbova se smiriva, te se opet postavlja za bana građansko lice, Karoly Khuen-Hedervary, dne 1. prosinca 1883. (1883 — 1901). Mađaroni — unionisti ulaze u Narodnu stranku već 1873. Vođa iste stranke ostaje Matija Mrazović do 1880. Te godine odvaja se od matice i osniva »Neodvisnu narodnu stranku«, te prelazi u opoziciju. »Obzor« im postaje glavno stranačko glasilo, po kojem se nazivaju i »obzoraši«. Stranka prava prima načelo Francuske revolucije, da je izvor svake vlasti u narodu. Ona je najradikalnija i najrevolucionarnija stranka u Hrvatskoj. U to vrijeme vodi bespoštenu borbu protiv Hrvatsko-ugarske nagodbe. Ali, u stranci je nastao rascjep 1895., a to je išlo na ruku Khuenu. Većinu stranke činila je Folnegovičeva grupa, kao »matica stranke prava«. Izdavala je dnevnik »Hrvatska domovina«, po čemu je dobila naziv »domovinaši«. Uz odvojenog dr. Franka i manjinu pristao je i osnivač dr. Ante Starčević. Ovo je bila »Čista stranka prava«. Pred izbore 1897. sklope sporazum domovinaši s obzorašima. Na izbore su istupili pod zajedničkim imenom »udružena opozicija«.

Khuenova vladavina bila je potpuno apsolutistička. Na političkom polju najviše se odražavala na izborima za Hrvatski sabor, jer je vlada la pseudo-ustavnošću. Da bi smanjio broj opozicionih zastupnika, Khuen je spajao čisto hrvatske kotareve. Tako je nestalo manje za 22 naša zastupnika u Saboru. Broj nezavisnih izbornika je smanjivao, a činovničkih povećavao. Khuenovu politiku sprovode u djelo činovnici. To je soj ljudi koji nisu vezani zajedničkom narodnošću, vjerom niti ideologijom, nego egoizmom i beznačelnošću — to su karijeristi. Bili su uvijek pripravnici tuđinu na svaku službu. Izmislio je »izborne iskaz-

kandidat bude izabran. Pronio se glas da će dr. Đuro Kovačević, koji je bio na listi opozicije, biti pozdravljen cvijećem na početku sela idući od županje. Kandidat na listi Narodne stranke bio je Stjepan Barlović. Po istoj verziji on je trebao biti dočekan kamenjem. Možda je bio na naviknut na takove pozdrave, jer je na dvoje prošlih izbora bio kandidat i prošao na izborima u Vuki i Đakovu. Kao zastupnik Hrvatskog sabora učestvovao je kao delegat u Budimpešti. Tamo su ga Mađžari zvali »Pišta«, kao mađžarona. To je u Hrvatskoj, pa i tada u Bošnjacima bila poruga za tog krštenog i do tada imenovanog Stjepana. Hrvatska je bila puna Khuenovih uhoda koji su svoje pretpostavljene marljivo izvještavali. Kotarska oblast u županji saznala je o velikim političkim vrijetanjima kod pravaški nastrojenog pučanstva. Dostavljeno joj je preko 30 prijava navedenih i navedenih slučajeva u spomenutim selima. Tako je Kotarska oblast oglasila 19. V 1897. u svim svojim selima, da se svijet ne smije skupljati u veće skupine, niti sastajati po ulicama na dan izbora. Kotarski predstojnik u županji bio je Bošnjacánin Mato Babić, koji je trebao provesti ove krvave Khuenove izbore.

Na dan izbora prispio je u Bošnjake kotarski predstojnik Mato Babić; povjerenik brahija kotar. pristav Vjekoslav Urpani iz Rume; kotar. pristav Tješimir Mihičić iz Vukovara; kotar. pristav Vjenceslav Puškašy i županijski tajnik Dragutin Brnić iz Vukovara. Isto tako bio je prisutan i čitav niz općinskih službenika sa bilježnikom Marijanom Domaćinovićem (domaći sin) i općinskim načelnikom Mijom Maršićem. Poznato je bilo da je narod ovoga kraja bio zadojen idejama stranke prava, a i stara je praksa bila prisustvo vojske na izborima. Tako je kotar. predstojnik Babić zatražio da vojska dođe kao i pojačanje od 12 oružnika. Prispjeli su oružnici i jedna satnija c. kr. 78 pješakačke pukovnije iz Osijeka. Zapovjednik satnije bio je kapetan Franjo Wilfan, vodnik nadporučnik Šime Ronacher, a oružnicima je zapovijedao poručnik Ante Adžija.

Izbori su određeni za 22. svibnja 1897. u Bošnjacima. Već ranom zorom toga dana poslije 3 sata u jutro provezlo se kroz županju 39 kola neizbornika u Bošnjake. Narod ovoga kraja učestvovao je na izborima svojom prisutnošću, pa makar i bez prava glasa. Cilj je bio, da opozicija pobijedi ili da se izbori ometu. Pod svojim zastavama na kojima kretale su se u Bošnjake grupe seljaka iz Gradišta, štitara i županje. Tako je bilo i s narodom iz sela istočnog dijela županjskog kotara. Odvjetnik dr. Đuro Kovačević, kandidat koalirane opozicije, dan prije izbora prenoćio je kod župnika Luke Falića u županji. Babić i Mihičić pošli su kolima u Bošnjake već u 5 sati u jutro. U isto vrijeme skupila se na sred ceste i »vašarišta« velika množina ljudi obojega spola. Cijenilo se da ih ima barem do hiljadu duša. To su sve pripadnici opozicije neizbornici. U tom mnoštvu naroda vijale su se mnoge hrvatske zastave. Naročito su se isticale dvije vanredno velike, a to su bile bošnjačke. Za zastavnike su se birali vanredno srčani — hrabri ljudi. Bošnjačke zastave su nosili Franjo Playšić (kbr. 277) i Franjo Lešić (kbr. 278) u narodu zvan »Ružmarin«. Zastave su imale vojske,

pa cehovi u gradovima, a u kapitalizmu prelaze i na široke narodne slojeve. Pod Khuenovom dvadesetgodišnjom vladavinom, izživljuje se gotovo cijela politika u borbi za zastave. Isticanju zastava gotovo je isključivi sadržaj politike. To je jedino područje gdje i najširi slojevi naroda mogu izraziti svoje političko osjećanje i dati izraza svome negodovanju. U borbi oko zastave će početi i ova epizoda u lancu Khuenovih nasilnih izbora.

Seljaci su zavirivali u kočije gospode, da vide tko se sve vozi. Izgledalo je kao da nekoga čekaju. Na svim prisutnim seljacima zapažala se velika uzrujanost i razdraženost. Prispjeli predstavnici vlasti začudili su se kad su vidjeli toliko skupljeni narod u 5 sati u jutro. Kola kot. predstojnika Babića otežano i sporo su se kretala kroz toliko mnoštvo naroda. Najednom se čuo uzvik, »što skidate šišire j... mu Boga njegova«! Iz spomenute psovke novinski izvjestitelj donosi zaključak, da se narod nije sakupio na molitvu! Brahijalni povjerenik se je uputio na primljeni nalog s jednom satnijom i oružnicima na određeno mjesto. Na pol puta između zgrade općinskog poglavarstva (a to je ulica) i »svetinje« prema zapadu bili su dijelovi spomenutog sakupljenog naroda, pa i dalje. Od prilike na 15 — 20 koraka pred njima naredi brahijalni zapovjednik da se zaustavi vojska, a ispred nje razvije u raspored streljačkog lanca — oružnike. Predstavnici vlasti pitali su oružnike, što se narod sakupio? Oni tobože ne znaju, kao »naivni« ljudi. Oružnici odgovore da su narod opominjali da se razide, ali nema uspjeha. Povjerenik brahija Urpani uvjeravao je prisutne, da je zabranjeno za vrijeme izbora svako povećanje skupljanje, te savjetovao da se mirno razidu kućama. Narod je u zboru odgovorio ovim riječima, »Živio Kovačević! mi na njega čekamo, mi smo izbornici, mi hoćemo da vršimo pravo, koje nam je kralj dao, mi ostajemo ovdje«. Urpani ih upita, tko su im vođe? Oni odgovore, »mi svi«! Opet ih je savjetovao da treba da se razidu, ali oni se s mjesta ne miču. Povjerenik je zapazio da je tu i veliki broj žena, te im je doviknuo, »Vi ženske neimate posla pri izboru, otiđite vi kući«! Opet nastaje graja kao čas prije iz koje su se čuli povici, »Mi ostajemo svi ovdje, pa makar i do zadnje kapi krvi«! Konačno, tri puta jačim glasom pozvan je narod da se razide, doslovno ovim riječima: »U ime zakona pozivam vas, da se u miru razidete i da svaki svojoj kući odete«! Oni odgovore, da sa ovog mjesta ne idu, jer čekaju svoga kandidata dra. Kovačevića. Oružnici su bez uspjeha potiskivali narod. Babić je u svome bijesu naredio da napadnu na zastavnika. Tako su mu osakatili ruke, da bi mu oteli zastavu. No zastavnik se hrabro držao, te su ga i dalje boli po tijelu. Kada je narod čuo naredbu Babićevu i vidio prizor, počeo je sa ceste bacati kamenje na napadače. Jedan starac koji je bio slijep na jedno oko, navalio je na vojnika Franju Urhasa i nožem ga ranio po licu, da mu je potekla krv. Brahijalni povjerenik dobio je kamenjem u leđa i zatiljak. Vojnici i oružnici Jakob Franić, Mato Stipanetić i Vjekoslav Horniček bili su zasuti kamenjem. Oficiri tj. kapetan Franjo Wilfan i nadporučnik Simo Ronaher pogodeni su kamenjem i opekama, prvi u trbuh, a drugi u desno rame. Od kuće Jose Jakšića opaljen je hitac iz puške prema kapetanu. Tada kapetan zapovijedi da vojnici napune puške, pa kad sa nabaci-

vanjem nije prestajalo naredi vatru iz pušaka. Ispaljeno je tri plوتا u narod, Tek tada narod je shvatio svu ozbiljnost položaja. Nastade vrisak žena, jauk ranjenih i opće bježanje. U vrlo kratkom vremenskom razdoblju osta prazan prostor vašarišta i ulica. Razbjegli su se u obližnje kuće, a odatle preko vrtova i daljih dijelova ulica svojim kućama. Ta je ulica neobično široka u vezi konfiguracije tla, i nitko nije bježao na protivnu stranu, jer je bio brisani prostor. Mrtvi su ostali ležati na mjestu, lakše ranjeni se sami povukli, a teže ranjene su odvucli u susjedne kuće. Kasnije su preveženi njihovim kućama. Ranjenih je bilo i u leđa, dakle pri povlačenju! Jedan drugi izvor donosi da je među mrtvima i jedna djevojčica od 10 godina i jedno dijete od dvije godine, koje je majka nosila na rukama. Jednoj ženi izboli su dojke i zasjekli trbuh. Druga žena kada je čula da joj je muž ranjen, pritrčala je da mu pomogne, ali su je vojnici ranili u bedro i osakatili. Puščana zrna su ulijetala kroz prozore u sobe susjednih kuća, dvorišta i vrtova. Mrtvi su bili, Aleksić Marko, Babogredac Josa, Balentović Agneza, Eržić Luka, Klaić Ivan, Lešić Ivan, Lukšić Joso i Čolakovac Joso iz Gradišta. Teško ranjeni od puščanog zrna jesu, Babogredac Đena, Bertić Bartol, Bilić Anka, Borilović Stjepan, Jelić Antun, Jemrić Manda i Mitar, Karić Anka, Leaković Mijo, Lešić Antun, Franca i Mato, Maršić Marica, Matošević Mara, Miličić Mara, Nikolić Jakša, te Vinković Joso i Roza. Teže ranjeni od bodeža jesu Borilović Tomo, Lukić Jakob i Pavlović Marko. Lako ranjeni puščanim zrnom jesu, Babić Mara, Dasović Mato, Dražić Ivan, Golubičić Eva, Korovljević Mara i Franjo Plavšić nosilac zastave. Lako ranjeni bodežom jesu, Babić Bartol i Tomo, Lenić Luka, Lešić Mijo i Ignjat Miličić. Kamenjem je oštećeno 67 komada od vojničkog oružja.³

Izbori nisu izvršeni toga dana. A, kada su naknadno održani »pobijedio« je vladin kandidat. Slučaj ovih izbora svakako da je bio strašan i jedinstven u analima izborništva u Hrvatskoj. Čuli smo, da se nije smjelo ranjenima na licu mjesta pomoći. Isto tako i svi oni koji su bili teže i lakše ranjeni bili su bez liječničke njege i ljekarske pomoći, jer je to vlast izričito zabranila.⁴ Službena štampa prikazuje da je bilo 8 mrtvih i 31 ranjeno. Opoziciona štampa javlja, 9 mrtvih i 80 ranjenih. Narodna predaja u Bošnjacima bliska je brojki opozicione štampe. Tačan broj teško je bilo ustanoviti, jer svako prikazuje sa svoje tačke gledišta. »Narodne novine« kao vladino glasilo prikazuje izbore kroz prizmu svoga stava o svim događajima. Tu se predstavnici vlasti, uprave, oružnici i vojska prikazuju kao strpljive ovčice koje čine svim silama napore da narod usmjere na pravi put, jer ne zna šta radi. Khuenovi vlastodršci idu tako daleko da potcjenjuju zdrav razum našeg naroda. A, narod stvar pravilno postavlja i kaže, »možeš kako hoćeš, samo nećeš dokle hoćeš«. Kada je bilo pokazati pravo lice, a ono ovčice u vučjoj koži! Ističu napade, a ne da su napali goloruki narod, da uguše njegova politička prava. Narod nazivaju pogrđnim izrazima kao, »neuka svjetina, nagomilana svjetina, nahuškana rulja i konačno

³ Narodne novine br. 120 od 26. svibnja 1897., Hrvatski Branik br. 42 od 26. svibnja 1897. Sve, Nacionalna sveučilišna biblioteka, Zagreb.

⁴ Narodna predaja po riječima Ilije Lešića-Bartolova Bošnjačana.

zlikovci«. Dalje kažu, »žiteljstvo u Bošnjacima je opojeno oporbenim duhom te silno zastrašivalo mirne izbornike narodne stranke. Ta nahuškana rulja je djelotvorno do krvi napala oružanu silu, upotrebljavala oružje«. Iz ovog slijedi da autohtoni narod nema prava na svoj stav, niti borbu protiv silom nametnute vladavine stranaca, a to je Kruna i njen mandator Khuen-Hedervary. On treba da učvrsti i izvrši vladarevu politiku dualizma, a narod je pokusni kunić, za kojega nije važno ako pri tome pogine. Isto tako ovo je obična uzurpacija, koja zbog svoga uzroka postojanja još ubija i ljude. Da bi se opravdao napad oružnika i vojske na narod, konačno se doslovno kaže, »navalila je ta nahuškana rulja tolikom i upravo dosele nečuvenom bjesnoćom na čitavu satniju oboružanih vojnika i oružnika«. Habsburgovci zaboravljaju da je ovo Evropa, a ne Alžir, kojega su Francuzi 1830. zaposjeli i tako sa narodom postupili kroz 19. stoljeće. Pohvalno je u svemu tome, što su se žene svojom prisutnošću do kraja borile uz svoje roditelje, braću, muževe i susjede. Kad je narodna svijest ovih žena bila toliko razvijena, svakako da nisu zaostajali niti njihovi muški članovi! Narodne novine donose prikaz istih izbora pod blagim naslovom, »Sukob u Bošnjacima«. Pravaški Hrvatski Branik kaže, »Grozote izbora u Bošnjacima«. To je bilo 1897. u Austrougarskog! A, Obzor donosi članak u staroj Jugoslaviji 1933. pod naslovom, »Krvavi Khuenovi izbori u Bošnjacima«. Tako svako historijsko razdoblje nosi pečat svoje vladavine.

Neobavljeni izbori u Bošnjacima samo su epizoda u lancu protuzakonitosti i nasilja. Tu je očito izražen politički pritisak, lomljenje hrvatske opozicije. Kotarski predstojnik Babić kao domaći sin i ostala četa pomagača, dokazuje da je činovništvo u upravi pretvoreno u poslušna oruđa, koja ropski izvršavaju i zločinačka djela protiv svoga naroda. Dalje, Babić je kao visoko obrazovan čovjek trebao barem da ima elemente intelektualaca, da sudjeluje kod ostvarivanja razumnijeg, slobodnijeg i humanijeg društva, a ne da ga historija ocjenjuje kao tamničara svoga naroda! U njegovom krugu našao se velik broj ljudi čija je srž samo želja za vlašću, čija se opasnost sastoji u tome što sebe smatraju »realnim političarima«. Ako je historija prošla politika, a politika sadašnja historija, prema tome njoj treba pristupati s iskustvom, izvjesnom količinom moralnih kvaliteta na temeljima postojećih narodnih težnji.

Osječke novine na njemačkom »Die Drau« javljaju da će polovinom studenog 1897. započeti glavna rasprava pred tamošnjim kr. sudbenim stolom protiv učesnika na dan izbora 22. V 1897. u Bošnjacima. Kr. državno odvjetništvo u Osijeku podiglo je optužbu (koja ima opseg 52 stranice) protiv kapelana Martina Firingera službujućeg u Bošnjacima. Tereti ga se zbog, prijestupa protiv javnog mira i poretka (§ 305 kaz. zak.), zatim zbog prekršaja protiv javnih odredaba, koje se odnose na opću sigurnost (§ 314 k. z.) i konačno zbog zločina ustanka kao kolovođe (§ 68 k. z. kažnjivo po prvoj alineji § 71 k. z. uz obzir na § 34 k. z.). Dakle, Firingera su dobro snabdjeli s paragrafima, da bi ga mogli što više kazniti. Zločin je »ustanak«, ali isto takav postupak prema narodu nije zločin, jer dolazi od onoga koji je uzurpirao vlast. Tako slično se

optužuju 64 osobe zbog zločina ustanka; dalje trojica zbog zločina javnog nasilja i konačno jedna osoba zbog prestupa protiv javnog mira i poretka. Na raspravu je pozvano 44 svjedoka počev od oficira, vojnika i upravnih činovnika kotara i općine. Optužnica je dostavljena optuženima, a raspravu će voditi predsjednik suda, sudac Marijašević.

Kr. državno odavjetništvo u Osijeku podiglo je optužnicu protiv slijedećih Bošnjaca: Martina Firingera, Marka Pavlovića, Anke Karić, Anke Bilić, Bartola Bertića, Luke Lenića, Martina Golubičića, Stjepana Golubičića, Andrije Lenića, Petra Miličića, Mije Borilovića, Luke Vinkovića, Stjepana Lešića, Jose Lešića, Matije Lešića, Marice Maršić, Josipa Vinkovića, Antuna Lešića, Đene Babogredac, Marije Korovljević, Eve Golubičić, Ignje Miličića, Tome Balića, Mije Lešića, Mate Dasović-Lešića, Antuna Lenića, Andre Lenića, Martina Šumanovca, Ivana Šumanovca, Tome Vinkovića, Franje Pavlovića, Stjepana Jelića, Živka Leakovića (star 30 god. otac 3 djece, ratar, nepismen), Antuna Juzbašića, Ivana Lešića, Luke Šumanovca, Mate Jelića, Polde Lešića, Bartola Babića, Marka Babića, Roze Vinković, Antuna Jelića, Jakoba Kukića, Stjepana Borilovića, Mare Miličić, Mare Malošević, Franje Plavšića, France Lešić (stare 63 godine), Mande Jemrić, Mije Leaković (star 54 god., 3 djece), Marice Babić, Grge Verića, Feme Bilić (33 god.) Lovre Šokčević (63 g.), Mare Borilović (50 god.) Mande Golubičić (50 god.), Ivana Ivanušića, Grge Stojanović, Andre Kovačević, Andre Dretvić (Gradište), Marka Živića (Gradište), Jakoba Nikolića (Gradište), Tome Borilovića, Ivana Đaića, Marka Bertića, Ilije Lešić-Durdetića (star 32 god., 5 djece, ratar, pismen), Kate Grigić (28 god.), Feme Đurić, Roka Đurića, Nikole Grigića i Ferde Vinkovića (star 50 god.).

A. Optužuje se Martina Firingera da je prvo pod konac mjeseca travnja 1897. u gostioni Marka Kobera u Bošnjacima razgovarao s kotar. predstojnikom Matom Babićem. Bila je riječ o djelima socialista u Županiji virovitičkoj i srijemskoj, koja su bila kažnjiva po kaznenom zakonu. Babić žali kako se naš ratar daje zavađati po bezdušnim agitatorima na ovakove pustolovine, jer su mu samo na štetu. Dalje, tvrdi da je Firinger pred više ljudi rekao, »pravo imadu socialiste, i ja pristajem uz njih, pa i ja kad bih htjeo mogu ovaj inače mirni kotar pobuniti i odpor staviti za 24 sata.« Tereti ga u vezi toga da je hvalio i nastojao opravdati djela zabranjena po kaznenim zakonima.

Drugo, u večer dne 21. svibnja 1897. javno na cesti u Bošnjacima oružnici Kosta Drakulić i Savo Buić obilazili su selo u cilju nadzora. Navodno da im je Firinger uputio ova pitanja, »kako mogu blokirati crkvu i župnu kuću? Te da li ga hoće ubiti? Čak da im je konačno rekao, »ako ja samo hoću, biti će sutra krvoproliće za dva časa, jer mene moj narod sluša!!! Optuženi se »unesao u uredovanje kraljevskih oružnika sa ciljem da ih u tome spriječi.«!

Treće, optužuje se imenovani da je stanovnike izbornog kotara Bošnjaci nagovarao da na dan izbora svi dođu u Bošnjake, da remete javni red i mir i odupru se silom općinskom poglavarstvu. To je i protiv naredbe kot. oblasti od 19. V 1897. br. 52, jer je samo izbornicima dozvoljen pristup na biralište.

Ako je tačno da je Firinger isto rekao pred Babićem, ovaj posljednji ispada samo kao ordinaran provokator. Firingera sam poznao, no on nije bio tako lakovjeran niti se javno razmetao s izjavama. A, ako je u sebi i nosio elemente socijalizma shvaćao ga je da isti propovijeda misao o čovjeku i njegovom odnosu sa čovjekom.

Da bi lik Mate Babića bio još plastičniji prikazat ćemo slijedeći slučaj. Babić je tužio Milana Kerdića urednika lista »Posavska Hrvatska« koji je izlazio u Slav. Brodu, zbog dopisa poslanog iz Županje u br. 41. od 1896. godine. Kerdić je osuđen na mjesec dana zatvora. Žaleći se na Stol sedmorice u Zagreb kazna je snižena na 14 dana zatvora ili 100 forinti globe.⁵ Babić je bio čovjek koji je težio za moći. Po naravi bio je poslušan; zle savjeti, te u svrhu postignuća cilja nije postavljao sebi nikakve moralne ograde.

B. Okrivljeni pod tekućim brojem 2 do zaključno 65 su učestvovali u okupljenoj gomili do 1000 ljudi obojega spola kod kipa 22. V 1897. Nisu se pokoravali kada ih je prvo upozoravao pristav Davorin Puškašy da se raziđu, onda isto Vjenceslav Urpani. Konačno, savjetovali su ih da se povuku na kraj sela. Puškašy-a i njegovu oružničku pratnju navodno su potisnuli natrag spram središta sela. Kada je Urpani došao s pojačanjem oružnika i tri voda vojnika, narod je odgovorio, »da neidu odanle, dok kapi krvi u njima bude. Neka ih sijeku, ako smiju, nitko se neće maknuti dok je njima na ramenu glave. Oni se ne boje, jer se ne smije pucati«. Dalje se u optužbi prikazuje da su ostali na svojim mjestima i počeli se bacati kamenjem i opekama na oružnike i vojnike. Da su navalili s noževima, hvatali vojnike za prsa i konačno je puščani hitac bio ispaljen na kapetana Franju Wilfana. Nakon svega toga oružana sila je upotrijebila oružje i na taj način rastjerala okupljeni narod.

C. Optužuje se Ilija Lešić-Durdetić, da je dne 22. V 1897. u Bošnjacima napao javno na cesti izbornika Martina Maršića, koji je išao na biralište slijedećim riječima, »da jih ide prodati«. Goneći ga u trku ulicom prijetio se i vikao, »dajte mi sjekiru da ga ubijem«. Ovom prijetnjom htio je zadati Maršiću smrtni strah, da ne ide glasati kako je imao namjeru.

D. Optužuje se Kata Grgić. Dne 21. svibnja 1897. u Bošnjacima bila je ista na cesti sa više žena i kćerkom opć. načelnika Marijom Maršić udatom Gačić. Jedna je od prisutnih pričala da su općinskog načelnika u Otoku ranili i nešto mu zapalili, jer je uz kandidata Narodne stranke. Na to je optužena rekla, »tako bi trebalo i tu to učiniti, samo da je naš narod čestit«.

E. Optužuje se Fema Đurić za slijedeće. U zgradi Kot. suda u Bošnjacima je oko 22. V 1897. javno govorila, narod će propasti i neće biti vjenčanja ako budu izbornici iz Račinovaca glasali za vladinog kandidata. Konačno, bit će manje poreza, te će se duhan moći saditi po volji, ako izaberu opozicionalca. Ona je po optužbi raznosila javno lažne glasine uznemirujuće za javnu sigurnost.

Da bi se mogle sastaviti optužnice vlast je posizala i za seoskim brbljarijama.

⁵ Hrvatski Branik, Mitrovica, br. 10 od 12. veljače 1898. Nac. sveuč. bibl. Zagreb.

F. Optužuje se Roka Đurića. Dne 20. V 1897. govorio je u brijačnici Ivana Janušića u Bošnjacima, da će sutra ili prekosutra navaliti na općinu, istjerati sve službenike i polupati prozore. Time se posredno zaprijetio članovima općinskog poglavarstva povredom tijela, htijući zadati im strah, da svoje izborno pravo ne vrše kako su imali namjeru.

G. Optužuje se Nikolu Grigića. Dne 22. V 1897. je iza otpora stanovnika u Bošnjacima trgovcu Mirku Slomoviću zaprijetio, da će se te noći poubijati svi bošnjački trgovci i činovnici, koji su za Narodnu stranku. Time je imao namjeru zadati strah i širiti nemir.

H. Optužuje se Ferdu Vinkovića. Iza otpora stanovnika 22. V 1897. javno je rekao u općinskom uredu u Bošnjacima pred više ljudi slijedeće: »Da su svemu zlu toga dana krivi općinski činovnici da su vojnici na zapovijed kotar. predstojnika M. Babića pucali na narod koji je bio miran i nije se kamenjem nabacivao«. Imenovani je izopačavao stvari i pojačavao mržnju protiv vlasti.

Ana Karić izjavljuje da se žene nisu tamo išle Bogu moliti radi svi-banjske pobožnosti, već »da bude izabran njihov zastupnik i da bude manja porcija« (porez).

Martin Firinger je optužen za zločinstvo ustanka. Ilija Lešić-Durđić, Kata Grigić i Rok Đurić optuženi su za zločinstvo javnog nasilja, te predloženi na kazne globljenjem. Fema Đurić kažnjena je po § 308 kaznenog zakona; Nikola Grigić po § 99 i 100; Ferdo Vinković po § 300 kaz. zakona. Ustanovljeno je opsežno provedenom istragom da su sudjelovali i izbornici iz Gradišta. Istragom je dokazano da je u Bošnjacima bio glavni agitator udružene opozicije Martin Firinger, koji je na sudu sve to poricao.

Optuženi su u vezi izbora na drugim izbornim mjestima kapelan Svetozar Ritig iz Semeljaca; upravitelj župe Stjepan Dunđerović iz Nijemaca i Krešimir Tomljenović uprav. župe u Jarmini, za prestup pobune po § 300 kaznenog zakona.

Rasprava protiv Bošnjačana počela je 10. veljače 1898. kod sudbenog stola u Osijeku. Predviđalo se da će to raspravljanje trajati 14 dana. Senatu je predsjedavao predstojnik sudbenog stola P. Marijašević. Optužbu je zastupao državni odvjetnik Đuričić iz Zagreba. Branitelji su dr. Marijan Derenčin, dr. Franjo Potočnjak i dr. Vladimir Kovačević.

Tek 29. lipnja 1898. donio je Hrvatski Branik presudu o ovom suđenju. Martin Firinger osuđen je na zatvor od šest tjedana i to zbog prestupa § 305 kaz. zak.; sedam seljaka na pet mjeseci zatvora, a ostale na tri do jedan mjesec zatvora. Tih dana stiglo je rješenje Stola sedmorice iz Zagreba, kojom se ta osuda potvrđuje, samo se sedmorici seljaka snižuje kazna od pet na četiri mjeseca.

Dne 20. kolovoza 1898. donose iste novine vijest, da je Martin Firinger 15. o. mj. izašao iz zatvora osječkog sudbenog stola. Kako je navedeno bio je optužen da je krivac događaja u Bošnjacima, ali je od toga potpuno riješen, jer mu se ništa nije moglo dokazati. To je zasluga seljaka, koji su ga na sudu svojim izjavama štitili. Osuđen je zbog razgovora u gostioni s kot. predstojnikom Babićem, a u kojem je odobravao socijalistički pokret.

Dne 9. rujna 1898. donose novine noticu da su osuđeni Bošnjaci podnijeli molbu za pomilovanje samom kralju. Branitelj dr. Derenčin isposlovao je da se obustavi kazna na koju su okrivljeni osuđeni, dok se ne riješi molba za pomilovanje.⁶ Izgleda da su seljaci konačno oprošteni kazne, ali su prije toga odležali u istražnom zatvoru i to im nitko ne može skinuti s leđa.

Svetozar Ritig odlazi nakon suđenja iz Slavonije u Zagreb, gdje je na višim položajima do kraja života 1961. godine. Bavi se i znanstvenim radom, predaje kao privatni docent na Bogoslovskom fakultetu. Inicijator je kod osnivanja Staroslavenskog instituta, gdje i radi. Ali, kroz cio svoj život ostaje političar.⁷ Pravaštvo i socijalizam susreću se na političkoj pozornici u ovom događaju 1897. U ličnosti S. Ritiga imamo kontinuitet i sintezu od pravaštva do današnjeg socijalizma. On je na oslobođenom teritoriju izabran za člana »ZAVNOH-a«. Konačno je ministar bez portfelja u vladi NRH, od 1946. do 1954. godine.

Stjepan Dunderović i drugovi imali su glavnu raspravu u Osijeku 7. veljače 1898. Na temelju § 2 kaz. postupka, riješen je optužbe, ali je odsjedio u istražnom zatvoru četiri mjeseca. Izašao je iz zatvora u isto vrijeme kad i Firinger, ali je na njega izvršio atentat Zvonimir-Milko Živković iz Nijemaca. Isti je suđen od sudbenog stola u Osijeku na tri mjeseca zatvora. Pošto je ovo bio atentat iz političkih poticajnih razloga, pa čak možda i naručenih, jasno je koliko je daleko u nemoralu dotjerala vladavina Khuena Hedervary-a.

Sudbeni stol u Osijeku osudio je Krešimira Tomljenovića 8. veljače 1898. zbog prekršaja § 300 na zatvor od šest tjedana, koje je i odsjedio. Stol sedmorice u Zagrebu snizio mu je kaznu na tri tjedna.⁸ Tomljenovića je branio odvjetnik dr. Vladimir Kovačević.

Tomljenović je u ovim krajevima bio i ostao najmarkantnija ličnost kao svećenik-pravaš. Rođen je u Nuštru 18. ožujka 1865, gdje mu je otac bio bilježnik. Stari Tomljenović je korenika čiji je rod u Lici brojao 146 kuća, a bilo je isto toliko i Tomljenovića.⁹ Krešimir je kao čovjek imao i mana, ali po svome odgoju je bio gospodin. Bio je visok, snažan i neustrašiv. Ne samo da je izgledao kao građanin-bogataš, već je i živio štono se veli na velikoj nozi. Volio je društvo, a povrh svega bio je izvrstan govornik i beskompromisan pravaš. Politika mu je bila životna opsesija. Kao pravaš vršio je presudan utjecaj na narod i pojedince u svojoj okolini. Izgleda da je i kandidirao za narodnog zastupnika u mlađim danima. Žalio je dok je živio što nije mogao ući u Hrvatski sabor, da i s te govornice poput Grge Tuškana i on kaže svoje zloglasnom banu Khuenu.

Sudstvo u Hrvatskoj za vrijeme Khuena, sudilo je po njegovim naredbama. Ali, sud je time gubio ugled kao nepristrana ustanova pravde. U širem smislu to je povlačilo i opadanje ugleda Austro-ugarske kao

⁶ Isto br. 12 od 9. veljače 1898; br. 52 od 29. lipnja 1898; br. 63 od 20. kolovoza 1898; br. 64 od 6. rujna 1898. Nac. sveuč. biblioteka, Zagreb.

⁷ Vj. Stefanić, Svetozar Ritig, Slovo, 1962, 11 — 12 i Ljetopis JA 1963., — — — — 68, Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb 1968, — — — — — — — — — — 83

⁸ Hrvatski Branik, Mitrovica br. 13 od 12 veljače 1898; br. 52 od 26. lipnja 1898, Nacionalna sveučilišna biblioteka, Zagreb.

⁹ Radoslav M. Gručić, Plemenski rječnik ličko-krbav. županije, Zbornik za narodni život i običaje, knj. XXI, Svezak 2, Zagreb, 1917 — — — — — — — — — — 336.

države i dovodilo u vezu temelje njenog postojanja. Cenzura je štampu sustavno gušila. Kad je neki članak u novinama bio zabranjen cenzurom, ostao je prazan prostor, te je i to bilo vidljivo. Hrvatski Branik u Mitrovici obustavljen je npr. 2. listopada 1898. Do 15. listopada 1898. izašlo je stoga pod naslovom, »Hrvatski Glas« dva broja. Tek 22. prosinca 1898. izašao je ponovno jedan broj Hrvatskog Branika, koji je zaključio tu godinu.

U toku svoje dugogodišnje vladavine Franjo Josip I uvidio je da dualizam nije najsretnije rješenje za Carevinu Austriju. Ali, da od njega odstupi — bojao se još težih zapletaja u državi. Prema tome, to je starije moralo ostati i u Hrvatskoj, a Khuen, kao lice naročitog povjerenja Krune, jamči za status quo. On je odnosio pobjede u izbornim borbama od 1884. — 1901. s jedne strane, rastakajući stranke hrvatske opozicije. Bio je čak uvjeren i da je riješio hrvatsko pitanje, pa makar i sudskim presudama!! No s druge strane nije predviđao da iza stranaka stoji Narod. Tu je došlo do izražaja da kao državnik s velikom apsolutnom vlašću, ne vidi ipak daleko, te je tu samo običan čovjek. Njegovi nečovječni postupci na izborima stvarali su nezadovoljstvo u narodu, koje je za dvadeset godina izraslo u revolucionarni pokret. Na ovakav silovit način moglo se vladati dvadeset godina, ali poslije toga narod je otkazivao poslušnost i trebalo je mijenjati način postupanja. Austrija je već prije nagodbe pala u položaj velesile drugoga reda. Prema tome, nije se više htjela upuštati u nedogledne posljedice jedne revolucije, jer je u tome u prošlosti imala loše iskustvo. U vezi svog međunarodnog prestiža i geopolitičkog položaja Hrvatske, Khuen je poslan preko noći na viši položaj u Mađarsku. Konačno, otišao je u njegovu pravu domovinu, kojoj je pripadao po svojim kulturnim, te nacionalnim osobinama i manirima!

U Vojnoj granici bilo je zabranjeno politiziranje, no Graničar je učestvovao u političkim zbivanjima. U drugoj polovini 19. st. ulaze povremeno i u Hrvatski sabor. Najduže su pod vladavinom vojnog feudalizma, ali kada su se njega riješili, listom pristaju uz radikalni pravaški pokret. Slučaj 22. V 1897. u Bošnjacima jeste krik ogorčenog seljaka a postupci Khuenovih mameluka kao djela »dalekosežne državne politike«. Nacionalna svijest raste kao i težnje za kulturnom, političkom i privrednom samostalnošću. Nacionalizam kao okosnica traži svoje mjesto, ali na socijalnim temeljima novog društva.

Vanredan poznavalac hrvatskih političkih prilika, Svetozar Pribićević u svome djelu, »Diktatura kralja Aleksandra«, Beograd 1952, na strani 217. doslovno kaže, »Na svetu nema snage koja može da slomi hrvatsku misao. Pre će se planina Velebit srušiti u more i Drava i Sava presušiti, nego što će se Hrvati odreći svojih stremljenja, koja sačinjavaju čuvanje i nesmetani razvoj njihovog individualiteta«.

I. BAOTIĆ
F. DRAGUN:

ŠKOLSTVO ŽUPANJSKE OPĆINE

I. OSNOVNO ŠKOLSTVO

Osnovno školstvo današnje županjske komune ima svoju dugu historijsku tradiciju. U većem broju današnjih mjesta udareni su temelji osnovnim školama u drugoj polovici XVIII vijeka — nakon izlaska poznatog Felbigerovog zakona u Beču 1774. godine. On tada pa sve do danas osnovno školstvo je doživljavalo burne transformacije: od prvih trivijalnih škola, dvorazrednih, četverorazrednih, petorazrednih, šestogodišnjih, pa sve do današnjih osnovnih osmogodišnjih škola. Tzv. ope- tovnice, koje su mladići i djevojke pohađali nakon četvrtog razreda osnovne škole (četvrtkom i nedjeljom), za vrijeme Austro-ugarske i stare Jugoslavije, nisu nikada bile omasovljene niti postavljene na princip obaveznosti. Tome je uzrok bila mogućnost podmićivanja itd. Čak sve do razvojačenja Vojne krajine 1873. godine nije postojala ni obaveznost polaska osnovne škole. Tek za bana Ivana Mažuranića, izlaskom zakona o obaveznom pohađanju osnovne škole, dolazi na našem području do masovnijeg pohađanja škole naročito muške djece. Međutim i taj zakon kao i kasniji — za vrijeme stare Jugoslavije — nisu bili oživotvoreni u potpunosti. Iz školskih dokumentacija evidentno je da velik broj školskih obveznika nije završio četiri razreda pučke škole. Do radikalnijih promjena dolazi tek nakon oslobođenja kada je obavezno školovanje postalo sastavni dio tekovina naše socijalističke revolucije. Da bismo ilustrirali ovu tvrdnju poslužiti ćemo se egzaktnim pokazateljima do kojih smo došli zahvaljujući nesebičnoj pomoći sadašnjih direktora osnovnih škola.

Školske godine 1939/40. sva mjesta tadašnjeg županjskog kotara, čija se cjelina skoro u potpunosti poklapa s današnjom županjskom komunom, izuzev Gundinaca, Sl. Šamca, Sikirevaca i Kruševica, te Cerne koja tek 1960. godine ulazi u sastav ove komune, imala su uglavnom četverorazredne, petorazredne a ponegdje i šestorazredne (državne) pučke škole.

Županja, kao središte najprije kotara, a danas općine, dobila je 1924. i građansku školu. Sve te osnovne škole uključujući i građansku, imale su 1939/40. 3.280 učenika, a obučavalo ih je 68 učitelja i 6 nastavnika i profesora (u građanskoj školi). Obrazovni nivo tih učitelja, osim nastavnika, bio je srednjoškolski (završena četvorogodišnja ili petogodišnja preparandija). Sva mjesta su tada imala vlastite školske zgrade s jednom do četiri učionice i po kojim učiteljskim stanom. Većina ih je bila građena u drugoj polovici XIX i početkom XX st. Jedan dio tih zgrada služio je za potrebe krajiških oficira i uprave (Cerna, Račinovci itd.).

Za vrijeme rata potpuno su uništene dvije školske zgrade i to u Štitaru i Vrbanji. Uništili su ih partizani, jer su bile bitna utvrđenja neprijateljske vojske. Ustaše su djelomično uništile i školsku zgradu u Sl. Šamcu. Kroz četvorogodišnju oslobodilačku borbu škole su, s vremenski neznatnim prekidima, neprekidno radile. Odmah nakon oslobođenja rad je nastavljen pod vrlo teškim uvjetima. Iako su predratne zgrade sačuvane, nisu bile spremne za nesmetan rad i izvođenje nastave (zapuštenost, uništeni namještaji, inventar itd.). U Štitaru i Vrbanji nastava se izvodila u privatnim kućama ili — u ljetnim mjesecima — pod vedrim nebom. U mnogim mjestima učenici su morali nositi sjedalice iz svojih domova.

Ipak školske godine 1945/46. redovno je pohađalo osnovnu školu 3.386 učenika koje su obučavala 63 učitelja. Kako vidimo — nakon 7 godina i četvorogodišnjeg pustošenja, ipak je veći broj učenika, dok je učitelja bio nešto manji u odnosu na 1939/40. godinu. Razlog je tome ratni vjor a osim toga u iduće dvije do tri godine jedan dio učitelja bio je premješten u pripojene krajeve matici zemlji u Istri. Učenika je evidentno bilo nešto više zbog toga što su nastavu polazili i učenici koji u toku rata iz raznih razloga nisu bili obuhvaćeni redovnom nastavom. Školske god. 1945/46. sve osnovne škole bile su četvororazredne a građanska škola u Županji službeno je proglašena Nižom realnom gimnazijom. Niža realna gimnazija egzistirala je do 1948. godine, kada je pretvorena u sedmogodišnju školu a 1952. u osmogodišnju. To je ujedno i prva osmogodišnja škola na području bivšeg županijskog kotara. Pokušaj otvaranja i rada osmorazrednih osnovnih škola poslije oslobođenja (1947, 1948. i 1949. godine) u nekim selima nije uspio. Doduše, nakon rata u svim većim selima kotara dolazi do otvaranja petih razreda osnovne škole. Tako je stanje bilo do 1953/54., kada zakonskim propisima za NRH dolazi do otvaranja šestih razreda osnovne škole tzv. B tipa. Bio je to početak transformacije četvero i petorazrednih osnovnih škola u osmogodišnje škole s koncipiranim programima nekadašnjih nižih razreda gimnazije.

Školske 1955/56. godine prvi puta je izašla generacija učenika osmog razreda u većim mjestima u kojima i danas djeluju osnovne osmorazredne škole. Od školske godine 1957/58., kada se postavljaju temeljni reforme osnovnog školstva, nastava od V do VIII razreda u svim školama izvodi se po jedinstvenom nastavnom planu i programu i dobivaju jedinstveni naziv OSNOVNA ŠKOLA (u trajanju od osam godina).

Općina Županja u sadašnjim granicama djeluje od 1. studenog 1962. godine. Formirana je od bivših patuljastih općina (koje su postojale od 1. rujna 1955. do 31. listopada 1962. godine) Županje, Cerne, Babine Grede i Drenovaca. Sadašnju općinu Županja sačinjava 17 naselja (Županja, Babina Greda, Bošnjaci, Gunja, Cerna, Vrbanja, Drenovci, Gradište, Štitar, Soljani, Račinovci, Pos. Podgajci, Rajevo selo, Strošinci, Šiškovci, Đurići i Spačva). U svakom od prvih osam navedenih naselja ima preko 3.500 stanovnika ili ukupno cijela općina blizu 50.000 stanovnika (po popisu od 1961. bilo u svim navedenim naseljima 46.500 stanovnika).

Županja kao središte općine imala je po navedenom popisu 7.020 stanovnika.

Današnja mreža osnovnih škola postavljena je tako da se škole nalaze u svih 17 naselja. Puno osmorazredne osnovne škole postoje u 14 naselja dok su samo u tri naselja područne škole po četiri razreda, odnosno od 20 škola 13 je samostalnih i 7 područnih.

Školske god. 1962/63. bilo je u osnovnim školama 7.178 učenika (4.073 od I do IV i 3.105 od V do VIII razreda s ukupno 207 odjeljenja — 117 i 90 viših).

Iste godine radilo je u osnovnim školama 215 nastavnih lica od toga je bilo učitelja 146, nastavnika i profesora 27 a nerazvrstanih 42 (to su bili studenti, apsolvanti PA i nastavničkih fakulteta i gimnazijalci).

U proteklih sedam godina postojanja sadašnje općine Županja mreža škola je ostala uglavnom nepromijenjena. Međutim došlo je do izvjesnog povećanja broja učenika, broja nastavnika i bitno je izmijenjena i kvalifikaciona struktura nastavnog osoblja. O tome rječito govore ovi podaci: u školskoj godini 1968/69. ima 7.678 učenika svrstanih u 239 odjeljenja i to 4.451 učenik u 134 odjeljenja s razrednom nastavom i 3.227 učenika u 105 odjeljenja s predmetnom nastavom. Broj nastavnika iznosi 280, od kojih su 138 učitelji, 95 nastavnici i profesori, te 47 nerazvrstanih (apsolvanti, učitelji — studenti zatečeni na radu u višim razredima koji se izvanredno doškolavaju).

Razredna nastava zastupljena je stručno 100%. Od 130 učitelja-nastavnika angažiranih u razrednoj nastavi pedagošku akademiju je završilo 7 a 65 izvanredno studira razrednu nastavu od kojih 50 u Nastavnom centru PA Slav. Brod u Županji. Prema tome snažno je zahvaćen proces doškolavanja učiteljskog kadra razredne nastave za kojega je zakonodavac također predvidio da mora posjedovati višu stručnu spremu.

Dok je prije 7 godina predmetna nastava bila stručno zastupljena sa svega 27%, u ovoj školskoj godini 1968/69. stanje se bitno izmijenilo. Od 138 nastavnika angažiranih u predmetnoj nastavi od V do VIII razreda, 88 su diplomirani nastavnici i profesori (80 diplomiranih nastavnika i 8 profesora) pa je ta nastava u prosjeku na području općine stručno zastupljena s oko 70%, što je iznad republičkog prosjeka. Ovakvoj relativno povoljnoj strukturi nastavnog kadra najviše je doprinijela dosljedna i racionalna politika Savjeta za prosvjetu, bivšeg DFŠ, sadašnjeg Odbora općinske zajednice za obrazovanje i radnih kolektiva

u školama. Udruženim snagama navedenih faktora provođena je efikasna politika stipendiranja redovnih i izvanrednih studenata. Velik broj mlađih i ambicioznih učitelja uspio je završiti studij na višim nastavničkim školama, pa čak i fakultetima, a uz svoj redovni rad.

Materijalni položaj škola poboljšava se iz godine u godinu. Općina je prema svojim mogućnostima permanentno izdvajala ne samo sredstva za osnovnu djelatnost već i za investicionu izgradnju. Dok su sredstva za redovnu djelatnost u 1963. godini iznosila 2.086,000 novih dinara (1.783,000 za osobne dohotke i 302,953 za materijalne rashode ili 85:15) u 1969. godini planirana su u iznosu od 6.500,000 novih dinara 5.540,000 za osobne dohotke a 960.000 za materijalne rashode ili 83,5:16,5).

Do kraja 1969. godine u oblasti investicione izgradnje ostvareno je i planirano slijedeće: izgrađena je nova školska zgrada u Drenovcima s osam učionica i ostalim pratećim prostorom, fiskulturna dvorana pri školi »M. Pijade« u Županji, montažna školska zgrada s četiri učionice u Gunji, planirano je dovršenje školske zgrade u Račinovcima i fiskulturne dvorane pri Osnovnoj školi »Boris Kidrič« u Županji, izvršena je rekonstrukcija školskih zgrada u Pos. Podgajcima, Rajevu selu, Gunja selu, Soljanima i Gradištu. To su samo najznačajniji investicioni zahvati.

Važno je napomenuti da stupanjem na snagu zakona o financiranju obrazovanja i odgoja u 1967. godini za osnovnu djelatnost osnovnih škola ove općine učestvuju dodatnim sredstvima Republička zajednica obrazovanja. U 1967. godini dodatna sredstva su iznosila 700,000 novih dinara, u 1968. 612.000 a za 1969. godinu predviđeno je 1.000,00 novih dinara.

U posljednjih 15 godina osnovno školstvo na području općine Županja doživjelo je značajan preobražaj. Obaveznim školovanjem obuhvaćeno je 98% obveznika. Sadašnjom mrežom osnovnih škola nisu obuhvaćeni učenici nakon četvrtog razreda područnih škola Lučica i Kladavac koja se nalaze na području Mjesne zajednice Babina Greda. Te područne škole udaljene su od matične škole Babina Greda 6 km. Školski prostor i oprema škola, unatoč još mnogim nedostacima, znatno su se poboljšali naročito od 1963. godine na ovamo. Ako pri tome uzmemo u obzir i znatno poboljšanu kvalifikacionu strukturu nastavnčkog kadra, onda je to sve skupa solidna osnova za viši kvalitet rada u našoj novoj reformiranoj osnovnoj školi.

II ŠKOLE II STUPNJA

1. Gimnazija

Za početak srednjoškolskog obrazovanja možemo smatrati već rad viših razreda tzv. realke u Županji s kraja XIX st. do 1924. godine. Te godine započela je radom u Županji tzv. građanska škola s četiri razreda. Program joj je bio sličan programu nižih realnih gimnazija. Bila je to škola poljoprivrednog smjera (po četiri sata tjedno u III i IV razredu predavalo se gospodarstvo) i djelovala je do 1945. godine. To je ujedno bila i jedina srednja škola nižeg stupnja do 1954. godine s podnazivima: Niža gimnazija, Sedmogodišnja i Osmogodišnja škola.

U jesen godine 1954. započeo je radom V razred Gimnazije na zahtjev bivšeg NOK-a Županja, a što je Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu NRH odobrio svojim rješenjem od 26. travnja 1955. godine. U toku svog rada od jednog i pol decenija županjsku Gimnaziju je završilo (diplomiralo) 613 učenika. Dobar dio tih učenika stekao je višu i visoku stručnu spremu i uključen je u sve oblasti našeg društveno-ekonomskog i političkog života, kako u zavičaju tako i izvan njega. Gimnazija danas ima 11 odjeljenja s nešto ispod 300 učenika. Nosi ime eminentnog hrvatskog pjesnika i borca Vladimira Nazora. U njoj radi 19 profesora i nastavnika.

2. Škola za učenike u privredi

Prve tragove tzv. šegrtskih škola na ovom području nalazimo — prema dokumentaciji — već od kraja XIX st. Te škole su radile pretežno u večernjim satima poslije redovnog radnog vremena učenika - šegrta kod privatnih zanatlija. Iz dokumentacije također je vidljivo da su te škole bile organizirane u obliku tečajeva pri pučkim školama u većim selima. Predavači za opće obrazovne predmete a često i za teoretski dio stručnih predmeta — bili su učitelji koji su u tečajevima uvijek radili poslije redovne nastave uz poseban honorar. I teoretski i praktički dio ispita za zvanje pomoćnika majstora (kalfe) polagali su učenici ovih tečajeva pred posebnom komisijom imenovanom od strane područnih zanatskih komora.

Bez bitnih promjena ovaj sistem obrazovanja zanatlija na našem području ostao je nepromijenjen. Do radikalnije promjene dolazi godine 1945. kada ZAVNOH osniva Školu za učenike u privredi u Županji kao kotarskom centru. U tu svrhu stavlja se na raspolaganje i adaptira posebna zgrada (stambena zgrada bivšeg vlasnika tvornice tanina Hepburna) u kojoj se i danas izvodi nastava. Od 1950. godine do 1965. škola je radila s dva do pet nastavnih lica (stalnih), koristeći prosječno po 10 i više vanjskih suradnika za teoretski dio stručne nastave. Od god. 1965. broj nastavnika (kao posljedica porasta broja učenika) rastao je svake godine, tako da u školskoj godini 1968/69. radi 20 stalnih nastavnika. Dio ovih nastavnika izvodi stručnu nastavu i to pored njenog teoretskog dijela i praktični dio u novootvorenoj školskoj radionici u koju je Skupština općine uložila cca 60.000.000 starih dinara. Škola nosi ime istaknutog sindikalnog rukovodioca i revolucionara Đure Salaja.

U posljednjih nekoliko godina interes za ovu školu postao je sve veći. O tome svjedoči i činjenica da se u njoj sada obučava 340 učenika.

III ZAKLJUČAK

1. U posljednjih nekoliko godina VIII razred osnovne škole na području ove općine završava prosječno oko 600 učenika. Najveći dio tih učenika nastavlja školovanje u školama II stupnja u Županji, Vinkovcima, Brčkom i Osijeku. U školskoj godini 1968/69. primijećeno je znat-

no smanjenje broja učenika uključenih u I razredu škola II stupnja. Od 600 učenika ostalo je kod kuće 150. Budući da je mreža škole II stupnja u Županji nerazvijena (kapacitet I razreda iznosi oko 200 učenika) velik broj svršenih učenika osnovne škole školuje se u navedenim susjednim općinama. Zbog toga su Skupština općine i Općinska zajednica obrazovanja suočeni s problemom sufinanciranja školovanja učenika ovog područja. Koliko je ovo akutan problem neka nam kažu slijedeći podaci: u školskoj 1968/69. godini u ŠUP i Gimnaziji u Županji školuje se 596 učenika, a oko 500 učenika školuje se u Vinkovcima, Brčkom, Osijeku, Zagrebu i ostalim mjestima. Općinska zajednica obrazovanja za financiranje ŠUP i Gimnazije planirala je 1.122.000 novih dinara za sufinanciranje samo za period od 1. siječnja do 31. kolovoza 1969. godine 630.000 novih dinara, odnosno predviđa se do kraja godine ukupno 850.000 novih idnara. Može li sve ovo izdržati postojeći budžet ili će trebati uvesti participaciju roditelja?

2. U oblasti osnovnog školstva suočeni smo, što zvuči za ovu regiju paradoksalno, s problemom nepolaska odnosno neredovitog pohađanja viših razreda. U tekućoj godini je evidentirano 197 nepolaznika što iznosi oko 2,5%. Savjet za prosvjetu, škole i društveno političke organizacije započele su akciju na suzbijanju ove pojave.

3. U oblasti investicione izgradnje smatramo da bi bilo neophodno u idućem periodu dati prioritet izgradnji novog školskog prostora u Županji, Bošnjacima i Cerni.

4. Jedna od osnovnih pretpostavki za kvalitetniji rad i uspjeh u radu jeste kvalificirani nastavni kadar. U skladu s tim kao i jedan od krupnih zadataka postavlja se uključivanje preostalih 50 učitelja u izvanredni studij u postojeći Nastavni centar PA Slav. Brod u Županji. Na taj način bismo do kraja 1972. godine omogućili sadašnjim učiteljima da steknu zvanje nastavnika razredne nastave. Tada bi naše osnovne škole bile 1973. godine potpuno popunjene stručnim nastavnim kadrom i postale uistinu jedinstvene institucije za osnovno obrazovanje.

Esseji i reportaže

MARTIN ROBOTIĆ:

O SILVIJU STRAHIMIRU KRANJČEVIĆU

(ODLOMAK IZ STUDIJE)

... KRIŽ NARODA MOGA
I JA JOŠ MORAM PRIMIT NA RAMENA...

»Jedan književnik odužio se svom narodu, ako je zajedno s njim patio njegove patnje i bolove, ako je u svojim djelima izražavao njegove zanose, radosti padove« (j. Šolčić).

Kranjčević se uistinu odužio svom narodu, jer njegove pjesme pokazuju najtješnju povezanost s narodom. To izrijeком Kranjčević kaže u pjesmi »Narodu«:

»Ti kad živiš — i ja onda žijem,
Ti kad trpiš — mir i mene mino,
Ti kad mriješ — i ja onda mrijem,
Tvoj sam čitav, bijedna domovino!

U jednoj od najljepših svojih pjesama »Moj dom« Kranjčevića muči sudbina porobljenog njegovog naroda. Međutim, iako je narod pogažen i porobljen, Kranjčević ne gubi vjeru u svoj narod, već optimistički vjeruje u budućnost svoga naroda:

»Al' groblje to, jur stoput oplakano,
Još može biti i sjeme i snaga!«

Tu je vjeru u vječno žive snage naroda izrazio Kranjčević još u mladosti svojoj u opisu »Foruma Romanuma«: »Mru kraljevstva, mru gradovi! ali ne umire jedno, a to je — narod! On ostaje, te sadi i na razvalištu Foruma barjak slobode, uvijek mlad, uvijek živ.«

Note tragičnosti koje se javljaju u Kranjčevićевой poeziji, nisu proključale zbog njegovog subjektivnog pesimizma, nego su odraz tragičnog života hrvatskog naroda. Kranjčević gradi svoje crne pjesničke glasove na temelju teške stvarnosti svoga doba. Kroz Kranjčevićevo patničko pjesničko srce uvijek se čuje bugarenje njegova naroda. Kranjčević je kao jasika koja je uvijek uznemirena i drhti... Jasika je osjetljiva i na najmanje talasanje uzduha, a Kranjčević reagira na svako gibanje

narodnih masa, Kranjčevićeve pjesme izražavaju život i sudbinu naroda, one su izraz narodne težnje za slobodom, one su bojni pokličići narodne bune.

U mnogim pjesmama Kranjčević veliča borbu za nacionalnu slobodu. U »Neznanom grobu« veliča Kvaternika, koji u rakovičkoj buni:

»Dizao je za slobodu
U junačkoj barjak šaci...«

Kranjčević se ne zadovoljava samo bugarenjem nad tadašnjom sudbinom naroda, već poziva u borbu da se riješi pitanje sutrašnjice, pitanje narodne budućnosti. On misli na budućnost ne samo hrvatskog naroda, već svih naših bratskih naroda koji žive razjedinjeni, raskomadani. Zato on ukazuje na »povijesti sud« i »plaću pravde«, zato on radniku pjeva himnu, zato podstiče bratsku ljubav i slogu.

Narod je prihvatio Kranjčevića kao svog pjesnika. Kranjčević si je svojim pjesmama stvorio trajan spomenik uklesan u srce svakog poštenog rodoljuba.

» A VRH SVIJETA AZUR DRHTNU TAMJANOVIM LAKIM DIMOM
NAD BRATSKIJEM ČOVJEČANSTVOM I NAD ZEMLJOM — DOMOVINOM«.

(Misao svijeta)

Kranjčević je ispočetka bio pjesnik rodoljubne, patriotske poezije. U prvoj svojoj štampanoj pjesmi »Zavjet« (1883.) Kranjčević se deklarira kao pjesnik hrvatskog patriotizma. Iz njega se glasaju romantični domovinski zvuci:

»Pa makar pao — za te past ću milu,
Slobodan mrijet ću — ne ko crni rob.
A ti tad majko, u slobodnom krilu
poginulom ćeš sinku dati grob.«

Pjesnik tuguje zbog porobljene domovine Hrvatske:

»I sve što po njoj gazi, po mom srcu pleše,
Njen rug je i moj rug.
Mom otkinuše biću sve njojzi što uzeše
I ne vraćaju dug.«

(Moj dom)

Nakon uskog nacionalnog patriotizma hrvatskog, Kranjčević širi pogled na svu slavensku braću:

»A ja vatrom žarke snage
Do zadnjeg bit ću dana:
List hrvatske lipe drage
I slavenskog debla grana.«

(Pred knjigom povijesti roda moga)

U pjesmi »Jadnicima moga naroda« pjeva: »u bratstvu nam ime veliko je«. Ali to bratstvo nije shvaćeno samo u nacionalnom smislu, već i u socijalnom, u bratstvu bijede:

»Ta od Soče do Dunaja hladna
Sve od Drača do Rabice vode,
Svud su braća i jednako jedna«.

(Narodu)

Preko nacionalnog i sveslavenskog patriotizma Kranjčević se diže do općečovječanskog bratstva slobodnih naroda:

»A nad svijetom azur drhtnu tamjanovim lakim dimom
Nad bratskijem čovječanstvom i nad zemljom — domovinom«.

Tako Kranjčević ide od uskog nacionalizma prema širim koncepcijama humanizma, od nacionalnog oslobođenja do općečovječanskog socijalnog oslobođenja.

STJEPAN GRUBER:

USPOMENE SONJE KOVAČIĆ

Sonja Kovačić

U seljavajući u dugo željeni i tek dobiveni stan u Opatiji, dne 3. prosinca 1968. nenadano je tamo od srčanog infarkta umrla značajna akademska slikarica Sonja Kovačić, rođena Tajčević. Mislila se tu u ovom blagom primorskom kraju nastaniti i naći oporavka i lijeka dugogodišnjoj svojoj teškoj bolesti, ali joj je to posljednji dan presjekla nagla smrt.

Mnogo naših ljudi i ne znaju da je Sonja Kovačić po rođenju iz našeg kraja i da je Bošnjakanka.

Još dok je kotarski sud djelovao u Bošnjacima, službovao je tamo u svojstvu kotarskog suca njezin otac dr. Antonije Tajčević. U braku s Marijom rođ. Ranogajac, rodile su im se dvije kćerke: Sonja 7. XI 1894. i Desanka 1897. Preselivši g. 1900. u Osijeku rodi im se sin Marko — danas uvaženi muzičar u Beogradu, — a, smjestivši se konačno g. 1904. u Zagrebu, i treća kćerka Kasandra, kasnije dugogodišnja profesorica u Osijeku.

Iz višegodišnje opsežne korespondencije koju sam vodio sa Sonjom Kovačić, te zapisa i dokumenata koji su mi bili dostupni, sastavio sam ovaj biografski prikaz, kušajući da što temeljitije predočim lik, uspon i uspjeh nadarene slikarice. Njezino djelo ima trajno značenje u razvoju naše likovne umjetnosti uopće, a hrvatske napose.

Već u najranijem djetinjstvu počela je Sonja crtati sama od sebe, bez ikakvog poticaja, instinktivno.

U Osijeku Tajčevići su imali roda u donjem gradu: Jovanovići posjedovali su lijepu obiteljsku kuću, na uglu Zmaja-Jovine ulice. »Na masivnim ulaznim vratima bile su odljevene brončane lavlje gla-

ve, — zapisala je Sonja, — a u gostinjskoj sobi visili su na zidovima uljeni portreti naših pređa.« »Zapamtila sam jedan iz 18. stoljeća: pramajka s perikom na glavi i nizom bisera oko vrata. Nadalje je bilo raznih činovnika iz 19. stoljeća i njihovih žena. Razgledavala sam ih s najvećim strahopoštovanjem.«

»U Osijeku sam polazila osnovnu školu, ali prije toga morala sam u školi polagati ispit. Htjeli su me odmah upisati u III razred, ali po zakonu se to nije moglo, nego u II razred, jer nisam navršila 7 godina. Tamo sam prvi puta čula za žutu i zelenu boju, jer sam poznavala samo uredsku crvenu i plavu.«

»U gimnaziji mi je odmah dosadilo crtanje ornamenata pa sam počela raditi portrete. Sve lijenčine su se prijavile da poziraju. Dobro sam pogađala ličnosti i uživala, a nastavnica me pustila da radim po volji.«

»Kada sam imala 15 godina — poslije očeve smrti — majka me poslala u Lipik da liječim rane na nogama. To su bile proširene vene od kojih patim i danas. Noge su brzo zacijelile i slijedećeg ljeta išla sam tamo opet. U malom bloku crtala sam ljude u parku. Liječenje je bilo skupo; dakako tada bez »socijalnog«, ali ja sam spavala zajedno s Kozmarkom u sobi za forintu dnevno, a liječnik me je liječio besplatno. Zvao se Nenadović. Nagovorio je svoje pacijente, imućnije seljake, da mi poziraju za novac. Tako sam se provlačila i zadnje godine sam uštedila dukat i donijela ga kući.«

»Poslije mature 1912. godine bilo mi je jasno da sam slikar i da će mi to biti zvanje. Ipak, trebalo je o tome uvjeriti skrbnika, ali mati je odlučno bila na mojoj strani.«

»Upisala sam se u Višu školu za umjetnost i umjetnički obrt, kasnije Umjetničku akademiju u Zagrebu.«

»Tamo nam je Crnčić predavao grafiku, bakrorez, linorez, litografiju i dr., Čikoš kompoziciju, Kerdić medaljerstvo, Valdec i Frangeš kiparstvo, Auer ornamentiku. — Kerdić je tvrdio da sam rođena kiparica pa mi je dao da mu radim neki predmet sa ukrasima u reljefu. Ali makar sam to preko noći pokrivala vlažnom krpom, ipak se srušilo. Imam dvojaku prirodu i kiparsku i crtačku i čežnju za koloritom.«

Akademiju je Sonja završila s odličnim uspjehom 1916. godine, ali je još za godinu dana školovanje produžila.

»Već onda sam neke slike dala posve geometrijski-kubistički. Pa kad sam jednom na dvorištu radila hrvatskog seljaka, ja sam sjene na suncu izvukla čisto geometrijski. Drveće u pejzažima izlazilo je isto.«

»Bila sam neoprezna pa sam to prodala na zagrebačkoj izložbi nepoznatom kupcu. Pred nekoliko godina kritičar R. Putar htio je svakako pronaći tog Židova — kupca. Uzalud. — A tko zna da li je taj preživio rat?«

(Svakako bi danas ta slika predstavljala dragocjen dokument na našem samoniklom kubizmu!)

»Onda sam počela nabavljati njemačke knjige o kubizmu: Kandinskog, ekspresioniste i dr.«

Prvi put izlagala je 1917. g. u salonu Ulrich u Zagrebu zajedno sa Savom Šumanovićem, V. Šipekom, Vrbićem, R. Jeanom i drugima.

»Nakon pet godina preporučio me je prof. Ljubo Babić sveuč. profesorou Vouku i tu sam radila nekoliko slika iz botanike. Onda sam prešla k prof. Peroviću Dragu, osnivaču anatomskeg instituta u Zagrebu. Kao prvi anatomske slikahtjela sam da on zaposli kao crtača kakvog siromašnog slikara, ali mi to nije uspjelo, već je uzeo mene. Radila sam po atlasu i preparatima sa lješina velike slike (većinom grafike s tušem) za predavanja a male za muzej. Ilustrirala sam knjigu o želucu dr. Laze Popovića (tabele bez potpisa) i drugo«.

»Kako sam tada bila zaposlena i kod novina, upoznala sam se i god. 1919. udala za književnika i novinara Krešimira Kovačića«.

U poratnoj plimi raznih modernističkih i revolucionarnih pravaca u umjetnosti koji su našli odraza i u našoj sredini, nije ni čudno da je i Sonja Kovačić težila da što prije stigne na sâm izvor njihov — u Pariz, a to tim više što je već od prije osjećala sklonosti prema Novom i Nemirima svoje epohe.

Tako je Sonja uoči 1. maja 1926. sama stigla u Pariz. Smjestila se u nekom djevojačkom pansionatu i odmah potražila Savu Šumanovića da joj dâ adresu Akademije André Lhote kod kojega se odlučila da studira. (I sam Šumanović je tamo radio). »Kolega Šumanović odvrtao me je od toga, jer da kubistički pravac u slikarstvu — po njegovu mišljenju — nije za žene; naprotiv, preporučio mi je da odem u školu kojeg romantičara. Ali ja sam ostala odlučna — i na kraju, dao mi je adresu: Rue d' Odessa 10.«

»Privatna škola Academie A. Lhote-a bila je poznata širom svijeta. Onamo je dolazilo i nekoliko Jugoslavena makar i na kratko vrijeme jer je studij bio dosta skup. U moje vrijeme još je tamo radio Sava Šumanović.«*)

»Kad sam se upisala u Akademiju i prvi dan počela crtati — priča Sonja — došao je prof. Lhote na korekturu pa je mislio da sam tamo već nekoliko nedjelja (sedmica), a ne prvi dan.«

»Radila sam prije i poslije podne, puna tri mjeseca, kada su me zvali kući. Budući da sam spremala izložbu za studeni 1926., doselila sam u Beograd, dovršavala svoje slike i zatražila dvoranu u Kolu srp. sestara — i dobila je...« »Dok smo još radili na postavljanju izložbe došli su novinari da vide slike i tu je Vl. Ribnikar, vlasnik »Politike«, odmah kupio kompoziciju »Pastiri« i pastel »Glava djevojke« koje je objavio i u svom listu s recenzijom.«

*) U katalogu izložbe trećeg decenija — konstruktivnog slikarstva, god. 1967. u Beogradu, kaže se o A. Lhote-u: »Njegovo figurativno slikarstvo produžilo je u kubističkom ruhu strast prema sižeu, anegdoti. Suprotno ostalim kubistima, on slika kompoziciju, predeo (pejsaž), figuru, rjeđe mrtvu prirodu. Stvarni poznavalac starih majstora, mirio je kubizam i renesansu, vjerujući da je kontinuitet neophodan da bi se slikarstvo razvijalo... Pored sižea, kubističke konstrukcije i klasične kompozicije uveo je treću dimenziju, dubinu. Smatrao je da se njegov izraz može rezimirati kao romantička inspiracija i klasična tehnika.«

Zato je kubizam Sonje Kovačić daleko umjereniji i mekši od ostalih. »Što više ona ga se kasnije, pribirući po svojim sklonostima i individualnim shvaćanjima, kojiput i potpuno odriče. Njen **Kupač** (možda njeno najbolje djelo) je jedna skoro »empirijska vizija trodimenzionalna, s geometriziranim prelamanjem svjetlosti i oblika«. U njenim figuralnim kompozicijama, mrtvim prirodama i predjelima osjetni su jači utjecaji Lhotovog umjerenog kubizma u smislu izmirenja realnog motiva i tanane modelacije s blagim geometriziranjem oblika.« (Isto djelo).

»Na izložbi sam prodala sve slike (oko 40 komada), ostalo je samo desetak crteža, većinom ženskih aktova. Kritike su pisali svi glavni listovi. Ostala sam još nekoliko dana u Beogradu da vidim indijskog pjesnika Rabindranat Tagoru koji je držao predavanje na bengalskom jeziku uz prevodioca. Te zime sam bila s mužem u Lipiku da liječim ulcera cruris, svoju staru bolest koja dolazi od moga zvanja.

Na proljeće 1927. zajedno smo putovali u Pariz gdje sam nastavila rad. Po jednom muškom modelu naslikala sam »Kupača« kojega sam izložila na svojoj samostalnoj zagrebačkoj izložbi 1928. u umjetničkom paviljonu. Godine 1961. otkupila ga je zagrebačka Gradska galerija sa još četiri »Mrtve prirode«.

Godine 1927. moj muž i ja ljetovali smo u Prčnju (Boka Kotorska). Tamo sam vidjela svičaricu, tj. kako ribari love srdjele pod svijećom te ih spremaju. Odmah sam to po noći nacrtala i u Zagrebu dogotovila veliku uljenu sliku. Ta je slika bila tri puta izložena u Parizu, a sada se nalazi u Gradskoj galeriji u Zagrebu. Iste godine 1928. zimi bila je na mojoj izložbi u Zagrebačkom Umjetničkom paviljonu.

Godine 1928. krenuli smo opet u Pariz pa sam u proljeće nastavila rad u Akademiji Lhote. Pošto je moj suprug uređio svoj novinarski posao tako da se ne moramo više vraćati u domovinu, meni je slikar Lučev odstupio svoj atelier u Rue de la Sorbonne 18. Hotel Rollin. U Parizu smo ostali sve do 1934. god. Preko puta nam je bila zgrada Sorbonne, ulica mirna, sobe iz dvorišta sa staklenim krovom i spavalo se kao na selu. Imali smo tri prostorije od kojih mi je srednja bila atelier. Tu sam radila najviše u svom životu. Nešto sam i zarađivala. Žena industrijalca Rupalay naručila je portret s malom kćerkom u prirodnoj veličini. Iz Zagreba je doputovala Anka Gvozdanović i pozirala mi je dva puta za stojeći portrait, dok sam sliku njenog pokojnog supruga radila po jednoj maloj. Gvozdanovićku sam poznavala još dok je bila djevojka i davala satove iz klavira. Onda sam joj radila prvi portrait. Kao udovica iza Gvozdanovića naslijedila je dosta vrijednu zbirku slika, većinom austrijskih slikara 19. stoljeća. U velikoj dvorani koja je bila prazna, smjestila je moje slike. Dok sam ih radila dolazio je k meni slikar Paja Jovanović koji mi je davao dobre tehničke savjete. Makar da je bio pravi akademski slikar staroga pravca koji je po cijeloj Evropi radio portrete vladara i visokog društva, on je imao smisla za dobro i novo, pa je mnogo ispitivao i promatrao što radim. Želio je da zajedno slikamo. To bi se i ostvarilo da nije morao ostaviti Pariz jer je imao radionice u raznim mjestima u Francuskoj. Ostao nam je samo njegov brat Svetislav, znameniti slikar minijatura, a koji je bio i predsjednik Jugoslavenske kolonije u Parizu. Od njega imam zlatan stilski okvir u kojem su bili tri puta izlagani moji »Ribari«. Dva puta sam izlagala u »Salon d' art français independant« i jedanput na velikoj Jugoslavenskoj izložbi u Parizu u Galerie Georges Petit. Od gospođe Rupallay sam napravila kompoziciju »Jeune mère« — kako doji dijete, i ta je slika bila izlagana i reproducirana u listu »Comoedia« kao i »Madona« kojoj sam dala ime »Notre Dame des pauvres«, jer je prikazana kao sirota. Čula sam da su je Nijemci reproducirali i donijeli u jednom svom lis-

tu. — Jednoga dana pisao mi je Meštrović pismo radi londonske izložbe, te me je ovlastio da skupim slike naših umjetnika i pošaljem ih u London. Imam još listove o tome, kao i katalog naše izložbe u Londonu. Izlagala sam još u Trouvilleu s drugima kao »Galerie 30«, ali datuma se ne sjećam. S André Lhoteom sam bila u vrlo dobrim odnosima, pa mi je u neke knjige i časopise kod svojih članaka napisao lijepe posvete i poklonio mi je jedan crtež s tušem od kojega se uljeni original nalazi u Londonu, — i još dvije litografije. On je želio da ostanem u Parizu, pa je imao plan kako će me tamo lansirati. Stanovao je u Rue Boulard, a malo dalje u toj ulici nalazi se Imposse u lijepim paviljonima na obje strane ceste. Gospođa Lhote vodila me je tamo i pokazala mi ovaj paviljon na desnoj strani kamo sam ja trebala doseliti sa suprugom, ali nisam mogla useliti tamo jer je naš nesuđeni sustanar otputovao iz Pariza, a nama je bilo preveliko i preskupo. André Lhote je pratio i vodio moje radove kroz nekoliko godina. Kad smo mu donosili kompozicije na korekturu i predavanje, to se znalo, pa je dolazilo mnogo ljudi izvana da čuju. Lhote je znao govoriti duhovito i s mnogo humora. Nacrerala sam djevojku koja sjedi naslonjena na veliki vrč, a njoj do nogu figuru s velikim štapom koji služi kao dijagonala. Zato sam nazvala sliku »Pastiri«. Lhote ju je neko vrijeme tiho promatrao, pa je onda rekao: »C' est une idylle« — i gledaoci se počeli smijuckati, očekujući neke viceve. Ali on je nastavio: »Mai c' est un chef -d' oeuvre« i nastavio da tumači zašto je tako. A isti dan popodne radila sam mrtvu prirodu, cvijeće, pa me profesor strahovito izgrdio. Ipak sam kasnije napravila crtež i dvije mrtve prirode u ulju s jabukama i nekim papirima, koje su uspjele toliko da ih je kasnije otkupila Gradska galerija u Zagrebu. Prije nego sam radila »Kupača«, došlo mi je da komponujem bez ikakvog baroka sa krivuljama, pa sam polagala samo ravne linije i napravila glavu Gruzijanke koja je 1926. god. stanovala sa mnom u djevojačkom pansionatu »D' entre nous«. Nakon toga radila sam apstraktnu kompoziciju iz koje se realizovao »Kupač«, a Lhote se nekako zabrinuo pa je rekao »Et vous avec vos cristauses, vous êtes plus royaliste que le roi«. Ja sam radila mirno dalje, a kad je trebalo metnuti u pozadinu pejzaž, on mi je rekao da je to izuzetno teško, ali će mi od kuće donijeti nešto gotovo. Međutim to nije nikad donio. Ovaj »Kupač« izgleda iz velike daljine neobično plastično i za velike dvorane treba tako komponirati ljudske figure da dođu do izražaja. Ženski model koji mi je poslužio za »Pastira« toliko je djelovao na mene da sam ovaj pastel »Glava djevojke« radila u velikom zanosu. Svi su me promatrali. Iza leđa mi je stajao Lhote s mnogo svojih učenika. Na kraju sam rekla da je to anđeo, a on mi je odgovorio da nije nego demon. Još sam radila голу ženu u prirodi među drvećem u bojama i pod inspiracijom Fragonarda. Nalazi se kod mene.

U akademiju nam je došla jedanput Indijka kao model pa smo je radili u njenom prekrasnom narodnom odijelu. Odmah sam primijetila da se to ne može raditi na evropski način, pa sam pokušala približiti ga orijentalnom. Mnogo sam se mučila osobito oko glave. Lhote mi je savjetovao neka idem u muzej Guimet gdje ima perzijskih i indijskih minijatura. To sam učinila nekoliko puta i na kraju završila sliku koju

Kupač

sam izlagala u Parizu i u Zagrebu 1928. g. Svi su mimo nju prolazili, samo jedna kolegica iz zagrebačke Akademije nije mogla da se od nje odvoji. Stajala je pred slikom preko jednog sata. A Putar je s Baričevićem priznao da je ne razumije. Ja mislim da sam tu dala neku vezu Istoka i Zapada. Sve ove slike koje sam spomenula, izložila sam u Zagrebu 1928. i 1937. g. u Umjetničkom paviljonu na samostalnim izložbama. Samo sam 1937. odstupila lijevo krilo Duni Payer koja je poslije rata odselila sestri u Ameriku. Dakle imala sam tu tri samostalne izložbe između dva rata i više puta zajedno s drugim izlagačima. A kad sam se vratila iz Osijeka, gdje sam proboravila rat, u Zagreb 1947. god., zapisao me je Mazajić u Uluh i tamo sam više puta izlagala. Najprije su me stalno odbijali jer nemam realističkih radova, pa sam slala najstarije stvari i to je neki put bilo primljeno. Otkad sam bolesna i ne mogu dolaziti k njima više ne sudjelujem na izložbama, ali mi gotovo svaki dan šalju neke pozive.«

Djelo Sonje Kovačić ima svoje određeno i trajno mjesto u povijesti i razvoju hrvatske umjetnosti. To značenje priznaje joj sva naša umjetnička kritika iako još nedostaje ukupna stručna i definitivna obrada njenog slikarstva.

Prave trijumfe uspjeha i priznanja doživljavala je u inozemstvu, poglavito u Parizu, gdje je u intenzivnom radu provela punih 7 godina.

Tek što je završila svoj 5-godišnji slikarski studij u Zagrebu i prvi put istupila pred javnost, umjetnički kritičari, pa i oni najstroži (kao Lunaček) konstatirali su i naročito naglasili njezin izraziti talenat. Iza toga slijedili su daljnji uspjesi stečeni neumornim radom, vječitim traženjem i studijem. Boraveći i radeći u Parizu stekla je veliku reputaciju i priznanje.

God. 1928. izabrana je za stalnog člana Salona de L' Art Français Independant koji po svojim pravilima prima samo 5% stranih umjetnika. (»Iz naše zemlje primljeni smo samo Konjović i ja.«). Izloživši po prvi puta u ovom salonu francuska štampa vrlo se pohvalno o njoj izražavala. Tako umjetnički dnevnik »Comoedia« među ostalim 16. XI 1932. piše: »Le peinture predomine et elle nous, fait connaitre d' interessantes toils d' artistes d' un réel talent, tels que: Mme Sonja Kovačić, dont »La Maternité« et »Les Pecheurs Dalmates« sont de jolie morceaux d' une composition sobre et bien ordonnée«, te donosi reprodukcije »Mère« par Mme Sonja Kovačić, l'une des plus interessantes oevres de l' Exposition des artistes Yougoslaves«.

U tom velikom gradu, u prijestolnici svijeta, u vrtlogu nabujalog umjetničkog života svijeta, ponosena velikom znatiželjom, zahvaćena furioznim elanom rada i ponirući u najdublje tajne velike umjetnosti, dajući sve od sebe, doživljava i svoju najvišu afirmaciju. *Pohvale su opasne zamke* — to ona sama dobro znade. Kao umjetnik ne smije ih slušati ako se hoće svim svojim bićem predati stvaranju istinskog umjetničkog djela.

»Postala sam gluha i slijepa za vanjski svijet, za publiku — kao da i ne radim za nju. Postalo mi je jasno kako je opasan moj poziv jer je

Pariz kao žrvanj samljeo mnoge umjetnike, a pogotovo one iz mladih civilizacija bez tradicije. Treba imati hrabrosti ući u tu golemu sredinu i birati u njoj ono najdragocjenije bez obzira na stanovište savremenika.«

Veliki ilustrirani list »La France illustrée« posvećuje joj cijelu jednu stranu i donosi kritiku Comte de Cerieuau-a koji piše da gđa Kovačić zauzima po svojim kvalitetama prvo mjesto među svim stranim slikarima u Salonu. »Njezine slike su prava remek-djela suvremene umjetnosti«. Jednako se izražava i Maksimilijan Gautier u »L' ami du peuple« govoreći o originalnom značaju umjetničkog genija i artistskog temperamenta ove talentirane umjetnice. Odmah poslije ove izložbe Sonja Kovačić pozvana je da izloži svoje radove u Galeriji du Senat. God. 1930. izlaže Sonja ponovno u Salonu de l' art Française Independant. I opet ilustrirani listovi i dnevni donose reprodukcije njenih slika. Na prvom mjestu je pariška revija »Les Annales« koja je reproducirala njezinu sliku »Majka«, spomenuvši dinamiku umjetničkog izražavanja koja se očituje u svim slikama rađenim s velikom sigurnošću i snagom. »L' Action Française« zabilježila je vanrednu umjetničku snagu koju ona pokazuje u slikanju pejzaža i portreta, a dnevnik »Le Radical« spominje veliko umjetničko poznavanje i inteligenciju u interpretaciji. God. 1932. izlaže Sonja Kovačić na Jugoslavenskoj izložbi u Gallerie Georges Petiti. Tom prilikom napisao je veliki simbolički kritičar i pjesnik Gustave Kahn u »Quotidienu« ovo: »Ima beskrajno mnogo nježnosti u »Majci« gdje Kovačić, dok njezino cvijeće pokazuje prekrasno treperenje boja, a »Dalmatinski ribari« odličnu kompoziciju. »Comoedia« reproducira opet »Majku«, brojeći je u najinteresantnija djela na izložbi. »Ere Nouvelle« bilježi umjetnika od velikog značaja tj. gđu Kovačić, »Action Française« piše o aktovima gđe. Kovačić koji su neobičnom vještinom osvjetljeni i na kojima se vidi lijepa harmonija svih tonova i živahnih akcenata. Dnevnik »Ordre« zabilježio je slijedeće: »U gđi Kovačić otkrismo moćan talenat koji ona očituje jasnoćom svojih gama i čudesnom harmonijom svoje kompozicije«.

Iste godine gđa Kovačić dobiva poziv da izloži u velikoj internacionalnoj izložbi u najotmjelijem francuskom kupalištu Dauvilleu. Tom prilikom osvrnuli su se na njezine radove ne samo francuski već i njemački, španjolski i holandski listovi donoseći reprodukcije njezinih slika. Londonski »Daily Mail« spominje veliku slikovitost njezinih »Dalmatinskih ribara« koje ističe kao uzor kompozicije. Pariški ruski list »Vozroždenie« piše da umjetnica neobičnom snagom vlada kistom. O umjetnici pisala je i američka štampa. Da ne duljimo spominjemo samo članak u dnevniku »La epoca« koji izlazi u Buenos Airesu i koji je napisao: »Njezine slike imaju nešto duhovnog unutar modernog realizma, i pomoću toga osjećaja ona se izrazuje u krajobrazima i likovima na takav način da gledalac u njima prepoznaje snažnu ruku prodahnutu profinjenim duhom. Tvrdi se da gospođa Kovačić ima u sebi mnogo francuskog: možda postoji utjecaj Carrièra u nejasnoći slike ali ipak ona sadržava mnogo njenog vlastitog. Taj utjecaj ne objašnjuje time što je ona radila i učila u Parizu pa je nešto zadržala što će možda doskora nestati te će zadržati samo svoje lične značajke predvođene neobičnom

osjećajnošću, jačom od one koju posjeduje njezin spol i koja dopušta da se ona nahodi među najboljim umjetnicima svoje domovine.»

Povodom zagrebačke izložbe 1937. g. kritičar piše:

»Gospođa Kovačić se dugo spremala i konačno je u zagrebačkom Umjetničkom paviljonu iznijela 65 svojih radova. Među njima je bilo mnogo onih koje je zapazila francuska javnost, dok je neke od njih radila poslije pariškog boravka, kod kuće.

Linija njezinog razvitka kreće se od konstrukcije u sivim tonovima (naročito se ističe »Kupač«, muški akt) prema problemima kolorizma i luminoznosti. Na tim pojedinim etapama ona je nužno morala tražiti put da prvo lokalizuje boje i tu joj je pomogao studij orijentalne umjetnosti (perzijske i indijske minijature). Tako je nastala studija »Indijka« i veliko platno »Indijka«. Problem svjetla rješava naročito jasno u ženskom aktu (br. 15) koji pripada među najbolje radove ove izložbe. O »Majci« nemamo što pridodati nabrojanim francuskim sudovima koji su dovoljno kompetentni. Svjetlost i žive kretnje linija ističu se osobito u cvijeću »Tulipanima«, dok je kod drugog cvijeća više zbijena kompozicija. Od pariških krajolika do posljednjih (naročito Korčula) osjeca se isto prelaz upliva i različiti motivi koji to na našoj obali i našim gradovima zahtijevaju možda više nego stara arhitektura i posebna rasvjeta grada Pariza. Od portreta je Sonja Kovačić izložila dva u prirodnoj veličini i uspravnom stavu: gospođe i gospodina Gvozdanić. Treba spomenuti da od Bukovčevih vremena pa do sada slabo ima prilike da se vide ovakvi radovi kod nas, jer se većinom izrađuju manji formati. Osim toga se polaže suviše malo važnosti pozadini koja je redovito prazna i tamna, dok je ovdje pozadina pravi interijer vezan sa prikazanom osobom u jednu kompoziciju, tako da je svaki kutić platna ispunjen. Sasvim je drugi stil u portretu »Sestre« (pastel) i »Majke« (ulje), tako da se vide razna tretiranja materijala. Posebno poglavlje sačinjavaju tihe (mrtve) prirode u kojima treba predmete poredati i obraditi tako da se tu najviše očituju mogućnosti pojedinih umjetnika. U nekojima najviše izbija kompozicija, kao u velikoj slici br. 10 i dvjema manjima moderne pariške škole. Tempera s grožđem izvedena je opet drugačije s većim kontrastima u boji, dok ona s karfiolom i rajčicama ima nešto od muzejskog žutog ugođaja. Crnački likovi imaju posebne ugasite ali intenzivne smeđe boje koje je umjetnica dugo i pomno tražila.

Tu se osjeća svijet bijede kao u »Prosjaku« i »Radniku«. Crteži su konstruktivni, a na studijama portreta opaža se kako se i grafički može dati karakteristično obilježje.

Tko je prošao izložbom i podobro razgledao svaku sliku, morao se još jednom vratiti da ponese općeniti dojam. Svaka slika za sebe jedna je osobnost, svaka za sebe govori gledaocu: to sam ja! Ovo je moje lice, moj krajobraz, moja duša, moj svijet. Svaka je slika kao neko posebno biće koje ti govori svojim jezikom, očituje svojom melodijom. Svaka slika u gledaocu upravo sugestivno stvara jake emocije. Svako pojedino djelo i sva djela ujedno nose u sebi jedan komad života, svijeta osjećaja, jedan jaki duboki produhovljeni umjetnički život slikaričine duše. I jer je to manifestacija pravog istinskog umjetničkog doživljavanja —

zato djeluju na duše gledalaca toliko silno, snažno, osjećajno, izrazito, da ih gledalac još nosi sa sobom, kad se već davno sa izložbe vratio svojem svakodnevnom životu.«

Sonja Kovačić priredila je god. 1926. prvu svoju samostalnu izložbu u Beogradu sa 70 slika. God. 1927. nastavlja svoje studije u Parizu, a god. 1928. priređuje i svoju prvu samostalnu izložbu u Zagrebu u Umjetničkom paviljonu sa 100 slika i crteža. Sudjeluje nadalje u I. izložbi Kluba Likovnih umjetnica u Zagrebu 1928., u 40. izložbi »Nezavisnih« u Parizu 1929. u već spomenutom Salonu d' Art francais independant 1929. i 1930., na Proljetnoj izložbi jugoslavenskih umjetnika u Beogradu 1929., na Izložbi jugoslavenskog slikarstva i kiparstva u Londonu 1930., na II izložbi Kluba likovnih umjetnika u Zagrebu 1930., na Jugoslavenskoj umjetničkoj izložbi u Parizu 1932., te na internacionalnim izložbama u Deauville-u i Troiville-u 1932., pa opet samostalno u Zagrebu 1937. Poslije rata izlagala je u Osijeku 1946. zajedno s osječkim likovnim umjetnicima, zatim na izložbama u ULUH-u u Zagrebu 1947, 1948, 1951, 1952. i 1953. na Rijeci 1954. i posljednji put na izložbi Treći decenij konstruktivnog slikarstva u Beogradu 1967. g.

Mnoge njezine slike nalaze se u raznim mjestima Jugoslavije, a i u većim centrima Evrope. Nešto slika ima kod svoje rodbine u Osijeku i Beogradu, a u zagrebačkoj Gradskoj galeriji je »Kupač« i još četiri mrtve prirode. Osim što je slikala, pisala je mnoge članke o likovnoj umjetnosti u Politici, Novostima, Vidicima i Javnosti.

ANTE KOVAČ:

ŠOKICA IZ BABINE GREDE U ROMANU „PATNICA“

Svoj posljednji i najveći socijalni roman »Patnica« objavio je Jakov (Jaša) Ignjatović, jedan od najboljih srpskih realista XIX vijeka, u Novom Sadu 1888. g. Pisan je za natječaj »Matice srpske« 1885., ali nije bio prihvaćen. Pored suvremenog društvenog romana »Patnica«, Ignjatović je napisao još nekoliko knjiga koje su mu donijele nemalu slavu i popularnost (»Milan Narandžić«, »Vasa Rešpekt«, »Večiti mladoženja«, itd).

Naše nove hrvatsko-šokačke generacije, u školama vjerojatno upoznate s radom i značenjem ovog originalnog bačkog literate (rođen u Sent Andreji 1824., umro u Novom Sadu 1889.). možda ne znaju da je Ignjatović u romanu »Patnica« iznio vrlo interesantan i autentičan lik jedne šokačke djevojke iz Babine Grede. Današnje čitaoce u šokadiji sigurno će zanimati, kako je Jaša skoro prije jednog stoljeća književno oblikovao lijepu Šokicu Kaju iz Babine Grede. Zato iz »Patnice« prenosimo nekoliko pauza koji se odnose na tu našu zemljakinju, već i zbog jedne stare pjesme babogredske, citirane u ovom romanu, a pjevane onda kao i dandanašnji.

U bačkom selu B. živi trgovac špekulant Grk Papastaki, kompanjon bogatog nataroša¹ u penziji, šandora, ujaka glavne junakinje romana »Patnica«, Jelice. Taj Grk dovodi jednoga dana u svoju kuću sluškinju iz šokadije. Ingnjatović priča:

»Papastakinica čeka muža. Baš joj baba Kumrija baca karte i proriče, da tek što nije tu Papastaki. I za čudo, tek što je treći put karte bacila, al' eto kola kroz kapiju projuriše. To je Papastaki.

Gospođa iziđe napolje, Papastaki silazi s kola, no s njim i jedna ženska, visoka, tanka, lepa u licu, tako oko dvadeset godina.

¹ Općinskog bilježnika.

Papastakiničina kuharica boluje. Ova je želela sa strane kakvu devojku pomagačicu, da je na svoju ruku nauči, jer je bolest kuharičina dugotrajna, moraće kući ići da se leči. To je ta devojka.

Papastakinica dobro kuha, pa svoje mlađe obučava. Da je dobra kuharica, to joj svaki mora priznati. Ona je volela da su joj mlađi ugledni: lepa kuharica, lepa sobarica, lep kočijaš.

Devojka priđe gospođi i poljubi je u ruku. Gospođa je meri, dopada joj se.

Papastaki dolazi iz Bosne, pa je devojku našao u Babinoj Gredi, u tom majdanu lepih Šokica. Iziskao je od matere, ova je dragovoljno dade, da po svetu devojka što nauči, pa kad se kući vrati — veli — može poći za kakva pisara.

Rok udadbe već je premašila, bila je već spevana i jako izvikana. Ne može da se uda, za ma kakvog neće, traži pisara.

Al' i jeste lepa devojka ta Kaja. Tako se ta Šokica zove.

Zanimljivo je videti je. U providnoj roklji, na roklji crna svilena verta, svilen crven prsluk sa zlatnim čipkama, rukavi dugački, zlatom vezene taclije, preko pleća spuštена velika svilena šarena mahrama, kosa u perčin očešljana; al' kakav je to perčin, od sto struka divno ispleten, spušten baš kao »titus«; u ušima veliki zlatni oboci, a zaušnjak od lepog dućanskog cveća, na nogama crvene čarape, a papuče od kadive, crvenom svilom izvezene. Mogla bi se u kakvoj izložbi dostojno predstaviti. Pa kakva plastika tela, ona vitkost, sve se talasa kad hoda.

Kad je Papastaki došao pred selo, zamoli Kaja da kočijaš stane, što se i učini. Sad Kaja siđe sa svojim prtljagom, velikim zavezom i skine dole sandučić svoj, pa još zamoli gospodara da se preobuče. Ona se zatim za kolima preobukla, da se svetla pred budućom gazdaricom pokaže. Papastakiji se dopadne tim većma, što je znao sujetu svoje žene: sve što ima da joj lepo, pa i devojka, pa i sami gosti da su joj lepi.

I doista Papastakinica se zaradova takvoj devojci. I sva čeljad gleda divnu devojku, svi drže da je bila negde kakva dečebula u svatovima, pa je negde kola ostavila, a gospodar je amo dovezao.

Sutra dan, Kaja već služi, gospođa je poučava, u a kuhinji je još jedna žena, koja pomaže. Gospođa hoće da isteše od nje i kuharicu i sobaricu, jer kad bolesna kuharica ode, bogme neće ona uvek ni za sebe da kuha; mora imati kuharicu. Ako ide kudgod, u vizite, na imendanе, svetkovine il' u varoš, hoće da ima pri ruci takvu devojku, da svako u nju pogledati može. To je i njena dika, i onda misli da jedna pokraj druge, nema lepše gospođe, nema lepše sobarice na svetu.

Kaja će se još i drukčije nositi, al' zato će ići i u svojoj narodnoj nošnji, koja tako silno u oči pada. Haljina ima dosta, ima i šadi-roklju, sa svim providljivu. Devojka je od dobre kuće, uzima službu kao višu nauku. — A kad se oblači, naročito svečano, onda najvećma voli svoje narodno odelo, to joj najlepše stoji, u njemu ima najlepši izgled. Badava, odelo treba da je i po telu i po duhu što zanosi, i tek onda se duh navikne na tuđe, kad sam već nije svoj.

Kaja prilično shvaća, premda joj ne ide sve od ruke. Mnogo puta izvrne iz »modele«, kalupi kakav »koh«. No lepa je, pa joj se prašta.

Papastakinica se vozaka kojekud s Kajom. Ona čuva Kajju, al' mora i mladosti njenoj štošta popustiti. Ta i ona je bila mlada, ma da i sad još nije stara, dosta mlada za bogatu koketu. Tako prilikom jedne svetkovine, morade joj dopustiti da ide u kolo, jer inače bi sama i bez dopusta uskočila. Kakva radost za momke, »uju« nema kraja. Kaja svakom pada u oči. Ni vickasti županijski pandur ne može srcu da odolji. Ma da je stražar, ipak ostavi službu na drumu, i »hajoj« u kolo, pa pokraj lepe Kaje igra besomučno junački, a red nek čuva svaki za se.

Jednom takvom prilikom ugledao je Kajju i Šandor. Ona ga očara svojom lepom pojavom. Bila je divno obučena, i to u sade-roklji.

Šandor je već pre toga svaki dan Kajju viđao, al' sad ga baš očara, kad je vide. I on je bio na toj svetkovini.

Kad se kolo raspusti, devojke lepo pevaju.

I Kaja zapeva — ovako:

Sad moj švaler posta šrajber²
U Babinoj — Gredi,
Dolazi mi svako veče
Da me se nagledi;
A kad dođe ljubiću ga —
Šparovat³ se neću.

Tu pesmu celu otpeva, lepa je al' dugačka. Lep joj je bio glas, pa je nude da još što peva.

Ona se mnogo ne da nuditi, opet popeva:

Jutros baba uranila,
Side vlasi zagladila,
Ispekla pogaču,
Umisila ladjnaču,

Metla ruku u strunjicu,
Obgrnula surdumicu
Da je ne poznadu.
Što vam radi onaj dida stari?
Stari dida travu kosi,
A baba mu vodu nosi,
Sa vašega stana,
Iz nova bunara.

Šta vam rade zaove i mlade?
Zaovica, jetrvice,
Svako ljubi po dva-tri,
Misli da to nije grih.

Šta vam radi udavača Kata?
Cura Kata vatru loži,
A čiča se s njome gloži
Da mu duvan siče
U mraku bez sviće.

Kata duhan sitno riže,
Od nje dica dalje biže,
Zaokupi štapom Katu,
Pa tisnom vajatu.

Naš kapelan opet veli
Da on našu curu želi,
Od grija ispitat,
Pa će je upisat.

Neće cura da se uda,
Jer ne može ići svuda.
Cura dok je mlada
Ona 'nako rada.

² Pisar.
³ Stediti.

Kada je bila kraljica među devojkama. Kod kola je bilo i gospođa i gospode, pa glede i slušaju. Papastakinica je stajala do Šandora. Glede i slušaju.

— Kako vam se dopada moja Kaja, nema joj para.

— Jest lepa Šokica.

Kaja se doista svakom dopada.

Kaja je pokraj Mare kuharice nešto malo i naučila; da se kući vrati, mati bi joj se začudila koliko već zna.

Papastakinica je bila ćudljiva gospođa. Ma da je Kaja bistra, opet joj ne čini po volji. Kaja je odrasla u velikoj graničarskoj zadrugi gde se ne štedi već nemilice troši. Ako treba masti, triput više uzme nego što je nužno. Malko hoće da harči. Prosjacima, kartarama daje nemilice. To se gospođi ne dopada. Još malo pa će je »izgustirati«.

Mara kuharica koja je veliku nadu u nju polagala, izgubi pokraj nje volju. Tuži se da je Kaja šušakava, malo lenja. Kaja opet drži da što je naučila, za nju je i to mnogo. Šandorova gazdarica rada bi imati za pomoćnicu Kaju, pa je počeo primamljivati. Primeti to Papastakinica, pomisli: nek je, nek ide Šandoru ako hoće, i njenom doparkivanju u Šandorovu kuću ne staje na put, čini se nevešta.

Kaja se potajno dogovori s gazdaricom. Šandor će je primiti u službu.

Kaja, kao što je bila prosta, naivna, kaže gospođi, da je u službu kod Šandora zovu, i ona bi rado tamo. Gospođa joj ne brani, i tako Kaja ostavi Papastakinu službu i ode u Šandorovu.

Šta će od nje ovde biti? Ako i jeste nešto naučila, al' je to za Šandorovu kuću, gde se gospođi kuha, a graničarska za gospodsku jela i ne haje, pa Šandor ima kuharicu. Za sobaricu je nespretna. Ona će biti tu bez zvanične titule, a i na što joj; ne zna ona ni sama šta je, šta će biti od nje.

Šandor je kroz prste gleda ako što i pogreši.

Kaja u sobi sprema, no pipava je naopako. Kuharica joj da da načini »semknedle«, a ona takve načini velike i tvrde da bi čoveka mogla s njima ubiti. Kuharica se smeje grohotom, pa i Šandor, mesto da je kara. Mara je nju držala za neku kao »čarapom fisnutu«, a nije joj ni na kraj pameti da joj može biti opasna.

Kaji nije ni brige što se njoj smeju. Ona se pokraj tog tek razmazila, kad je videla da joj se kroz prste gleda. Ako je bila prosta, ipak je umela svaku priliku u svoju korist da upotrebi.

Kad bi se Šandor s njom pošalio, ona bi mu rekla, kako bi njoj dobro stajale »španske« haljine, i ona bi ih želela da ima. Šandor prihvati tu šalu i doista, da joj načiniti takve. Dobro joj stoje. Papastakinica da pukne od smeha kad je vidi. Čuje Šandor kako se Papastakinica podsmeva, a on njoj u prkos kupi svilene haljine, te od sada će ručati sa Šandorom za jednim stolom da zbija s njome šalu; sem ako ima gostiju, onda mora u kuhinji biti i posluživati.

To je pričinilo Kaji veliku radost. Rekla je da izgleda kao kućna »vrajla«, a Šandor joj je kao otac. Misli, sad da je mati i sestre vide.

Kaja zaželi prstenja, i to joj kupi Šandor, na svaki prst po jedan. On zbija s njom šalu, ona pak stvar ozbiljnije smatra. Primeti da je Šandor rado gleda. Ma da je prosta, ženska priroda je naučila da zna čoveku iz očiju čitati šta mu u srcu leži. Priroda je svakom jednak zakon pripisala, da zna proniknuti u svoje potrebe, pa bilo to baš i kroz tuđe oči.

Kad je Mara videla kako Šandor Kaju podiže, ubezeknu se. Šandor Kaju zove »Kajicom«. Tepa joj.

Mara primećuje da je Kaja u kući od nje nešto više, i poče razbirati o uzrocima njenog prvenstva. Šandor to čuje i poče na Maru negodovati. Gazdarica, il' sada već kuharica počne gundati, govoriti protiv Kaje. Šandor sve to dozna. Kaja se ludi, čini se nevešta, a samo pazi da što primeti, čim bi mogla kuharicu kod Šandora optužiti. Kaja je uhvatila gazdaricu kad je kukuruz krala, i već su nekoliko džakova kradom odneli u neku sumnjivu kuću; čuje to Šandor, pronade te džakove, a gazdaricu smesta otpusti. Šandor je bio dobar, darežljiv, al' što se tiče krađe, bio je strog, neumoljiv. Otpuštenog slugu nikad nije po drugi put u službu uzeo.

Kako gazdaricu otpusti, dovede Šandor iz V. novu kuharicu, — ne gazdaricu, a biće joj dužnost Kaju u kuhinji obučavati, no tako kao kakvu »vrajlu«, pitomo, a ne kanda bi joj Kaja ravna il' od nje nešto više bila.

Kakva promena kod Šandora i njegove kuće!

Još u dobrim mlađim godinama udovac nije se hteo ženiti, i to zbog Jelice; sad očaran lepom Šokicom, na sve zaboravlja, i na ono što mu je pre najmilije bilo.«

Glavna junakinja romana Jelica, kojoj je notaroš Šandor ujak, dolazi jednog dana u kuću ujakovu da u njoj i ostane. Tu nalazi Kaju. Ignjatović opisuje:

»Kola uđu, ujak i Jelica siđu, a kočijaš nosi Jeličine stvari u sobu.

Kaja u tremu stoji. Kad je videla Jelicu, zagleda se, udivila se kao ruža u čunu. Jelica gleda, meri Kaju.

— Ujo, kakvu ste vi stekli »cukerpokerku«? — zapita smešljivo Jelica.

— Nisam ja nikakva »pokerka«, odgovori Kaja, kao nešto uvređena.

— A ono ste kuharica, reče Jelica, u hodu mimogredno.

— Nisam ni kuharica, mi imamo kuharicu.

— A da šta ste? »Frajla«?

— Frajla i jesam, svaki to kaže, odgonetne Kaja.

Jelica to tek usput izreče, pa odmah zauzme jednu sebi povoljnu sobu, a nikoga ne pita.

Kaji se taj prvi sastanak sa Jelicom ne dopada. Mislila je da će se s Jelicom šire — grliti, ljubiti. Kaja se već drži za »frajlu«, a Jelica je gleda kao sluškinju.«

Kaja se jedared tuži Šandoru na Jelicu. Kaže mu kako je pre tog kuharica ipak njoj kad što davala da kuha, iz duga vremena, jer se

ona od prostih ratarskih poslova već sasvim odučila bila, srp i grablje ni da vidi, no Jelica, veli, baš joj ništa ne da.

Šandor kaže Jelici da joj nešto popusti, nek joj da, da i ona što zapržava.

Jelica je bila šaljiva devojka, a Kaju je držala za pokondirenu tikvu. Dâ joj jedared iz šale da kuha pasulj, a ona se neće u to mešati, nek načini kako zna i ujaku unese. Kaja radosna kuha pasulj. Jelica i kuharica samo glede kako kuha, pa se smeju. Kaja obari pasulj, izbaci vodu, pa polukuvana ga baci u šerpenju, naljoka dosta masti pa »tempu dinstuje«. Kad je gotova bila ta »tempa« inače »papula«, unese Šandoru i radosna reče mu: »Evo, masna graha!« Žut pasulj, polu kivan, u masti se još okoreo. Šandor košta, smeši se, al' ne može da ga jede. Kaja je od svog zavičaja taj jedini adet zadržala, da je taj mastan grah slatko pojesti mogla.

Kaja vidi, kako prave »slatko ukuvano u šećeru«, »sulc«. Hoće Kaja da pravi »sulc« od višanja. Dala je višnjama suviše šećera, pa ih je dugo kuhala. Onda je tu gustu masu prelila u veliku čašu. Slatkiš se u čaši tako jako zgusnuo, da se upravo ukocao; da ga vade morali su čašu razbiti. Kaja je taj »sulc« sikiricom morala seći, i jela ga je kao »kartacedle«.

U Šandora je kočijaš »lepi Ivo«. Bio je nedavno županijski pandur. Lep je Ivo kao što tek pandur lep biti može. Mlade udovice, koje kuću i zemlju imaju, za njega bi se rado udale, a devojke sve redom, samo Ivo da ima svoje kuće, al' nažalost nema.

Kaja se zagledala u Ivu, a Ivo u Kaju. Doista, lep par ljudi, kanda je jedno za drugo baš birano; i visina, i lepota lica i jednaka narav.

Kaju je još kod kuće zabeležio jedan pisar. Ovaj ju je čekao — ako ne vara; bar to Kaja veruje, jer joj više puta šalje pozdrav i poručuje, a bila je već nekoliko puta i kod kuće, pa su se videli i dogovarali. Obrekao joj da će je čekati, i kad se kod Šandora pomogne, dobro potkoži a ona će u zavičaj svoj u zagrljaj svoga pisara. Kadgod Kaja štucne, misli da je pisar spominje.

No lepi je Ivo sve to pokvario. Kaja ređe spominje pisara, a kom je već od matere kad je kod nje u gostima bila, čula, da je pisar u varoši V., tako na se zaboravio, da se propio; pijana ga vuku kući, mal' da neće službu izgubiti.

Kaja je pisara zaboravila. Sad joj je samo lepi Ivo pred očima. Već su si zadali reč da će se uzeti.

Da li se Kaja ikada vratila u Babinu Gredu? Tko zna. Valjda u Babinjoj Greid nitko danas ništa ni ne zna za slučaj ove avanturistkinje koja je, eto, ušla i u srpsku literaturu.

JULIJE PETRINOVIĆ:

MEĐU KUBIKAŠIMA

Duge su godine prolazile otkako je podignut nasip uz Savu. Izdanska, podzemna voda, što je kroz obrambeni nasip i zemlju pozadi njega vrelima i vruljama izbijala i plavila hatar njihov, činila ga je i dalje neplodnim i jalovim. Prečesto je i dalje gušila jedva ponikle usjeve. I opet su, kao i prije, rađale trajno kruhom samo grede (uzvišice) i prudovi. A što može mjestimično i 15 m debeli nasip spriječiti izvore voda, kad pakosnica Sava običaje i nekoliko tjedana visoko stajati, puna prijetnje, iza nasipa s razinom 3 do 4 m višom od krajine što je on brani! Trebalo je stoga dakle predjele uz Savu ispresijecati kanalima i njih sve svesti u hatar susjednog sela k snažnoj crpaljki, koja bi tu vodurinu bacala i protiskivala kroz nasip u maticu rijeke. Međutim, bio je to i više nego zamašan posao, pa je crpaljka sa svojim strojevima najčešće stajala besposlena; strojar je sadio povrće ili prodavao — zijake a krajina je najčešće i dalje bila baruština.

Ovo zanosi pomalo i na paradoks, ali je bila žalosna činjenica, da su u stvari protiv komasacije i kanalizacije rovarili ponajčešće jači i bolji gospodari: Bilo je to s razloga, što su se bojali da će biti istisnuti sa svojih pouzdanih, uvijek vjernih greda, kojih su se nekad dostali umješnošću i vrednoćom bilo svojom, bilo svojih starijih. I da ih sada gurnu u jalovu baruštinu i pištaline?! Protiv nje su rovarili i oni siromašniji, koji su tolike godine plaćali prinos za podizanje nasipa, pa im sada ponestane snage i volje i vjere u taj pothvat. Sve je to prouzročilo da je muka s vodom i baruštinama trajala i dalje.

Dvije trećine našeg hatara bilo je i dalje pusto i neprikladno za bilo kakvu obradu. Teški močvarni zrak tištao je i dalje daleku krajinu i njene žitelje. Milijarde komaraca širile su i dalje česte groznice, pa time slabile krv i otpornost žitelja protiv bolesti, navlastito sušice. Pomor bio i dalje velik pa je gotovo svaki drugi čovjek umirao od te podmukle bolesti.

Ipak prevagnu razbor. Hrvati izboriše osnutkom svoje Banovine 1939. godine trunak vlasti, i tad je pošlo. Krenulo je. Kanalizacija i komasacija je otpočela. Hatar oživi radnicima koji se tu

sjetiše malo iz bliza a više iz daleka. Tu je Tečić iz Prološca u Bosni sa svojom čuvenom »partijom«. Golem, kršan kao da se odvalio od stijene, otrgnute od surovog Prologa, te divljačne međe klasične Dalmacije i Bosne ponosne. Gora od čovjeka, uzvisita stasa, divovskih grudi i gvozdenih ruku. I njegovi su Proložani mahom svi snažni, visoki, koštunjavi i suncem osmagli. Jedva da i spavaju. Svega 3—4 sata. Zemlju pustu bacaju neumorno od 3 ujutro pa do 10 uveče. Ako je mjesečina ili prozračna noć, dođe im bogodano, ako ne, oni rade i po mraku. Suha, tvrda ilovača samo pršti pred njima, ali zato urade i za dvojicu. Obični kubikaši izbace dnevno 13 do 17 kubika zemlje, a Tečićevi Proložani 25 do 27.

Predvodnik njihov Joza Tečić u osobitoj je milosti inženjera Vodne zadruge. Poznaju se već kojih 10-tak godina. Godine 1928., u početku sveopće novčane krize, nije mogao taj inženjer pravodobno isplatiti zarade, i dođe do loma. Radnici — kubikaši htjedoše ga napasti kao razbješnjeli vuci, i baš, u zadnji tren, kad su već ubitačni udarci počeli padati po njemu, pojavi se Tečić. Onako golem, u trenu rasprši obezumljenu gomilu. Inženjer mu to nikada ne zaboravi.

Jedne se nedjelje iznenadih, kad opazih Tečićevu četvu u crkvi na »trobozanu«, gdje se, osmagli, golemi, s očitim tragovima svoga teškoga zemljanog posla, sklopljenih ruku i smirenih lica pričešćuju. Mrki gorski lavovi postadoše janjci. Evo, ti, Tečićevi ljudi, bili su smatrani pravim kubikašima, ljudima od posla.

Livaja iz Promine planine zape mi za oko. Kopao je zajedno s Mehom iz Cazina na Dražilovcu, glavnom kanalu, baš tamo, gdje on izlazi iz bare Vrblje. Visok je Livaja i kršan kao hrast. Junačan stas. Pravilno izrazito lice. Smeđe, velike oči. Kosa bujna, kestenjava. Zario se on duboko u kanal i baca strelimice pustu zemlju na srednji tavan, pa će ju onda istom odatle na pravo mjesto. Prebacuje tako istu zemlju u dva navrata, jer je Dražilovac uopće dubok. Omašnom lopatom, punom zemlje, barata lagaško kao percem. Milina ga gledati.

— Mate, koliko zaradite tjedno? — izlanuh oduševljen njegovim poslom.

— Koliko zaradim? Upravo toliko, koliko ću u nedjelju potrošiti kod babe Drage...

— Tako... A zar Vam nije žao svoje muke? I ljeta mladih...?

— Kako žao! Zašto onda živim! Zar da samo ovu zemljetinu gledam? Mlade snaše i djevojke! Pa to je jedino na svijetu... Zar nije tako? I Mate razvuče usne odurnim raskalašenim smješkom.

Slijedećeg utorka pođoh vidjeti, koliko su se Mate i Meho zarili u zloglasno grozničavo Vrblje. Koliko sam se veselio, nadajući se kako su već daleko odmakli. A kad ja tamo, a ono Meho — sâm, samcat u golemom Vrblju. Muči se on i kini, a golemo Vrblje šušti muklo sa svojim silnim šašem još uopće nedirnutu, kao da se ruga njegovoj nemoći; ječi Vrblje zaglušnim kreketanjem žaba, onako golemo, rastegnuto i duboko, pa mi se Meho zaista pričini kao sitni mravak prema onoj vodenoj grdosiji...

— Meho, pa zar ste sami? upitah razočaran, utučen. Pa gdje je, Mate? —

— Mate? Ja, valjda je kod babe Drage. Tamo su opet neke djevojke... Nije ga bilo jučer. Znajte, on je takav...

Kubikaša Antu pohađam češće. Bio je otac moga istoimenog đaka, dječaka, makar i sitna, ali čvrsta, ambiciozna, pa opet neobično čedna i malorjeka. Kubikaš taj bio je čovjek 30-tih godina, osmagla prijatna lica, osrednjeg rasta, širokih leđa te jakih nabreklih mišica. Zbijen. Čvrst. Đak nas Ante još više zbliži. Radilište Antino bilo mi je lako naći, kad ga on nije gotovo ni mijenjao, već ga samo proširivao u sve četiri strane. Za traganje za boljim terenom nije imao vremena, već gdje bi zapeo, tu bi se zario poput krtice. Dopršivši glavniji kanal, redovno bi tada udarao na one postrane, što su se od toga mrežasto odvajali. A tih je bilo sijaset.

U pet ljeta, otkako poslije duga i teška gladovanja u Prvome svjetskom ratu ovamo prispje, tamo ispod Promine planine, steče on u podalekom postranom selu skromnu kućicu. Nešto kasnije kupi i potkućnicu. Dalje se nije dalo baš nikako, jer uz ono troje pridošlih Dalmatinčica zaskviči još dvoje — ovdje rođenih. Nađe se, dakle, njih petoro, onako jedrih, živolaznih. Trebalo ih je ne samo nahraniti, već i — barem zimi — koliko toliko obući. Međutim i nečuvena privredna kriza pritisnu u te dane vaskolik svijet, pa se lakše moglo do vola nego do dinara.

S vremenom se proćuo Ante kao jedan od ponajboljih kubikaša. Ustrajan, stalan i neizbirljiv. Efekat rada povećavala mu je, za razliku od drugih kubikaša, bezbriga za jelo. Brigu je o tome zdušno i umješno vodila njegova Jele. Doručak i večeru užio bi on rano zorom i večerom kasno, a za dugi dan na kanalima ponio bi u šarenim dalmatinskim bisagama, pored suhe slavonske hrane i povelik lonac svježeg sira pa dvolitru mlijeka. Omogućući mu to planinka Jele, jer dalmatinske ovčice i koze zamijeni ovdje s lijepom povelikom šarom, kravicom dosta visoke muznosti. »Ja, znate, nije mi s tim blaščetom lahko. Puno joj treba, a krme svoje imademo malo. Iz te se jedine potkućnice ne da sve namiriti«, obrazlagala mi je pri prvom susretu ta kršna, osmagla kći Meštrovićevih Otavica pa čak i rođakinja toga našeg velikana. — »Velik dio krme kupimo, dok još raste. Ali malo bi bilo koristi iz sve te rabote, kad ne bi odmah tu preko »bajera« (savskog nasipa) bilo »Buruma«; pašnjak je to, da ga jedva prijeđeš. On je doduše dosta dugo pod vodom, ali kada ta nevolja prođe, trava brzo poraste. I kako god je u selu puno blaga, opet se na tom Burumu nađe paše. Ajde, Iko, ajde, okrenu se ona tad 8-godišnjoj crnopurastoj curici, krotkih srnećih okašca, istjeraj šaru na pašu. Povedi i Jeku sa sobom. Čuvaj ih oboje! Pripazi, da se šara ne bode s onom »Brizom« Kalenićevom! Znaš, da joj je ona nevolja od krave ljetos rog slomila.« Tako će Jele, a mala Ika ubrzo jednom ručicom čvrsto prihvatiti sestricu Jeku, a u drugoj joj duga šiba kojom šaru ravna.

Učas vidjeh troje na bajeru. Sunce je lebdilo iznad njihovih glava i dobrano se nagnulo k zapadu u smjeru sićušne grobljanske crkvice. Ta

se, zajedno sa seoskim grobljem, skrovito smjestila na prilično ispetoj gredi, nadomak bajera i Save. I ja ću za njima na bajer. Preda mnom se na kilometre daleko i široko rasprostro Burum (mj. Bujrum = arapska riječ a znači negdje poklon), oivičen daleko uokrug svjetlo-žučkastom prugom — Savom. Tik ove, odostrag, razastrlo se zagasitozeleno rašće smjestimično svjetlijim oazama — topola i vrba. Između toga bujnog rašća, ravno na jug, pojavljivala su se dva masivna tornja dosad najveće crkve u Bosni. Tamo je pred kojih 100 i više ljeta fra Starčević otvorio prvu pučku školu u toj zemlji. Silna stada goveda i svinja, pa podosta konja i ovaca i nebrojena jata gusaka, išarali su toliko rastegnuti Burum, da mi se Ika, Jeka i Šara posve izgubiše iz vida.

Ostavih tada Antin mali svijet, đeđeran, žustar i brižan u sjaju sunca, da ga takvog više nikada ne ugledam. Naime, nedugo vrijeme zatim poče Jeje kašljucati i blijediti. Otimala se. Junačila. Za liječnika ni da čuje. Tako ujesen i zimu, dok je rana proljet zavujek ne pokosi. Utihnu kod one grobljanske crkvice ispred bajera.

Kubikaš Ante, bio je i inače, za razliku od svojih zemljaka, — malorijek, a sad zamuknu do kraja. Tjedan dana vrzmao se po kući i vrludao šumom, da se kasno naveče vrati s tovarom suvaraka na leđima. Tako će on jedan tjedan, ali drugog će on i opet na kanale. Prihvatio se posla kao sumanut, pa se kanal duljio brže neg ikada, makar je naš kubikaš bio više gladan nego sit, makar su mu uveče, pri povratku kući, noge ševaljale kao u najokorijelijeg pijandure. — I još nešto! Pod konac tog tjedna geometar Zvonko, inače drag čovjek, nikako mu ne htjede primiti dovršena kanala, dok ne izvrši, ne popravi stanovite bitne nedostatke. Da, učini mu to, taj inače ljubezni geometar kao kakvom nevjēzi. Kao početniku kakvom! Njemu čuvenom kubikašu... Otad je živo nastojao na konačnom oblikovanju kanala, ali se na zavojima njihovim i opet našlo prigovora. I opet bi uslijedilo glačanje. Dotjerivanje. To bi trajalo prilično dugo, a ne kao donedavna. Tad bi se bila, pri tom konačnom poslu, njegova opora težačka duša znala upravo raznježiti, kao kad mladić tetoši voljeno djevojčē. A sad mu te finese baš nikako ne idu od ruke. Pa zar je i čudo, kad je svakog časa pomišljao, da se šta nemila ne dogodi njegovoj osamljenoj nejačadi?

Malog Antu, đaka moga, zapadne posao domačice. Prljio je maljušnoj braći kakvu-takvu hranu. Prao im košuljice. Pazio ih najbrižnije. Pomagala mu je prilično i sestrice Ika, koja više ne bi čobanica, jer za Jelom ode iz kuće i hraniteljka Šara. I deveralo se, tještilo, makar su mališanima pozelenjela lišca i prekrila se lišajima, makar im se pohabale i košuljice...

Kakogod je mali Ante brižno nastojao da vrši službu i dadilje, opet se pokaže nedoraslim toj zamašnoj dužnosti. Tako jednom, zaposlen kod ognjišta, začu on odjednom iz dvorišta stravičan vrisak. Sleti Ante napolje i — gle — Ika, s ručicama u kosama, vrišti, da ti srce slomi. Pred njom na zemlji razbite boce. Razliveno mlijeko. Vrišti Ika, da sve ječi, i ugledavši Antu pretrgnuto zarida: A-n-te, Mi-rko u bu-na- Mir-ko!...

Strelićice sjeknu Antin pogled na bunar, na oskudnu, improviziranu drvenu ogradu, na ispalu dasku u njoj i — netremice, bez predomišljanja sleti Ante u — bunar. Dubok. Mračan i studen...

Ika sunu na zemlju, a vrisak njen prijede u lelek. Umah se hrlo diže pa će kao obezumljena uličicom prema crkvi u glavnu ulicu, spotičući se i lelečući. Spotakne se, padne pa — umah digne. I trči, trči. Doleti u glavnu ulicu i mahom se nađe pred kućom ujke Dalmatinca, pobratima očeva. Sleti u kuću. Pomoć! Pomoć! Ujko! jeknu vrisak. Na pragu se pojavi baka, mati ujkina, a ujke — nema. Žetva je. U polju je i on i svi drugi. — Pomoć! bako-o, pomoć! Mirko i Ante u bu-naru! Ba-ko-o! Brže po ujku! Brže Tr-či Tr-či! Bako!

— Bože, pomози nam . . . — zaprepašteno će baka i žustro odlunja po sina.

— Pomoć! Ljudi! Pomoć! zavrišta Ika i jurnu natrag — put bunara.

Baka mahom nađe ujku, jer srećom ne bi daleko, pa taj uskoro dohita, noseći uže i ljestve. Dobrzaju još dva susjeda, koje baka u polju skobi. Spustiše ljestve u bunar, privezaše ih konopom za nedaleku šljivu. Ujka se brže-bolje sruči dolje i gle — povrh vode ugleda on — Antu, krvave glave. Bio je upopriječen, uprt u nasuprotne stijene uskog bunara. U naručju mu bratac Mirko.

Zaronivši maločas Ante, inače dobar plivač sa Save, na dno bunara, iznese bracu na površinu. Tu je sad na kraju snaga čekao život ili — smrt. I dođe, evo, možda — život, makar je tu vrebala prisutnošću svojom i — ona. Smrt. Jeziva. Stravična.

Ujko prihvati umah malog Mirka i doda ga gore susjedima. Zatim izvuče napolje i malog junaka. Izvuče ga u zadnji čas, jer taj već mahom — na rubu bunara padne u duboku nesvjesticu . . .

Međutim mladost pobijedi. Ante dođe k sebi, a malom Mirku izluči ujka, stari iskusni mornar, ubrzo iz tijela navreću vodu — i povratu mu život. Desetak dana kasnije kubikaš Ante udari put plavičaste Promine, nadomak rodnoj Dinari. Otamo dovede sirotanima svojim ne više mater, jer ta je samo jedna, ali im dovede istinsku čuvaricu i hraniteljku. Dovede im tetku, sestru majčice njihove, kako kasnije slučajno saznah, — sedmu po redu. Djeci tetku čuvaricu, a sebi, kako se uskoro pokazalo, istinsku drugu. Bile se poudale sve sestre, a ovoj je možda smetala njena — razrokost. Dovede je, kako vidite, malne u tren i opet ravno iz Otavica, kršnu, osmaglu, jaku, pomalo sličnu kariatidama Meštrovićevim. I nije se prevario. Bila je istinski dobra njegovim sirotanima, ali i njemu, kubikašu Anti. I druga se kravica uskoro stvori, pa će mala Ika i opet s njom i s Jekom na Burum. Brižni, šutljivi Ante će i opet put podalekog centra spješiti u omiljelu mu školu. I, začudo, svima peterma u malo dana nestade lišajeva s lica. Zarudiše se iznova. Ali ni kubikaš Ante nije imao više okapanja kod preuzimanja kanala s geometrom Zvonkom. Širili su se oni postupno, kao i ono prije. Pa i sami, upravo titanski panjevi nedavno posječene, tisućljetne Kragujne, kojoj su se, svakako iz oportuniteta, ugibali i sami Tečićevi momčine, nisu učinili Antu malodušnim. Ovladao je on njima . . .

Dva momka — braća Kolarići — kopaju kanale neobično žustro. Ruju po njima bez predaha. Starijem, plavom, ljepoliku, 21. je godina, a mlađem, rutavom, crnomanjastom, je devetnaest. Osrednjeg su rasta.

Otac im se doseli ovamo poodavno iz Mača podno Ivančice, željan zemlje i kruha. Prodade tamo rodnu zagorsku potkućnicu i pitome »trnace« te kupi ovdje zemlje, što je mogao više i jeftinije. Začudo kupi on te zemlje podalje od mjesta, osam puta više neg što je imadaše u starom kraju. Jura se nije mogao načuditi toj sreći. O tom, dakako, nikom ni riječi, ali se duboko u duši istinski čudio i likovao od sreće. Ali, gle vraga, — malo kasnije opazi Jura da on k svojoj zamljici, u doba sijanja, ne može niti blizu; svu je pusti izdani — preplave. Gotovo sva ta zemljica postane sama pištalina i kiseli travnjaci. Istom u kasno proljeće uzmože je on izorati. Lijepo je svu usitni, uglača, ali ona ne će — da rodi. Ne će, pa ne će! Baš nikako! Međutim Bog ga blagosivlje s dječicom svakog ljeta ali — kruhom slabo. Zato se moj Zagorec lati napolice, i 25 jutara tuđe zemlje ore on iz godine u godinu. Dijeli prirod s gospodarom — upola. Jaga pak zavede zagorske purane i patke. I nekako je išlo. Guralo se.

Prečesto gledah Juru, gdje ore, sitni i vlači tvrdu, oporu, grumenkastu ilovaču, a konjići mu slabi, mršavi, neishranjeni. Jaga pak njegova držeći bilo plug bilo drljaču, posrće, tetura amo tamo; zanose je ta teška ratila pa novi život, plod pod srcem. Novi Jurić ili Jagica na pomolu. A možda i jedno i drugo.

I napokon dođe kanalizacija i komasacija. Juri dodijele svu zemlju kraj njegove kuće. Punih 12 jutara u jednom komadu. Momčići njegovi udare mahom na glavni kanal, što je vodio zapadnim rubom njihove zemlje, pa odatle kroz duboku baru Lukno, što je od pamtivijeka bila čuvena po obilju krupnih šarana. Kanal je taj bio mjestimično dubok do 2,70 m a pri dnu se pojavljivale laporaste valutice, što vragometno smetaju radu lopatom. Radnici su se na tom kanalu baš zbog toga stalno mijenjali. Svakog su časa dolazili i odlazili. Kanal je stoga slabo napredovao, i baš zato mali Kolarići pregnuše na nj tim upornije i predanije. Svaka lopata zemlje koju bi odbacili, činila im se ne kao gruba, jalova zemlja, već bijeli krušac, što će ga zamalo žnjeti i peći. Dopršivši nakon više dana dio Lukna, što je rubio njihovu zemlju, udariše na poprečne kanale, koji su se slijevali u onaj glavni.

Prolazili su tjedni i mjeseci. Mlađahnim Kolarićima pade mašak po licu. I lišajevi ih pokrili. Pocrnili su. Omršavili. Ali su rovali dalje i dalje neumorno. Uporno. Bez predaha. Bez odmora. Otac Jura i mati Jaga su u to vrijeme orali i vlačili po napoličkim, tuđim oranicama, položenim na gredama, što jedine krušac nose.

Napokon, u kasno proljeće, osvanuše i konjići i Jura na vlastitoj zemlji, što je, konačno, Franja i Pera kanalima omeđiše. Vodi više ne bje ni traga, a za nekoliko tjedana iza Jurine kuće prostiralo se divno, obrađeno polje. Poorano. Usitnjeno. Zasijsano. Ogromno polje u Jurinim očima...

Posjetih ih kasnije, u jesen, kad su zrijali kukuruzi. Stajali su tu nebrojeni redovi te životonosne biljke, kao junaci s puškama i perjanicama. Pružali se ušir. Isprekrštali klipove sa zlatožutim bogodanim zrnjem. Visoko su se krilile i živo cvrkutale ševe u zraku. Umiljno se glasili skroviti popci. Potmulo su mukala goveda u blizoj zagasito-zelenoj,

plavičasto nahukanoj hrastovoj šumi. Odatle dopiraše cilik tamburica čobanskih. Tamo s juga čuo se potmuo zvuk sirene s parobroda što je klizio Savom. Zamnije napokon i glas zvona s tanka, vitka zvonika, koji se poput strelice ustremio k modrom nebu. Bjelinom se svojom on posebno odražavaše na dalekoj zagasito-ljubičastoj pozadini daleke Majevice planine. Jura i Jaga, Pera i Franja, sitne Jage i još sitniji Jurići bili su odreda tu. Mališani se igrali a odrasliji radili i prpošili koješto. Na licima im se više nije vidjelo ni sjete ni lišajeva. Duše i raspoloženja im se krilila negdje više i zanosnije nego one ševe nad njima. Prhutale su više nego laste lakokrile. Činilo se kao da i opet osjećaju blizinu rodne im Ivančice. Njeno plavetnilo. Svježinu. Draž. Kao da i opet nazrijevaju pitome svoje gorice, živopisno posijane klijetima mahovinastozelenim, crvenim i sivim. Da, kao da sve to gledaju, ali veselim očima, a ne više onima, zagaljenim strahom i neizvjesnošću, što će jesti zimi ili u proljet ranu. Oko njih se sada širila zemljica mati. Draga, vjerna i spremna, da im stotruko nagradi ljubav njihovu i teški trud...

Jedini kubikaš, što je stalno i neprekidno radio na velikome sabirnom kanalu Lukno i bio u poslu vjeran mladim Kolarićima, zvao se Barušić Niko, rodnom Zagrepčanin. On je taj 3 km dugački kanal započeo, i on je izbacio zadnju lopatu zemlje iz njega. Prvi put ga zamijetih jednog jutra. Dežmekast, zbijen, jak, srednjeg rasta, jakog vrata, čvrstih ramena i mišica, osmagla pravilna lica, visoka čela, snatrivih srnećih očiju. Radio je smireno i suvislo, da ga je bilo milina gledati.

— Smijem li Vam pomoći, upitah ga. — Zašto ne? — smijućke će on.

— Ali nije to za Vas. — Ja ipak skočih u kanal i pomagah mu tada i kasnije; uvijek pomalo.

Jednog dana opazih s njime još jednog mladića, istinski snažna. Dođe ovamo ravno iz Raba. Bilo mi je to i drago. Niko ne će više biti sam. Dođoh tri dana kasnije, a Rabljanin — odmaglio. Otišao je čak u Bačku, jer začu negdje, da tamo plaćaju daleko više po kubiku.

— Sam ste i opet, Niko! — Ubit će Vas samoća.

— Ni brige — i opet će on smijućke. Ubija to budalu. Da Vam pravo kažem — i volim, da sam posve sam. Istinski mi je milije, kad sâm radim. Sta iskopam, iskopam sam. Nitko mi ne može prigovoriti, da je učinio više, a plaću da raspolovimo. I znate, ja ne radim kao novopečeni kubikaši. Dan-dva kao zmajevi, a zatim leži ili tjeraj u svijet za nekom boljom plaćom. Za nekim poslom, gdje se tobož manje radi a više plaća. Ali, gospodine moj, od takva šetanja nema ništa. Dvadeset ljeta sam već kubikaš. Iskopao sam dosta toga. Od Subotice do Pančeva; preko Zemuna, Srijema, Slavonije pa sve do Novske. I znam kako je. Znam, što se može i šta se ne može. Ne mogu iskopati koliko Tečićevi Proložani — 25 kubika, ali ni tako malo kao kubikaši — novajlije; prekjuche 20, juče 10, a danas i sutra ni jednoga. Mjera je moja 18 do 19 dnevno. I znajte, da se pri tom manje zamorim od onog početnika, što ih izbaci 10. Njih više zadrži oblikovanje kanala, stvaranje pravilna nagiba, nego sav drugi posao. Ovdje im je nagib prestrm, tamo preblag.

Tamo rupa, ovdje izbočina. Istom tada im je muka naći pravu sredinu. I sad tamo lijepi, ovdje skidaj, teši, motaj i trati vrijeme. A grbave, verugave profile škrivan ne će zaprimiti, i onda od plaće ništa. Meni pak to oblikovanje kanala ne uzima skoro ni trunka vremena. Moja lopata kao da sama zna, dokle smije a dokle ne. Evo, u tome je, što ja s manje muke učinim više nego mnogi drugi. Baš zato volim raditi sâm.

— Ma, jest, shvaćam, ali je i opet negdje milije u društvu. Čovjek izmijeni riječ i — tako...

— Da Vam pravo kažem. Valjda nikad ne zaželjeh društva pri poslu. Za mene nema veće sreće od — one, kad mogu raditi. Zvuk lopate najdraži mi je razgovor. Milije mi je pogledati lijep, od mene izgrađen kanal nego ikoje šetalište, nego — ikoji korzo. Osobito su mi dragi oni oblučasti zavojiti, koje svaki kubikaš tako lako ne udesi. Kad mogu raditi, onda mi i ptice lijepo pjevaju, i šuma se tad više plavi, čak i lonac moj veselije ključa...

Niko je bio sam svoj, što se i ishrane tiče. Ognjište je imao usječeno u rub kanala; usko, primjereno loncu, koji sjedne u nj do polovice. Ispod lonca ima još mjesta za vatru, a uskim produžetkom ognjišta odostrog lonca izlazio je dim. Gorivog drva imao je na izbor od iskopana žilja; hoćeš tankog ili debelog, suhog ili sirovog. Bunar mu je bio u padini pri dnu kanala, okrugao s promjerom oko 30-tak cm. Dubok je bio prema potrebi, do po metra a i više. Kako se Niko pomicao naprijed po Luknu, tako su za njim nicali novi »štednjaci« i novi »bunari«, a stari se gasili i zasipavali, jer Niko nije imao običaj, da, kao mnogi kubikaši, odabire bolje profile a neprikladne preskače. On ih je rovao i zatim »glačao«, odreda, pa se za njim duljio kanal Lukno kao metlom pometen.

Jednom, u kasno proljeće nagrnu nemilice začudo trajna kiša i moji se pohodi kubikašima svedoše na nulu. Istom kroz 10-tak dana ustale topli sunčani dani, i ja ću na kanale. Sve mislim, koliko je već toga Niko prorovao? Požurim se ravno k Luknu, i kad tamo — Lukno jedva šta dulje, a Niki ni — traga. Da nije možda i on za Rabljaninom u Bačku? sune mi glavom. Gonjen znatiželjom, uputih se poljem k podalekom rubu šume, k Prelinim »stanovima«, gdje je Niko noćio, da saznam, što je s njim. Kad ja tamo, a to se Niko skutrio u kuhinji na slamnjači, sav izobličen. Blijed. Oronuo. Neobrijan. Jedno se Prelino dijete vere po njemu, a drugo ševalje naokolo.

— Zaboga, Niko, šta je s vama?

— Zlo, gospodine, nekud prebito će on. — Siječe me nemilo. Koljena! Kukovi! Laktovi! Za poludjeti... Trebao bih u mjesto k liječniku, a ne mogu hodati. A da i mogu, koja mi korist, kad bi mi dao jedino — aspirin. Tako za sve bolesti, koliko ih god imade. Jedan jedini lijek, što ga daju ti liječnici Okružne blagajne nama radnicima jest samo taj nesretni aspirin. Zar je onda čudo, što tu Okružnu blagajnu, što od nas radnika milijune zgrće, zovu »Aspirinsko društvo«. A ovamo telale, da će nam, kad ostarimo, i mirovinu davati. Jadna nam mirovina! Sad, proći će i ta boljetica. Nije mi prviput. Ali evo, sunce me vabi, i draži. Zove me na posao, a ja se ne mogu ni osoviti. A doći će zima. Mokra. Hladna. Proždrljiva.

Da, prijao moj Niko imao je upalu zglobova, što se dovukla s vlagom, prehladom i gripom. Dudurio je on preko tri tjedna. Nemoć je teško odlazila, ali je Niko ipak preskoči. — »Kopanjem je došlo, kopanjem će i otići« —, reče mi jednog dana s tolikom samouvjerljivošću. I već narednog dana odšepesao je preko polja put Lukna. Usjekao je novi štednjak, namjestio lonac, izdubio novi bunar i uz škripanje, koljena, kukova i laktova otpoče kopati. A dim, stari, vjerni, nepatvoreni pratilac čovjeka, počeo se također iznova povijati dugim zavojitim Luknom, tako prema plavičastoj šumi. Nad Nikom se kao za okladu krilile ševe, a desno i lijevo od podubokog Lukna, daleko i široko, sve se već rudilo od crvenog maka i talasalo se žito kao zeleno more, a Niko je na dogled toga očito ozdravljao. — »Kad mi se razgiba i ugrije tijelo, onda ništa i ne ćutim. Uostalom, drago vruće ljeto je na pragu, pa će je ono već po starom običaju toj nevolji zakovrnuti«, — tješio se Niko.

— Da ste se u životu držali, makar i povremeno, viših predjela pa bilo to makar i gornje Posavine, ne bi vas ta nevolja toliko zaskočila. Tamo je kraj viši. Zdraviji.

— Makar i bio, ali tamo nisam nikad poželio...

— Kako to, Niko? Pa Vi ste baš otamo?

— Eto, baš za to nisam želio. Niti ću to ikada.

Moja je znatiželja porasla, i — sutradan mi je Niko pripovijedao, zašto se uporno ugibao svome zavičaju.

— Moj djed je bio Turopoljac, započe Niko. Imao je priličan imetak i k tome dvije kćeri. Jednom mu nešto dunu u glavu. Omrznu mu zemlja i odluči promijeniti način života. Nedaleki ga Zagreb mamio k sebi. Proda zato sve svoje pa otvori u Zagrebu krčmu. Kćeri će mu biti na pomoć. Tim više, kad su obadvije bile ne samo vrijedne već i lijepe, osobito ona, što će kasnije postati mojom majkom. Krčma lijepo krenu, i sve bi bilo u redu, da se djed nije počeo opijati. Gotovo svu brigu i nadzor prepusti kćerima. (Baka je bila umrla još u Turopolju).

Za krčmu se djedovu i njezine lijepe konobarice ubrzo pročulo, i jedna od njih — moja mati — zape za oko književniku N. I ona — prepuštena sama sebi — padne. U to umrije, udaren od kapi, djed, a uskoro se, kao plod nerazumnosti moje majke, — rodih ja...

Za koji dan po mome rođenju donese književnik N. mojoj majci 500 for. (za onda veliku svotu novca), i otad ne htjede ni čuti za majku niti za mene. Majka pak moja, — još uvijek lijepa, a još više lahkoumna, pođe nepravim putem. Sve gorim i gorim...

U tome i ja ponarasoh. Pučku školu završih s odličnim uspjehom i mati me upiše u gimnaziju. Stanovali smo kojekuda i selili se često zbog majčina nemogućeg života. Nešto dulje zadržali smo se na Lašćini.

Ja, ispočetka, lijepo napredovah i u gimnaziji, ali — mati je glibila sve dublje. Kad bih došao iz škole, najčešće je ne našoh kod kuće. A kad je i zatekoh doma, zaželio sam počesto, da se to više ne zbude. Gladovao sam zbog svega toga često, ali me to nije toliko mučilo koliko stid i bol, što imam takvu majku — nemajku. Napokon mi omrznu sve. I u školi počeh zapinjati. Pustim napokon i nju i takav dom i odoh u svijet. Dakako bez cilja. Jedino, da se izbavim jazbine...

Vuklo me nešto u kraj, otkud djedo dođe. Najmih se tamo za slugu. Čuvao sam goveda. Međutim majka uskoro teško oboli, i saznajući za me, pisala mi je, da me želi vdjeti. Ja pak ne htjedoh k njoj nizašto. Ona je pak pisala gazdi mome, i taj me — mudrolijom dovede k njoj — majci mojoj — i pusti me onda s njom nasamo... Stajao sam kraj nje, žene od jedva 30 ljeta, što se nalazila u samrtnom grču. Gotovo je i ne pogledah. Pred oči su mi dolazile sve one prljave zgode u kojima sam je znao zateći i ni truna samilosti nisam za nju osjećao. Možda je to negdje i bolno i ružno, ali bilo je tako. Bila mi je tog časa posvema tuđa. Odvratno tuđa. I već prvog trenu htjedoh uteći. Samo uteći iz jadne tijesne komore u dalj. U dalj. Među moje vrbe i hrastove. Najradije k mojim četveronožnim »pitomcima«. Međutim me mati čvrsto držala za ruku i tad mi otkrije, tko mi je otac. Čovjek, gospodin. Mogućan. Uvažen... Htjela mi dati i nešto novaca. Ogradih se zadrto. Zatim me molila, da joj oprostim — šta li. Meni se pak od svega toga zavrti u glavi. Stegne u srcu. Zastenjah. Jauknuh. Odgurnem majčinu prijateljicu, što mi stajaše na putu, pa izletih van. Samo van. Dalje od nje.

Bio je to zadnji moj susret s majkom. Kroz par dana bila je nesretnica sahranjena.

Sad nisam više imao nikoga na svijetu. Zar možda naturalnog oca? To najmanje. Pa on me prezreo kad se pojavih na svijet. A pojavih se na tome samo kao plod njegove živinske pohote... On je slagao knjige naveliko, a ja kako god rado čitam, kad dospijem, nikad ne poželjih niti pogledati ijedne, koju on složi.

Ja pišem, evo, lopatom po zemlji. Pretvaram baruštine u zemlju rodnu. Šta ljeti zaradim, zimi potrošim. Odiжела pravoga nemam. Doma nemam. Žene nemam. A ono roda, što imam, ne marim. Samo što dalje od njih. Ipak sam sretan u tome siromaštvu. Sretan sam, kad vidim, kako ljudi uz moje kanale siju pšenicu i žito različito. Siju tamo, gdje je dosad ležala smradna voda s komarcima i šarancima. Sretan sam, kad vidim, kako pokraj tih dižu salaše i štagljeve grade. I tada na tren pomislim..., da sam se imao za nešto i roditi, da sam ipak, preko ovoga dobrog puka, nešto i ja pridonio... mojoj domovini Hrvatskoj... Makar i malo. Jedino sam nesretan, kad me nešto spriječi, kao ovo sada, da ne mogu raditi. A nisam ipak, kao takav, sam na svijetu. Dobri me ovaj svijet poštuje i voli me vidjeti, pa i drugovati sa mnom. Znaju me po mom radu i poštenju. Dragi su mi i ja njima, pa što ću više...»

Slušao sam i gledao s udivljenjem tog čovjeka što uzraste bez majčine ljubavi i očeve skrbi, a već 20 ljeta divovskom voljom otima gnjilim baruštinama rodnu zemlju. Tisuće jutara pištalina, koje su dotad širile jezu, glad i pomor, pretvori on u rodno polje. Pretvaraše u djelo pradavne čežnje malih ljudi i velikih muževa toga kraja. Ostvarivaše maštanja i gorljive težnje, izrečene već pred 200 ljeta u Reljkovićevu »Satiru«. Kozarčve »Mrtve kapitale« pretvarao je u žive, i za volju toga izgarao — dragovoljno. Škripanje koljena i bol u zglobovima podnosi on gotovo bez ikakva jada, jer sunce će pri poslu (za potištene!) svu tu nevolju izvući. »Nije li negdje Niko jedan od onih prerijetkih muževa, koji su istom onda sretni kad mogu davati mnogo, a za sebe trebaju malo? Jedan od onih muževa, bez kojih nema progressa. O moj Niko!«

Iz etnografije

ANDRIJA STOJANOVIC

NA PRIMJERU JEDNE ŠOKAČKE ZADRUGE

Postojanje još dosta velikog broja seljačkih obiteljskih zadruga — ovdje se ograničavamo samo na teritorij Hrvatske — dokazuje ne samo duboku tradiciju ovog oblika obitelji u našim stranama, nego nas istodobno upozorava na njegovu vitalnost pa možda i punu uporabljivost u današnjem, suvremenom društvu. Ovdje u prvom redu mislimo na zadrugu kao zatvorenu društvenu cjelinu u odnosu prema vlastitom ljudstvu, ostavljajući po strani bilo koji vid njenog odnosa prema užoj ili široj okolini u kojoj zadruga živi i djeluje, premda bi njeno postojanje i s te strane vrlo dobro moglo poslužiti u rješavanju nekih problema naše suvremene stvarnosti.

I pored toga što se upravo poslije Drugog svjetskog rata velik broj zadruga raspao ili se nalazi u stanju bržeg ili polaganijeg raspadanja, u brojnim se takvim slučajevima mogla čuti u razgovoru s njezinim članovima uvijek ista tvrdnja, a ta je, da se u zadruzi bolje živi. Ne ulazeći ovdje u pitanja u kojem smislu, u kojoj mjeri i je li uopće duhovna komponenta kulturnih pojava i kulture uopće sekundarnog značaja i odjeljiva od materijalne, razumljivo je, da su davaoci takvih izjava imali na umu u prvom redu samo materijalno blagostanje, koliko ga može pružiti život u zadruzi. Ispitivanjem većeg broja postojećih zadruga lako se mogla uočiti velika raznolikost materijalnih uvjeta pod kojima pojedina zadruga živi. Tu su i kuće s mnogo zemlje i mnogo stoke, gdje na člana dolazi i po 2—3 jutra dobre zemlje; tu su zadruge s velikim brojem članova, a zemlje tek toliko da su muški članovi prisiljeni zarađivati van kuće; tu su i takve zadruge, gdje zemlje gotovo i nema, već se kućna privreda osniva gotovo isključivo na zaradi ukućana. Svemu tome treba dodati i nedostatak bilo kakve pravilnosti u smislu broja održanih zadruga obzirom na pripadnost nekom određenom geografskom području — a znamo koliko je Hrvatska u tom pogledu heterogena. Ove nas činjenice upućuju na zaključak, da sama gospodarska osnova, na kojoj počiva život u zadruzi — dakle njena materijalna strana — nije

uvjet za održanje odnosno raspad neke zadruge ili zadruga uopće. Koji su to onda razlozi zbog kojih su se tolike brojne zadruge podijelile i još se dijele ili, da postavimo pitanje drukčije, što drži na životu sada postojeće, suvremene zadruge?

Na stvaranje, razvoj i održanje svake kulturne pojave djeluju dvjake sile: unutrašnje i vanjske. Ovo vrijedi osobito za zadrugu zbog toga, što je to institucija u prvom redu društvenog značaja. Već i površnijim ispitivanjima možemo utvrditi da na nestajanje, propadanje neke pojave — u ovom slučaju zadruga — djeluju otprilike jednako vanjske kao i unutrašnje sile, dok njezino održanje, njezin život ovisi samo o unutrašnjim silama, koje se stvaraju, djeluju i nestaju u samom zadrugnom organizmu. Od vanjskih sila koje djeluju na raspadanje zadruga dovoljno je da spomenemo samo dvije: eskproprijacija zadrugnog zemljišnog posjeda do količine zakonskog maksimuma i ukidanje zadruga pozitivnim zakonskim mjerama. Od unutrašnjih činilaca koji uzrokuju raspadanje zadrugnog organizma na prvom je mjestu nesloga

Zadruga Živića – Kolavinih u Sikirevcima

među članovima (jetrve!), a zatim želja za ekonomskom i društvenom samostalnošću kako pojedinih članova tako i sastavnih grana odnosno obitelji. Ipak, i pored ovih, a i drugih uzroka raspadu koje ovdje ne navodimo, zadruga se može i dalje održati na okupu: drže je unutrašnje sile koje proizlaze iz nje same. Koje su to sile odnosno činioci što zadrugu drže na okupu, pokušat ćemo pokazati na primjeru jedne danas

još dobro održane i relativno brojne zadruge u slavonskom selu Sikirevcima.¹

Ovdje prije svega treba istaći da zadruga o kojoj će ovdje biti riječ, pravno više ne postoji (vidi gore: razlozi raspadu zadruga!). U razdoblju od god. 1955. pa do danas neki su njeni članovi sami istupili, a kasnije je zadruga i onako prestala postojati kao pravna osoba. No, za nas je ovdje bitno, da su njezini članovi i dalje ostali na okupu, da žive punim zadružnim životom i tek će budućnost pokazati hoće li tako i ostati.

U vrijeme završenih ispitivanja (1963.) zadruga broji 26 članova. Osnovu joj čini gazda Mijo i žena mu Marija (oboje već dobrano prešli sedamdesetu) i četiri njegova sina: Marijan, Iva, Stipa i Mato. Od Mijine djece u kući je još i neudata kći Eva. Svi su Mijini sinovi oženjeni; najstariji, Marijan, nema djece, Stipa i Mato svaki po jedno. On sina Ive u kući živi pet sinova i jedna kći; tri su Ivanova sina oženjena, a od njih dva starija imaju svaki po dvoje djece. Tako Ivina grana s djecom, snahama i unučadi čini pretežni dio ukupnog broja članova zadruga — petnaest duša.

Svršetak rata zadruga je dočekala s 93 jutra zemlje. Kasnijim zakonskim odredbama (1953.) ostavljen joj je zemljišni maksimum od 17 j. Toliko ljudstvo teško bi se moglo prehranjivati na toj zemlji; zauzimanjem Marijanovim zadruzi je nakon par godina odobren još jedan maksimum. Istupivši iz zadruga jedan od Mijinih sinova uzima u »komentaciju« dvoje staraca te je tako nakon njihove smrti zadruga došla u posjed odnosno dobila na obradu i treći maksimum.

Okućnica matične zadružne kuće u selu ima oblik pravokutnika, kojemu je uža strana ulična fronta. Tu je glavna stambena zgrada okrenuta zabatnom stranom na ulicu i, od nje odijeljena malom »kapijicom«, odulja prizemnica s nekoliko »kućara«. U prednjoj su »avliji« s lijeve i desne strane kućari, pušnica, pecara, krušna peć, ljetna kuhinja, a u stražnjoj kolnica, bunar s »đerdom« i valovima, kokošinjac, spremnica za drva i, dakako, u dnu, velik, od crvene opeke zidan štagalj, pročeljem okrenut prema dvorištu. Čitavo je dvorište opločeno opekom.

I pored toga što je cijela okućnica veoma prostrana, stambenog prostora ima vrlo malo. Povećanjem broja članova taj je prostor postao toliko skućen, da se zadruga odlučila na gradnju još jedne kuće; u nju se preselila cijela grana Ivina. Kao i sva domaćinstva ovoga kraja, i ova zadruga posjeduje nedaleko sela gospodarsku dependansu, »stan«, sa svim potrebnim gospodarskim zgradama.

U zadružnom je životu izrazito vidljiva težnja za gospodarskom autarkijom. Sve što je ikako moguće nastoji se proizvesti vlastitim snagama, na vlastitom gospodarstvu. Ovo ne samo da uspijeva na području prehrane (50—60 kg brašna za kruh svakih 8 dana!) nego marljive tkalje svoje ukućane dobrim dijelom opskrbljuju i tekstilom. I majstor će rijetko kada zatrebati: za svaki se, gotovo, popravak nađe spretna ruka. Ovdje možemo spomenuti još i to, da je zadruga u posljednje vrijeme nabavila i dva traktora.

¹ Sva se dokumentacija o navedenoj zadruzi nalazi u arhivu Etnološkog zavoda Filozofskog fakulteta u Zagrebu (elaborat, fotografske i filmske snimke). Ispitivanja su trajala dvije godine i završena 1963., te se navedeni podaci odnose na to razdoblje. Zadruga živi još i danas.

Sva je zadružna zemlja na zajedničkoj obradi i svi članovi koriste ravnopravno sve proizvode što ih zemlja daje. Isto se odnosi i na sav poljoprivredni alat i oruđe. U kući nije poznat »osobak«, tek se neki predmeti smatraju vlasništvom pojedinaca, kao što je napr. kosa, tkalački stan, kolovrat i naravno, odjeća, obuća i sve ono što čini inventar nekog obiteljskog kućara.

Ovo bi bio u najkraćim crtama prikaz vanjskog izgleda ove sikirevačke zadruge i njezine materijalne i gospodarske osnove, koliko je to potrebno za dalja izlaganja.

(I) Iz matičnih knjiga vidljivo je, da su preci članova sadašnje zadruge živjeli u zajednici svakako već sredinom 18. stoljeća. Zadrugu su tada sačinjavala četiri brata (Karlo, Marko, Šima i Vinca) sa svojim obiteljima (slučajna analogija s današnjim stanjem!). U to se vrijeme zbila i prva poznata dioba tako, da se svaki od pomenute četvero braće sasvim osamostalilo. Je li svaki od njih tako postao i starješina jedne nove zadruge, a ne samo otac samačke obitelji, danas sa sigurnošću ne možemo utvrditi; ipak, budući se u kući zna da je 1897. god. također došlo do diobe tada postojeće zadruge, pri čemu je svaka grana formirala novu zajednicu, od kojih je jedna upravo ova, Mijina zadruga, možemo uzeti, da se u njoj zadružni život kontinuirano održao kroz cijela dva stoljeća. Zbog toga može biti razumljivo kako želja zadržara da produže život u zajednici nije izgubila na intenzivnosti pa ni u posve izmijenjenim društvenim prilikama nakon Drugog svjetskog rata.

Ovdje se, dakle, susrećemo s jednom od sila koja održava na životu i svaku drugu kulturnu pojavu, već od samog časa njezina postanka, a to je ustrajnost, svojstvo, kojim se neka kulturna pojava nastoji održati što duže. Odnos čovjeka, nosioca neke pojave prema sili ustrajnosti očituje se kao konservativnost. Ovo je svojstvo moralo doći do izražaja već i u toku života zadruge (i stari su živjeli u zadruzi!), a doći će i u času kad njezin opstanak jednom bude doveden u pitanje (što će selo reći ako se budu podijelili?). No sam taj razlog nikako ne bi bio dovoljan da zadrugu drži na okupu.

(II) Ekonomska razina sikirevačke zadruge stoji iznad prosjeka slavonskih seljačkih domaćinstava. I u samom je selu bilo kuća s proporcionalno istim zemljišnim fondom, no koje nisu pokazale takav gospodarski napredak. Ne bismo ovdje imali pravog razloga nabrajati sve čime zadruga obiluje (nešto je od toga vidljivo iz već navedenog kratkog prikaza), pored toga što bi to odnijelo i suviše prostora. Tek bismo možda morali istaći osobitu marljivost svih članova zadruge, razboritu štedljivost, umjerenost u jelu i piću (napose u piću, pored punog podruma vina i rakije), sve to uz uzornu slogu i punu podršku postojećem kućnom režimu svih članova. Uzmemo li u obzir da je bilo zadruga koje su se i pored dobrog imovnog stanja ipak podijelile, zanima nas koji je dalji razlog što održava sikirevačku zadrugu?

Premda kulturna dobra što ih uživa pojedinac, pripadnik neke narodne, tradicijske kulture stvara on sam, kroz kraće ili duže vrijeme ta se kulturna dobra odvajaju od nejkove ličnosti i postaju vanjska

sila. Prema njenom se djelovanju sam stvaralac tada odnosi kao objekt, ta dobra prima spontano, pasivno, kao činjenicu o čijem postojanju ne razmišlja. Sličan odnos prema instituciji zadruge pokazivali su u prošlosti njeni članovi. U zadrugi se živi, jer se nekako mora živjeti. Kad se zajednica raspadne, njeni članovi mogu o tom izraziti svoje zadovoljstvo ili nezadovoljstvo, no njeno nepostojanje primaju na isti način kao što su prije primali njeno postojanje. Zbog toga raspad ne može spriječiti niti već pomenuta spoznaja da se u zadrugi bolje živi. U smislu zajednice ljudi sa slobodnom voljom, sikirevačka je zadruga, naprotiv, postala subjekt, njezini su članovi svjesni da žive upravo u zadrugi, uzdržavaju to stanje svojevolumno i dragovoljno. Ona je za njezine članove prestala biti vanjska sila, pa su tek tada prednosti koje pruža život u zadrugi mogle postati odlučujući faktor njenog održanja.

(III) Treba vidjeti i čuti stariješinu zadruga, gazdu Marijana, kad se u ranu zoru razviče po »avliji«! Stojeći nasred dvorišta gromoglasno zaziva svakog onog po imenu, tko toga dana treba obaviti neku dužnost ili ju je možda u to vrijeme već morao obaviti. Začas obiđe i staju i kuhinju, zaviri u sobu, uzbuni cijelu kuću — počinje radni dan. Sve dospije prigliedati, nijedan, pa ni sitniji posao ne izmakne njegovu nadzoru: cio dan je u pokretu. Jao si ga onom tko navrijeme ne izvrši određeni posao, a još gore ako ga uopće ne obavi! No njegove su zapovijedi ukućani uvijek rado spremni poslušati, znajući da su mu odluke uvijek na mjestu i u interesu svih članova.

Sav zadružni novac ima gazda Marijan na svojoj brizi — no ne pod ključem: »Kad bi to trebalo, raspala bi se kuća«. O krupnijim stvarima odluku nikada ne donosi sam, već u dogovoru s odraslim ukućanima. Razumije se u kupovinu svake vrste; kad se gradila nova kuća sam se uputio u Sloveniju i s najmljenim kamionom dopremio svu potrebnu drvenu građu (poslije rata zadruga više nema svoje šume). Sam ipak ne obavlja sve fizičke poslove; motiku i ručicu pluga rijetko ima u ruci, no pri košnji, on je »kozbaša«. Marijan nema djece; u odnosu njega prema zajednici i zajednice prema njemu ova ga okolnost stavlja u još povoljnije svijetlo. Ukućani mogu biti sigurni u njegovu nepristranost, a on sam može požrtvovano posvetiti sve svoje snage za dobro zajednice. Na njega se može u punom smislu odnositi ona poznata *primus inter pares*.²

Već i iz ovog kratkog prikaza ličnosti stariješine Marijana, vidljivo je, od kolike je važnosti za život neke zadruga također ličnost samog zadružnog starješine. On se pokazuje kao treći, a ujedno možda i kao osnovni činilac, važan za održavanje zajednice.

Dakako, da pitanje održanja ili raspada neke zadruga ne rješava niti samo dobro rukovodstvo. Iz prošlosti znamo, kolike su zadruga i kroz dugo vrijeme živjele ili bolje rečeno životarile, uprkos tome što su im starješine bile pijanice i raspikuće. U takvim se slučajevima ponovno susrećemo s izlaganjima od malo prije (II). Institucija sta-

² Formalni je starješina zadruga otac Marijanov, gazda Mijo (umro 1964.). Zbog njegove bolesti i starosti kuća je sporazumno prepustila rukovodstvo Marijanu. Tek se u krupnijim pitanjima pitalo za savjet gazda Miju, no i on je rado prepuštao odluku Marijanu. Uostalom, takav princip dvojnog starješinstva poznat je i drugdje.

rješine pokazuje se također kao vanjska sila; u zadrugama s lošim rukovodstvom njezini su se članovi mirili sa stanjem, a pritisnuti tere-
tom tradicije bili su nemoćni da ga izmijene. Ne treba isticati, da je i
loše rukovodstvo dosta često uzrokovalo raspad zajednice.

Kolikogod se navedena tri činioca koja su potrebna za održavanje
zadruge — ustrajnost, svijest o životu u zadruzi i dobro rukovodstvo
— pokazuju kao tri samostalne sile, one u danom slučaju moraju dje-
lovati istovremeno. Pod određenim okolnostima, njima se, naravno,
može suprotstaviti četvrta, bilo vanjska bilo unutrašnja sila, koja će
zadružni organizam kad-tad ipak razoriti.

U nizu pojava narodne, tradicijske kulture koje u današnjim vre-
menima sve više preplavljuje val urbanizacije i modernog života s nje-
govim tekovinama, seljačka se obiteljska zadruga ipak pokazuje kao
isključiva društvena pojava, potencijalno sposobna za trajan život ana-
logno instituciji braka odnosno obitelji.

ANTUN MATASOVIĆ:

GRANIČARSKE TIKVICE

U posavskoj Granici bilo je tikvičarstvo nekada lijepo razvijeno, naime u vrijeme kad su ljudi imali i više vremena i smisla za kućni obrt. Tikvice su šarali uglavnom pastiri za stokom po šumama; napose za svinjama, što se opaža također i po šarama na njima. Kod nas uspjevaju tri vrste tikava: hrgovi, vodenjače i teglice. Prve imaju obao trbuh s uskim drškom, drugima je i držak obao, dok je teglicama držak razmjerno tanak i dug do metra, kojiput i više. Sve te tri vrste tikava raširene su na čitavom području hrvatskog naroda i služe istoj svrsi: mjesto boca i posuda, za grabilice i natege mjesto staklenih ili limenih teglica. Velike se tikve, osim eventualno teglica, ne šaraju. Tikvice su se šarale od prilike od Valpovštine do brodsakoga kraja.

Tikvice su manja vrsta tikava, koje ne narastu velike, a ima ih i hrgova i vodenjara. Najbolje uspjevaju na svinjskom torilu, a ima ih se što ranije zasijati, da do jeseni što bolje dozriju. Posiju se uz ograde ili podesno drvo da se mogu penjati, jer plodovi koji vise, ljepši su i drške im budu ravne, a sam trbuh pravilniji. Dok se plodovi razvijaju treba ih od vremena do vremena namjestiti da vise dolje, kako bi se što pravilnije razvili. Vani ostanu do prvih mrazova a onda se objese u dimnjak, na tavan ili kakvo drugo zračno mjesto s propuhom gdje stoje, dok se toliko ne osuše da sjeme u njima klima. Nakon toga se grljak propali usijanom letkom (željeznom šipkom). Nikako se ne smije vrtati nožem, burgijom ili svrdlom, jer tikva je krhka pa puca, te otvor grljaka ne bude lijep. Zatim se u tikvicu stavi sitno, izlomljeno staklo i njime se trese da isiječe suho salo (meso) tikvice. Potom se komadići stakla, sjeme i krpice sala, jedno po jedno, istrese kroz propaljenu rupu na grljku, što koji puta dosta dugo traje. Ovako iznutra očišćena tikvica ostruže se staklom ili ostrim nožem da se riješi i vanjske isušene kožice. Tako priređena tikvica za šaranje može se metnuti u kom u rakijski kotao, kad se peče rakija, da dobije lijepu smeđkastu boju i miris po rakiji.

Šarač za šaranje obično svaki načini sam sebi, naime, da oštricu škljoce isiječe u obliku maloga srpa i naoštri je poput britve. Kod ša-

ranja se mora paziti na dvoje: da šarač koru zareže, a drugo da je ne probije. Jedno ili drugo može se desiti samo početniku, kojemu nije uvježbana ruka. Šare se redovno nacrtaju olovkom po kori, a onda se po njima ide oštricom šarača. Na koncu se olovka jednostavno spere čistom vodom, a tikvica ostavi, da se dobro osuši, da se dušična kiselina ne bi po njoj razlijevala, — njom se, naime, dobivaju smeđe plohe po šarama. Plohe na šarama (ornamentima) su čiste (prazne), crtkane (šatirane) šaračem ili smeđe od »šatvasera« (Scheidewasser = dušična kiselina). Dušična se kiselina dobije u ljekarni na liječnički recept. Njom se mora vrlo oprezno postupati, da se ne prouzroči nepotrebna šteta ili, još gore, nesreća. Njom se crta odnosno piše staklenim perom, ali se može upotrebljavati i gušče ili drveni zašiljeni štapić. Jedno i drugo od ovo dvoje brzo se istroši, ali lakše se njima radi po kori tikvice nego staklenim perom. Kad se »šatvaser« nanese na tikvicu, odnosno se mjesto prigrije uz plamen svijeće u sobi ili vani uz plamen pastirske vatre, odnosno uz žar. Nakon toga se čitava tikvica dobro natare nagorjelom masnom krpom, — najbolje lanenom, — ili zapaljenom orahovom jezgrom, što je bolje od krpe. Gar iz krpe ili jezgre zađe u rezotine, pa od njih nastanu lijepe crne crte, a mast, odnosno ulje iz orahove jezgre, dadu tikvici poseban sjaj. Nekoji još obaliju grljak kositrom, a bogatiji ga dadu zlataru okovati srebrom. Da se vodenjare mogu objesiti, stavljaju se na njih krpele. One se načine od dva luka iz ljeskovih bakljica (tankih daščica), kojima se krajevi usijanom željeznom žicom propale i spoje tankim štapićem, da budu poput precrtanog velikog O.

Tikvice

Po mišljenju đakovačkog liječnika dra Josipa Stajduhara naučili su Graničari upotrebu dušične kiseline od češljara, koji su pomoću nje imitirali željvinu (kornjačinu) koru običnim rogom.

Na tikvičarskom području ustaljena su dva razilčita tipa: posavački, za koji je karakterističan uz geometrijski i biljni ornament, dok prikrajački tip ima samo i jedino geometrijski ornament uz jako rijetke izuzetke. Prikrajci su isto Graničari, ali su naseljeni uz rub Granice uz Paoriju (n. pr. Đakovština). Prikrajačka tikvica djeluje na prvi pogled mrežasto, jer njene se kružnice i vrpce sastoje od svih mogućih kombinacija raznih trokuta, svih vrsta četverokuta i dijelova kružnice, sve izrađeno precizno i ukusno složeno. Nađe li se među tim izuzetno koji list ili lik (riba, ptica) i to je geometrično. Slične geometrijske likove ima i posavska tikvica, ali samo po dršku i na dnu, koje cijelo ispunjava »ružica« načinjena šestarom. Glavne su šare uokrug trbuha: grančica, listovi i plod drveća koje svinjar u šumi na žirini najčešće susreće, naime hrast i vez. Hrastovo lišće, žir i kapice, složene u jednu ili više grančica, obavijaju tikvicu po cijeloj širini. Koji puta se nađe i divlja ružica uz obligatni vezov list, koji je katkada prestiliziran u lipov list. Cik-cak ili valovite vrpce po tikvicama zovu se zubre.

Grančica često svršava stiliziranom ribljom glavom. Inače prazna mjesta između biljnih ornamentata obično popunjuje stilizirana riba, ptica, srce, rijetko leptir, a koji puta i ljudska glava ili cio lik. Prema sačuvanim starim tikvicama, čini se, da su tikvice nekad bile ukrašavane i figuralnim ukrasima. Na jednoj u zagrebačkom etnografskom muzeju, koju mi je dao spomenuti dr Stajduhar, sprijeda je prelja, vjerojatno pastirica, a straga se rvaju dva muškarca, koji se po njegovom mišljenju bore za nju. Pseudoklasični pjesnik Matija Petar Katančić u svojim »Fructus auctumales« spominje tikvicu, na kojoj je prikazano, kako Luka Terzić, slavonski narodni junak ubija jednog Turčina. Ako on ovdje nije dao tikvici ulogu klasične vaze, bio je dokaz, da su naši stari zaista prikazivali na tikvicama čitave prizore, kao što bi tome mogao biti dokazom i ljubavni prizor na spomenutoj staroj tikvici u zagrebačkom muzeju.

Najveći »majdan« posavačkih tikvica bilo je *Gradište*, ali i najljepših po izradbi i najbogatijih po ornamentima. Čini se, da je to i danas, premda u skućenom obujmu i po količini i po izradbi. Današnje tikvice daleko zaostaju, što se tiče preciznosti izradbe i bogatstva ornamentata, ali ipak visoko odskaču od jugoslavenskog »kiča našeg svagdanjeg«, koji je poplavio cijelu Jugoslaviju, jer su dio još živog folkloru i izrađene rukom zaista našeg čovjeka. Stoga ih i stranci pretpostavljaju kao souvenir drugim predmetima, što im nudi naše tržište, — bar sam ja stekao takvo iskustvo. Francuzi, Nijemci, Danci i neki drugi bili su komadima iz okolice Vinkovaca, vjerojatno iz Gradišta, sudeći po stilu i ornamentima, upravo oduševljeni, a što je zanimljivo nitko nije znao, od čega su ti lijepi predmeti. Jedna me Čehinja, kad je čula da je to plod biljke srodne krastavcu, pitala, što radimo sa sjemenom, — držala je naime da se u Gradištu proizvode vagoni tikvica.

Tikvice su nekada šarali, kako je već rečeno, mladi ljudi, a služile su da se iz njih pije (»sis«) rakija, naime slavonska šljivovica. Čobani bi našarali svaki po koju tikvicu da njome razveseli koga od svoje svojte: oca, strica, djeda ili prijatelja roditeljske kuće. One se nije su prodavale, nego poklanjale, a ako je tko prodao prekobrojne ko-

made, uzeo je za njih tek toliko, da nije badava. Kao predmet trgovi-
ne nijesu, — za čudo — nikad našle pravog tržišta, dok n. pr. kebdži-
je, duduci, dvojnice i slični predmeti — jesu. Danas ima sve manje
šarača, ali, — čini se, — da za tikvice ipak ima u publici sve više za-
nimanja, jer se na tržištu nalaze suhe, nešarane tikvice, napose vo-
denjare, ali i druge tikve posebne forme, pa i šarene bundeve i bundevice
osobito t. zv. leginice, naime bundevice neobičnog oblika i boje. Sudeći
po tomu mogle bi tikvice naći prodaju na našem napose turističkom
tržištu, no ne bi ih smjela zadesiti sudbina takozvane jugoslavenske
»svete« ptice, naime čaplje, koja, istinu govoreći, nema ništa niti s
našim folklorom, a još manje s mitologijom. Ona se pojavila u požeš-
kom kraju negdje oko 1950., gdje je u jednom selu neki seljak izrađi-
vao kebdžije, plosnate čaše za vodu koje nose slavonski pastiri, obješe-
ne kajiškom za torbu, a koje su zbog svoje forme podesne da se jed-
nim zamahom ruke razgrne nečistoća na površini vode i istodobno
zagrabi. Nekada su ih pravili iz jasenovine i to dijela stabla između
korijena i debla, koji odolijeva jednako vlazi kao i suncu. Kad mu je
nestalo jasenovine, pravio ih iz sredine orahovih trupčića, a postrane
otpatke iskalao je u klipiće, iz kojih je izrezao tanke ptice sa podignu-
tim šiljastim kljunom, dakle čaplje. Kad su one našle dobru prodaju,
možda i iz kakvih praznovjernih razloga, stali su ih proizvoditi i drugi,
pa su danas poplavile cijelo naše turističko područje, ali ne samo čap-
lje, nego i kao rode, plamenci, ibisi i druge močvarne ptice, sve komadi
obrtnički dotjerani, ali koji nemaju ništa zajedničkog s umjetnošću,
s našim folklorom ili umjetnošću primitivista. Tako bi se moglo desi-
ti da se u budućnosti stanu na našim tikvicama izživljavati, — recimo,
— apstraktisti!

Stoga bi se za naše tikvičarstvo trebale zanimati naše kulturne us-
tanove (možda muzeji), da mu dadu pravi smjer i ispravan ton i eko-
nomisti, jer se tikvičarenje danas ne isplati (n. pr. lijepa tikvica na vin-
kovačkom kolodvoru stoji 400, a u Rovinju 800 st. dinara, što je zaista
bagatela, kad se nešarani duduci prodaju za oko 1000 st. dinara).

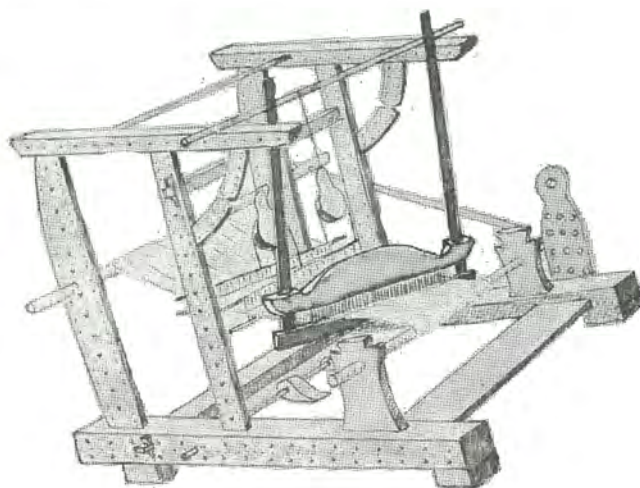
Trebalo bi također zabilježiti imena i druge podatke nekadašnjih
tikvičara po selima, dok ih se ne zaboravi. Od istaknutih naših javnih
radnika, koji su se zanimali za tikvice ili ih i sami šarali, vrijedno je
spomenuti negdašnjeg Štrosmajerovog tajnika, monsinjora Milka Ce-
pelića, đakovačkog župnika. Njegove su tikvice vrlo precizno izrađene
s izvanredno oštrim šaračem. Dvije njegove vodenjare naslikao je Mak-
similijan Seitz na glavnoj slici u apsidi iza velikog oltara u đakovač-
koj katedrali.

Dr MARKO KADIĆ:

STATIVE U SLAVONIJI

(Opis i nazivi dijelova)

Po selima oko Vinkovaca i Županje, a i u ostaloj Slavoniji, sve se rjeđe čuje udaranje stativskih bila po kućama. A nekada je to bilo često! Prolazeći kroz selo čulo se tada i naizmjenično udaranje dvojih stativa iz većih zadružnih kuća, gdje je bilo i više žena, koje su tkale! Danas svega toga polako nestaje, a stative se vide sklopljene u muzeji-

Stative

ma često i bez *natre* i nekih sitnijih dijelova, da bi se moglo vidjeti, kako se na njima tkalo i kako su negda žene namatale otkano tkanje različitog sastava i izgleda: *žuto lukato*, *čenar*, *svilenac*, za *stolnjake* i *ponjave* pa za *vreće* i *asure* (*gube*) itd. Tanje i bolje tkanje se nakon

kvašenja i bijeljenja sušenjem na suncu smatalo u *trube* i slagalo u šifonjere ili u staklene ormare iznad ormara ladičara, da se kasnije od njih reže koliko treba za različite potrebe: za *rubine*, *krila*, *oplećke*, *gaće*, i *dvoagaće*, *ponjave*, *torbe s uprtama*, *marame za glavu* itd.

Ne čuje se ni zvrka *čekrka* niti se vrti *vitlić*, jer se ne suče pamuk na cijevi za tkanje ili pak na *mosure* za osnovu itd. —

Ne vrte se ni *snovače* niti se *osnova navija* na vratilo! Ne *uvada* se u *nite* i ne *uvlače* se žice u *brdo* ni *trščano* ni *gvozdjeno*! Svi ti i drugi poslovi oko priprava za tkanje na stativama danas su manje više prošlost pa se u razgovoru ponekad spominje kao uspomena na prošle dane! A stative stoje rasklopljene negdje pod šupom ili na drugom mjestu, gdje ih izjeda crvotočina pod debelom prašinom! Isto tako i po *čekrku* i *vitliću* kao i po ostalim sitnijim dijelovima stativa pala je negdje na tavanu debela prašina!

Stoga sam prikupio nazive za pojedine dijelove stativa iz ovdašnje okolice, da se ne zaborave, a nekoji su mi dijelovi ostali u pameti još iz djetinjstva, kad sam mami morao sukati cijevi na *čekrku*, jer dok ne nasučem dosta cijevi za sutra, nije bilo igranja!

Sklopljene stative pripravljene za tkanje imaju ove dijelove:

Na svakoj strani na donjem dijelu je *gredica* u presjeku pačetvorine oko 10/15 do 15/20 cm. U nju su na prednjem i stražnjem kraju s desne strane užljebljeni *nogari* (*nožice*) u obliku čvrste daske visine oko 20 cm na kojim čvrsto stoje cijele stative.

U donju gredicu su užljebljene *dviije stranice* i *jedna polustranica*. Obje stranice su na svojoj gornjoj strani užljebljene i na gornju gredicu. Na srednjoj stranici nalaze se često *urezani tulipani* spojeni s gornjom gredicom kao ukras. Obje stranice kao i polustranica imaju oblik šire i čvrste daske. Stariji tip stativa bio je nešto jednostavniji i nije imao srednju stranicu pa nije ni bilo kakovih ukrasa. Na njima su i prednje stranice spajale donju i gornju gredicu, a rupe na njima bile su u donjoj trećini — za vratilo.

Na stražnjim stranicama s vanjske strane nalaze se *okrugli izrezi* za stražnje vratilo nešto iznad polovice njihove visine.

Na prednjem kraju donjih gredica užljebljene su *polustranice s okruglom rupom pri vrhu* za prednje vratilo.

Daska sjedačica urezana je malo dalje od *polustranica*, a na samom kraju *donjih gredica*, koje čvrsto spaja. Na njoj sjedi žena dok tka.

Na gornjim gredicama *više bila s brdom*, koje je bilo *trščano* ili *gvozdjeno*. *Bila* su pričvrščena na *prečki*, koja se pokreće u polukružnoj udubini na gornjoj strani gredica. Ta je prečka glatka i okrugla ili pak pačetvorinasta i na gornjoj strani ukrašena valovitim izrezima.

Koloture ili *koloturice* vise na istoj prečki, gdje su učvrščena i *bila s brdom*. Na njima su preko malih kotačića obješene *nite* vezane na oba kraja. Kroz nite je *uvadena natra* ili *osnova* za tkanje. Nite su dvostruke (dviije), svaka s dva *štapca*. Gornji je *štapac* svake nite vezan je na oba kraja preko *koloturice*, a donji su štapci u sredini svezani za *podložnike* tj. za svaki *podložnik* po jedan *štapac*.

Stražnje vratilo se nalazi u otvorenom okruglom urezu na stražnjoj stranici. Na njemu je namotana (navijena) natra tj. osnova za tkanje. Na glavi vratila s lijeve strane nalaze se četiri rupe za sapinjaču. To je odulja motka, kojom se zateže i popušta natra na vratilu. Stražnji kraj sapinjače visi na uzici obješenoj o gornju gredicu na dohvatu lijeve ruke tkalje tj. između prednjeg vratila i daske sjedačice.

Prednje vratilo nalazi se u urezanim okruglim rupama na gornjem kraju polustranica. Glava vratila (prednjega) je na obratnoj strani od stražnjega tj. na desnoj strani. Na njega se namata otkano tkanje kroz uzdužni prožlijebljeni otvor za uvlačenje tkanja, koje se od vremena do vremena odmata s vratila i namata na poseban svitak, koga žena za vrijeme tkanja obično drži na krilu. *Prednje se vratilo zateže i popušta* s tzv. *svračicom*, koja visi na gornjoj gredici iznad glave vratila na dohvatu desne ruke tkalje. *Svrāčica* se sastoji od dva dijela tj. od *rašljasto prožlijebljenoga klina*, koji je na prednjem kraju zašiljen i ulazi u jednu od četiri rupe na glavi vratila, a na njegovu debljem stražnjem kraju kroz rašljasti prorez prolazi tzv. *mačka*, koja je gornjim krajem obješena za gornju gredicu. *Mačka* je odulja uža daščica s mnogo rupa, pomoću kojih se tankim klinom ili običnim čavlom zateže vratilo podizanjem *rašljastoga klina prema gore*.

Čunak je posebnoga oblika, *glatko izrađen* i na oba kraja *čunjasto zašiljen*. U njegovoj *izdubljenoj sredini* nalazi se tanka okrugla *prečka*, koja se zove *srdasce*. Na njega se navlači *nasukana cijev* (od trske). S jedne strane čunka nalazi se *mala rupica*, kroz koju se provuče konac (pamuk) s cijevi i kojim se tka, a zove se *potka ili pučica*.

Cepci (dva) okrugli štapovi nešto dulji od širine *natre*, koja preko njih prelazi s gornje i donje strane. Nalaze se između *nita i stražnjega vratila*.

Podložnici su učvršćeni na poprečnoj manjoj gredici, koja spaja obje uzdužne gredice (donje). Oni se pokreću na *malom vratilu*, koje je učvršćeno na *dva urezana klina* na spomenutoj poprečnoj gredici. Svaki od dva *podložnika* ima na debljem kraju *poprečnu veću rupu*, kroz koju prolazi tanko vratilo, na kojem se pokreću, a na tanjem prednjem kraju ima *podložnik dvije manje rupe*, kroz koje prolazi uzica, kojom je svaki vezan na određenoj visini za donji štapac jedne nite.

Stražnje vratilo ima uzdužni žlijeb *zvani šupilo*, u koji dolazi okrugla tanja drvena šipka preko *natre*, koja se tada namata preko nje na vratilo.

Na rubu otkanog tkanja *ispred žica natre* nalazi se tzv. *raspinjalo ili razapinjalo (raspinjač)*. To je obično tanka šiba, koja ima na oba kraja oštru iglu. Može biti i plosnata tanka letvica, koja ima po dvije igle na svakom kraju. *Raspinjačem* se drži tkanje nategnuto da bude stalno u *istoj širini*. Češće se pomiče, a i kad se namata na vratilo otkano tkanje.

To je eto kratki opis i nazivi svih dijelova stativa iz okolice Vinkovaca i Županje. Svakako, da za pojedine dijelove u ostalim krajevima Slavonije postoje i drugi nazivi. —

IVO BALENTOVIC:

Stazi dom

*Jutros su došli ljudi da sruše stari dom,
a ja sam u prikrajku skrivao suzne oči.
Jutros su došli (znao sam da će doći),
znao sam da će jutros otpočeti rušenje, lom.*

*Jutros su došli ... Loza je ko razumno biće
stuženo poglela po tlu sluteći kraj ...
Ljudi su vikali, kleli, tražili piće,
gazeći cvijetne lijehe i trave biserni sjaj.*

*Stvar je dakle u sjeti, u glupoj pečali mijene,
rekli bi: izlišna tuga, — donosi ju života tijek.
Uvijek su padale stare i rasle nove stijene,
pa što ćeš, — starome domu izminuo je vijek.*

*Da li je tako? Možda. Ne vjerujem u to.
S domom odlazi više, više no što je zid;
više nego što reći može i lice zabrinuto,
više no što se može shvatiti na prvi vid.*

*Jutros su došli ljudi ... A ja sam okrenuo glavu,
i krenuo sam cestom, da ne gledam srušene stijene;
te odlutao tužan u izmaglicu plavu,
dok su bezbrižne ptice letjele iznad mene ...*

ŠOKAČKO KOLO

Kako je kolo naša hrvatska narodna igra, mi imamo mnogo kola, koja se igraju u narodu. Svaki kraj ima svoja kola, a gotovo svako selo ih drugačije igra. Jedno od najpoznatijih i najomiljenijih je kolo ravne Slavonije, šokačko kolo, ili kako ga po selima nazivaju samo kolo. Obiđemo li cijelu Slavoniju, čut ćemo ga u svakom selu, vidjet ćemo kako ga igraju stari i mladi. Velim igraju, jer kolo se igra, a ne pleše.

Šokačko kolo

Opisati, kako se svira i igra šokačko kolo, dosta je teško, jer ga svaki primaš svira malo drugačije, a opet gotovo svako selo ili skupina sela drugačije igraju. Samo kolo ne igra se svuda jednako brzo. Dok u selima oko Vinkovaca mirno i polagano, u Srijemu i Posavini je življe, ono gotovo leti i mahnita.

Najživlje je kolo u Cvelferiji. To je kraj oko Save u blizini Brčkog, a zahvaća 8 slavonskih sela (Podgajci, Rajevo Selo, Gunja, Drenovci, Soljani, Đurići, Vrbanja i Račinovci). Za Vojne Krajine tih je 8 sela potpadalo pod 12-estu (ili njem. zwölfte), jer je tada službeni jezik bio njemački satniju ili kumpaniju, pa je od broja zwölf (čit. cvelf) ostao naziv Cvelferija, kao uspomena na to doba. Ova se sela po govoru, nošnji i igranju razlikuju od ostalih sela Šokadije. Ovdje je kolo vrlo živo, najviše možda zbog toga, što uopće nema narodne nošnje, koja bi svojom dužinom, težinom i skupocjenošću smetala pri brznoj i življoj igri. Tu se vidi i jak utjecaj susjedne Bosne, u kojoj Bošnjaci uz svirku šargije (tamburice) znadu vrlo živo zaigrati kolo. Slično Cvelferima, koji su najbolji igrači, igraju i Srijemci. U Cvelferiji se igrači ne hvataju za ruke, kao u ostalim krajevima, nego se zagrlje. Kolo se kreće na lijevu stranu. Na dva takta glazbe igrač napravi korak lijevom nogom u lijevu stranu i priključi joj desnu, ali obično tako, da prsti desne noge budu uz petu lijeve. Na slijedeća dva takta ovo se ponovi, ali samo s mnogo manjim koracima tako, da se mijenjaju veći, manji, veći, manji...

U Cvelferiji se koji puta igra š o k a č k o, ili nazvano još »kolo na dvi žice«, ili kolo na dvi strane. »Svira se slično kao i obično kolo, samo mnogo sporije, a primaš vodi samo na dvije žice. Ovo kolo znade vrlo malo igrača igrati onako kako se nekada igralo, a vrlo ga je teško i opisati. Sada se obično igra slično srijemskom (dva koraka lijevo, dva desno), samo bez skakanja. U selima oko Vinkovaca kolo je mirnije, ali ovdje gotovo svako selo igra drugačije pa, iako je ta razlika mala (često puta samo u »drmanju«), vrlo je teško udesiti kolo s igračem iz drugog sela. To se osobito opaža na crkvenim godovima ili kirbajima, gdje se u kolo uhvate prije i prijatelji iz raznih sela.

Ako, na primjer, uzmemo nekoliko sela, koja leže jedno blizu drugoga, vidjet ćemo tu razliku u igranju. Tako sela Podgajci, Županja, Gradište, Cerna, Retkovci, Prkovci igraju različito, iako su u blizini, iako se iz jednog sela dolazi odmah u drugo. Više sličnosti ima između kola u Cerni i Gradištu, gdje je udaljenost svega 5 km. Radi ove male raznolikosti u igranju nezgodno je opisati kolo u ovim selima. Ovdje se kolo uglavnom igra na ovaj način: igrači se hvataju za ruke, ali tako, da se ruke ukrštaju (na pr. prvi igrač prebaci desnu ruku preko lijeve ruke drugog igrača, koji mu je s desne strane i uhvati lijevu ruku trećega). Svoju lijevu ruku pružio je prvi igrač ispod desne ruke drugog igrača s lijeve strane i uhvatio desnu ruku trećega. (Na taj se način ruke ukrštaju). Na dva takta glazbe pruži se lijeva noga u lijevu stranu, a na slijedeća dva priključi joj se desna, i tako se nastavlja. Na taj se način kolo polagano kreće na lijevu stranu. O samom igraču i selu, odakle je, zavisi i način igranja.

Nekada su u kolu svirali gajdaši, jer selo druge glazbe gotovo nije ni poznavalo. Koji puta bi tek zasvirali eigani u ćemane, kakav momak u dvojnice ili samicu (tambura), ali pravog kola ni veselja nije moglo biti bez gajdaša. Kada je netko išao igrati, ne bi rekao da ide u kolo, kao danas, nego da ide gajdima. Ići gajdima značilo je ići u ko-

lo na igru. Ovaj izraz, malo promijenjen (sada se kaže gajdama) sačuvao se još u Gradištu, ali u drugom značenju. Kada su u selu svatovi, skupljaju se uveče momci pred mladoženjinom kućom, ovdje pjevaju, šale se i vesele. Neki proviruju, što će kome mlada prikazati tj. koga će od mladoženjinih svatova darivati otarkom (ručnikom), i što će njoj i mladoženji prikazati (tj. koliko će tko od mladoženjinih svatova darivati njoj u novcu, a od njenih svatova mladoženji). I za to skupljanje momaka pred mladoženjinom kućom postoji naziv ići gajdama. U nekim selima se to kaže »ići u busiju« ili »ići na divan«.

Dok se nekada kolo nije moglo zamisliti bez gajdaša, danas nema kola bez tamburaša. Doba gajdaša je prošlo, po selima bi se moglo naći još par didaka koji sviraju gajde, a od mlađih ne zna nitko. Pa i ovi stari (u Rokovcima, Gradištu) zavravaju tek koji puta, da se sjete starih vremena. Svirati u gajde nije lahko, kako mnogi misle, čak je i dosta teško. Danas u kolu sviraju tamburaši. Dobri su tamburaši poznati na daleko, kao nekada dobri gajdaši. Danas su najpoznatiji tamburaši iz Tovarnika i Vrbice (sada opć. Đakovo), njima je tamburanje jedini zanat, i oni, sviraju po kirbajima, zabavama, a najviše po svatovima. Od seljačkih tamburaških zborova ne bi mogli ni jednog posebno izdvojiti, jer njima sviranje nije zanimanje nego tek razonoda poslije napornog rada.

Samo kolo se nekada igralo napolju, na kakvoj ledini ispred crkve, na seoskom križopuću, ili na širokom drumu. Igrati u gostionici, ili samo unići u nju, bila je najveća sramota svakoj poštenoj djevojci. Danas se kolo u malo kojem selu igra napolju, (Gradište, Prkovci, Komletinci), nego obično u gostionici, čitaonici ili Domu.

Naročitu draž ovome kolu daje pjevanje i nadpjevavanje, zbog čega je ono malo i na zlu glasu. Pa i sam M. A. Reljković u svom »Satiru« udara na kolo, ne toliko radi same igre, nego zbog pjesama koje se pjevaju u njemu. Danas se pjevanje u kolu pomalo gubi, pa imamo mnogo sela, u kojima se više ne pjeva, a to su osobito ona, u kojima je kolo življe.

Z. M.

IZ KOLA

Nema zime dok ne padne inje
Ni radosti dok ne diliš s kime.
Evo šora di je dika moja,
Evo kuće di je moje luče!
Našim šorom tambura cilika,
To je dika, ide iz šljivika.
Visok pendžer a ja cura mala,
Pa ne mogu viditi bečara.
Volim diku al' se ne odajem,
Meni draže kad on prvi kaže.

Mama kaže da čuvam poštenje.
Čuvaj vraga kad je dika draga!
Dođi mili, ma se ne ljubili,
Ma se samo očima vidili.
Srce kuca, 'oće da popuca,
Po tri noći neće san na oči.
Aoj meni! Ja se oledeni,
Kad sam čula da se dragi ženi.
Fertig, diko, sa našim voljenjem,
Kiša pala, voljenje oprala!
(Pribilježio Ika Ivakić.)

S. Jančarić
Polako

Drummarac

Gundulić

5+4+5

Kad s je-se-ni za-peku ka-za-ni,

onda ljudski propada-je da-ni.

Kad s jeseni zapeku kazani,
onda ljudski propadaje dani.

Ženo moja, alaj si mi mila,
do nedelje pod pokrovom bila.

Sunce jarko, ajde malo stani,
projdoše mi moji mladi dani.

Kad se sjetim na 'nê stare staze,
padaju mi suze niz obraze.

S. Jančarić

Drummarac

Vel. Kopačka

Impresivo

I - du šo-rom četi-ri be-ća- ra,

a za nji-ma tambura u-da-ra

Idu šorom četiri bećara,
a za njima tambura udara.

Nisu mene ubili poslovi,
već po selu visoki plotovi.

Pit ću vina, dok je Varadina
i rakije dok je šokadije.

Kaži, mala, il' oćeš il' nećeš,
da baraba ne dolazi džaba.

Kultuzna kronika

TOK SLUŽBOVANJA KAPETANA AGIĆA (Dienstbeschreibung)

Andrija Agić, rođen u Račinovcima u Slavoniji 11. travnja 1761. nastupio je 1. svibnja 1774. svoje službovanje u Petrovaradinu kod 9. graničarske regimente. S ovom regimentom (pukovnijom) učestvovao sam od izbivanja u ratu s Turcima 1788. i izvojevao pod komandom tadašnjeg pukovnika i pukovnijskog zapovjednika Br. Davidovića zauzeće turske tvrđave Šabac. U godini 1789. borio sam se protiv neprijatelja u bitkama kod Lipnice, Lešnice, Loznice i još nekojim mjestima sve do Soko — Valjeva, pa dalje u svim ostalim bitkama sve do konačnog istjerivanja Turaka iz Srbije i bitaka prilikom zauzeća Beograda pod komandom tadašnjeg pukovnika i pukovnijskog zapovjednika Br. Davidovića, Černela, Bera i Esterajhera.

Nadalje sam učestvovao u izviđačkim okršajima kod Lipne na Drini protiv turske tvrđave Zvornik pa u tvrdokornim bitkama sve do zauzeća Beograda.

U godinama 1793., 1794., 1795. i 1796. bio sam u svim akcijama protiv neprijatelja u kojima je naša regimenta učestvovala i to pod komandom tadašnjeg korpskomandanta Princa Koburga, feldmaršalajtnanta grofa Varterslebena i generala grofa Belegarde-a u Nizozemskoj i Brabantu. Od ovih navo-

dim samo neke pojedinačno, naine one kod Valensiene, Turnaj, kod opsjedanja i zauzeća Lekesnoj, kod opsjedanja Mobeža, Landnesi itd., zatim u mnogim bitkama na Rajni. Konačno sam učestvovao u vojni 1809. s prvom vlaškom graničarskom regimentom u Poljskoj kod Varšave, Samosa i drugim bitkama protiv Francuza sve do zauzeća Sandomira.

26. listopada 1781. unapređen za kaplara,

1. svibnja 1788. premješten u slavonski frajkor,

17. prosinca 1788. unapređen za narednika (feldvebel),

1. studenog 1790. ponovno premješten u petrovaradinsku graničarsku regimentu,

16. listopada 1796. postao ferih (zastavnik),

1. prosinca 1796. potporučnik,

16. lipnja 1800. natporučnik,

16. rujna 1805. kao prekobrojan kod prve vlaške graničarske regimente i 1. rujna 1809. s unapređenjem za kapetana — lajtnanta ponovo premješten petrovaradinskoj graničarskoj regimenti i onda 1. travnja 1810. zbog stečenih defekata penzioniran.

Račinovci, 1. kolovoza 1834.

(Preveo S. G.)

Dr Rudolf Horvat:

NASELJAVANJE MUSLIMANA U BOSNU 1863.

Andrija Torkvat Brlić poslao je 3. svibnja g. 1863. iz Broda u Zagreb izvješće u kome javlja da je bosanski vezir postao Osman Šerif paša koji je prije toga bio upravitelj turske tvrđave u Beogradu.

Novi vezir putovao je tada po Bosni da upozna zemlju i narod. Glavna je svrha njegovog putovanja da nađe stalno prebivalište za one muslimane koji su morali ostaviti Beograd, Užice i Sokol u Srbiji, te potražiti utočište u Bosni. Veliki je vezir krenuo iz Sarajeva dolinom rijeke Bosne gdje je vidio novi, zaista svrsishodno napravljen drum koji vodi od Sarajeva do Broda gdje znatno olakšava promet, jer kola udobno voze ovim drumom. Stigavši u Novi Šeher zakrenuo je vezir preko rijeke Bosne u Gradačac. Odatle je putovao dalje pokraj Save uz koju je vidio nove čardake što ih je Turska podigla protiv Austrije.

Osman Šerif paša stiže 2. svibnja 1863. u Bosanski Brod. Hrvatski ban Josip barun Šokčević, koji bijaše podjedno zapovjednik Vojne Krajinice, odredio je da zapovjednik tvrđe u Slavonskom Brodu sa sjajnom pratnjom (časničkom i činovničkom) prijeđe u Bos. Brod pa da ondje visokog turskog dostojanstvenika pozdravi u njegovo ime. I zaista su krajiška gospoda 2. svibnja u 2 sata poslije podne preplovila na lađi rijeku Savu te stigla u Bos. Brod. Ovdje ih je vezir Osman Šerif paša ljubazno primio i crnom kavom podvorio. Tom prigodom ve-

zir je pripovijedao da će za muslimanske iseljenike iz Srbije dati napraviti 300 kuća na desnoj obali Save nasuprot Slavonskog Šamca, a 1400 kuća iznad Bosanskog Broda.

Oko 7 sati navečer 2. svibnja dovezao se bosanski vezir u čunu (čamcu) s desne na lijevu obalu Save kod Broda. Ovdje se ukrcao na parobrod i oputovao u Berbir (Bosansku Gradišku). Vezir tom prigodom reče da će iz Berbira poći u Banja Luku. Odatle se namjerava vratiti u Bos. Brod, odakle će posjetiti Slav. Brod, da uzvrati posjet zapovjedniku tvrđe. Vezir je to doista i učinio, posjetivši u Brodu načelnika Kottasa i pukovnika Wagnera, zapovjednika tvrđe brodske.

Bosanski je vezir Osman paša odredio da se za muslimanske izgnanike iz Srbije podigne na desnoj obali Save 5 varošica, poimence: Brezovo Polje i Drenovac u bijeljinskoj nahiji (nasuprot hrvatskog sela Račinovaca), zatim Orašje i Ugljara u gradačkoj nahiji (nasuprot Županje) i Orahovo u Banjalučkoj nahiji (nasuprot Jablancu). Povrh toga dade vezir muslimane iz Srbije nastaniti u Bos. Kostajnici na Uni (u prijedorskoj nahiji). Vezir je odredio da se imaju raseliti oni katolici i pravoslavni žitelji koji stanuju u tim mjestima, pa da muslimanima prepuste svoja polja koja su nekada iskrčili i uredili. Bijedna je raja morala besplatno peći ciglu, sjeći drvo i graditi kuće, premda ni sama nije znala kamo će se skloniti preko zime. (Obitelj, br. 3 god. 1937.).

PUTNE BILJEŠKE SLAVONCA dr. JURJA STOJANOVIĆA PO MLETAČKOJ RATNE GOD. 1866.

U drugoj polovini 19. st. Njemačka i Italija su u toku svoga ujedinjenja. Zbog toga je došlo do rata Prusije i Italije protiv Austrije 1866. godine. Austrija je držala Mletačku pokrajinu u svom posjedu, a Italija je nastupala kao saveznik Prusije.

Juraj Stojanović, sin Mijata, učitelja iz Babine Grede, završio je u travnju 1866. Josefs-akademiju u Beču na medicinskom fakultetu. Postavljen je za nadliječnika u Glavnu posadnu bolnicu u Temišvar. Nakon 20 dana službovanja dođe do navedenog rata i Juraj bude dodijeljen F. M. Hohenstein-pukovnici br. 29 u Vincenzu u Mletačkoj. Napustivši Temišvar posjetio je oca koji je tada službovao u Zemunu. Putovanje je produžio parobrodom do Pešte, te vlakom dalje preko Ljubljane i Nabrežine u Mletačku. U Vincenzu je prispio 30. svibnja 1866. godine.

Mletačka pokrajina bila je pod vlašću Austrije i dijelila se na oblasti koje su nosile naziv po glavnim gradovima. Npr. Rovigo, Mantova, Padova, Verona, Vincenza, Venecija, Treviso i Udine. Vincenza je zapadno od Venecije pod Alpama. Oko 1815. bila je kratko vrijeme pod vlašću Francuza, pa je poslije potpala pod vlast Austrije. Stanovnici grada dignu ustanak 1848. i istjeraju Asutrijance 25. ožujka, ali ga isti ponovo osvoje 10. lipnja. Prvi utisci Jurja bili su u doslovnom tekstu slijedeći: »Tu sam se divio nad ljepotom položaja Vincenze i ciela je okolina kao i ciela Italija liepa, dobro obrađena, plodna, sve kao vrt.« Dne 2. lipnja putovao je dalje vlakom u Padovu, gdje se za-

državao jedan dan. Tu je našao nekoliko znanaca vojnih liječnika. Padova je tada brojala 60.000 stanovnika. Grad je odisao starinom i znamenitostima. Posjetio je sveučilište koje je već tada bilo glasovito, dalje, muzej, lijep i velik hram sv. Antuna padovanskoga, hram sv. Justina, veliki korzo, čuvenu zgradu Pedrozzi itd. Dne 4. lipnja putovao je dalje poštanskom dilažansom do Roviga, koji se nalazi od Padove na udaljenosti od 40 km.

Rovigo leži na desnoj obali rijeke Adidže. Nešto južnije je rijeka Pač koja je bila granica između austrijskih posjeda i Italije. Istočno 20 km leži grad Adria po kojem je Jadransko more i dobilo svoj naziv.

Zapisi o Rovigu sežu već od 838. godine. Temelji grada imaju oblik peterkuta na koji su podignuti zidovi. U grad se ulazilo na šestero vrata. Ostala su samo dvojica vrata: »Porta di s. Bartolomeo« i »Porta di s. Agostino«. U antičko doba grad je bio opasan šančevima, no 1866. ovi su bili izravnani za šetalište. Grad ima mnogo starina, kao npr. »Torre Dona« s ostacima utvrde koje je sagradio god. 920. biskup »Palo Cattaneo«, te zvonik iz god. 1138. U 19. st. pregrađena je crkva »S. Francesco« iz 15. st. Građevni slog crkve je barok. Katedrala iz 1696. također je građena u baroku. Građena je po planovima G. Frigimelica. Koncem 16. st. je sagrađena crkva »Beata Vergine del Soccorso«, a zvonik je iz god. 1655. Palaču »Roncali« izgradio je M. Sannicheli 1555. god. Galerija slika ima preko četiri stotine primjeraka, a smje-

štena je u »Palazzo dell' Accademia dei Concordi«. U Zbirci seminara pohranjeno je nekoliko primjeraka venecijanskog slikarstva.

Rovigo je udaljen sat hoda do rijeke Pada. God. 1866. imao je 10.000 stanovnika. Trgovina mu je bila vrlo živa. Italija je uopće zemlja velike bujnosti i plodnosti. Gradovi i sela su lijepi i bogati. Ali, čim čovjek u uniformi dođe u Italiju, osjeća da je u neprijateljskoj zemlji. Austrijska vojska tada je zaposjela sve gradove, putove i mostove, te dan i noć pratila kretanje domaćeg stanovništva. Jurju se ne dopada živjeti u Italiji. Smatra, da su stanovnici uglavnom »podlog i lukavog značaja«. Za sada su još poslušni, ali im nije vjerovati. Hrana i voda je loša, jedino voće i kava im valja. Toplota je nesnosna, znoji se cijeli dan, te jedva čeka večer da zahladí. Cijene su visoke za sve predmete u trgovini. Za sebe i poslužnika plaća osam forinti srebra za dvije sobice. Govori već ponešto talijanski i nada se da će za kratko vrijeme dosta toga svladati, pomoću latinskog jezika što ga je učio u školi.

Od 23. lipnja do 1. kolovoza 1866. Juraj se ne javlja ocu u Hrvatsku. Nadolaze dramatični trenuci za Carevinu Austriju u Mletačkoj kao posljednjem posjedu u sjevernoj Italiji. Austrija je u Italiji dobivala bitke na kopnu i na moru, ali duh makijavelizma pretvarao je talijanske vojne poraze u diplomatske pobjede. Prusija je na sjeveru pobijedila Austriju kod Kraljeva Graca u Češkoj i austrijska vojska se iz Italije povlači da bi spasila Beč.

U vezi povlačenja vojske Juraj putuje sa četom iz Roviga prvo vlakom do Padove. Dalje su pješaćili do iza Soče, dok se glavnina određena za sjever kotrljala vlakom prema Beču. Konačno je dospio u tvrđavu Palma Nuova. Kad je s Talijanima nastupilo primirje napravio je izlet 11. rujna s nekoliko oficira preko Strassoldo, Cervigliano i Terzzo u Aquileju (Slov. Oglej). To je od Palme na udaljenosti 18 km. Grad leži na rubu furlanske ravnice, udaljen od obale Jadranskog mora 9 km. Kanal »Anfora« spaja ga s morem. Aquileju su osnovali Rimljani. Od III st. sjedište je biskupa tj.

patrijarhat. Za vrijeme provale Huna stanovnici su grad napustili i naselili se po otocima venecijanske lagune. (Tako su isto kod nas stanovnici Epidaura pobjegli i naselili Raguzium iz kojega se kasnije razvio Dubrovnik). Iz rimskog doba vidljivi su ostaci vodovoda (Santo-Stefano), gradskih zidina (Mariagnane), kula, vrata, trg, tragovi ulica, cirk, amfiteatar, Jupiterov hram, kupališta i groblje. Kamen kao građevno tvorivo u Furlaniji je velika rijetkost. Zbog toga je kamen raznošen počev od gradskih zidina do groblja. (I kod nas je bio takav slučaj da su seljaci odnosili kamen sa srednjovjekovnih kastela kao npr. Kostroman kod Babine Grede i ostali). Tako je iskopano i nepovlasno odnesena množina raznih predmeta. Juraj je vidio oruđa, oružja i mnogo starih novaca. U antičko doba u Aquileji bila je kovnica novca. Tako je kupio sto komada starih novaca, kao poklon ocu koji je tokom života stvarao i takvu zbirku. U Aquileji je bazilika, primjer starokršćanske i srednjovjekovne umjetnosti. Prvo je bila u romanском slogu, pa je 1348. djelomično potresom porušena. Obnovljena je od 1365—1381., ali u gotskom slogu. Juraj se popeo na zvonik bazilike, te je imao vrlo lijep pogled na Jadransko more. Trst i goli Kras.

Iz Palma-Nouve putovao je kolima do Sagrado-a, a dalje vlakom u Trst. Iz Trsta je produžio, ali parobrodom »Milano« u Mletke, da ih malo razgleda, dok ga Austrija ne napusti. Ovaj grad i pokrajina dobili su naziv po plemenu Venetima. Na izdisaju Rimske države, pod navalom barbara nastaje grad. Bili su to prvo država-grad, »Republica di San Marco«. Napoleon je osvojivši ih prekinuo njen državni život godine 1797. Padom Napoleona ulaze u sastav Carevine Austrije, koje se oslobađa 1866. godine, priključenjem ujedinjavajućoj Italiji.

Parobrod »Milano« bio je prepun putnika. U Trstu je harala kolera, pa su ljudi bježali iz grada. More je bilo prilično nemirno, te su muški putnici dobili morsku bolest. Vožnja je trajala punih osam sati, no Juraj se zdravstveno dobro držao. U Mletke su prispjeli u osam sati ujutro. Prije nego što su se putnici

iskrcali, oficiri gradskog poglavars-
stva i zdravstva su ih prvo raskuži-
li okadivši fenjom, što veli Juraj
»kao kulenove u dimnjaku« u Šoka-
diji. Tek tada je sio u gondolu, pro-
vezao se gradom do svratišta »Ho-
tel Bauer«, gdje je i odsio. Kad se
malo odmorio, počeo je grad obila-
ziti »čudeć se koječemu dosad ne-
viđenu«. Iako je bila nedjelja, te tr-
govine zatvorene, ipak se mnogo to-
ga može vidjeti po starim dvorovi-
ma, crkvama i na trgu sv. Marka.
Toga dana po podne naišao je na
rođaka Andriju Raca, poručnika u
mletačkoj posadi. Taj ga je vodio
po Mlecima kao cicerone. Pošao je
da vidi most »Rialto«, »Canal-gran-
de«, zanimljivi ribarski trg, pa pre-
lijepi trg sv. Marka (Piazza san
Marco). Kod ovoga trga vanredno
je uspjelo urbanističko-arhitekton-
sko oblikovanje. Dalje je pregledao
crkvu sv. Marka (Basilica di S.
Marco), pa Duždevu palaču (Palazzo
Ducale). Ova posljednja predstavlja
građevinu, koja je »oličenje moći i
bogatstva nekadanje Republike«.
Može se vidjeti u njoj mnogo u-
mjetnina i starina, divnih dvorana
ukrašenih likovnim umjetninama.
Tu su i ralje onih dvaju lavova, ko-
je su za vrijeme Republike služile
za ubacivanje tajnih pritužbi. Vidio
je tamnicu Mletačke republike i
most uzdisaja. Posjetio je »Theatro
Phönix« i još mnoge značajne zgra-
de u gradu. Stoljetno postojanje dr-
žave, vladavina nad Istriom i Dal-
macijom, te živa pomorska trгови-
na s Levantom, odražava se u bo-
gatsvu i raznovrstnosti umjetničkih
i kulturno-historijskih objekata.
Mleci i mnogi gradovi iste pokraji-
ne izgrađeni su počev od temelja od
drveta iz Motovunske šume u Istri.

Najznatnije promjene razvoja u
talijanskom i evropskom slikarst-
vu predstavljene su u Mlecima. Tu
je cvjetna gotika (gotico fiorito),
rana renesansa, barok, romanika i
bizantska orijentalnost. Juraj je bio
i na zvoniku crkve sv. Marka. Pogled

je prekrasan, jer je oko njega cijeli
grad, a pred njim Jadransko mo-
re. »Tko Mletke ne poagleda sa is-
toga zvonika ne može reći da je vi-
dio taj grad čudna položaja.« U Mle-
cima je velika živost tj. vreva i guž-
va. Izlozi trgovina mjestimično su
ukusnije postavljeni, nego u Beču.
To se isto odnosi i na kavane.

Već je gotova stvar da će Mletač-
ka pokrajina ući u sastav ujedinju-
juće Italije. To je samo bilo pitanje
sporazumno određenog vremena.
Zbog toga se grad čistio, popravljao,
poljepšavao da bi što dostojnije do-
čekao kralja Viktora Emanuela. Na
mnogim zgradama već su se vijale
talijanske zastave.

Pred večer veoma je ugodno doći
na trg sv. Marka. Čarobno je osvi-
jetljen, a građani po njemu šetaju,
te izgledaju u jednoj globalnoj sli-
ci kao mravi u mravinjaku. Sve je
živo i veselo cijelu noć. Juraj veli:
»lijepo je i zanimljivo živjeti ovdje,
ali i vrlo skupo«.

Dne 11. rujna ponovo se ukrcao u
parobrod »Milano« te vratio u Trst.
Brod nije imao mnogo putnika, a
more je bilo mirnije, tako je i vož-
nja ugodnija. Kada čovjek doživi da
je na pučini, a ne da gleda more s
obale, ima osjećaj da ga je upoznao
— osjetio. U Trstu je još harala
kolera. To poslije podne i noć umrlo
je 76 osoba. Iz Trsta je oputovao u
Palma-Nuovu, u nadi da će biti pre-
mješten u Grac u Štajersku, pošto
je rat gotov. —

Mijat Stojanović je kao otac bri-
žno odgajao svog Jurja, jer je maj-
ku izgubio još kao dijete. Nastojao
je da mu nadomjesti majku, pa mu
je davao prvo duhovno oblikovanje,
temelje osobne i društvene etike,
razvijao kulturu srca. Pod utjecaj-
em oca Juraj je bilježio ratne do-
gađaje i utiske s izleta u neke gra-
dove. Iz dnevnika pisao je ocu pis-
ma u kojima je bilo građe i za ovaj
prikaz.

Krunoslav Tkalac

VIJESTI IZ ŽUPANJE U PROLJEĆE GODINE 1897.

(Narodne novine br. 52 od 5. III 1897.)

Naše mjesto jeste jedno od većih
i središnjih u ovome kraju, pa je
vrijedno da se o njemu u svijetu

nešto i čuje. Županja je sijelo kotar-
ske oblasti i više drugih ureda. Tu
je tvornica tanina i tvornica bača-

va. U njima se skupilo radništvo iz raznih krajeva Austro-ugarske monarhije. To su npr. obrtnici najviše njemačke narodnosti. Oni će se u budućnosti uklopiti u domaće narodno tkivo. Tvornice su osnovane na vrlo solidnom temelju kapitala kao osnovne poluge privrede. Činovništvo je vrlo dobro plaćeno, a i radništvo srazmjerno dobro. Osim toga mjesno i okolno stanovništvo lijepo zarađuje dovozom raznog materijala, prvenstveno drveta. S obzirom da se pored seljačkog razvija i obrtnički stalež, postoje u Županji razna humanitarna i obrazovna društva i ustanove. To su npr. dvije čitaonice, vatrogasno, pogrebno, glazbeno i diletantsko-dramsko društvo. Radi se na osnivanju podružnice gospodarskog društva koje bi za cijeli kotar bilo neophodno potrebno. Ono će svojim utjecajem mnogo djelovati na racionalnije gospodarenje našega seljaka. Konačno tu je i štediona koja je pod revnom upravom vrijednog ravnatelja Viktora Brunšmida. Ona je već dokazala pravo na opstanak, pošto su joj dionice u razdoblju od jedne godine skočile od 20 na 80 forinti.

S obzirom na samu Županju i njen položaj središta kotara, osnovala je Zemaljska vlada kralj. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, godine 1895. Višu pučku školu realnoga smjera. Ista vrlo lijepo napreduje, te je već danas (1897) sa svim potrebnim učilima snabdjevena. A, mudrim i revnim nastojanjem gg. učitelja bez sumnje će glede napretka biti jedna od prvih među svojim drugaricama. Smještena je u lijepe prostorije Opće pučke škole. Općinstvo je s oduševljenjem pozdravilo osnivanje Više pučke škole. Ali i rogozorilo je, kada je nadošlo plaćanje knjiga i ostalog školskog pribora, što je iznosilo po učeniku V. razreda preko 10 forinti. Na općinski školski odbor i kotarska oblast pritekli su i ovdje u pomoć. Mnogoj su siromašnjoj djeci sva ova sredstva nadomjestili već prošle školske godine. Ove godine je dobilo preko polovice učenika besplatno sve školske potreštine. Dozvolom visoke vlade doprinijela je

u tu svrhu školska zaklada, nadalje općinsko zastupstvo u Županji, Rudolfova zaklada, tvornica tanina i ostali po nekoliko stotina forinti. Darovane se knjige koncem godine pakupe i podijele učenicima slijedeće školske godine. Tako će iduće školske godine, izgleda, biti sva djeca snabdjevena besplatnim knjigama. Smatra se da će time nestati negodovanja u vezi tako korisnog zavoda. Školu polazi i znatan broj učenika iz okolice, a sigurno će se ovaj broj slijedeće školske godine još i znatno povećati.

Osnutkom ovog potrebnog zavoda, zadužila je kr. zemalj. vlada i mjesto Županju i cijeli ovaj kraj, jer će on pružiti mladeži dovoljno naobrazbe za praktični život, kao i za daljnji polazak srednjih škola.

Budući da je škola najviša zgrada u mjestu, to je općinsko poglavarstvo nedavno na njoj postavilo munjovod.

Ovih dana obnovljeno je općinsko zastupstvo, ali još nije obavljen izbor načelnika.

Prije nekoliko dana zaplijenio je kotarski veterinar Manc do 150 komada kriomčarenih svinja iz Bosne, koje su trgovci tjerali u Bačku. Svinje su do 25. veljače prodane na javnoj dražbi.

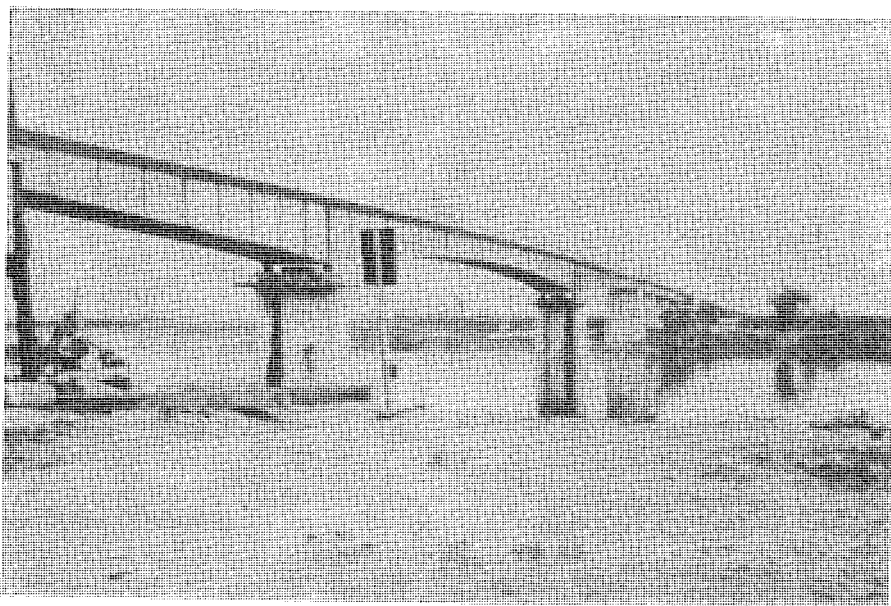
Ima izgleda da će doskora početi s gradnjom željezničke pruge Vinkovci — Županja. O tome u javnosti do sada uopće nije bilo govora. U vezi toga bio je ovih dana u Županji koncesionar Plavšić iz Osijeka. Poslije su došli i mjernici da pregledaju zemljište. Po mišljenju Plavšića imao bi rad na pruži otpočeti 1. svibnja o. g., s tim da se ista preda prometu 1. svibnja 1898. godine. Koliko će Županja, a i cijeli ovaj kraj ovim novovjekim prometom dobiti, o tome je suviše govoriti. S ovom prugom Županja, kao i cio kraj, porasti će još više u vrijednosti, ako se ova i dalje nastavi do Tuzle, što je također u projektu. To bi onda bila najkraća veza Hrvatske i Slavonije sa Sarajevom.

Pribilježio: Krunoslav Tkalac

NOVI SAVSKI MOST

U nazočnosti predstavnika SIV-a, republičkih rukovodilaca Hrvatske i Bosne i Hercegovine, susjednih općina, investitora iz Međunarodne banke, projekatana i graditelja ceste i mosta, te naroda ovog kraja, 21. rujna 1968. svečano je pušten u promet novi most preko Save između Županje i Orašja kao i zadnja preostala dionica autoputa od Županje do Tuzle. Time je dovršena velika nova magistrala koja vodi od

promet imati i značajnijeg odraza u životu ovoga mjesta. S novim mostom čvršće se vežu i spajaju suhozemskim putem dvije naše Posavine koje su se i do sada privredno nadopunjavale s perspektivom još bolje suradnje. Novi put neće se samo odraziti u pojačanom lokalnom strujanju privrednog života sa mo ove naše bliže okolice, već i u uzajamnom prometu i izmjeni dobara i ostalih naših republika i uda-

Novi most

mađarske granice na sjeveru, presijeca autoput Zagreb — Beograd kod Županje, pa novim mostom prelazi u Bosnu i preko Tuzle i Sarajeva vodi do na jug Jadrana i jadranske magistrale. Županja na taj način, uz postojeći autoput Zagreb — Beograd, postaje najvećom raskršnicom internacionalnih autoputeva te nema sumnje da će taj povećani

ljenijih krajeva kao i u međunarodnom turizmu.

Ukupna dužina novog autoputa od Županje do Opuzena iznosi 375 km. Dovršena dionica od Županje do Tuzle duga je 80 km. Radovi na izgradnji ove završne dionice započeli su 1967. godine, a mosta 1965/66 — dužina mosta je 800 m, širok 14 metara.

(S. G.)

SREČKO ALBINI

povodom 100-godišnjice rođenja

Srećko Albini

Među najznamenitije Županjce ubrajamo nesumljivo u svijetu i domovini priznatog i slavnog kompozitora i ravnatelja Hrvatske opere u Zagrebu — Srećka Albinija koji je 10. XII 1869. rođen u Županji i tu proveo svoje nezaboravno djetinjstvo i mladost. Rođen je u Velikom kraju u današnjoj ulici Maršala Tita kbr. 116. nedaleko ugla gdje je u to vrijeme Vojne krajine bila smještena komanda 11. županjske kompanije, a iza nje vojno vježbalište (egzercirije), barutana i šupa za topove. Tek kasnije naselili su se tamo na Mlaki i Čigani kojih se Albini tako živo spominje.

»Na kraju sokaka, tik uz egzerciriplac — piše u svojim uspomenama Albini — gdje su nekada Trenkovi serežani muštrali pandure, a kasnije Čigani podigli svoje kolibe, pjevajući: »Oj, Županjo mali Carigradu...« tamo sam se rodio... Okrećena kuća na tri pendžera sa širokim odžakom, šarenom kapijom. U avliji bunar, na njemu oroz koji se škripajući okretao kad sam u pomanjkanju vrabaca pucao na nj floberticom.«

»Tu sam proveo svoju zlatnu mladost pod snažnim utiscima posavske prirode i raspjevane duše dobroćudnog, vedrog i života radosnog šokačkog seljaštva. Sve je tamo veselje, užitak glazba, ljepota!«

»Roditelji, onda prilično imućni, razmazili su me beskonačnom svojom ljubavlju, te su brižno uznastojali, da mi dadu što bolji odgoj i da udovolje jakom mojem nagonu za znanjem i naobrazbom. Nekom mladom apsolviranom filozofu, koji je bio posvema primljen u našu kuću i obitelj, bila je povjerena briga nada mnom. On je sastavio gudalački kvartet koji je svake večeri kod nas muzicirao. Premda sam učio guslanje, naravno da sam sudjelovao samo slušajući, ali pohlepno gutajući glazbu klasičnu, opernu i zabavnu. Time su našli silnu pobudu moja mašta, moj duševni život, moji osjećaji. Svaki doživljaj odzvanjao je u meni poput glazbe. I lijepo i ružno, i veselo i tužno, sve je zvonilo nekom svetom harmonijom mistične vječnosti, kako nam ju samo glazba kao religija posreduje i izrazuje.

Ovi su me snažni utisci rane mladosti vjerno pratili kroz cijeli život i možda su od mene načinili boljeg čovjeka nego li glazbenika od zanata.

S devet godina došao sam na gimnaziju u Graz i Beč, te sam pored škole strastveno učio glasoviranje. Saobraćaj s glazbenim ljudima, raskušna prilika čuti dobru glazbu silno su me privukli i onda još, kad su moji roditelji osiromašili i kad sam na njihovu želju morao apsolvirati trgovačku akademiju, da što prije dođem do zvanja, koje će mi nekako osigurati budućnost.

Cijelo svoje slobodno vrijeme bavio sam se glazbom. Učio sam razne instrumente, a počeo sam i — za sebe — komponirati. Tu i tamo je tkočuo čuo koju moju malu kompoziciju, pa je podražavao moju taštinu da sam je ponudio kojem nakladniku, koji ih je na moje veliko začuđenje štampao. I za velikih školskih ferija se je u Županji revno muziciralo.

Malo u lov, malo plivanja u Savi i veslanja, malo jahanja na turskom konjicu Ali-u. Ciganske pjesme, tamburanje sa vodenica kad uveče padne mrak, pjevanje žustrih moka i lijepih cura i snaša po danu i po noćima...

Tu je bio prije svega ciganin Tanasija sa svojom čengarskom četom, koji mi je morao beskrajno pjevati i svirati te nebrojene prekrasne šokačke, srijemske, bosanske, srpske i banatske pjesme, junačke, ljubavne, bolne i obijesne; pa nakon svake pjesme po koje drugo kolo: najprije tiho i sitno, pa sve bujnije, sve strastvenije, do raskalašenosti, do ludila, onom sigurnom i dosljednom gradacijom, kako ju je samo taj veliki psiholog — umjetnik pogodio.

Na uzvrat sam ga morao naučiti za poslovnu porabu najnovije bečke »šlagere«. On ih je — hvala Bogu — kao jak umjetnički individualitet čestito iskrivio u prijevodu na svoj ciganski jezik. Slušajući onda kod njegovih simfoničkih koncerata te iznakažene melodije i pustolovnu harmonizaciju improvizirane pratnje izvršno sam se zabavljao, mnogo naučio, a uz to mi je ipak savjest ostala mirna, da nisam pokvario njega i duh naše i njegove glazbe, već on, nemilo sve što je tuđe i što mu kao umjetniku nije išlo iskreno od srca.

Onda je tu bio krojač Šatny, koji je u svojoj krojačnici imao na zidu pod staklom u okviru ručno pismo Beethovena, za koje je posve ozbiljno tvrdio, da je izravno njemu — Gospodinu Vaclavu Šatnyu u Županju — napisao. Znao je vrlo spretno prijeći preko toga, da je na listu dolje bilo naštampano sitnim slovima: »Faksimile Beilage der Illustrierten Zeitung.« —

Taj prisni prijatelj Beethovena i šest sinova urara Houdeka sačinjavali su vatrogasnu bandu. Njima sam instrumentirao i uvježbao »Oj banovci«, »U boj, u boj«, a mednim i naručenu koračnicu vlastite kompozicije i posvete za paradu. I tu sam naučio više nego oni za praksu.

S prijateljima đacima sastavio sam pjevački zbor i priredio koncerte, na kojima smo također izva-

đali po koju moju kompoziciju, jer su oni jamačno iz same prijateljske ljubavi prema meni — bili oduševljeni njome.

Jedne ferije dao sam se čak na skladanje jedne opere jednočinke. Libreto sam napisao sam i radnju izmislio, da je svakog od mojih prijatelja zapala po jedna individualna »zahvalna« partija. Instrumentirana je opera bila za potpuni tamburaški orkestar kojemu sam dodao novi instrument vlastitog izuma: »mali berde« sa zadatkom violoncella. Nakon nebrojenih proba do javne izvedbe nije nikada došlo, jer su međutim ferije prošle i umjetnici se razišli svaki u svoju školu.

Dovršivši trgovačku akademiju u Grazu već se bio prihvatio namještenja u uredu neke tvornice u Pešti, kada je njim svom silom zavadala želja da se ipak posve posveti glazbi.

Još u Grazu, polazeći muzikalne produkcije svake vrsti i družeći se sa znamenitim umjetnicima, pribrao je opsežna znanja u glazbenoj literaturi i općenito se glazbeno naobrazio. Rano je počeo komponirati (»Zvoni, zvoni pjesmice...«) na riječi svog pobratima pjesnika Selima Juzbašića, također Županjca, ide u dobu prvoga rada, ali autodidakt nije imao pravoga povjerenja u svoje glazbeno znanje, pa je nastojao svim silama, da nađe učitelja, koji bi mu glazbene pojmove sredio i upotpunio. Sreća ga namjeri na jednoga od najznamenitijih teoretika sadašnjosti, na dr. Wilhelma Mayera (W. A. Remy) u Gracu, kojemu duguje svoju umjetničku naobrazbu Vilhelm Kienzl (komponista »Evangelimana«) Feliks Weingartner, Busoni, Reznicek, Rumpel (ravnatelj kapelnik hrv. zem. kazališta) Schreiner i mnogi drugi.

Na osnovu svojih glazbenih radnja i na preporuku ravnatelja Glazbenog zavoda profesora Vj. Klaića dobivao je 10 mjeseci od hrv. vlade potporu od 20 for. mjesečno. Ostalo vrijeme svojih nauka živio je o svojim lekcijama i o pripomoći profice Anke Buttler-Stubenberg u Gracu (ona je ljubiteljica glazbene umjetnosti, a i sama komponira), kojoj ga je preporučio njegov uči-

greb, da bi ovdje, u teškim i nesređenim muzičkim, političkim i financijskim prilikama, nastojali učvrstiti i podignuti razinu muzičko-kulturnog života.»

Osim već spomenutih kompozicija »Četiri godišnja doba« (kantata), »Na Plitvička jezera« (balet), »Tomislav« (svečana uvertira), skladao je Albini operu »Maričon«, te opere »Nabob«, »Madame Troubadour«, »Barun Trenk« i »Bosonoga plesačica«, pozorišnu glazbu drama »Pavlimir«, »Rikard III«, »Kralj Lear«, »Periklo« i drugima. Zbirka »Pjesme« sadrži 14 pjesama za grlo s klavirskom pratnjom, te mnoge druge skladbe za glasovir, dva koncertna valcera, glasovirski aranžman »Porina«, pjevačke zborove i drugo.

Za toga vremena razvio je intenzivnu i blagotvornu djelatnost. Podigao je hrv. operu na evropsku razinu s razmjerno vrlo čednim sredstvima te je repertoar Zagrebačke opere bio na visini najvećih vodećih opera u svijetu i po standardnim djelima i po svojim vrsnim izvođa-

čima. Uz to je pomogao i domaću produkciju, te je za njegovo vrijeme izvedeno po prvi puta više domaćih autora i noviteta, među kojima su bile opere Blagoje Berse, Josipa Hatzea, Božidara Širole, Frana Lhotke i drugih.

Naročito je njegova velika zasluga i dokaz njegovih organizatorskih sposobnosti što mu je uspjelo da operu održi na životu kroz čitavo vrijeme I svjetskog rata.

God. 1919. pošao je u mirovinu baveći se i dalje zastupanjem autor skih prava stranih i domaćih autora. Na ovom polju stekao je velika i bogata iskustva koja je stavio u službu naših autora. Prvenstveno je njegova neprolazna zasluga što je u Jugoslaviji stvoren savremeni moderni zakon o zaštiti autorskih prava. Nakon što je ovaj zakon stupio na snagu organizirao je Albini »Autor — centralu«, a bio je i glavni pokretač Udruženja jugoslavenskih muzičkih autora.

Umro je u Zagrebu 18. IV 1933. godine.

Stjepan Gruber

150-GODIŠNJICA OSNOVNE ŠKOLE »VLADIMIR NAZOR« U BOŠNJACIMA

Prvi glas o postojanju škole u Bošnjacima nalazimo u pukovnijskoj zapovidi od 31. I. 1810. — čitanoj u Babinoj Gredi — a kojom se javno pozivaju svi graničari ako imaju kakvih potraživanja iza nedavno umrlog Bošnjačkog Meštra Adalberta Mifke.

U matici umrlih u Bošnjacima vidi se da je Mifka umro 10. siječnja 1810. u 65-toj godini života, te bi se iz ovoga moglo zaključiti, da je škola u Bošnjacima postojala negdje u prvim godinama 19. stoljeća. Po svoj prilici mogla je ona biti privatna, jer se u knjizi A. Cuvaja »Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas« — (knjiga I str. 807) spominje škola u Bošnjacima 1816. godine i kaže »premda ima dokaza, da se je ovdje već prije podjeljivala obuka«.

U spomenici škole u Bošnjacima je zapisano, da škola postoji od

god. 1819. Ona je bila smještena u privatnoj kući broj 196. Bošnjaci su tada imali 218 kuća, a školu je polazilo 33 djece od kojih samo 3 djevojčice.

Kao prvi učitelji navode se: već spomenuti Adalbert Mifka, Pandurović, Jakob Šajnović, Vinko Filipović i Hilarij Blašković.

Kako se selo razvijalo i polaznika škole sve više, to je bilo potrebno graditi školu za veći broj učenika, stoga je općina godine 1827. izgradila prvu školu, nedakelo današnjeg mlina. Kroz duži niz godina i ova školska zgrada nije mogla udovoljiti svim zahtjevima, te se na prijedlog starješine sela Martina Lešića kbr. 230 i mjesnog župnika Andrije Sumanovca 1868. godine započela graditi nova školska zgrada na mjestu, gdje se i danas nalazi.

U prvoj fazi izgrađene su dvije učionice sa svake strane po jedna, a u sredini učiteljski stanovi na

kat. Takvu gradnju završio je 1869. graditelj Josip Poš u Vinkovcima.

U školi se do konca godine 1856. učilo: vjeronauk, čitanje, pisanje i računanje. Godine 1857. uvedeni su diktati i pismeni sastavci, a godine 1860. »Hrvatska slovnica« i pjevanje crkvenih pjesama. Iste godine u školu je uvedeno praktično podučavanje u pčelarstvu i voćarstvu, a g. 1869. tjelovježba.

Na kraju školske godine provodili su se ispiti, na kojima su prisustvovali krajiški zapovjednici, koji su ujedno i kontrolirali rad u školi.

Od g. 1871. do 1894. godine povećava se broj učenika, te u školi rade 3 učitelja. Školske godine 1894/95. školu je polazilo 227 učenika, što pokazuje da je školu pohađao velik broj djece. Zbog tolikog broja polaznika bilo je potrebno proširiti broj učionica, pa su g. 1895. dograđeni katovi sa strane sa dvije nove učionice. Ujedno je godine 1895. trirazredna pučka škola u Bošnjacima proširena u četverorazrednu, a broj učiteljskog osoblja povećao se na 4. Te godine je propisana i nova jedinstvena naučna osnova za sve niže pučke škole u

Škola u Bošnjacima

O »školskom redu« je u spomenici škole zapisano slijedeće: »Strogo se pazilo na ponašanje učenika u školi i izvan škole, u crkvi i kod kuće«, što je trajalo do prvog svjetskog rata.

Hrvatskoj i Slavoniji, kojoj je dodan i »Nastavni plan«.

Iz godine u godinu broj učenika se u školi povećavao iako svi obveznici nisu pohađali školu, jer ondašnje vlasti nisu poduzimale stro-

telj kao svoga najmilijeg i najdra-
rovitijeg učenika.

Još nije bio Albin svojih nauka
ni dovršio, kada ga pozove kazališ-
ni ravnatelj Gottinger, kojemu je
nenadano kapelnik obolio, za substi-
tuta. I prvoga tjedna svoga rada u
toliko omili svojem ravnatelju, da
mu je ponudio kontrakt na četiri
godine.

Albinija vuklo je pak srce u do-
movinu. Zatražio je mjesto zborovo-
de kod »Kolas«, ali je zakasnio mol-
bom. Godinu dana kasnije bude na
Rumpelovu preporuku angažiran u
Hrv. zem. kazalištu u Zagrebu.

Na poziv Miletića 1895. dolazi u
Hrv. zemaljsko kazalište kao ravnatelj
opere u domovinu, u Zagreb.
Ovdje je razvio ogromnu djelat-
nost. Pored golemog rada u kaza-
lištu, Albin komponira već zrele i
zapažene uvertire, kantate, scensku
muziku, klavirske kompozicije, pjes-
me i opere. U toj prirodi njegovog
kompozitorskog djelovanja niču nje-
govi značajni i često izvođeni opu-
si kao »Uvertira Tomislav I. kralj
Hrvata«, balet »Na Plitvička jeze-
ra« (scenarij Miletića) i popularna
narodna opera »Maričon«. Zatim
slijedi igra »Svečanost u kraljevi-
cu dvoru«, kantata »Četiri godišnje
dobi«, igrokaz »Pepejug« i dru-
go. Poslije Lisinskoga i Zajca, Albi-
ni je tada najznamenitiji hrvatski
skladatelj.

Tu je radio sve do raspusta hrvat-
ske opere iz političkih razloga, za
zloglasnog Khuenova režima. Iz Za-
greba odlazi ravno u Beč, gdje se
potpuno posvetio kompoziciji i od
toga živi. U Beču ne može ni jedno-
ga dana bez svojih zemljaka, te je
svakodnevno s njim u krugu Hrvata
intelektualaca, koji su tamo svr-
šavali svoje studije i umjetnika, od
kojih je osobito mnogo drugovao s
Bersom, čiji je talent visoko cije-
nio. — Glavna Albinijeva djela iz
tog vremena su opere »Nabob« —
kasnije prerađena kao »Bosonoga
plesaćica«, pa »Madame Troubadou-
ur« i nadasve slavni »Barun Trenk«.

U to vrijeme je evropska opereta
proživljavala svoju najtežu kri-
zu i dekadenciju, tako da je već
izgledalo, da je već sasvim preživ-
jela i osuđena na trajnu propast.
Uz Oskara Strausa, Millöckera, Su-

ppe-a, Zajca, Lehara, Kalmana i Fa-
lla, Albin je iz operete stvorio prau-
vu umjetninu; operu živu, punu hu-
mora i komike, a složenu po svim
pravilima kompozicije. I uspio je!

»Tako sam se jednog dana — piše
u svojim uspomena Albin —
opet našao u tamnom gledalištu
onog istog Carltheatra, gdje su veliki
Suppe i Zajc iznijeli svoja glasovi-
ta, još i danas živa djela. U tom
dakle glasovitom Carltheatru pratio
je sada glavni pokus svoje opere
»Nabob«, kasnije »Bosonoga plesa-
čice«, mali županjac Albin. Bio je
čovjek samosvjestan ali skroman.
Takav događaj ipak pobuđuje neku
taštinu, neko čuvstvo zadovoljstva,
sreće, ali ipak ni izdaleka toliko,
kao onaj neopisivi osjećaj, koji
obuzima stvarajućeg umjetnika naj-
većeg i najneznatnijeg djela, kada
pred sobom vidi oživljen plod
svoje mašte i svojih sanjarenja. A
tek kad vidi, da time i drugim pru-
ža veselje i lijepe časove, to onda
sokoli na više, na bolje na iskrenje.
Pa, kad su mi dakle dali prilike,
da nešto kažem, ja sam ih od-
veo u svoju domovinu da im u to-
novima kažem, kako je dobra, mi-
la, ljupka, a uz to junačka i čvrsta
duša moga naroda, i kako ona si-
gurno može da predobije svačije sr-
ce kroz blistavo ruho njihove etike
i kulture. Ovdje snažna zdrava pri-
roda, u duši plemeniti ljudi, puni
temperamenta i neubuzdanih vrelih
osjećaja, a tamo profinjena civili-
zacija zapada, izvana i iznutra ro-
koko — hoće li se to dvoje naći?
Zloglasni i neubuzdani Trenk i dvor-
ska dama carice našli su se uistinu.

U toliko raznih krajeva i zemalja,
gdje je moja opereta »Barun Trenk«
bila prikazivana, publika je rekla
svoj amen. Nije to samo vanjska
forma, koju sam svojim skromnim
umijećem znao dati ovome djelu.
Bila ona dobra ili loša, klasična ili
zastarjela, iz nje govori slavenska
duša, koja je u melodijama uvijek
jednako progovorila i govorila Ni-
jemcima i Englezima i tolikim dru-
gim narodima s jedne i s druge
strane velike vode, te je svuda bila
susretana simpatijama.

U onome gradu, gdje je Franjo
Trenk — pokoj mu duši! — najviše
harao, u srcu Njemačke, u Leipzi-

gu, bio je »Barun Trenk« 1908. prvi put prikazan i brzo je prodro na gotovo sve ostale njemačke pozornice u Reichu i u Austriji, a istoodobno i u druge zemlje, pa čak i u Ameriku i Australiju. U mnogima sam mjestima prisustvovao bilo premijeri, bilo kojoj kasnijoj izvedbi, pa je bilo vrlo interesantno i zabavno upoznati razna shvaćanja i interpretacije, koje kolikogod su bile katkada osebujne nigdje nisu umanjile dobar prijem kod publike.

Doživio sam i nadasve sjajne predstave, na pr. u Pragu, gdje je orkestar neopisivo sjajno zvučao pod kapelnikom Holečekom — on je kao dirigent također počeo u našem teatru u Zagrebu — onda u bečkoj Volksoperi s opernim pjevačima pod ravnanjem glasovitog dirigenta kompozitora Zemlinskog. Najveći raskoš razvijen je kod izvedbe Trenka u Londonu, gdje je u novouređenom Waldortheatru Trenk iznešen potroškom od jednog malog imetka u do tada neviđenoj vanjskoj opremi, izveden također s najboljim izabranim umjetnicima kako na pozornici tako i u orkestru, i sa cijelim štabom stručnjaka, koji je i inače imao na raspolaganju sve što je trebalo za što sjajniju izvedbu i uspjeh predstave. Trenka je tada pjevao jedan umjetnik prvog reda, koji je nekoliko dana pred premijeru još u Covent Garden operi pjevao Siegfrieda. I u drugim su gradovima glavne partije bile uvijek u rukama odličnih umjetnika, a mnogi operni tenoristi svjetskog glasa željeli su da u toj »zahvalnoj« partiji mogu nastupiti.

Ipak mi je najmilija izvedba bila ona kod kuće t. j. u Zagrebu 1908. S takvom ljubavlju, kao ovdje, nigdje nisu bili na djelu, i ona je ostala nezaboravna ne samo autoru nego sigurno i ondašnjoj publici.

U njegovu »Barunu Trenku«, obrađuje se jedan dijelak hrvatske prošlosti. U njemu Albini glazbeno oživljava i svoje prve dojmove rodno kraja i svoje mladosti. »Trenk« na juriš osvaja sve pozornice i doživljava zajedno sa svojim autorom prave trijumfe.

Albinijeva djela nose obilježje eklekticizma, ali je kompozitor romantičnu sentimentalnost svojih melodija osvježio privukom naših

narodnih popjevaka i plesova. Ta slavenska komponenta dala je njegovim djelima posebnu draž i nesumnjivo doprinijela i njihovu uspjehu u svijetu. U »Trenku« je spojena snažna, zdrava priroda duša plemenitih ljudi Slavonaca, punih temperamenta i neobuzdanih vrelih osjećaja, sa profinjenom civilizacijom zapada.

Albini je prvi, počam još od god. 1905., uspio da prenosi naše narodne melodije kroz sva poznata kazališta u inozemstvu.

»U opsežnoj svjetskoj muzičkoj literaturi — piše B. Papanadopulo — ima malo opereta u kojima su se — kako libretista tako i kompozitor — uspjeli otresti izvjesne šablone i ukalupljenosti, koja upravlja tokom radnje, brojem lica i muzičkom sadržinom. Među takve uspjele i muzički rijetke operete spada i naš neobično popularni »Barun Trenk«.

»Muzička inventivnost, lijepe i dopadljive melodije, spretna i efektana stilizacija naših folklornih muzičkih motiva, uvođenje naših narodnih instrumenata (tamburica) u sklop već ustaljenog klasičnog opernog orkestra, znalačka kompozicijska tehnika, — sve su to odlike koje u punom smislu dolaze do izražaja u interesantnoj muzičkoj partituri »Baruna Trenka«. Neki muzički brojevi, naročito tri dueta Lidije i Trenka, pa veliki finale II. čina, po svojoj koncepciji, po širokom i dramskom rasponu melodičke linije glavnih protagonista, prelaze okvire jedne operete i dostižu muzičku koncepciju sasvim operskog muzičkog — dramskog zbivanja«.

God. 1909. na poziv tadašnjeg intendantanta Hrv. narod. kazališta u Zagrebu Treščec-Branjskog, dolazi Albini ponovno na mjesto ravnatelja opere te je tu dužnost obavljao punih 10 godina do 1919. kada je umirovljen.

»Zanimljivo je — nastavlja Papanadopulo — da je kompozitor »Baruna Trenka«, Srećko Albini, dugogodišnji i zaslužan direktor HNK (1909. — 1919.), svoje prve i velike uspjehe kao dirigent i kompozitor postizao u inozemstvu, slično kao i Ivan Zajc. Obojica su svoju značajnu umjetničku karijeru u inozemstvu prekinuli, vratili se u Za-

žije mjere protiv roditelja učenika nepolaznika.

Škola je godine 1908. pretvorena u petorazrednu a 1911. u šestorazrednu osn. školu. Iseljenjem kotarskog suda iz Bošnjaka škola je 1911. godine za svoje potrebe i zbog većeg broja učenika, počela koristiti i neke prostorijske bivšeg suda. Broj učenika je u stalnom porastu, pa je 1914. početkom prvog svjetskog rata dostigao brojku 600. U ratu je škola normalno radila iako je broj učenika u opadanju, jer se ponovno javlja velik broj nepolaznika.

U razdoblju stare Jugoslavije, a isto tako i za vrijeme okupacije, u toku drugog svjetskog rata, u historijatu bošnjačke škole nije dolazilo do radikalnijih promjena. Unatoč pokušajima s radom opetovnice i više narodne škole, ona je u osnovi kroz navedeno razdoblje ostala u okvirima u kojima je bila i posljednjih godina Austro-Ugarske monarhije, to jest u većini petorazredna osnovna škola.

Već u prvoj školskoj godini u kraljevini SHS 1918/19. u svih pet razreda škola je imala 469 obveznika, od kojih je završilo razred samo 225, a 224 učenika su upućena na ponavljanje razreda, gotovo najvećim dijelom zbog nepolaska škole. Broj nastavnog kadra kroz navedeni period se adekvatno povećavao s brojem učenika, a nepolazak škole većeg dijela učenika bio je glavni problem kroz čitavo vrijeme ondašnjih učitelja i mjesne vlasti.

Nakon oslobođenja Bošnjaka i čitave naše zemlje, nastojanjem narodne vlasti počinje se pridavati velika važnost odgoju i obrazovanju djece. Školske godine 1950/51. škola je postala petorazredna a od 1952/53. imala je 6 razreda. U prvim godinama poslije oslobođenja

uvjeti rada bili su veoma teški. Osnovni problem bio je nedostatak nastavnog kadra. Iz dokumentacije škole je vidljivo, da su prosvjetni radnici pored rada u školi bili angažirani u raznim tečajevima, kulturno-umjetničkom i društveno-političkom radu u mjestu. Broj učenika nepolaznika znatno je opao, što je svakako dobrim dijelom posljedica brige koja je pridavana školstvu u opće. Primjećuje se, da velik broj učenika nastavlja daljnje školovanje u susjednim gradovima. Već školske godine 1954/55. otvoren je sedmi, a 1955/56. i osmi razred. Prema tome u proteklih 14 godina u Bošnjacima djeluje osmorazredna osnovna škola. Porast broja učenika i odjeljenja doveo je i do povećanja broja nastavnih lica u navedenom razdoblju od 12 na 22. Posebno treba istaknuti izmjenu kvalifikacione strukture nastavnog kadra. Dok su školske godine 1955/56. u školi bila samo dva diplomirana nastavnika u predmetnoj nastavi, danas ih ima devet (osam nastavnika i jedan profesor) pa je predmetna nastava stručno zastupljena preko 80%. Važno je spomenuti činjenicu, da od 13 sadašnjih učitelja 11 studira izvanredno na pedagoškoj akademiji (od toga 9 razrednu nastavu).

Škola je sve više dobivala svoje pravo mjesto kao kulturni centar sela, a posebno je to došlo do izražaja kada je ona postala samostalna samoupravna radna organizacija. Današnji rad učenika i nastavnika u nastavi i drugim oblicima rada toliko je razgranat, da se skoro svakog dana održavaju razna takmičenja, testiranja i vježbanja između učenika naše škole, škola u općini, pa čak i kao predstavnik općine u republici.

I. Čolak i M. Jemrić

»OVDJE RADIO-STANICA ŽUPANJA!«

Već više godina među kulturnim i društvenim radnicima Županje snovalo se da se u mjestu postavi lokalna radio-stanica koja bi zadovoljavala ne samo mjesto već i širu okolinu. Ta radio stanica preuzela bi službu brzog i stalnog informiranja građana, čime Županja već

odavno oskudjeva. Informiranje građana pomoću tvorničkog lista »Županja« s neredovnim izlaženjem bilo je manjkavo i kasnilo je, a niti je dopiralo do ruku građanima u zadovoljavajućoj mjeri. Zahvaljujući razumijevanju Općinske konferencije SSRN u Županji i zauzima-

nju Narodnog sveučilišta, te potpore Radio-stanice Zagreb, kojoj ta radio-stanica služi kao relejna, zatim Općinskoj skupštini i Poljoprivrednom kombinatu, došlo je do ostvarenja ove zamisli, tim više što gotovo svaka druga kuća u općini posjeduje radio aparat i što je domet radio-stanice toliki da dopire do svake naselja naše komune pa i daleko preko Save u Bosnu. No funkcije radio-stanice neće se zaustaviti samo na informiranju građana; pod rukovodstvom Narodnog sveučilišta ona će služiti obrazovnim i kulturnim ciljevima. Osim građanskog obavještanja o događajima u op-

ćinskoj skupštini i komuni, — nova radio-stanica služiti će i širenju kulturnog programa, pa zdravstva, umjetnosti, zabavi itd, nastojeći da zadovolji interese što šireg kruga građana i postane njihova tribina.

Radio-stanica Županja predana je 4. VII 1969. svečano u promet pod vodstvom Narodnog sveučilišta i nje govog agilnog direktora Branka Sinčića. Time Narodno sveučilište ujedno proširuje i svoju djelatnost te postaje ustanova ne samo za obrazovanje odraslih i kulturu, već i ustanova za informacije građana naše komune.

ODBOR MATICE HRVATSKE U SLAV. POŽEGI

izdao je nedavno

SLAVONSKE NARODNE PJESME POŽEŠKE DOLINE

od dra Josipa Andrića

Knjigu je uredio dr Đuro Kuntarić

Dovršivši pravne nauke dr. J. Andrić (rođ. 1894. u Bukinu u Bačkoj) odao se golemom publicističkom radu kao urednik i suradnik novina, časopisa i biblioteka, pisac je značajnih putopisa i studija. Pored ovoga rada posvetio se glazbi i glazbenom stvaranju. Skupio je preko 2.000 narodnih melodija iz Bačke, Srijema i Slavonije od kojih je u izdatoj zbirci odabrano 118 iz požeške kotline, komponira oko 500 raznih većih i kraćih djela većinom za tambure te komponira i prvu bačku operu »Dužijanča«. Posebnu suradnju razvija između Hrvata Bunjevaca, Slovaka, pa Čeha, Poljaka, Lužičkih Srba i samih Iraca. 30. i 31. VIII o. god., na drugu godišnjicu njegove smrti, održan je u Plavni nedaleko rodnoga mjesta simpozij njegovih štovalaca i otkrivena mu je spomen-bista i spomen ploča.

Knjiga stoji 25 n. din, a naručuje se kod Matice hrvatske u Slav. Požegi (gimnazija) ili kod MH u Županji.

IZ ODBORA MATICE HRVATSEK ŽUPANJA

RAD ODBORA MATICE HRVATSKE U ŽUPANJI

Od izlaska prvog sveska županjskog zbornika početkom 1968. rad Odbora Matice hrvatske sastojao se ponajprije u njegovu raspačavanju. Zbornik je štampan u 1.000 primjeraka a danas ga ima još nešto oko 200 primjeraka, što, držimo da je dobar uspjeh. Domaći ljudi prihvatili su ga kao svoj jer im je po prvi puta dao pravu županjsku knjigu koja je zadovoljila mnogostrane interese kako iz povijesti tako i iz dosadašnjeg književnog stvaranja ovoga kraja. Njegovu pojavu pozdravili su i u Zagrebu u glavnom odboru MH, u »Kolu«, osječkoj »Reviji« novinama, na radiju i televiziji, te mnogi pojedinci širom zemlje pa i iz inozemstva. — Daljnji rad Odbora sastojao se u raspačavanju Matičinih izdanja, sređivanju i popunjavanju članstva i propagandi njegovoj. Među učenicima ovd. gim. bio je raspisan natječaj od 50.000 din za najbolji književni rad. Održana je glavna skupština Odbora u veljači 1968. na kojoj je bio podnesen izvještaj o radu i problemima daljnjege rada i izabran novi upravni odbor za iduće dvije godine. Najpotrebnije za Odbor bile bi društvene prostorije a do tih je

vrlo teško doći. Pored redovne dotacije koju Odboru daje Skupština općine poslan nam je iz Švicarske dar našeg mještana Jose Bačića u iznosu od 30.000 Din. Povodom 30-godišnjice književnog jubileja Ferde Bačića darovano mu je 50.000 Din da može izdati zbirku svojih pjesama. Tokom godine prikupljen je materijal za ovaj drugi županjski zbornik. Krajem godine Odbor je izdao i prvi županjski zidni kalendar za 1969. sa slikama iz Županje i izgradnje kao i o folkloru ovoga kraja. Sva naklada već unaprijed bila je rasprodana. 25. ožujka održano je veoma uspješno književno veče s gostima iz Slav. Požege i domaćim pjesnicima. Članovi Odbora MH iz Slav. Požege, prof. Branimir Kempf, prof. Ivan Ciglar i Tin Kolumbić, čitali su svoje prikaze o najstarijim književnicima požeškim, o književniku Slavku Kolaru kao i svoje originalne pjesme. Svoje pjesme čitali su: mladi pjesnici iz Županje M. Marčić i M. Reljanović. Uvodnu riječ dao je prof. Stjepan Gruber, predsjednik MH. Planirana je i proslava 100-godišnjice rođenja Srećka Albini-ja.

ODJECI I SVESKA ŽUPANJSKOG ZBORNIKA

Pojavu I sveska županjskog zbornika simpatično su primili mješta-

ni županje, prihvatili ga kao svoj i dosta ga kupovali. Isto tako sa

simpatijama primili su ga i naši društveno-politički rukovodioci, Kombinat, intelektualci i đaci, a naročito raseljeni Županji iz Beograda, Zagreba Osijeka i drugdje, pa i u Burgenlandu i Americi, a da se ne govori o bratskim odborima MH u Slavoniji, dnevnoj i periodičnoj štampi, radiu i televiziji.

Iz mnogobrojnih primljenih pisama i štampe iznosimo samo neke značajnije i interesantnije.

Glavni odbor Matice Hrvatske iz Zagreba poslao nam je ovo pismo:

Dragi drugovi,

primili smo »Županjski zbornik«, 1967., i pažljivo ga pregledali. Javljam Vam sa zadovoljstvom da su svi koji su ga zajedno s nama čitali, našli da je odjeljak posvećen suvremenima i suvremenim problemima vrlo dobro uređen i da su prilozi iz kulturne baštine još pomnije probrani. Nema sumnje da nas ovo veseli — to više što ste na početku — i jer nam pruža znatna obećanja za uspjeh u zajedničkom poslu u postizanju istih ciljeva.

Nadamo se da ćete produžiti na ovome putu i molimo Vas da nam se obratite kadgod Vam se učini da bismo Vam mogli biti od pomoći.

Zagreb, 10. I 1968.

Tajnik:
IGOR ZIDIĆ

Predsjednik:
Prof. J. RAVLIĆ

Casopis »Kolo« Matice Hrvatske u svom 4. broju iz godine 1968. donosi opširniji prikaz Županjskog zbornika iz pera našeg poznatog književnika i sveučilišnog profesora **Miroslava Vaupotića**.

»Kolo« 4/1968.

»... Županja, znatno gospodarsko središte Slavonije, ovim zbornikom dobija skromnu ali iskrenu potvrdu samonikla vlastita kulturna ambijenta i nasljeđa...

U prvom dijelu zbornika **Iz kulturne baštine** donesena je mala panorama fragmenata od **Satira M. Reljkovića** do zapisa iz prvog svjetskog rata književnice **Marije Tucaković Grgić**, umrle 1967. Ističem dokumentacijsku vrijednost sjećanja na graničarsku Županju XIX vijeka **Vatroslava Babića**, objavlje-

nih još 1907. (Oj Županjo mali Carigradu u tebi se štelovala vojska) te kratki, potresni govor u obranu hrvatskog jezika u ugarskohrvatskom saboru u Budimpešti. Izrekao ga je zastupnik **Josip Purić**, ističući još 1907. i danas živu misao o jeziku »kao glavnom obilježju narodnog značaja« svakog naroda pa i Hrvata. Književne tradicije županjskog kraja obilnije su nego što i mislino. Primjeri iz ovog zbornika govore jasno, od rodoljuba ilirskog **Mate Topalovića** od **Ivana Filipovića** iz doba apsolutizma, preko simpatičnih diletanata, epigona tradicionalističke lirike na početku XX stoljeća **Ferde Juzbašića**, **Josipa Lovretića** i **Ferde Galovića** do široke galerije pisaca naših suvremenika predstavljenih u drugom dijelu zbornika (**Prilozi suvremenika**). Književnom vrsnoćom ističe se novelist i najbolji šokački romanopisac **Mara Švel Gamiršek** (novela **Đenka**). Ovdje moramo reći da bi jedan od prvih izdavačkih zadataka županjskog ogranka u budućnosti bilo izdavanje izabranih proza te vrijedne književnice. Spomenut ćemo i agilnog **Ivu Balentovića**. Iz županjskog zavičaja potekli su i pisac popularnih pučkih romana o slav. selu **Antun Matasović**, seljaci — pisci **Mato Mandić** i **Pavao Varnica**, publicist pjesnik **Ante Kovač** — **Pfifikus** i niz drugih i u ovom zborniku predstavljenih autora (**Frida Sudić**, **F. Bačić**, **S. Bačić**, **J. Bačić** te **Marko Landekić**). A kod širine tog izbora zapaža se izostanak **Martina Robotića** i mladog **Ivana Boždara**, koji su aktivno književno djelovali u Županji, a možda i još ponekog najmlađeg. U trećem dijelu zbornika (**Rasprave i članci**) nalaze se kulturnohistorijski prilozi **S. Grubera**, **F. Draguna**, **M. Kadića**, **J. Petrinovića**, **M. Lovića** i drugih od kojih napose ističem rad etnologa **Andrije Stojanovića** (**O nekim slavonskim svatovskim pjesmama**). Posebno vrijedan dio zbornika čine prilozi urednika **Grubera** o Županji, mali kompendij povijesnih, kulturnih, gospodarskih podataka o mjestu, kraju te raznim aktivnostima u gradu, zatim kronologiju događaja iz prošlosti Županje, te izvanredno koristan leksikonski dodatak **Biografije** suradnika zbornika i većine drugih značajnih kul-

turnih i znanstvenih radnika županjskog kraja u prošlosti i sadašnjici. Taj naoko sporedni prilog neprocjenjiva je riznica podataka za svakoga, o preglastvu i tihoj žetvi mnogih manje poznatih ali ne i uvijek manje značajnih likova iz povećeg broja županjskih primjera »veličine malenih« — da se poslužimo Barčevom sintagmom«.

»Županjski zbornik« uredio je prof. Stjepan Gruber, neumorni historik i direktor Muzeja u Županji.

M. V.

Isto tako priznanje odati je i u časopisu »Revija« br. 3/1968. koji izlazi u Osijeku:

Nakon što uvodno u svom prikazu pod naslovom »Dug kulturi svoga kraja« citira pasuse iz predgovora Županjskog zbornika te nastavlja:

»... Njihova nastojanja da na jednom mjestu skupe otprilike sve što se skupiti moglo u određenom trenutku, učinila su da Zbornik ovakav kakav jest, predstavlja u izvjesnom smislu pravu malu izložbu preokupacija ljudi koji djeluju na kulturnom i naučnom području, a vezani su uz svoj kraj. I još više, Zbornik predstavlja pokušaj da se suvremena nastojanja vežu uz bogatu kulturnu baštinu, da se ukaze na kontinuiranost takvih napora, da se sadašnje veže uz prošlo i da se sve to zajedno uklopi u šire okvire, kao vlastiti doprinos kulturnom razvoju čitavog kraja.

... Osobito treba izdvojiti dodatak na kraju Zbornika koji je sakupio i prezentirao Stjepan Gruber. U dodatku nalazimo biografije ljudi koji su rođenjem, porijeklom i radom vezani za županjski kraj, a predstavljali su ili predstavljaju poznata imena na području umjetnosti, nauke i kulture uopće... Dalje, kronologija važnijih događaja iz prošlosti Županje, (prvi podatak iz 1476. godine, a posljednji iz 1966.) predstavlja dragocjen prilog sistematizaciji određenih historijskih podataka ne samo županjskog kraja. Čini nam se da su sastavljači Zbornika i njegov izdavač uspjeli u dobrom dijelu svojih nastojanja i zbog toga treba pozdraviti izdavanje prvog sveska

Županjskog zbornika kao još jednog priloga kulturnom razvoju čitave Slavonije«.

S. Hidegh

Dnevnik »Glas Slavonije« koji izlazi u Osijeku objavljuje 28. I 1968. sljedeću bilješku:

»Izašao je Županjski zbornik«

... Ovaj prvi književni godišnjak retrospektivno prikazuje književnu baštinu i književno stvaranje županjske Posavine od vremena Reljkovića do danas. Domaćima i doseljenicima Zbornik otkriva i utvrđuje do sada još neprikazanu solidnu bazu i tradiciju na kojoj se može i treba nastaviti i izgrađuju književna i kulturna nastojanja ovoga kraja...«

S. T.

Sličnu objavu donio je i list »Županja« od istog mjeseca.

Reportažu o Zborniku donijela je i Televizija Zagreb i Radio Zagreb i Osijek.

J. K. iz Sl. Požege piše uredniku »Zbornika«.

»... i čestitam na Vašem izvanrednom trudu kojim ste ovjekovječili vašu djedovinu i značajnu kulturnu baštinu naše Županje. Vrijednost Vašeg djela uzdižu na kraju knjige iscrpne biografije bivših i sadašnjih pisaca i umjetnika i ostalih kulturnih radnika Hrvata iz Županje i okolice kao i kronologija događaja iz prošlosti i sadašnjosti Županje«.

Književnik i publicist Ante Kovač iz Beograda piše:

»... od srca iskreno Ti čestitam na toj, za Šokadiju zbilja jedinstvenoj ediciji! Ja, kao stari redaktorski mučenik, znam vrlo dobro što znači obaviti ovakav pionirski posao, boreći se sâm na sto strana i s materijalnim teškoćama i nerazumijevanjem... Pobjedio si, zahvaljujući upornosti i strpljivosti (profesorskoj!), ne zblunjujući se nikakvim zaprekama...

»Sada zaista nema više zabune ni nesporazuma što je Županja! Sve naše škole morale bi da za svoju biblioteku i za same nastavnike nabave Zbornik... da to čine i ubuduće. Ja naime smatram da bi Zbornik trebao da izlazi redovno svake

godine subvencioniran... od svih županijskih privrednih i društveno-političkih organizacija. Potreban Ti je još veći broj suradnika kojima se moraju davati honorari...»

»Mnogo toga još ima da se kaže o tom kraju i njegovim ljudima, o kulturnom naslijeđu, tako bogatom...»

»U Zborniku nema nijedne suvišne stvari. Sve je to interesantno. Sve će naći čitaoca, samo bi trebalo da što širi krug naših čitalaca sazna da je Zbornik izišao...»

Jedan naš zemljak, intelektualac, koji se u Zupanji rodio, tu odrastao a poslije maturirao, svršio vi-

soke škole i radi u Zagrebu, piše o Zborniku:

»tu sam pronašao mnoštvo podataka o rodnom kraju koji su me iznenadili i oduševili, pa se u meni počeo buditi ponos kao Županjcu.»

Pa dalje:

»osjećam stid što sam toliko malo znao o rodnom kraju.»

(M. G.)

Drugi jedan piše:

»Mi smo u poznavanju prošlosti svog užeg zavičaja i narodne prošlosti još — puki siromaci... Ni školovani ljudi ne znaju ništa o našim »gradinama i gracima...»

S. G.

NAŠI JUBILARCI

Ove godine je više lokalnih jubileja.

U prvom redu ističemo 100-godišnjicu rođenja slavnog hrvatskog skladatelja i ravnatelja opere Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu **Srećka Albinija** koji se u Zupanji rodio 10. XII 1869. Njemu u čast već je prije 3 godine podignuta spomen-ploča na rodnoj kući, a ove godine sprema mu se proslava 100-godišnjice rođenja.

Prva **Radnička čitaonica u Radničkom domu**, dvije su ustanove koje su u kući K. Nemec god. 1919. osnovane i koje ove godine slave svoju 50-godišnjicu osnutka. U Radničku čitaonicu stizala je dnevna štampa, u prvom redu radnički partijski listovi »Sloboda« (Zagreb), »Radnička straža« (Vukovar), »Organizator« (Vinkovci), »Radničke novine« (Beograd), »Slobodna riječ«, »Istina« i druge. Tamo su se održavali sindikalni i partijski sastanci i dogovori. U proslavu 50-godišnjice KPJ ovaj se jubilej skladno uklapa.

75 godina života navršio je naš »Baja Tunja Ivanišević ili prof. **Antun Matasović**, pravi narodni pisac, vrijedni novelist, romanopisac i folklorist, rođ. 1893. u Velikoj Kopanici. Pisao je po raznim časopisima, kalendarima, godišnjacima i samostalno izdao dvadesetak knjiga i knjižica. Pored toga prevodio

je s njemačkog, francuskog i španjolskog. U prvom redu je pisac »priprostog puka«, te je tako ostao vjeran opanku od kojega je i potekao i kojim se ponosi. Temu za svoja četiri romana uzeo je iz našeg kraja (Gradišta), a i prilog njegov u zborniku o tikvičarstvu iz istog je sela.

70 godina života navršio je i urednik ovog Zbornika prof. **Stjepan Gruber**, dugogodišnji gimnazijski profesor i upravitelj, osnivač i direktor Muzeja u Zupanji i predsjednik Odbora Matice hrvatske. Pored toga je urednik Muzejske biblioteke, Glasnika slavonskih muzeja, Zbornika slavonskih muzeja i Županijskog zbornika, te u njima piše. Za svoj kulturno-prosvjetni rad dobio je i najviša priznanja.

Povodom 35-godišnjice književnog rada, svečanom akademijom u klubu »Šokadija«, u Zagrebu proslavljena je naša prva slavonsko-šokačka književnica **Mara Svet-Gamiršek**, nenadmašiv majstor u crtanju duša i karaktera naših Šokaca. Tom zgodom proslavljeno je ujedno i nagrađivanje njeno za roman »Našim šorom jagodo« koji je na natječaju najboljih romana nagradio književni časopis »Revija« u Osijeku.

50 godina života navršila je i naša **Tea Brunšmid**, muzičar i folklorist, rođ. 9. XII 1919. u Zupanji i dr. **Mira Bačoka-Keler**, učenjak i um

jetnik — keramičar, rođ. 11. XI 1918. u Vrbanji.

30 godina književnog rada proslavio je Županjac **Ferdo Bačić**, pjes-

nik i novelist, izdajući tim povodom zbirku svojih pjesama »Dijadem za Muneveru« .

SVIM PRIJATELJIMA !

Naš odbor Matice Hrvatske primio je poziv za pomoć raseljenim Hrvatima koji već 500 godina žive u Južnoj Italiji. To su oni Hrvati koji najkompaktnije naseljavaju mjesta Kruč, Stifilić i Mundmitar, brojeći od nekadašnjih 16.000 danas samo još 5.000 sunarodnjaka. Bježeći pred Turcima ovi tzv. »moliški Hrvati« (jer su smješteni u pokrajini Abruzzi — Molise) sačuvali su još svoj hrvatski jezik i od nedavna — zahvaljujući brizi naših književnika — dobila su njihova djeca i prve čitanke na materinjem jeziku, a odrasli i svoj glasnik »Naš jezik«. — Kako je narod tamo veoma siromašan, taj se glasnik uglavnom dijeli besplatno, pa stoga treba od druge strane za nj pomoći. Pozivaju se stoga svi Hrvati bez razlike da, pretplaćujući se na Glasnik »Naš jezik«, pomognu ak-

ciju podržavanja i održavanja narodne svijesti kod ovih naših u tuđini osamljenih sunarodnjaka!

Godišnja pretplata za »Naš jezik« je samo 20 N. din., a može se uplatiti na adresu Ružice Jelaska, Split, Put Matije Ivanića 10 (za »Naš jezik«) ili kod blagajnika Matice Hrvatske Jože Simunovića ili predsjednika Stjepana Grubera u Županji. Prima se pomoć i u knjigama. Knjige slati na uredništvo »Našeg jezika« 00191 Roma, Via Maffeo Pantaleoni 18/10 ili Odboru Matice Hrvatske Županja. Bilo bi poželjno da bismo mogli skupiti i neke oglase za spomenuti list.

U nadi da će biti odaziva na ovu plemenitu akciju unaprijed se zahvaljujemo.

Odbor Matice Hrvatske Županja

IZJAVA GLAVNOG ODBORA MH

Povodom izvještenja novinske agencije »TANJUG« i napisa nekih dnevnih listova o časopisima Matice hrvatske — Upravni odbor Matice hrvatske u Zagrebu izjavljuje:

1. Matica hrvatska je najstarije kulturno društvo u Hrvatskoj. Sa svom težinom svoje slobodarske tradicije, ugleda svojih utemeljitelja i čitavih naraštaja hrvatskih umjetnika, znanstvenika i političara bez kojih se ne može ni zamisliti povijest našeg naroda i naše kulture u posljednjih 127 godina, Matica hrvatska je poslije Oslobođenja uvijek djelovala u socijalističkom duhu i zahvaljujući tome i uspjela okupiti diljem Hrvatske većinu istaknutih kulturnih i znanstvenih radnika naše Republike bez obzira na njihovu narodnost. Kad bi rad Matice hrvatske imao antisocijalističko ili nacionalističko obilježje, kako se imputira u nekim novin-

skim napisima, u njezinu radu ne bi sudjelovali svi oni istaknuti kulturni i znanstveni radnici koji u njoj djeluju.

Svoju je idejnu osnovicu Matica hrvatska jasno izrazila u programima rada svojih odbora i u brojnim dokumentima. U toj je težnji Matica razvila bogatu izdavačku djelatnost, pokrenula mnoge časopise, organizirala nebrojne književne priredbe, znanstvena predavanja, simpozije i izložbe.

Zbog toga Upravni odbor Matice hrvatske u Zagrebu odlučno odbacuje kao neistinite optužbe da je »Matica hrvatska centar fronta protiv politike Saveza komunista«.

2. Bitni odreditelji Maticinih časopisa jesu: načelo stvaralačke slobode i zahtjev znanstvene istinitosti. Na toj su osnovici svi časopisi Matice hrvatske otvorene i javne govornice u čijem su kritičkom dijelu dola-

zila i u kojima će dolaziti do riječi sva obrazložena i dokazima potkrijepljena stajališta; među ostalim i ona u kojima se polemiziralo ili će se polemizirati bilo s tekstovima pojedinih naših suradnika bilo s nazorima uredništva. Kao i u svakom autorskom istupanju, umjetničkom ili znanstveničkom, svaki će pisac u skladu sa svojim mogućnostima, snagom znanja i spoznaje, izražavati, dakako, svoja osobna stanovišta i za njih preuzimati autorsku odgovornost.

Ono što, međutim, uredništva čine i moraju činiti jest to da u interesu znanstvene istine — dakle i socijalizma — ne priječe nego potiču slobodan, demokratski dijalog. Uredništva časopisa Matice hrvatske nastojala su da u svakoj prilici održe ova načela kao elementarnu pretpostavku društvenog napretka.

Napokon, valjanost pojedinih shvaćanja može se ocijeniti samo primjerenom kritičkom analizom, pa je u tom smislu svaki znanstveni, esejistički i publicistički tekst zapravo poziv na raspravu kao najbolji, a često i jedini, put do istine.

Tematski, Matičini časopisi razmatraju vrlo velik broj pojava kulturnog i društvenog života SR Hrvatske i SFR Jugoslavije i nije ni pošto točno da pritom zapostavljaju cijela razdoblja naše kulturne prošlosti ili prešućuju napredne ideje današnjice. Dokaz su tome godišta naših časopisa i druge periodike što se u izdanju Matice hrvatske objavljuju gotovo u svakom većem gradu Hrvatske i stoje svakome na uvid. Upravo je tim svojim radom, usprkos nedovoljnim materijalnim sredstvima, Matica hrvatska najviše pridonijela kulturnom životu Republike. Zahvaljujući Matičinim odborima u kulturnim središtima svih naših krajeva i ustrajnom radu mnogih pojedinaca u tim odborima stvorena je u Hrvatskoj gusta mreža časopisa i drugih povremenih izdanja. Mnogi su od tih časopisa i mnoge od tih edicija značile i prijeloman trenutak u obnavljanju zamrlih i u buđenju novih kulturnih snaga i pokreta u našim regijama.

O tome napokon kakvu su politiku i s kakvim uspjehom vodila uredništva Matičinih časopisa sve-

doći i činjenica što su (u ožujku mjesecu o. g.) od sveukupno sedam nagrada Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu za godinu 1968. Matičini časopisi dobili četiri nagrade.

3. Upravni odbor Matice hrvatske u Zagrebu slaže se s ocjenama koje govore o postojanju nacionalističkih pojava i izričito ističe potrebu borbe protiv uzroka tih pojava kao odlučnog oblika borbe protiv samih tih pojava. Mnogi naši javni radnici i politički forumi, kako se to vidi u brojnim objavljenim dokumentima, sa zabrinutošću su u anomalijama privrede (u pitanju raspodjele dohotka, deviznog poslovanja, kreditiranja, investicija itd.) utvrđivali korijene nacionalističkih pojava, upozorujući na njihove neželjene reflekske u sferi političkih odnosa kao i na području kulture. Uklanjanje svih tih protuslovlja i jest bit reformskih težnji u našoj zemlji, koje nastoje ostvarivanjem dosljednog samopopravnog socijalističkog društva prevladati pojave centralizma, hegemonizma i šovinizma. Usporedo s dosljednim prevladavanjem ostataka predreformskog razdoblja i tendencija, s ostvarivanjem privredne ravnopravnosti i s daljim jačanjem samoupravljanja slabe uzroci unitarističkih, i — u reakciji na njih, deintegracionih procesa, a jačaju naprotiv snage kohezije.

Matica hrvatska je zapažala nacionalističke pojave i na raznim područjima kulture. Bilo je knjiga i »rasprava« koje su svojim sadržajem i namjerama suprotne na čelima socijalizma, Programu Saveza komunista i pogledima Matice hrvatske te interesima ne samo hrvatskog naroda nego i cijele zajednice naroda Jugoslavije. Bilo je presizanja u hrvatsku kulturnu baštinu i vrijeđanja hrvatskog naroda, a da dugo nitko u publikacijama Matice hrvatske, a uglavnom, ni u drugima, nije na to reagirao. Tek u novije vrijeme pojavili su se pojedinačni kritički osvrti na takve i slične ispade. Tekstovi objavljavani u Matičinim izdanjima nastojali su da znanstveno utemeljenim raspravama utvrde istinu i dokažu štetnost i neosnovanost i hegemonističkih i unitarističkih koncepcija u kulturi

i njihov antisocijalistički karakter. Samo se po sebi razumije da i takve kritike nisu izuzete od kritičkih osvrta, te smo mišljenja da samo slobodna znanstvena rasprava vodi željenom cilju.

Upravo stoga Matica hrvatska smatra bitno važnim jačanje svih kulturnih i znanstvenih djelatnosti; ona se zalaže za oživljavanje rada brojnih zamrlih znanstvenih i kulturnih ustanova u Hrvatskoj i za konstituiranje novih. Matica hrvatska zbog toga i upravlja pažnju na mnoga zanemarena područja, naročito potičući razvitak kulturnih središta u svim dijelovima Hrvatske. Na žalost, Matica nije imala dovoljno mogućnosti da u tome poluči pun uspjeh. Uzrok je tome, u prvom redu, oskudica materijalnih sredstava, a kadikad i nerazumijevanje Matičinih pravih intencija, i širenje krivih, neistinitih obavještenja o sa držaju i svrsi njezina rada. Pa ako ima nešto zbog čega se Matica hr-

vatska osjeća odgovorna pred svojim narodom i ujedno pred ostalim narodima naše zemlje, onda je to zbog toga što hrvatskoj književnoj i kulturnoj prošlosti i sadašnjosti nije posvetila ni mogla posvetiti zasluženu pažnju.

4. Upravni odbor Matice hrvatske u Zagrebu smatra da se o tim pitanjima, kao i o svakom drugom pitanju, koje se tiče rada Matice hrvatske, njezinih odbora i časopi sa može i mora raspravljati slobodno, otvoreno i dokumentirano; uvijek s dokazima, a bez etiketiranja; na temelju konkretnih analiza konkretnih pojava, sa sviješću da je pri tome riječ ne samo o osnovnim ljudskim vrednotama slobode i ravnopravnosti nego, u ovome trenutku, i o obrani i afirmaciji samoupravnog, što će reći demokratskog socijalističkog društva koje je naša zemlja prva počela izgrađivati.

NA ZNANJE I UPOZORENJE

Svi oni građani koji žele da budu članovi Matice Hrvatske ispunjavaju **pristupnice** kod našeg blagajnika J. Šimunovića. Kod njega se uplaćuje i godišnja članarina od 10 N. din. Na temelju članstva članovi imaju pravo na 15% popusta

kod kupovanja svih književnih izdanja Matice Hrvatske ovdje i u Zagrebu.

Popis najnovijih izdanja dobiva se besplatno — nešto knjiga ima i Odbor Matice Hrvatske u Županji.

STJEPAN GRUBER:

BIOGRAFIJE

(nastavak)

BABIĆ MARIJA, slikar — samouk, rođ. 17. VII 1911. u Babinoj Gredi. Još u mladosti crtala je rado i to ponajviše karikature. Spriječena životnim prilikama i poslom latila se kista i boja tek kada je pošla — u penziju. Radi samo tematiku sela i seljaštva za sebe i poklanja slike prijateljima. Izlagala nije. Živi u B. Gredi.

BACOKA — KELER dr. mg. MIRA, znanstveni radnik, rođena 11. XI 1918. u Vrbanji. Diplomirala je 1942. na farmaceutskom fakultetu u Zagrebu, radila u praksi, a od 1949. u Biokemijskom laboratoriju interne klinike Medicinskog fakulteta u Zagrebu kojemu je danas rukovodilac. Od god. 1950. — 54. apsolvirala je i diplomirala na Prirodoslovno-matematskom fakultetu biokemiju, usavršavala se i u stranim laboratorijima u Švicarskoj, Beču, Parizu i drugdje. 1958. doktorirala na temelju radnje »Koloidalna labilnost seruma, studije primjenom sublimat testa«. Održala je niz stručnih predavanja o svojim istraživanjima i metodama istraživanja bjelančevina na internacionalnim skupovima i kongresima u zemlji i inozemstvu, predavač je na godišnjim sastancima internista Hrvatske i Slovenije, pri postdiplomskim studijima, raznim seminarima, klinike i medic. fakulteta. Iz svoje specijalnosti objavila je preko 50 stručnih radova što u domaćim što u

stranim časopisima. — Pored učeničkog zvanja Kelerova je priznati umjetnik — keramičar koja posebno njeguje umjetnički i primjenjeni mozaik. Do sada je uspješno izlagala u Zagrebu, Dubrovniku, Opatiji, Slav. Brodu, Zürichu, Grazu i Stockholmu.

BENKOVIC AMBROZIJE, svećenik i publicist, rođen je 29. XI 1890. u Ugljari kod Orašja na Savi. Nakon dovršene gimnazije u Travniku učio je bogoslovne nauke u Sarajevu. Službovao je u raznim župama u Bosni. U Sarajevu je bio 3 godine urednik »Hrvatskog dnevnika«, zatim dnevnika »Jugoslavija«, pet godina u Zagrebu upraviteljem književne zadruge »Narodna Prosvjeta«. Suradivao je u više listova pišući književne prikaze, crkveno-kulturne članke, izdao pedesetak pučkih knjižica vjerskog sadržaja, a otkako se povukao u mirovinu i nastanio u Županji, izdao je dvije knjige: »Naselja Bosne i Hercegovine s katoličkim stanovništvom« i nedavno oveću monografiju »Goriće u Posavini«.

BOŽDAR IVAN, službenik i pjesnik rođ. 5. XI 1936. u Gradištu. Već rano javlja se u omladinskim listovima pjesmicama i igrokazima za djecu. Suraduje u novinama, revijama i kalendarima lirskim pjesmama. Posebno je izdao zbirku lirike »Makovi, sunce i žito« 1963., a 1964

u zajednici s Robotićem i Zečevim »Lirika 3.« U rukopisu ima neobjavljen zbirke pjesama i jedan dovršeni roman. Živi u Zagrebu.

DIDOVIĆ dr. FRANJO, svećenik i publicist, rođ. 5. X 1888. u Gradištu. Poslije mature u Vinkovcima studirao je ponajprije šumarstvo, a poslije prelazi na teologiju koju je izučio na najvišim školama u Rimu gdje je i doktorirao. Piše članke u novinama, časopisima, uređuje kalendare Za vrijeme rata bio je u partizanima na Papuku, osnivač je i predsjednik Udruženja kat. svećenika u Hrvatskoj. Živi u Osijeku.

FILIPOVIĆ ADAM, svećenik i književnik, r. 2. IX 1792. u Vel. Kopanici, župnik u Gorjanima. Pisao učene rasprave i pjevao pjesme. U jednoj pjesmi ispovijeda da bi ljubio svoju domovinu i onda kada bi u njoj rodile i same kupine i glognje i kada bi ju pokrivalo samo kamenje. Umro je 25. IX 1871.

Veliki štovalac starije slavonske prosvjetne knjige a osobito Reljkovića. Izdavao je kalendare kao Novi i Stari kalendar slavonski za god. 1826. U ovom kalendaru izložio je svoju osnovu kako da se u Slavoniji osnuje društvo za izdavanje dobrih knjiga u narodnom jeziku.

FILIPOVIĆ FERDO, r. 25. V 1833. u Vel. Kopanici umro 16. IX 1916 u Đakovu (prevežen u Drenje). Gimnaziju učio u Vinkovcima. Za svećenika zaređen 1856. Od god. 1896. župnik u Levanjskoj varoši, a poslije u Drenju. Pod šifrom F. F. surađivao u »Nevenu«, »Slavoncu« i »Naše gore listu«. Njegovi beletristički radovi Osveta, Kriumčar, Prsten, Iličevac, Bitka kod Slankamena. Od 1873. surađivao je u đakovačkom »Glasniku«. Značajne su mu rasprave: »Zašto nam narod propada?«, Historijat o Đakovu, Životopis Adama Filipovića i dr.

GUT ŠTEFANIJA, učitelj — pedagoški savjetnik, rođ. 31. V 1913. u Županji, nakon dovršenog školovanja službovala je u više mjesta u Hrvatskoj dok oko 1950. nije stigla u Županju gdje je razvila intenzivnu djelatnost na podizanju škol-

stva žup. kotara kao načelnik prosvjete i kasnije u vinkovačkom kotaru kao inspektor i pedagog, savjetnik. Pisala je stručne članke u pedagoškim časopisima, pedagog. knjiž. zboru i poseban Rukovod. za nastavu o prirodi i društvu s pok. Robotićem. Živi i djeluje u Županji.

HLADAČEK HINKO, svećenik i glazbenik, rođ. 10. VII 1837. u Zemunu. Već u djetinjstvu učio je glazbu jer mu je otac bio kapelnik. Kao klerik u Đakovu ravnao je učeničkim zborom, 1863. osniva pjev. društvo »Sklad«. U dvoru biskupa Štrosmajera aranžirao je lijepe koncerte, vješto je svirao violončelo. God. 1873. postade župnik u Gradištu. Tu je od 1877. uređivao i stručni časopis »Kat. propovjednik« a koji se štampao u tiskari u Vukovaru. Pisao je zborove, crkvene popijevke, transkripcije za klavir i dr. Umro u Vukovaru 27. X 1891.

JEGEŠ MARIJAN, brijač i slikar — samouk, rođ. 26. II 1907. u Vrbani. Za slikarstvo se zanimao još u ranom djetinjstvu, ali ga je kasnije napustio. Poticajem samoukog slikara Čakić Josipa ponovno povremeno koji put opet radi. Slika najviše krajolike i mrtve prirode u akvarelu i ulju te pokazuje izvjesnu darovitost i dobro zapažanje.

LEAKOVIĆ JOSIP, oficir i stručni pisac, rođ. 7. I 1894. u Bošnjacima. Gimnaziju učio je u Zemunu, vojne škole u Kamenici i Beču, a 1915. stručnu višu školu za motorna vozila. Kao stručni nastavnik napisao i izdao više praktičnih priručnika i udžbenika, a u časopisima mnoštvo stručnih članaka sve o motornim vozilima. Živi u Zagrebu.

LEŠIĆ-BARTOLOV ILIJA službenik i pisac rođ. 19. VII 1915. u Bošnjacima u seljačkoj porodici, izdjeljenoj iz nekadašnje velike i ugledne graničarske zadruge Lešića — Bartolovih. Dobar je poznavalac naših starina i zavičajne prošlosti. Piše članke iz povijesti i folkloru svoga kraja. Živi u Županji.

LEVAKOVIĆ dr. ing. ANTUN, sveučilišni profesor i znanstveni pisac, rođ. 31. I 1885. u Rokovcima,

umro 2. III 1955. u Zagrebu. Studirao u Zagrebu i Beču. God. 1917. profesor je na šumarskoj akademiji, od 1920. — 1952. profesor na Poljoprivredno-šumarskom fakultetu u Zagrebu. Uređivao je stručni Glasnik za šumske pokuse i Šumarski list. Objavio je više stručnih radova naročito iz dendrologije.

LOCHERT dr. JOSIP, liječnik i istraživač, rođ. 2. I 1872. u Županji kao sin ovdašnjeg hotelijera. Medicinu završio je u Gracu i Beču. Službuje ponajprije u Dubici i Vinici, a od 1912. pa do 1945. kao kupališni liječnik u Varaždinskim Toplicama. Za vrijeme balkanskog rata 1912. javlja se u srpsku vojsku kao dobrovoljac te je bio direktor vojne bolnice u Šapcu. Za to je bio odlikovan. Poslije sloma Austrougarske šef je zdravstva (protomedik) kod zem. vlade u Zagrebu, a kasnije inspektor u ministarstvu nar. zdravlja u Beogradu. Kao kupališni liječnik Var. Toplica uredio je najsvremenije liječničku ordinaciju i snabdio ju rijetkim aparatima. Kao jedan od prvih naših balneologa stalno je bio u kontaktu s učenjancima i med. fakultetima u zemlji i inozemstvu, a i sâm se bavio istraživačkim radom. Nadaleko bio je poznat kao humani liječnik koji je svoje siromašne pacijente liječio besplatno, davao im lijekove, gotov novac i hranu. Za vrijeme narodno-oslobodilačkog rata aktivno je surađivao s antifašističkim pokretom i NOB. Poslije oslobođenja 1945. član je gradskog nar. odbora u Zagrebu. Tamo je i umro 1. V 1946. g.

LUKIĆ MIROSLAV, profesor, rođ. 6. III 1911. u Donjim Rahićima kraj Brčkoga. Po dovršenom fil. fakultetu u Zagrebu službovao je u više gimnazija u Hrvatskoj. Objavljuje napise iz hrvatske povijesti 19. stoljeća. Radi i živi u Županji. Tajnik je Odbora Matice Hrvatske u Županji.

MATIĆ dr. ANKA, sveuč. profesor psiholog i stručni pisac, rođ. 14. IV 1911. u Bošnjacima. Radila kao direktor stanice za defektnu omladinu u Zagrebu. Od 1939. do 1946. boravila je u Francuskoj i za to vrijeme sudjelovala aktivno i u

Pokretu otpora. Objavila je više rasprava iz područja dječje psihologije po raznim stručnim časopisima. Živi u Zagrebu.

MARKOVIĆ EDO, poljoprivredni stručnjak, novinar i stručni pisac, rođ. 15. VII 1885. kraj Đakova, odrastao u Bošnjacima gdje mu je otac bio trgovac Marko Kraus. Doprinosio je poljoprivredni fakultet u Halle-u. Bio je revizor zadruge kod Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva u Zagrebu, šef odjela za zadrugarstvo i tajnik Saveza hrvat. seljačkih zadruga. Za vrijeme I. svjet. rata i teških prehrambenih prilika, kao direktor Institucije za prehranu stanovništva Hrvatske i Slavonije, učestvovao u humanim akcijama, stekao je svojim patriotskim radom znatnih zasluga za naš narod time što je umio nasuprot zahtjevima aust. vojske sačuvati dovoljne količine hrane za naše krajeve, tako da se tu nije osjetila glad od 1915. do 1918. god. Učestvovao je i u organizaciji prehrane izgladnjele Hrvat. i srp. djece iz Bosne i Hercegovine, koja su dovedena u naše krajeve i podijeljena po seljačkim domovima, pa i našim selima u županjskom kotaru. Poslije prevrata 1918. Narodno vijeće povjerilo mu je resor povjerenika za prehranu. Bio je upravnik lista »Pokret«, »Gospodarskog lista«, osnivač »Kopriva«, a suradnik »Zadrugara« i »Hrvatske njive«, gdje je pisao mnoge članke i studije. 18. XII 1939. ubio ga je u Beogradu policijski agent kada se odupro hapšenju svoje kćerke — komunistkinje.

PETRINOVIĆ JULIJE, nastavnik i pisac, rođ. 14. II 1899. u Driveniku u Hrvatskom primorju. Propativši se dosta u svojoj mladosti za vrijeme školovanja, službovao je kao nastavnik i ravnatelj u raznim školama. Tako je radio i 8 godina u Županji u bivšoj Građanskoj školi. Povremeno piše veće i kraće feljtone, historijske reminiscence i socijalne članke za novine i časopise. Najveće djelo — njegov životni roman — stoji u rukopisu, neizdan. Sada je u Sošicama u Žumberku.

POC TOMISLAV, rođ. 20. IV 1930. u Brčkom, svršio srednju školu za

primjenjene umjetnosti i VPS u Sarajevu. Kao nastavnik lik. odgoja službovao u Orašju, sada u Županji. Radi grafiku, bakrotisak, litografiju. Godine 1969. priredio je ovdje svoju prvu samostalnu izložbu.

POLJUGAN dr. DRAGUTIN, profesor i istraživač, rođ. 26. II 1881. u Stubici Donjoj. Nakon dovršenih pravnih i bioloških nauka u sveučilištu u Zagrebu (kasnije je i doktorirao), službovao je kao vrstan pedagog u gimnazijama u Bjelovaru, Mitrovici i Zemunu, a najdulje, 20. godina, kao direktor vinkovačke gimnazije. Posebno se bavio proučavanjem pauka pak je o njima u »Glasniku hrv. prirodoslovnog društva« objavio više zapaženih radova. Pisao je i popularne prirodopisne članke u časopisu »Priroda«, radio u Nar. sveučilištu, izdavao brošure. 1945. reaktiviran je i službuje u nižoj gimnaziji u Županji kao profesor i tu je održao više predavanja u Nar. sveučilištu kao njegov predsjednik. Umro je u Županji 23. IV 1950.

PULJIZEVIĆ JOZO, novinar i kritičar, rođ. 4. IV 1931. u Županji. Urednik je »Vjesnikovih« izdanja u Zagrebu te se pored brojnih članaka o temama iz kulture uopće i književnosti napose ističe kao jedan od najvrstnijih naših kazališnih kritičara.

SEDELI VIKTOR, profesor glazbe i koncertni pjevač, rođ. 28. VI 1894. u Županji gdje je proveo i svoje djetinjstvo. Trgov. akademiju dovršio je u Osijeku, a kasnije Glazbenu akademiju u Beču. Još kao srednjoškolac u Osijeku s vrlo ugodnim tenorom i muzikalan, pobudio je veliku pažnju u glazbenim krugovima, te je u raznim prigodama često nastupao kao solist. Nakon viših glazbenih studija u Beču tamo je i ostao, nastupao je na brojnim koncertima, te je godinama imao i svoju pjevačku školu. Živi kao umirovljenik u Beču.

SREMEC dr. ZLATAN, liječnik i socijalni radnik. Rođ. 19. VII 1898. u Gradištu. Kao liječnik i socijalni radnik radio je u Vinkovcima i Za-

grebu, pripadnik je Hrvatskog seljačkog pokreta, kasnije KP. Za vrijeme rata prilazi partizanima i sudjeluje u radu važnih političkih tijela AVNOJ-a i događajima, ministar je zdravlja u prvoj vladi FNRJ 1944. a poslije predsjednik Sabora Hrvatske. Osim mnogih članaka iz struke i politike napisao je i studiju »Selo i medicina«. Živi u Zagrebu.

TAS RUDA, oficir, arhivar i pisac, rođ. 23. I 1889. u Županji. Osnovnu školu dovršio u Županji, gimnaziju u Mitrovici i Osijeku, a kadetsku školu u Kamenici. Službujući u Karlovcu pisao je historijske članke u Karlovačkom listu, kasnije i u Hrvatskom braniku u Mitrovici. U Zagrebu studira moderne jezike na filoz. fakultetu. Poslije umirovljenja 1922. godine bavi se birotehnikom i arhivistikom o čemu je izdao i posebnu knjigu i pisao niz članaka u novinama. Živi u Zagrebu.

VERIĆ ANA, slikar — samouk, rođ. 10. III 1928. u Babinoj Gredi. Unatoč težnje za slikarstvom već od najranijeg svog djetinjstva, omogućeno joj je tek sa trideset godina da započne slikati. Slika svoju okolinu kako je ona proživljava. Tako je samostalno napredovala i pobudila svojim radovima pozornost i priznanje javnosti. Do sada je izlagala s drugima u Županji, Osijeku, Subotici, Đakovu, Vinkovcima i Kapošvaru u Mađarskoj, a samostalno tri puta. Živi u Babinoj Gredi.

VUKOVIĆ MARIJAN, učitelj, rođ. 10. X 1840. g. u Babinoj Gredi. Dopršio je ispite ne samo za učitelja pučkih škola već i za učitelja građanskih škola. Službovao je u Babinoj Gredi, Gundincima i Vukovaru, gdje je god. 1875. bio imenovan i županijskim školskim nadzornikom. Pisao je članke u stručna glasila i školske listove (Napredak, Školski prijatelj, Hrvatski učitelj, Bršljan) i izdao nekoliko knjiga za učitelje. God. 1890. osnovao list »Škola« koji je uređivao do kraja života. Umro je u Vukovaru 4. II 1896. g.

ZIVKOVIĆ dr. ANDRIJA, profesor i znanstveni pisac, rođ. 23. XI

1886. u Sikirevcima. Poslije dovršene Gimnazije u Osijeku, polazi na više nauke u Rim. Ovdje završava filozofski i teološki fakultet i doktorat. U Đakovu je profesor teologije i sociologije, od 1925. redovni profesor Sveučilišta u Zagrebu, a od 1938. do 1940. i rektor Sveučilišta. Pored mnogih članaka i rasprava u raznim časopisima i manjih brošura izdao je omašno djelo Moralnog bogoslovlja u tri sveska. Umro je u Zagrebu 10. I 1957.

ŽIVKOVIĆ Ing. STJEPAN, tehnički rudarski direktor, i naučni rad-

nik, rođ. 16. VIII 1904. u Jarugama. Gimnaziju završio je u Vukovaru a Rudarski fakultet u Leobenu (Austrija) gdje je i diplomirao. Kao inženjer rudarstva radio je u raznim rudnicima u Srbiji i Bosni, a najdulje i najplodonosnije u rudniku Kreki kao tehnički direktor. Pored praktičnog i organizacionog rada bavio se i znanstvenim istraživanjima i pisao u stručnim časopisima, posebno u »Rudarstvu i Metalurgiji«, organizirao je rudarsku školu i Rudarski fakultet u Tuzli gdje je bio i predavač rudarstva. Umro je u Zagrebu 7. X 1960. g.

(nastavlja se)

S A D R Ž A J

	Str.
Iz naših strana	
Mara Švel: Žena — — — — — — — — — — — — — —	5
Slavko Janković: Moja baka Tera — — — — — — — — — —	16
Ivo Balentović: Na crnoj vodi — — — — — — — — — —	20
Antun Matasović: Baksuz — — — — — — — — — — — —	25
Ilija Lešić-Bartolov: Kako je Gušti sablja krojila pravdu — —	41
Ferdo Bačić: Svirale moga djetinjstva — — — — — — — —	51
Ferdo Bačić: Jesen — — — — — — — — — — — — — —	52
Josip Bačić: Život na rijeci — — — — — — — — — — —	53
Josip Bačić: Priviđenje — — — — — — — — — — — —	54
Josip Bačić: Oproštaj — — — — — — — — — — — — —	55
Nikola Galović: Pavor nokturnus — — — — — — — — — —	56
Nikola Galović: Cjelodana tlapnja — — — — — — — — —	57
Miro Maričić: Jutra su kao cvijeće — — — — — — — — —	58
Miro Maričić: Skica — — — — — — — — — — — — — —	59
Marica Reljanović: Nove riječi — — — — — — — — — —	60
Marica Reljanović: Naša rijeka — — — — — — — — — —	61
 Rasprave i članci	
Stjepan Pavičić: Razvitak naselja u županjskom području — —	65
Josip Jarić: Arky — Jarki — Jaruge — — — — — — — — —	84
Ambrozije Benković: Najstarije obitelji Županje, Bošnjaka i Štitarata — — — — — — — — — — — — — —	92
Miroslav Lukić: Povodom 125-godišnjice prvog hrvatskog parobroda »Sloga« — — — — — — — — — — — — — —	107
Krunoslav Tkalac: Izbori za narodne zastupnike Hrvatskog sabora u Bošnjacima 1897., krvlju obojeni — — — — — — — —	122
I. Baotić — F. Dragun: Školstvo županjske općine — — — — —	133
 Eseji i reportaže	
Martin Robotić: O S. S. Kranjčeviću — — — — — — — — —	141
Stjepan Gruber: Uspomene Sonje Kovačić — — — — — — — —	144
Ante Kovač: Šokica iz Babine Grede u romanu »Patnica« — — —	154
Julije Petrinović: Među kubikašima — — — — — — — — — —	160
 Iz etnografije	
Andrija Stojanović: Na primjeru jedne šokačke zadruge — — —	173
Antun Matasović: Graničarske tikvice — — — — — — — — — —	179
Dr Marko Kadić: Stative — — — — — — — — — — — — —	183
I. Balentović: Stari dom — — — — — — — — — — — — —	186
Z. M.: Šokačko kolo — — — — — — — — — — — — — — —	187
Iz kola —	190
S. Janković: Dva drumarca (note s tekstom) — — — — — — —	191

	Str.
Kulturna kronika:	
S. G.: Tok službovanja kapetana Agića — — — — —	194
Dr Rudolf Horvat: Naseljavanje muslimana u Bosnu — — —	195
Putne bilješke Slavonca dr Jurja Stojanovića po Mletačkoj rat- ne god. 1866. — — — — —	196
Vijesti iz Županje u proljeće godine 1897, Krunoslav Tkalec —	198
S. G.: Novi savski most — — — — —	200
Stjepan Gruber: Srećko Albini — — — — —	201
I. Čolak — M. Jemrić: 150-godišnjica osnovne škole »Vladimir Nazor« u Bošnjacima — — — — —	205
Ovdje radio-stanica Županja — — — — —	207
Iz Odbora Matice Hrvatske Županja — — — — —	209
Dodatak: Biografije — — — — —	216
Sadržaj — — — — —	221
 Slike:	
Na Crnoj vodi — — — — —	21
Vozni red parobroda »Sloge« — — — — —	113
Albert Nugent sa slobodnjacima u Zagrebu 1842. — — — — —	117
Sonja Kovačić — — — — —	144
Sonja Kovačić, Kupač — — — — —	149
Zadruga Živića u Sikirevcima — — — — —	174
Tikvice — — — — —	180
Stative — — — — —	183
Novi most — — — — —	200
Srećko Albini — — — — —	201
Škola u Bošnjacima — — — — —	206

Molimo da se ispravi:

Na strani 209 u naslovu treba da bude mjesto Hrvatsek: Hrvatske.

POLJOPRIVREDNO PREHRAMBENI KOMBINAT ŽUPANJA

Telefoni: centrala 71-122

PREDSTAVNIŠTVA I SKLADIŠTA:

Predstavništvo i skladište Zagreb, Ante Kovačića 7/III
Skladište Rijeka, Tržnica Belvedere b. b.

DJELATNOST:

Poljoprivredna proizvodnja — Suradnja sa selom — Industrija šećera i vrenja — Mljekarska industrija — Industrija za preradu žitarica — Mesna industrija — Gospodarenje stambenim zgradama — Investiciona izgradnja.

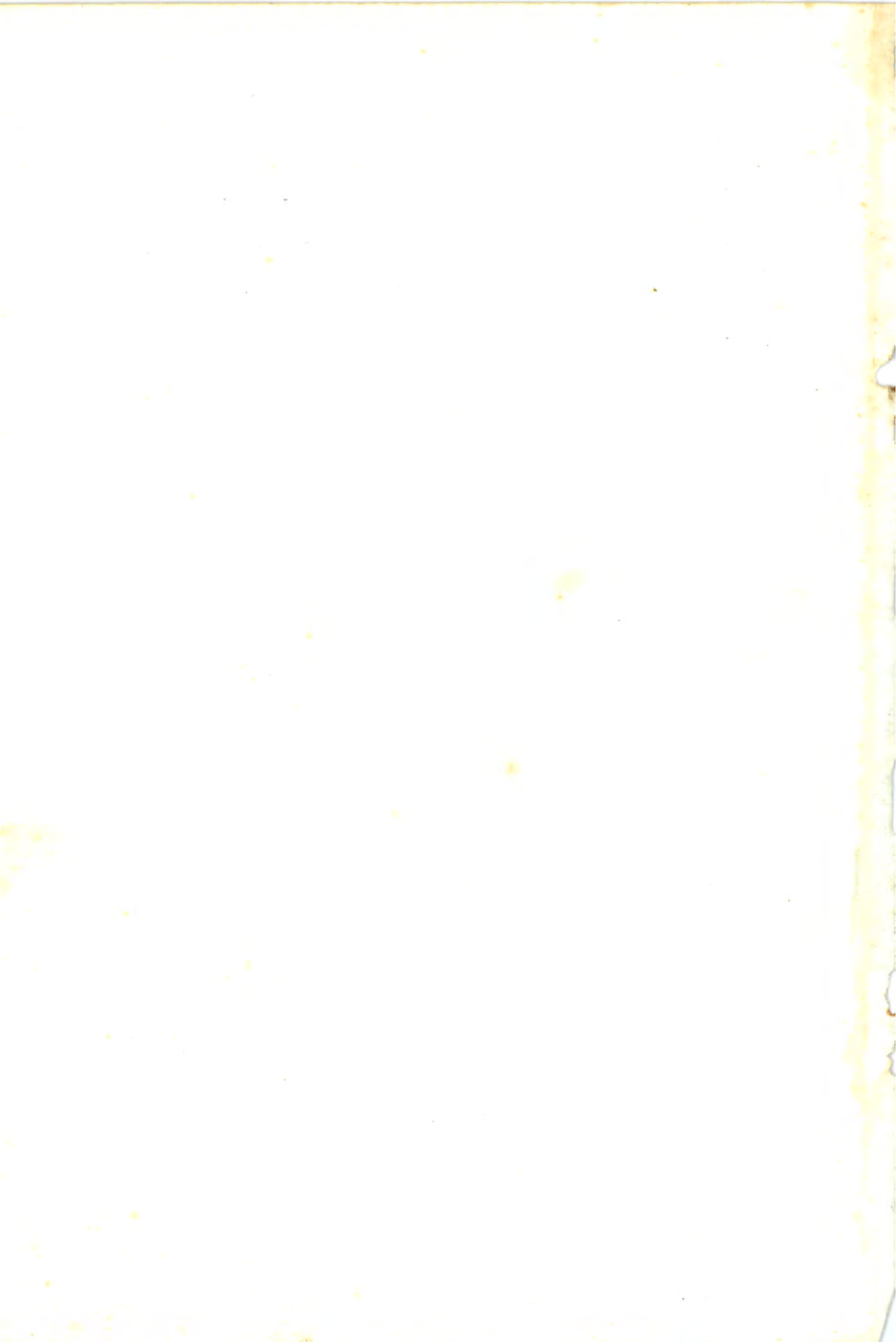
U 65 radnih jedinica poljoprivredne i prehrambene industrije proizvodimo i prodajemo na domaćem i inostranom tržištu

POLJOPRIVREDNI PROIZVODI:

Žitarice — industrijsko bilje — krmno bilje i stočnu hranu — kruhu i sitnu stoku — govu junad i svinje

PREHRAMBENI PROIZVODI:

Šećer kristal — šećer u kockama — melasu i špirit — sirove i suhe repine rezance — mlijeko u prahu — čokoladno mlijeko u prahu — bijelu kavu u prahu — sir trapist, meki i u kriškama — čajni maslac i maslo — vrhnje — kazein-jaja u prahu — melanž — žumanjak u prahu — bjeljanjak u prahu — svježa jaja — sve vrste brašna — ostale mlinske prerađevine — svježe meso — expres mliječni sladoled u prahu — bezalkoholna pića i pivo.

Gradska knjižnica Županja

620027818

Z

Gradska knjižnica Županja

ZAV
ŽUP2

620027818 / 77.700